

TANULMÁNYKÖTET

Papházi Viktor, Oross Dániel
és Szabó Andrea szerkesztésében

Csendes? *Mozgalmi?*

Miként jellemezhető a magyar
ifjúság a 21. században?

BUDAPEST
2024

Papházi Viktor – Oross Dániel – Szabó Andrea
szerkesztésében
Tanulmánykötet

Csendes? Mozgalmi?
*Miként jellemezhető a magyar ifjúság
a 21. században?*

Budapest, 2024

Szerkesztők: *Papházi Viktor, Oross Dániel, Szabó Andrea*
Csendes? Mozgalmi? Miként jellemezhető
a magyar ifjúság a 21. században

Szerzők:

*Bauer Béla, Bocsi Veronika, Déri András, Fényes Csongor,
Gyorgyovich Miklós, Kerpel-Fronius Balázs, Kobl Gabriella Adrienn,
László Tamás, Máthé Áron, Mikecz Dániel, Murányi István, Pacsuta István,
Papházi Viktor, Székely Levente*

Olvasószerkesztő: Lengyel Nóra
A borítót tervezte: Valaczka Lóránt
A könyvet tervezte: BánTóthKata
Felelős kiadó: Kovács Péter, elnök
ISBN: 978-615-6816-00-9

Első kiadás
Kiadja a Nemzeti Ifjúsági Tanács Szövetség, Budapest, 2024.

Copyright © szerzők és a szerkesztők, 2024
Minden jog fenntartva!

Tartalomjegyzék

Kiadói előszó	7
Papházi Viktor, Oross Dániel, Szabó Andrea	9
Felébred-e az alvó polgár? A racionálisan lázadó magyar fiatalok 2023 őszén	
A magyar fiatalok társadalmi helyzete, életvitel-csoportjai	17
Gyorgyovich Miklós – Déri András	19
Kérdőjelek és a válaszok? – A magyar ifjúság életvitel-csoportjai	
Bocsi Veronika	55
A magyar ifjúság krízispercepciója	
A fiatalok szervezeti kötődései	77
Mikecz Dániel	79
Oktatási tüntetések politikai lehetőségstruktúrája az Orbán-rezsimben	
Fényes Csongor	99
Rejtett hatások. Tanárok lenyomata az iskolai politikai szocializáción a Momentum TizenX példáján	
Kobl Gabriella Adrienn – Kerpel-Fronius Balázs	127
Politikai aktivizmus és fiatalok. Az EDF mint az apolitikus attitűd változásának mozgatórugója	
A fiatalok politikai részvételi tendenciái	149
Székely Levente	151
Az első voks – az első szavazók választói magatartása	
Pacsuta István	169
Csendben figyelők. A demokrácia mint érték a felsőoktatásban levő hallgatók körében	
Murányi István	189
Egyetemisták demokrácia és politika értelmezése	
A fiatalok történelmi emlékezete	203
Bauer Béla – László Tamás – Máthé Áron – Papházi Viktor	205
A létező szocializmus(ok) emlékezete a magyar társadalomban: az 1945–1989 közötti időszak kollektív emlékezetéről egy kutatás tükrében	

Papházi Viktor	235
Történelmi nosztalgia? A Kádár-korszak a magyar egyetemi hallgatók szemén keresztül	
A kötet szerzői	261

Kiadói előszó

Lectori salutem!

Nagy megtiszteltetés és öröm számunkra, hogy a Kedves Olvasó Szabó Andrea, Oross Dániel és Papházi Viktor szerkesztésében elkészült kötetet tarthatja kezében. A tanulmánykötet nem csak tartalmát, hanem címét tekintve is beleillik a Nemzeti Ifjúsági Tanács 2022 óta megélénkülő kiadói tevékenységébe (*„Ismeretlen ismerőseink a fiatalok”* könyvsorozat, *YZ Ifjúságsszakmai Folyóirat*).

Fiatalként, ifjúsági érdekképviselőként állíthatnánk, hogy mi biztosan tudjuk, milyenek a mai fiatalok és miként jellemezhető az ifjúság – azonban tévesen tennénk, ha ebben meggyőződésesen hinnénk és megnyugodnánk ismereteinkben. Fontos, hogy a folyamatos „önvizsgálatot” kutatásokban való részvétellel és könyvkiadással, tanulmánykötet megjelenésének támogatásával végezzük el. Elengedhetetlen továbbá, hogy a vizsgálatok, tanulmányok eredményeire reflektáljunk és mindemellett hangosítsuk is ki azokat.

Jelen kötettel is ez a célunk: erősítenünk kell a fiatalokról szóló szakmai párbeszédet és fel kell hívnunk a döntéshozók, valamint a közvélemény figyelmét a magyar ifjúságot érintő ügyekre, jelenségekre, a folyamatosan változó és állandó mozgásban lévő világra és a különböző tendenciákra.

A közbeszédben gyakran úgy jellemzik a magyar ifjúságot, hogy érdektelenek a közélet iránt, passzívak, ennél azonban sokkal összetettebb a valóság, amelyre jelen tanulmánykötet is rávilágít. Nem csak a fiatalok társadalmi kérdésekhez való viszonyulása ment keresztül jelentős átalakuláson az elmúlt években, hanem az önkifejezés módjai is megváltoztak, ami hatással van arra, hogy hogyan veszünk részt a közéletben és hogyan formáljuk társadalmi szerepeinket és kapcsolatainkat.

Megtisztelő számunkra, hogy a szerkesztők minket bíztak meg a tanulmánykötet megjelenítésével és bízunk abban, hogy a jövőben is számíthatunk hasonló együttműködésre, amely során hozzájárulhatunk a magyar ifjúság társadalmi és politikai helyzetének feltáráshoz. A Nemzeti Ifjúsági Tanács munkája azonban itt nem ér véget: felelősségünk, hogy megértsük és támogassuk a magyar fiatalokat társadalmi szerepvállalásukban.

Jó olvasást kívánunk, és reméljük, hogy a kötet inspiráló és gondolatébresztő lesz mindenki számára!

Papházi Viktor, Oross Dániel, Szabó Andrea
Felébred-e az alvó polgár?
A racionálisan lázadó magyar fiatalok
2023 őszén

A racionálisan lázadó fiatalokról

A magyar társadalomban zajló változásokat látva sokakban felmerülhet a kérdés, vajon mozgásban van-e az ifjúsági társadalom, vagy csendesen szemlélődik? A híreket figyelve az látszik, hogy nagy létszámú tüntetések szerveződnek Budapesten és az ország nagyobb egyetemi városaiban, amelyekhez a fiatalok hangadóként, nem egyszer szervezőként csatlakoznak. Ha ez így van, miért jellemzik mégis a magyar fiatalokat apatikus, kiábrándult társadalmi csoportként az ifjúságkutatók? Miféle aktivitása van a magyar fiataloknak? Az említett események tükrében szükségesnek éreztük, hogy körüljárjuk a magyar fiatalok társadalmi helyzetével kapcsolatos kérdéseket, különös tekintettel a fiatalok szervezeti kötődéseire, politikai részvételére, valamint a fiatalok politikai emlékezetére.

Az Aktív Fiatalok Magyarországon kutatássorozat első kötetében (Szabó, 2012) egy új fogalmat vezettünk be azzal összefüggésben, hogy érzékeltessük, a felsőoktatásban tanulók nem fordulnak szembe a szüleik értékpreferenciáival, csupán kihasználják, kiaknázzák a társadalom által biztosított kereteket. E jelenségről azt írtuk, hogy egy ún. *racionális lázadás* történik, amely nélkülözi az érzelmi töltetet, a romantikát és a világmegváltást:

„Az egyetemisták és főiskolások nemzedékével kapcsolatban azonban nem beszélhetünk hagyományos értelemben vett generációról. A mai fiatalok lázadása racionális lázadásnak tekinthető, amely nélkülöz bármiféle kollektív, egységes megmozdulást, így az individualista érdekek és életstratégiák előtérbe kerülésével, a társadalom adta lehetőségek teljes kihasználásával egy új nemzedék áll előttünk. A fiatalok viszonya a mai politikai élethez rendkívül ambivalens, és nem annyira kiábrándultságról, mint inkább érdektelenségről beszélhetünk, amely együtt járhat az ismeretek hiányával is. Lázadásuk nem konfrontatív, nem áll szemben a hatalommal, hanem egyfajta kivonulás” (Csőzik, 2012: 45).

Azóta a fogalmat az ifjúsági társadalom egészének viselkedése kapcsán is kifejtettük, felvetve, hogy bár a magyar fiatalokról általában azt szokás mondani, hogy apolitikusak és passzívak, talán a racionális lázadás fogalma adhat magyarázatot erre az egyébként általunk sem teljesen cáfolt jelenségre. A racionális lázadó fiatal alapvetően közönnyel viszonyul a politikához, de akkor, és csak is akkor, ha őt közvetlen közelről érintő társadalmi problémával találkozik, akkor abban az egy kérdésben, mégis hallatja a szavát. Az alkalmazott módszerek változatosak és innovatívak, időnként harsányak és expresszívek, de nem rendszerellenesek. A racionálisan lázadó fiatal alapvetően a demokratikus intézményrendszerben és a kapitalizmusban gondolkodik, ugyanakkor annak létező, magyar variánsával szemben rendkívül, helyenként szélsőségesen kritikus. A racionális lázadó nem akarja megmenteni az egész világot, mint azt az 1968-as fiatalok tették, nem rendszerekben gondolkodik, hanem egy ügyért áll ki, majd azt követően újra visszahúzódik a saját – a politikát a lehető leginkább kizáró – szűk életterébe. Ráadásul – és ez újabb érdekes kérdéseket vet fel – nagyon sok közöttük a „potyautas”, aki ennek a speciális lázadásnak a farvizén evezve igyekszik a saját maga szerencsésének kovácsa lenni.

Szabó Andrea a kortárs politikai szocializációs elméletek részletes áttekintése során (Szabó, 2023) arra a következtetésre jut, hogy az ún. „*készenléti állampolgár*”, vagy másképpen „*alvó polgár*” kifejezés (Amnå, 2010; Amnå és Zetterberg, 2010; Stattin és Amnå, 2022; Jennings és Stoker, 2001, 2004) tartalmát tekintve hasonlít a „racionális lázadás” elképzeléséhez. Erik Amnå, aki a politikai szocializációs elmélet egyik legjelentősebb megújítója, több tanulmányában is nyilvánvalóvá teszi, hogy a politikailag érdeklődő és apatikus dichotómia nem tartható a 21. században. Az apatikus nem ellentéte az érdeklődésnek, ráadásul a politikai érdeklődés egy skála, amelynek nemcsak szélső értékei, hanem különböző átmenetei is vannak. Azt állítja, hogy a készenléti állampolgárokat bizonyos mértékű politikai érdeklődés és motiváció jellemzi, amely csak alkalmanként alakul át manifeszt cselekvéssé, pontosabban akkor, amikor az állampolgárok úgy érzik, hogy szükség van a konkrét cselekvésükre. A készenléti állampolgárok meghatározzák a számukra releváns problémát, valamint a lehetséges megoldást, amely egyszerre hatékony és értelmes. Azaz – ahogy erre magam is több tanulmányban utalok – nem általában érdeklődnek és cselekszenek, hanem mindig csak akkor, amikor értelmét érzik a cselekedetüknek. Összetett motivációs dinamikával rendelkeznek, és éberren figyelik, mi történik és mit tesznek a politikában. Szemmel tartják a politikai közéletet, azonban a legtöbbször nem találjuk őket semmilyen nyilvános politikai akcióban. Egy életen át azonban nem tekinthetők passzívoknak. Elsősorban svéd paneladatokon vizsgálódva arra a következtetésre jut, hogy empirikusan a készenléti állampolgár koncepciója összhangban áll a longitudinális paneladatokkal, amelyek azt mutatják, hogy a svéd állampolgárok az elmúlt negyedszázadban folyamatosan és stabil szinten folytattak politikai vitákat polgártársaikkal (Amnå, 2010). Amnå és Ekman (2014) részvételi látenciaként vagy éberségként írják le a készenléti állampolgár fogalmát, aki figyel, érdek-

lődik a politika iránt, de nem cselekszik, csak ha arra kifejezett felszólítást, ösztönzést kap a politikából.

A fenti, rendszerszemléletű megközelítések világossá teszik, hogy a 2000-es évek közepétől a politikai szocializáció képviselői másképp viszonyulnak a serdülőkhöz és a fiatal felnőttek világához. A politikai szocializáció a klasszikus korszakához képest gyakorlatorientáltabb, és a fiatalok csökkenő hagyományos részvételi hajlandóságát, apolitikusságát és apatikusságát nem kizárólag elméleti szempontból, hanem ifjúságközpontú irányból, vagyis – amennyire csak lehetséges – a fiatalok tényleges, mindennapi gondolkodása és életmódja felől kívánják megközelíteni.

A kötet szerzői különböző szociológiai iskolákat képviselnek, eltérő kutatói háttérrel rendelkeznek, ugyanakkor összeköti őket az ifjúság megismerése iránti vágy. Vannak közöttük egészen fiatal szerzők, akik a doktori fokozat megszerzése előtt állnak, de idősebb, a tématerület kiemelkedő szakértői is. Nem véletlen, hogy ennyire sokszínű a szerzői gárda. A szerkesztők határozott szándéka volt a tudományos generációk közötti értékátadás elősegítése, a fiatalokról szóló diskurzus lehető legtagabb megközelítése. A kötet összeállításakor ez az ambíció motiválta a szerkesztőket.

A tanulmányokat együttesen szemlélve megállapítható, hogy 2023 őszén – minden ezzel ellentétes közvélekedéssel szemben – nem látszik az alvó polgár felébredése, a generációs általános érték- és politikai lázadásnak nincsenek kézzel fogható bizonyítékai. Kétségtelenül vannak elégedetlen csoportok, akik például az Orbán-rezsim oktatáspolitikája ellen küzdenek, sok fiatal mozgatnak a környezetvédelmi kérdések és válságjelenségek, de egyetlen olyan tanulmány sem került a szerkesztők látókörébe, ami arra utalna, hogy a magyar fiatalok rövid vagy középtávon alapvetően változtatnák meg a politikai alrendszer kialakult viszonyait. Racionális és lokális lázadásoknak lehetünk szemtanúi, az alvó polgárok tömeges felébredésének viszont nem.

Kötetünk szerkezete és tanulmányai

Tanulmánykötetünket négy fő egységre osztottuk – a magyar fiatalok társadalmi helyzetével kapcsolatos fejezetre, a fiatalok szervezeti kötődéseit tárgyaló blokkra, a politikai részvétel tendenciáival kapcsolatos tanulmányokat tömörítő fejezetre, valamint egy, a fiatalok emlékezetpolitikáit feldolgozó egységre.

Az első blokkot Gyorgyovich Miklós és Déri András tanulmánya nyitja, amelynek fókuszában a magyar fiatalok társadalmi rétegződése, életvitelcsoportjai állnak, melyeket a Századvég Alapítvány vonatkozó, 2019-es – így még a 2020-ban kezdődött válságidőszak előtti – kutatásának adatai segítségével vizsgálunk. A magyar fiatalok rétegződésének e sajátos megközelítése tökeellátottságuktól kezdve, értékrendjük, globalizációhoz való viszonyulásaik, illetve politikai gon-

dolkozásukon át egészen jövőképük alakulásáig vázolja fel a fiatalok helyzetét. A kutatás alapján a válságok beköszönté előtt is egy több szempontból erősen tagolt fiatalság képe rajzolódik ki, amiben egy szűk elitcsoport az életmód és életeriények tekintetében is élesen elkülönül még a középső csoportoktól is, valamint egy markáns alsó csoport is megjelenik. Értékrend tekintetében a fiatalok többsége az önmegvalósításhoz, valamint a globális trendek követéséhez köthető értékklaszterekbe sorolható, a létrehozott életvitelcsoportok közül pedig a többség egy liberális középosztálynak nevezhető csoportba tartozott a vizsgált időszakban.

Bocsi Veronika tanulmánya a Magyar Ifjúság Kutatás 2020 adatbázisának segítségével arra keresi a választ, hogy hogy alakulnak és mitől függenek a magyar fiatalság krízispercepciói. Eredményeinek tanúsága szerint az érzékelt kríziseket a világjárvány, illetve a gazdasági tartalmú kijelentések dominálják, míg a klímaváltozás a lista közepén, a technológiai elemek pedig a végén helyezkednek el. A magasabb krízisérzekeles elsősorban nem kemény szociodemográfiai tényezőkhöz kapcsolódik, viszont a médiafogyasztás és a közéleti érdeklődés, valamint közéleti témában folytatott beszélgetések összefüggenek a magasabb krízispercepcióval. Médiafogyasztás terén a cikk érdekes eredménye, hogy az internet használata csökkentette a krízispercepció mértékét, míg a hagyományos médiumok fogyasztása növelte.

Második blokkunk első, Mikecz Dániel által írt oktatási tüntetések politikai lehetőségstruktúrájával kapcsolatos tanulmánya azt vizsgálja, mely tényezőknek köszönhetően jelennek meg rendszeresen a köz- és felsőoktatáshoz kapcsolódó, erős mozgósító potenciállal és médiafigyelemmel bíró tüntetési hullámok a 2010 és 2023 közötti időszakban Magyarországon. Ezen oktatási mozgalmak politikai lehetőségstruktúráját a cikk kvalitatív és kvantitatív módszerek segítségével tárja fel. A tanulmány következtetései szerint a sérelmek, az Országgyűlés napirendje, illetve a választási kampányok nincsenek összefüggésben az oktatási mozgalmak lehetőségeivel, azonban a mozgalmi szervezetek, a pedagógus- és diákcsoporthok kohéziója, valamint a jövő generáció, mint keretezés jelentőséget kap az oktatási tiltakozási hullámok során. Azonban a kormány exkluzív, represszív stratégiája nem szűkíti a mozgalmak lehetőségeit, adott esetben még új lendületet is ad a mozgósításnak.

Fényes Csongor esettanulmányának témája a pedagógusok hatása a Momentum TizenX tagjainak iskolai politikai szocializációjában, melyet a szerző a párt ifjúsági szervezetének tagjaival folytatott online, félig strukturált interjúk segítségével vizsgált. Úgy találta, a TizenX-et tanító középiskolai tanárok közül többen szükségesnek érezték, hogy hozzájáruljanak a diákjaiknak az állampolgári és politikai neveléséhez, elsősorban szabad osztálybeszélgetések, valamint viták segítségével, teret biztosítva annak, hogy diákjaik közéleti-társadalmi kérdésekkel foglalkozhassanak. A kutatás igazolja ugyanakkor azt a magyar oktatási rendszerre jellemző mintázatot is, miszerint számos pedagógus nem kívánja aktívan alakítani a fiatalok serdülőkori pártidentifikációs politikai szocializációját. Egyes informális, tantermen kívüli helyzetekben viszont a pedagógusoknak van

egy megerősítő, támogató hatása, mely a TizenX tagjainak korai (párt)politikai aktivitását is befolyásolta.

Az Egységes Diákkfront (EDF) mozgalomban résztvevő diákokkal foglalkozik Kobl Gabriella Adrienn és Kerpel-Fronius Balázs cikke, melyben a fővárosi és szegedi tagok politikához való viszonyát, attitűdjeit, céljait, a mozgalomban való részvételük motivációját vizsgálták fókuszcsoporthoz segítségével, valamint a teljesebb kép elérése érdekében, mindezt kiegészítve egyéni interjúkat is készítettek budapesti és szegedi tanárokkal, illetve szülőkkel is. Megállapították, hogy az elsősorban az EDF vezetői közül kikerülő interjúalanyok jól szituált családi háttérrel rendelkeznek, életük során pedig jelentős politikai szocializációs hatásokat kaptak kitéve: a politikáról való beszélgetés, kommunikáció mindennapjaik részét képezi, az iskola szintén támogató közeget jelent tanáraik hozzáállása által. Mozgalmi részvételüket racionális és emocionális szempontok egyaránt motiválják, ugyanakkor a politika életvilágukba való behatolása katalizálja politikai szerepvállalásukat. Megfigyelhető volt viszont a fókuszcsoporthoz beszélgetés során a pártpolitika elutasítása a résztvevő diákok részéről.

A harmadik, magyar fiatalok politikai részvételi tendenciáit vizsgáló egység első tanulmányában Murányi István az egyetemisták demokrácia- és politikaértelmezését veszi górcső alá esettanulmány-jelleggel és arra keresi a választ, hogy hogyan jellemezhető a fiatalok demokráciáról alkotott értelmezése, és mindez mennyiben hasonló a politika szociális reprezentációja alapján leírható fogalmi sémákhoz. Eredményei azt mutatják, hogy az egyetemisták asszociációk szerint kialakított demokrácia-értelmezését alapvetően inkonzisztens politikai-jogi viszonyulás jellemzi, némi liberális asszociációk jelenlétével, melyek nem térnek el jelentősen a középiskolás korcsoportokban a rendszerváltást megelőzően végzett survey kutatások eredményeitől. A korábbi kutatásokhoz hasonlítva az asszociációk alapján jellemezhető politika értelmezés rigid, politikai értékek (orientációk) által drasztikusan eltérő két típusa (liberális, nyitott, inkább pozitívan értékelt versus antiliberalis, zárt, inkább negatívan értékelt) leginkább változatlan.

Első szavazó fiatalok választói magatartásáról értekeznek Székely Levente írása. A tanulmány kiindulópontja, hogy bár a nemzetközi szakirodalom a fiatalok politikai részvételét jórészt az aktív és passzív paradigmában értelmezi, választásokon való részvételük jellemzően alacsony. A magyarországi nagymintás ifjúságkutatási adatok tanúsága szerint a magyar fiatalok politikai érdeklődése is alacsony, még annak ellenére is, hogy a legutóbbi, 2020-as nagymintás adatfelvétel a közéleti kérdések iránti érdeklődés valamelyes növekedését regisztrálta. Az első szavazókkal kapcsolatos kutatás eredményei szerint ugyanakkor az első szavazói élmény képes a politikai passzivitás ellen hatni a fiatalok körében, így nemzedékük csendessége nem jelenti azt, hogy ne lennének szavazásra buzdíthatók. Emellett viszont az első szavazók többsége szüleivel megegyezően szavazott, mely konformizmusuk dominanciájára utal.

Pacsuta István tanulmánya a felsőoktatásban tanuló, nappali tagozatos hallgatóknak a demokráciához, mint értékhez való viszonyának vizsgálatát tűzte

célul a Magyar Ifjúság Kutatás 2016 és 2020, valamint az Aktív Fiatalok Magyarországon kutatássorozat 2011, 2013 és 2019-es adatbázisainak segítségével. A munka megállapítja, hogy a felsőoktatásban levő hallgatók elkötelezettebbek a demokratikus értékek iránt a teljes magyar ifjúsághoz képest, illetve ezen elkötelezett hallgatók jobban bíznak a társadalmi intézményekben is, környezetükben pedig többet beszélgetnek politikáról. A klasszikus értelemben vett politika és annak „gyakorlása” viszont nem érdekli a felsőoktatásban tanuló hallgatókat – bár figyelnek a demokráciával, közélettel kapcsolatos folyamatokra, azonban kevésbé cselekednek, csendben figyelő pozícióba helyezkednek.

Végül a negyedik blokk a fiatalok emlékezetpolitikáit, az államszocializmus időszakához való viszonyukat tárgyalja. Bauer Béla, László Tamás, Máthé Áron és Papházi Viktor cikke a fiatalok államszocializmus időszakához fűződő viszonyulását tárja fel egy Nemzeti Emlékezet Bizottsága megbízásából 2017 áprilisa és 2018 decembere között, a Századvég Alapítvány által végzett többlépcsős és többféle módszertant alkalmazó kutatás kvantitatív adatainak segítségével. A tanulmány eredményei azt mutatják, hogy a fiatalabb generációk képe az államszocialista korszakról negatívabb, mint az idősebbeké – és ezzel együtt minél idősebb valaki, annál nagyobb eséllyel hajlamos romantizálni a vonatkozó időszakot. Mindezt árnyalja, hogy a teljes vizsgált mintán belüli arányszámokhoz képest a fiatalok körében viszonylag sokan vannak, akik kisebbségtudatos nosztalgiával rendelkeznek, vagyis úgy gondolják, a szóban forgó időszak alapvetően pozitív volt. Sokukban él ugyanakkor az államszocialista korszak elfelejtésére való direkt törekvés is, abszolút többségük az intergenerációs transferek diszkurzív ideáltípusai (érdektelenség, elfogadás, elutasítás, azonosulás) közül az érdektelenek táborát gyarapítja.

Papházi Viktor tanulmánya pedig egy előző cikkhez kapcsolódó esettanulmány, mely – túlnyomórészt társadalomtudományi szakos – egyetemi hallgatók Kádár-korszakhoz való viszonyát, az időszak iránt táplált esetleges történelmi nosztalgikus beállítódását vizsgálja három online fókuszcsoporthoz tartozó beszélgetés adatainak segítségével. A kutatás két fő kérdése, hogy milyen képet közvetítettek a politikai szocializáció különböző színterei a Kádár-korról a megkérdezett hallgatók számára, valamint hogyan ítélik meg ezen időszakot. Az eredmények tanúsága szerint a résztvevő hallgatók gazdasági, materiális vonatkozásban valóban előnyben részesítik a Kádár-korszakot a rendszerváltást követő időkkel szemben, így e téren körükben érzékelhető volt a történelmi nosztalgikus viszonyulás. Azonban politikai szabadságjogok szempontjából, illetve összességében e hallgatók is a rendszerváltás utáni időszakot látják pozitívabban.

Budapest, 2023. október

Papházi Viktor, Oross Dániel, Szabó Andrea

Irodalom

Amná, Erik, Ekman Joakim (2014): Standby citizens: diverse faces of political passivity. *European Political Science Review*, Volume 6, Issue 2, May 2014, 261–281. <https://doi.org/10.1017/S175577391300009X>

Amná, Erik (2010): Active, passive or stand-by citizens? In E. Amná (Ed.), *New forms of citizen participation: Normative implications*. Baden-Baden: Nomos. 191–203.

Amná, Erik (2012): How is civic engagement developed over time? Emerging answers from a multidisciplinary field. *Journal of Adolescence*, 35: 611–627. <https://doi.org/10.1016/j.adolescence.2012.04.011>.

Amná, Erik, Zetterberg, Pär (2010): A Political Science Perspective on Socialization Research: Young Nordic Citizens in a Comparative Light. CHAPTER 2. In Lonnie R. Sherrod–Judith Torney-Purta–Constance A. Flanagan (eds.): *Handbook of Research on Civic Engagement in Youth*. CHAPTER 1, 45–59. John Wiley & Sons, Inc.

Andolina, Molly W., Jenkins, Krista, Zukin, Cliff, Keeter, Scott (2003): Habits from Home, Lessons from School: Influences on Youth Civic Engagement. *Political Science & Politics*, Volume 36, Issue 2, April 2003, 275–280. <https://doi.org/10.1017/S104909650300221X>.

Csözik Rita (2012): Átalakult lázadás. A magyar egyetemisták és főiskolások politikai szocializációjának változása. In *Racionálisan lázadó hallgatók*. Belvedere Meridionale, Szeged. 45–64.

Jennings, Kent, Stoker, Laura (2001): *Generational Change, Life Cycle Processes, and Social Capital*. Presentation at the 2001 American Political Science Association Convention, San Francisco, California.

Jennings, Kent, Stoker, Laura (2004): Social Trust and Civic Engagement across Time and Generations. *Acta Politica*, 39: 342–379. <https://doi.org/10.1057/palgrave.ap.5500077>.

Russo, Silvia, Stattin, Håkan (2017a): Stability and Change in Youths' Political Interest. *Social Indicators Research*, Vol. 132, 643–658. <https://doi.org/10.1007/s11205-016-1302-9>.

Russo, Silvia, Stattin, Håkan (2017b): Self-determination theory and the role of political interest in adolescents' sociopolitical development. *Journal of Applied Developmental Psychology*, Vol. 50, May, 71–78.

Stattin, Håkan, Amná, Erik (2022): Basic Values Transform Political interest into Diverse Political Values, Attitudes and Behaviors. *Journal of Youth and Adolescence*, July 2022. <https://10.1007/s10964-022-01654-w>. <https://www.researchgate.net/publication/361863808>.

Szabó Andrea (2012): *Racionálisan lázadó hallgatók. 12. Apátia – radikalizmus – posztmaterializmus a magyar egyetemisták és főiskolások körében I*. Szeged: Belvedere Meridionale Kiadó.

Szabó Andrea (2023): *A politikai érdeklődés tendenciái Magyarországon, 2000–2022*. Akadémiai doktori értekezés. Megjelenés alatt.

A magyar fiatalok
társadalmi helyzete,
életvitel-csoportjai

Gyorgyovich Miklós – Déri András
*Kérdőjelek és a válaszok?*¹
– *A magyar ifjúság életvitel-csoportjai*

Vigyázz, kész, rajt – Bevezető helyett

„**F**iatalok! Tiétek a jövő! Régebben úgy volt, hogy a miénk lesz...” Sándor György keserűes mondata jól illusztrálja, miért szentelnek kiemelt figyelemet a fiataloknak a társadalom és a társadalomkutatók körében. Az ifjúsági életszakasz kitüntetett vizsgálata számos nézőpontból indokolt: a politikai szocializációs elméletektől kezdve a generációs és életciklus-megközelítésekig sok szerző és elmélet érvel amellett, hogy a társadalmi jelenségek megértéséhez kikerülhetetlen a fiatalok helyzetének értelmezése. Míg jelen kötet több olyan kutatással foglalkozik, amely a „mai fiatalok” helyzetének különböző aspektusairól mutat fel egy-egy pillanatképet, cikkünkben ettől némileg eltérően egyfelől röviden számba vesszük a fiatalok rétegződésével kapcsolatos kurrens irodalmi megállapításokat és a fiatalok általános szociodemográfiai helyzetét. Tanulmányunk második felében aztán a különféle hagyományos, illetve újszerű megközelítéseken keresztül, a Századvég Alapítvány vonatkozó adatbázisát alapul véve, bemutatjuk a magyar fiatalok rétegződésének egy sajátos megközelítését. Ez utóbbit két lépcsőben tesszük meg. Először a részletesebb áttekinthetőség érdekében külön-külön is górcső alá vesszük azokat a változókat és a belőlük képzett klasztereket, amelyekből tanulmányunk végén kialakítottuk az ún. „életvitelcsoportokat”, így a tőkeellátottságtól kezdve, értékrendjük, globalizációhoz való viszonyulásaik, politikai gondolkodásukon át egészen a jövőképük alakulásáig mutatjuk be a fiatalok helyzetét, világlátását. Ezt követően aztán a felhasznált változókat alapul véve egy társadalmi keresztmetszeti összkép felvázolására teszünk kísérletet, amelyben az előbbieket egybe sűrítve mutatjuk be mind a fiatalok, mind az idősebbek különböző életmód-rétegeit.

---

¹ A Carson Coma és az Ivan and the Parazol zenekarok közös dalának címe. A zenekarok közötti kollaborációt az is izgalmassá tette, hogy a jelenkori magyar popzene (és feltételezhetően közönségük) két nemzedékének együttműködéséből született. A tanulmányunk fejezeteinek főcímei is a Carson Coma zenekar dalainak címeiből inspirálódtak.

Körforgalom – Szakirodalmi áttekintés

Az elmúlt évtizedekben a fiatalok társadalmi helyzete és jellemzői jelentős változásokon mentek keresztül mind Magyarországon (vö. Gábor, 2004; Gondi-Bokányi, et al., 2020; Szabó és Oross, 2020), mind nemzetközi viszonylatban (vö. Furlong, 2017). Bár az iménti mondat az előző évszázad talán bármely pontján elmondható lett volna, mégis, napjainkban a technológiai fejlődés, az oktatási rendszerek átalakulása (Gábor, 2009), a világgazdaságban mutatkozó hullámzások, a kulturális és ideológiai trendek folytonos alakulása, a klímaváltozásról szóló eltérő diskurzusok, a globalizáció és digitalizáció hatására egyre inkább megjelenő „világfalu” (McLuhan, 2001) jelensége, a világjárvány miatti bezártság (Bartal et al., 2022), majd annak lecsengésével az orosz-ukrán háború okozta politikai változások és aggodalmak, illetve a gazdasági visszaesés (és ennek gyakorlati, a fiatalokat szintén kiemelten érintő hatásai, mint például az iskolaév átalakulása) mind hozzájárulhattak a fiatalok életét meghatározó tényezők átalakulásához (erről lásd jelen kötetben Bocsi, 2024). A generációs² különbségek, a felbukkanó társadalmi jelenségekkel szembeni megküzdési stratégiák különbözősége és azok hatása a társadalmi struktúrákra, fogyasztásra, munkaerőpiacra, értékrendre, politikai attitűdökre, vagy épp a jövőképre további érdekes kutatási irányokat kínálnak.

Az ifjúsággal összefüggő diskurzusok szerteágazó folyama képlékeny fogalomhasználatra utal, annak ellenére, vagy talán éppen azért, mert az ifjúságkutatás és részeként az ifjúságszociológia története valójában néhány évtizedre terjed ki.³

A különféle fogalomhasználati módok pontosításának jelentőségéről fejez ki kétségeket a vélekedés, ami szerint „nem az számít, hogy az ifjúságról szóló különböző diskurzusok referenciálisan pontosak-e, hanem az, hogy maguk hogyan válnak annak a kontextusnak a részévé, amelyben az ifjúság szerveződik.” (Grossberg, 1992: 199). A fogalomhasználat kérdésének jelentőségére vonatkozó, idézett nézettel részben egyetértve sem látszik feleslegesnek megoldást keresni a jellegzetes szemléletmódok áthidalására.

Meghatározóan befolyásolta az ifjúságszociológia diskurzusait Talcott Parsons klasszikus elmélete, ami az ifjúkort a strukturált felelőtlenség időszakaként, a gyerekkor és a felnőtt élet közötti átmenetként, a felnőttlet moratóriumaként értelmezte (Parsons, 1942). A hazai ifjúságszociológia alapjait lefektető Gábor Kálmán elmélete, amit a német Jürgen Zinnecker-rel közösen dolgozott

---

² A generációfogalom relevanciájának részletes vizsgálata meghaladja e tanulmány kereteit (ehhez ld. pl. Déri és Szabó, 2021), azonban jelen esetben a szót a kohorsszal felcserélhetően használjuk.

³ Az Eurostat és a magyar KSH statisztikák a 15–24 éves kor közöttieket sorolják a fiatalok körébe, a magyar ifjúságkutatások a 15–29 éveseket vizsgálják. Elemzői nézőpontból indokolt az ifjúság életkori határainak rugalmas kezelése.

ki, az ifjúsági életszakaszt a munkavállalás, családalapítás átmeneti, oktatási, kulturális megalapozottságú moratóriumával és középosztály-jellegű fogyasztói státusszal írta le.

Az ifjúsági tanulmányokról két ausztrál szociológus: Dan Woodman és Andy Bennett állított össze széleskörű áttekintést (Woodman és Bennett, 2015). Az ifjúságra vonatkozó kortárs elméletek szemléletmódjának két alaptípusát lehet összefoglalóan megkülönböztetni: az egyik az ifjúságot mint átmeneti életszakaszt jellemzi, a másik az ifjúságot mint sajátos kulturális jellemzőkkel leírható társadalmi csoportot értelmezi.

Az „átmenet” típusú szemlélet szerint a fiatalok „egy átmeneti életszakaszban vannak a felnőttkor felé, »veszélyeztetett« a felnőtt munkahelyi és családi szerepekbe való fejlődésük; társadalmak és nemzetek szociális és gazdasági jóllétének és jövőbeli lehetőségeinek barométereként szolgálnak; a kortárs kultúrába ágyazottak, de a felnőttek által irányított formális és informális intézmények által fejleszthetők” (Talburt és Lesko, 2014: 27).

1. táblázat. Az ifjúság fogalmának párhuzamos megközelítései

Az ifjúság elhatárolása	Külsődleges elhatárolás	Elhatárolás identitás alapján
Átmenet a felnőttlét felé	Az ifjúság: életkor és/vagy leválási dimenziók mentén meghatározott kategória – ami a közpolitikai diskurzusokban és ezzel összefüggésben a kvantitatív kutatásokban jelenik meg	Az ifjúság: a „strukturált felelőtlenség” időszaka (Parsons 1942)
Közös kultúra	Az ifjúság: „együttesen átélt kulturális szimbolizmus” (Cohen 2006, 162)	Az ifjúság: önmeghatározás

FORRÁS: SAJÁT SZERKESZTÉS

A táblázat bal felső cellájába került „átmenet” az ifjúság parsons-i elméletét és a Gábor Kálmán által képviselt középosztályosodási teóriát az ifjúság mint életszakasz szemléletével köti össze. Az életszakaszok reverzibilitásának, a határok flexibilitásának jellemzővé válása erősítette a fenntartásokat ezzel a megközelítéssel szemben. Egyúttal a táblázatból az is egyértelmű, hogy kvantitatív kutatásokhoz kénytelenek vagyunk az átmeneti szemléletet elfogadni munkahipotézisként, hiszen az teszi lehetővé a statisztikai jellegű lehatárolásokat.

A fiatalok általános jellemzőinek és rétegződésének folytonos kutatása és néhány évente újra meg újra történő megértése nem csupán társadalomtudományi érdek, hanem közvetlen hatással van a tágon és szűken is értelmezett politikai döntéshozatalra, a gazdasági tervezésre és a szociális intervenciókra. A fiatalok foglalkoztatási mintázatai a munkaerőpiaci kihívásokra és az elosztási egyenlőtlenségekre hívhatják fel a figyelmet (vö. Vida, 2022). Az oktatási preferenciák, köztük az iskolaelhagyás okai, a végzettség szintje, illetve egyelőre még a szülők hatása is (vö. Gondi-Bokányi et al., 2020: 55), szorosan összefüggenek a jövőbeli szakmai sikerrel és a társadalmi mobilitással.

Az eddigi ifjúságkutatások már számos megfontolandó eredményt hoztak a fiatalok társadalmi helyzetének és jellemzőinek területén. Ettől függetlenül fo-

lyamatosan további mélyreható kutatásokra van szükség a generációs szempontok, az egyenlőtlenségek és az intézményi változások vizsgálata terén.

Egyszerűen semmi sem egyszerű – módszertani keretek

Elméleti megfontolások a modell kialakításához – A társadalmi rétegződés régi és új útjai

A társadalmi rétegződés kutatásai a társadalmi hierarchiák, egyenlőtlenségek és a mobilitás mélyebb megértése miatt megkerülhetetlenek. Az elmúlt évtizedekben azonban a társadalom komplexitásának növekedése és a globális változások új kihívásokat és perspektívákat hoztak a kutatásokba (vö. Gyorgyovich et al., 2018; Kollár et al., 2021). A korábbi megközelítések hagyományosan az osztály- és jövedelemegyenlőtlenségek, valamint a társadalmi mobilitás vizsgálatára összpontosítottak (vö. Róbert, 2000). Marx és Max Weber klasszikus munkái például megkülönböztették a társadalmi osztályokat és az azokra jellemző érdekeket. Ezen hagyományos megközelítések eredményeképpen számos empirikus vizsgálat született a jövedelmi és foglalkozási rétegződésről (Weeden és Grusky, 2005). Hazai viszonylatban kiemelkedő hatást gyakorolt Ferge Zsuzsa (1969) foglalkozási struktúrában elfoglalt pozíció („munkajellegcsoportok”) vizsgálata, amely megközelítés még sokáig megkerülhetetlen volt (Andorka, 1995), de kortárs szerzőkre is hatást gyakorol (vö. Hajdu et al., 2020). A rétegződéskutatások egy másik megközelítése azonban túlmutat a tisztán anyagi szempontok vagy foglalkozási szerkezet vizsgálatán és más tényezők mentén igyekszik felrajzolni a társadalom szerkezetét, mint például a társadalmi befolyás⁴ (Dahrendorf, 2007), jogok és kiváltságok (Turner, 1993), kompetenciák (Becker, 1964; Bell, 1990), vagy éppen a különböző tőketípusok (Granovetter, 1973; Coleman, 1988; Kovách et al., 2015 és 2020). A legújabb megközelítésekben pedig már aktívan megjelenik a technológia hatása is a munkaerőpiacra és ily módon a rétegződésre (Gil-Hernández et al., 2023), vagy épp az ökológia és fenntarthatóság kérdésköre (Hornborg, 2019).

Látni kell tehát, hogy egyre inkább előtérbe kerülnek olyan megközelítések, amelyekben fontossá válik az a gondolat, hogy a szociálisan vagy anyagilag adott

---

⁴ Megjegyzendő, hogy a munkajellegcsoportok ezredfordulós újraértelmezésekor Ferge Zsuzsa (2002) is problematizálja a hatalom szempontját, amennyiben különbséget tesz a rétegződés leírása (erre – a szocialista rendszerben – alkalmasnak bizonyult a munkajellegcsoportok használata) és a struktúra értelmezése között. Ferge a hatalom szempontjait a strukturális változások értelmezésében látja megragadhatónak: „a hatalmat (értsd, a diktatórikus hatalmat) a társadalmi munkamegosztáson kívülre és föléje helyeztem, jelezve, hogy mintegy satuként szorítja a társadalmat. Ezzel igyekszem érzékeltetni a hatalom társadalommeghatározó, társadalomtól elkülönülő és társadalmat lefojtó jellegét.” (Ferge, 2002.)

háttér mellett az egyéneknek van egy sajátos értékrendjük, vannak társadalmi kérdésekről alkotott attitűdjeik és több-kevesebb lehetőségük van dönteni saját jövőjüket illetően is. Tehát a társadalmi pozíciót meghatározzák olyan tényezők, amelyek az egyének döntéseitől, hozzáállásától, értékrendjétől is függhetnek. Természetesen ehhez a döntési kompetenciához nem csak anyagi mozgástér, hanem kulturális, szellemi és pszichológiai konstellációk is szükségesek az egyén oldaláról. Ehhez a szemléletbeli változáshoz, tendenciához igazodva építette fel „életvitelcsoportokra”⁵ épülő rétegződésmodelljét a Századvég Alapítvány Társadalomtudományi Kutatócsoportja (Kollár et al., 2021), amelyben megtalálhatók a más rétegződéskutatásokban is használt „kemény változók”, mint a jövedelem, a vagyoni helyzet, de ezek mellett számos „puhább”, szubjektívebb kérdést is felhasználtak, hogy végül kirajzolódjon a társadalom egy újfajta törésvonal-szerkezete, amely amellet, hogy egyfajta hierarchiát jelez, a korábbi modellektől elrugaszkodik és új irányból mutat rá ugyanarra a társadalomra. Ez a megközelítés különösen is adekvát lehet az ifjúsági réteg vizsgálata esetén is, tekintve, hogy a fiatalok a hagyományos rétegeképző változók tekintetében még kiforratlan csoport, életkori sajátosságaik miatt egy részük még nem ért csúcsot foglalkozási pozícióit, vagyonát, jövedelmét illetően.

Módszerek

Az elemzés alapját a Századvég Alapítvány 2019-ben felvett nagymintás *Értékek és életmód c.* kutatásának kvantitatív pillére adja, amely 20.000 fő véletlenszerűen kiválasztott, 18 év feletti magyarországi lakos megkérdezésével készült.⁶

A tanulmányban bemutatott stratifikációs modell létrehozásához a gazdasági, vagyoni helyzetet, iskolai végzettséget, fogyasztást bemutató változók mellett kitértünk olyan attitűdbeli kérdésekre is (értékek, globalizációhoz fűződő viszony, politikai gondolkodás, jövőkép), amelyek együttes elemzése képes a társadalmat egy komplexebb perspektívából láttatni. Az elemzés végén bemutatott életvi-

⁵ Az életvitelcsoportok elnevezés Max Weber életvitel (Lebensführung) kifejezéséből származik, amellyel a kutatók Weber fogalomhasználatára építve az egyén viselkedését meghatározó választásokra, döntésekre és az ezt alátámasztó értékekre, attitűdökre utalnak, és ami a különböző csoportok elkülönülésének is egy meghatározó tényezője. Tézisük szerint nem minden esetben az előre meghatározott, kvázi veleszületett tényezők, hanem az egyéni döntések, cselekvések (tehát az életvitel révén) hozzák létre az emberek ezeket a csoportokat. Így a társadalomnak nem kizárólag a vertikális tagolódását figyelhetjük meg általa, ahol csak lefelé, illetve fölfelé vezet az út, hanem a világlátásukból fakadó különbségek is helyet kapnak.

⁶ A kvóta a legfontosabb szociodemográfiai tényezők szerint (nem, életkor, iskolai végzettség, településtípus, régió) reprezentatív. A mintavételi eljárás a „véletlen séta” módszertanára épült. A minta torzulását iteratív súlyozással korrigáltuk a KSH 2016-os mikrocenzusa által közölt demográfiai arányoknak megfelelően.

telcsoportok létrehozásához első lépésként az egyes dimenziókon⁷ belül a rendelkezésre álló változókkal különböző ideáltípusokat⁸ képeztünk le, amelyeket tanulmányunkban egyenként is bemutatunk. Ehhez elsőként az eltérő skálákon felvett változókat standardizáltuk. Majd K-közép klaszterezési eljárással nagy klaszterszámú klaszterstruktúrát hoztunk létre. Az így kapott klaszterközéppontokat többdimenziós skálázással két dimenzióban jelenítettük meg. A közeli klaszterek összevonásával megadtuk az induló klaszterközéppontok és az összevont középpontok átlagát. Ezt iterálva kaptuk meg az optimális klaszterszámot. Végül a vizsgálatba vont változókat és a négy dimenzió mentén létrehozott ideáltípusokat felhasználva létrehoztuk az életvitelcsoportokat, amelyek árnyalt képet adnak a magyar társadalomban elkülöníthető csoportok sajátosságairól.⁹

Itt meg kell jegyeznünk, hogy a 2019-es adatfelvételi időpont a bevezetőben is említett kataklizmatikus változásokat éppen megelőzte. Ez mindenképpen korlátját jelenti tanulmányunknak, azonban véleményünk szerint módszertanilag indokolt a 2019-es adatok vizsgálata. Mivel megalapozottan feltételezhetjük, hogy az elmúlt időszakok különböző, részben összefüggő válságainak¹⁰ szociológiai értelemben vett generációformáló hatása lehet (Radó, 2023), a minden bizonnyal jelenleg is zajló változások megértéséhez és leírásához fontos látni a kiindulópontot: a fiatalok társadalmi rétegződésének vonásait a válságok előtti nyugvópontban.

Polaroid: a magyar fiatalok néhány demográfiai jellemzője

A fiatalok életmódcsoportjainak értelmezése előtt elkerülhetetlen néhány alapvető szociodemográfiai jellemző tisztázása, figyelembe véve, hogy ezen adatokat Gregor Anikó (2018) átfogóan, a kritikai demográfia eszköztárát felhasználva

---

⁷ Tőkeellátottság, értékek, globalizációhoz fűződő viszony, politikai gondolkodás, jövőkép.

⁸ Az ideáltípus weberi fogalmát tanulmányunkban a klaszterekkel azonosítjuk. Ennek elméleti megalapozottságáról ld. pl. Sik és Zakariás, 2021, ahol a szerzők amellet érvelnek, hogy „[a] klaszterek statisztikai segítséget kínálnak az ideáltípus-alkotás elméleti folyamata számára: az átlagtól való eltérések alapján mutatózó jellemzőket értelmezve és »felnagyítva« adhatunk értelmet az egyes típusoknak.” (Sik és Zakariás, 2021: 8)

⁹ A módszerről bővebben ld. Kollár et al., 2021.

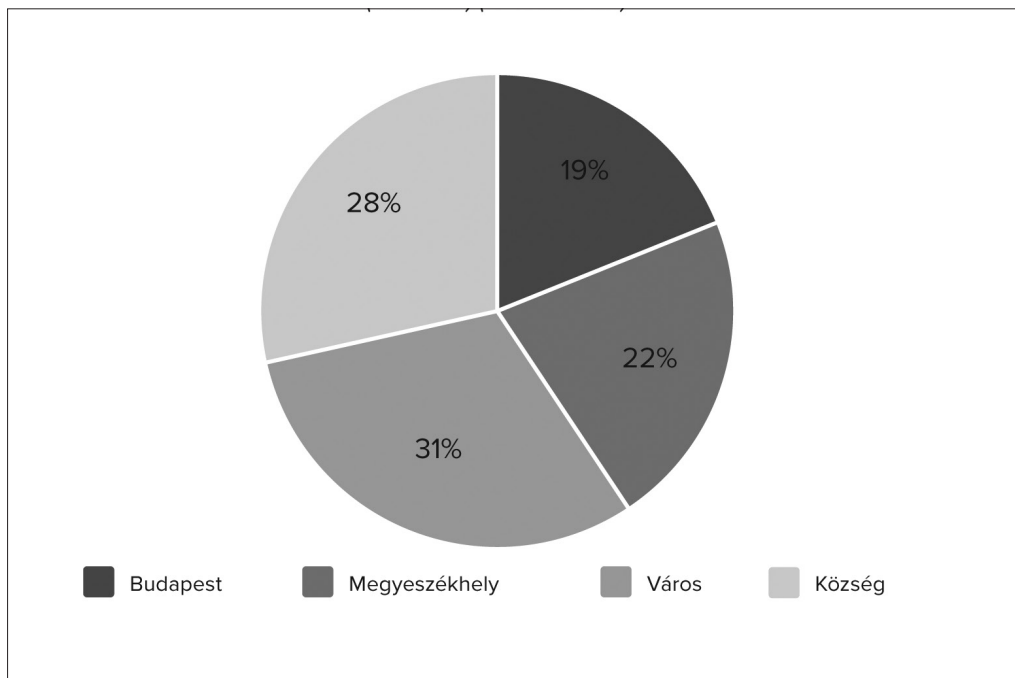
¹⁰ Nagyon izgalmas kérdés a válságok együttjárásának értelmezése. A zsrnalisztikus polikrízis-konceptiók kritikai megközelítései mind a krízis, mind annak sokszorososan összetett és korábban példa nélkülinek vélt jellegét problematizálják. Az egyik ilyen tanulmány úgy fogalmaz, hogy „a polikrízis a rendetlenség elfogadására tett kísérletként egy határtalan, skálafüggetlen rendszerszemléletű megközelítést kínál a különböző eredetű és pályájú események közötti viszonylag csekély kapcsolatokhoz.” (Henig és Knight, 2023: 6). Ezzel együtt a „rendetlenség” rendszerszintű jelenléte és tapasztalata mindenképpen meghatározza az emberi sorsok (és minden bizonnyal identifikációk) alakulását.

már bemutatta a 15–29 évesekre vonatkozóan.¹¹ Éppen ezért itt csak leíró jelleggel és röviden villantjuk fel az elemzésünk szempontjából releváns 18–29 éves korcsoport 2019-es néhány jellemzőjét.

A 18–29 évesek körében 2019-ben minimális férfitöbbség volt, az összesen 1 422 236 fő 51 százaléka volt férfi. A vizsgált korcsoport nagy többsége kisebb városokban vagy községekben lakott, azonban természetesen a Budapesten élő 19 százaléknyi fiatal a korcsoport igen jelentős részét teszi ki, hiszen a kisebb települések számosságukban jelentősebbek, azaz kisebb átlagos lélekszámot jelentenek. Nagy többségük (65 százalék) középfokú végzettséggel bírt¹², 18 százalékuk alapfokú, 17 százalékuk pedig felsőfokú iskolát végzett.

**1. ábra. A 18–29 évesek településtípusok szerinti megoszlása (százalék)
(N=1.422.236)**

ADATOK FORRÁSA: KSH, SAJÁT SZÁMÍTÁS

Összegzésképpen nézzük meg az adatok részletes megoszlását az összes 18–29 éves fiatal vonatkozásában.

¹¹ Mivel a rendelkezésre álló legfrissebb részletes adatok a 2016-os mikrocenzus eredményei (ráadásul emiatt a felvett adatok súlyozása is erre történt, és tulajdonképpen az adatfelvétel éve is ezt indokolja, mert közelebb áll ehhez), a következőkben elsősorban erre összpontosítunk.

¹² Középfokú érettségi nélkül és érettségivel.

2. táblázat. A 18–29 éves népesség megoszlása nemek, végzettség és településtípus szerint (százalék) (N=1.422.236)

		Alap	közép	Felső	Összesen
Budapest	Férfi	1%	6%	3%	9%
	Nő	1%	5%	4%	10%
Megyei jogú város	Férfi	2%	8%	2%	11%
	Nő	1%	7%	3%	11%
Egyéb város	Férfi	3%	11%	2%	16%
	Nő	3%	10%	2%	15%
Község	Férfi	4%	10%	1%	15%
	Nő	4%	8%	2%	13%
Összesen		18%	65%	17%	100%

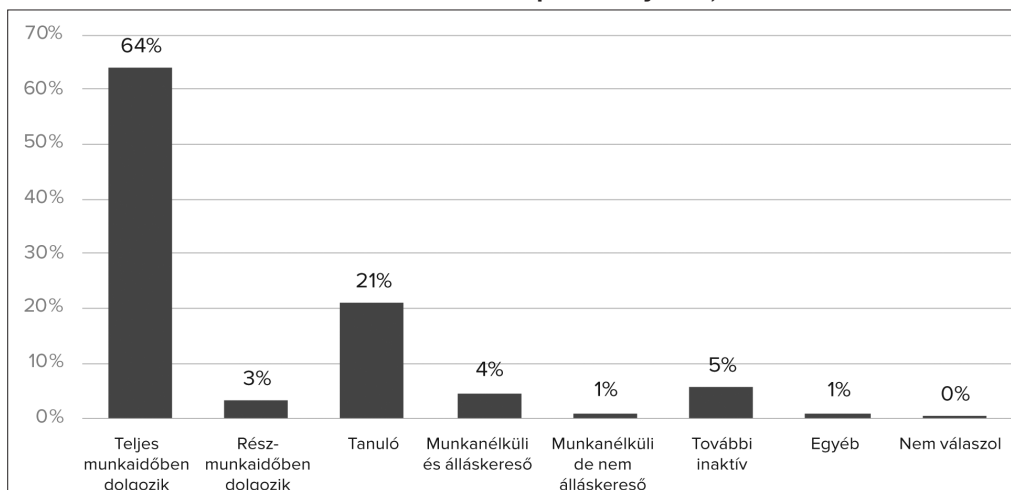
ADATOK FORRÁSA: KSH, SAJÁT SZÁMÍTÁS.

Látható, hogy a teljes népességre vonatkozó tendencia a fiatal korcsoportban is érvényesül: a felsőfokú végzettségűek körében nagyobb arányban szerepelnek nők, mint férfiak.

Munkaerőpiaci jellemzők a 2019-es kutatásban

A továbbiakban két, a fiatalok társadalmi státuszát kontextusba helyezni segítő, és a rétegeképzéshez felhasznált adatot mutatunk be az Értékek és életmód kutatás kvantitatív adatfelvételéből.

2. ábra. A 18–29 éves fiatalok munkaerőpiaci helyzete, (százalék) (N=3537)¹³

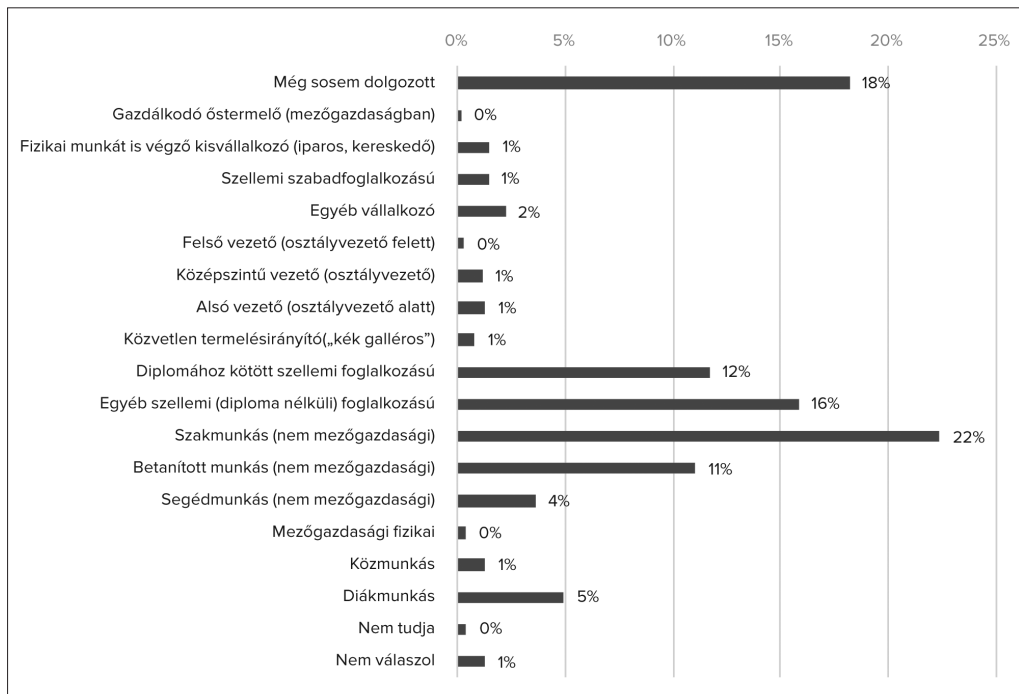

FORRÁS: SAJÁT SZERKESZTÉS

¹³ A pontos kérdés: Az alábbi kategóriák közül melyik jellemzi legjobban az Ön jelenlegi (vagy ha nem dolgozik már, legutolsó) munkaerőpiaci helyzetét?

Mint látható, a fiatalok túlnyomó többsége már 2019-ben is teljes munkaidőben dolgozott fő tevékenységként, bő ötödük pedig tanuló volt. Az adatsorból látható, hogy a dolgozó fiatalok aránya jóval magasabb bármely más csoportnál. Ez tendenciaszinten is értelmezhető a nagymintás ifjúságkutatások (15–29 évesekre vonatkozó) adatai segítségével: „a bármilyen formában tanuló fiatalok aránya 2008 után csökkenő tendenciát mutatott 2016-ig, amely csökkenés azonban 2020-ra megállt, gyakorlatilag stagnálást mutat” (Nárai, 2022: 36).

3. ábra. A 18–29 évesek munkájának jellege (százalék) (N=3538)¹⁴

ADATOK FORRÁSA: SZÁZADVÉG. SAJÁT SZÁMÍTÁS

A rétegződés vizsgálatában, mivel a kulturális tőkét részben a végzettséggel operacionalizáltuk, ezen körülmény különösen fontos kontextuális jellemző. A korcsoportba tartozók relatív többsége szakmunkásként dolgozik, és összességében is többen vannak a fizikai munkát végzők, mint a szellemi foglalkozásúak.

¹⁴ A pontos kérdés: Mi az Ön jelenlegi (vagy ha már nem dolgozik, legutolsó) foglalkozása, beosztása?

Osztálytalálkozó: a magyar fiatalok életmód-csoportjai

Tanulmányunk központi céljaként jelen fejezetben az ifjúsági réteg különböző, rétegeképítéshez használt változóinak főbb csoportjait vizsgáljuk, amelyek alapját képezik a fejezet végén bemutatott életvitelcsoportok kialakításának. Ennek keretében egyfelől elemezzük a témakörhöz kapcsolódó főbb változókat, és a változókból képzett klaszterek megoszlásait, másfelől bemutatjuk az egyes megoszlásokat a fiatalok és adott esetben az idősebbek körében is, illetőleg – amennyiben releváns – a klaszterek alakulását nemek és településtípusok szerint is vizsgáljuk.

Az életmódcsoportok létrehozása az alábbi alszemponatok alapján történik:

1. Bourdieu-i tőkeellátottság;
2. Értékrendcsoportok;
3. Kulturális identitáscsoportok;
4. Politikai gondolkodás csoportok;
5. Jövőkép szerinti fiatal csoportok.

Bourdieu-i tőkeellátottság

A fiatalok tőkeellátottságának vizsgálata során a Pierre Bourdieu által kidolgozott tőkeelméletet¹⁵ (1997) vettük alapul. A tőketípusok megfigyeléséhez az adatbázisban a következő rendelkezésre álló változókat vettük alapul:

Gazdasági tőke: Egy főre eső jövedelem; Havi megtakarítás; Ingatlan értéke¹⁶; Internetezésre is alkalmas okostelefon, laptop, asztali számítógép, tablet birtoklása.

Kulturális tőke: Iskolai végzettség (intézményesült); Legalább középfokon beszélt idegen nyelvek száma (inkorporált); Színház, múzeum, könyvesbolt, könyvtár, komoly- és könnyűzenei koncert látogatása (inkorporált); Könyvek száma (tárgyasult).

Társadalmi tőke: Baráti, ismeretségi körben található befolyásos ismerősök száma: országos szintű politikus, helyi szintű politikus, befolyásos vállalkozó, újságíró, egyetemi tanár, felső szintű vezető, felső szintű köztisztviselő, felső szintű rendőr, bíró, orvos.

---

¹⁵ Bourdieu alapvetően háromfajta tőkét azonosított, amelyek segíthetik az egyént a társadalmi erőforrásokhoz való hozzáférésben: 1. Gazdasági tőke (amely pénzben vagy termelőeszközökben mérhető és cserélhető). 2. Kulturális tőke, amelynek három további fajtája létezik: az inkorporált (belsővé tett, tanult tulajdonságok és képességek); a tárgyasult (kulturális javak, például könyvek, festmények birtoklása); intézményesített (például iskolai végzettség, tudományos fokozat stb). 3. Társadalmi tőke (csoporttagságon, kölcsönös ismeretéseken alapuló erőforrások)

¹⁶ A kérdőívben feltett kérdés konkrétan a válaszadó által lakott ingatlan alapterületére vonatkozott négyzetméterben. Az ingatlan megközelítő értékét úgy számoltuk ki, hogy a négyzetméterhez megadott értéket az adott megye községi / városi / megyeszékhelyi (2019-ben, a vizsgálat pillanatában elérhető legutolsó) átlagos négyzetméteráráival súlyoztuk. Végül kizártuk azokat, akik bérelt ingatlanban laktak.

3. táblázat. Az indikátorok alapján képzett töketípusok mentén kialakított töke-klaszterek és jellemzői a 18–29 évesek körében

		Alsó társadalmi csoport	Alsó-középső társadalmi csoport	Felső-középső társadalmi csoport	Felső társadalmi csoport	18–29 évesek összesen
	18–29 évesek aránya	38%	20%	38%	4%	100%
Nemek szerinti megoszlás	Férfi	38%	19%	39%	4%	100%
	Nő	38%	21%	37%	4%	100%
Településtípus szerinti megoszlás	Budapest	22%	17%	55%	7%	100%
	Megyeszékhely	31%	25%	40%	4%	100%
	Egyéb város	38%	22%	37%	4%	100%
	Falu, község	50%	18%	30%	3%	100%
Gazdasági töke	Saját jövedelem mediánja (a keresők körében)	275 000 Ft	350 000 Ft	427 896 Ft	7 000 000 Ft	350 000 Ft
	Háztartás egy főre jutó jövedelmének mediánja	91 667 Ft	137 500 Ft	150 000 Ft	2 000 000 Ft	120 000 Ft
	Megtakarítás (havi jövedelem medián százaléká)	0%	10%	5%	25%	0%
	Megtakarítás (havi jövedelem átlag százaléká)	2%	12%	8%	28%	7%
	Ingatlan átlagos értéke (millió Ft, 2019)	10,6	15,1	16,9	22,8	14
	Laptop	55%	93%	91%	93%	78%
	Asztali számítógép	36%	53%	50%	46%	45%
	Okostelefon internettel	78%	95%	95%	93%	89%
	Tablet	14%	50%	44%	70%	35%
Társadalmi töke	Befolyásos kapcsolatok átlagos száma	0,3	1,9	1,8	5,1	1,4
Kulturális töke	Diplomások aránya	3%	27%	52%	75%	21%
	Max. 8 általánost végzettek aránya	40%	7%	6%	4%	24%
	Idegen nyelvet legalább középfokon beszélők aránya (bevallás alapján)	11%	20%	99,7%	92%	51%
	Legalább középfokon beszélt idegennyelvek száma átlagosan (bevallás alapján)	0,1	0,2	1,7	2,1	0,8
	Színház legalább évente egyszer	16%	48%	56%	81%	41%
	Múzeum legalább évente egyszer	16%	56%	57%	79%	43%
	Könyvtár legalább évente egyszer	15%	41%	49%	65%	36%
	Könyvesbolt legalább évente egyszer	23%	65%	69%	81%	52%
	Komolyzenei hangverseny legalább évente egyszer	3%	14%	15%	34%	11%
	Könnyzenei koncert legalább évente egyszer	43%	68%	73%	78%	61%
	Könyvek átlagos (becsült) darabszáma otthon	78	428	1129	199	515

ADATOK FORRÁSA: SZÁZADVÉG, SAJÁT SZÁMÍTÁS

A táblázatot elemezve láthatjuk, hogy egyes változók mentén markáns, más esetben csak árnyalatnyi különbségek figyelhetők meg az egyes klaszterekbe tartozó fiatalok között. Látványos, és talán némiképpen meglepő, hogy nemek szerint nem tapasztalunk jelentős eltéréseket – ennek talán leginkább két oka lehet: egyrészt a nők magasabb kulturális tőkeellátottsága ellensúlyozhatja az esetleges rosszabb anyagi pozíciójukat, másrészt pedig a szegénység elnöiesedésének jobban kitettek lehetnek az idősebb nők (pl. egyszülős családok vagy az egyedülálló nyugdíjas nők révén – ld. pl. Czibere, 2012). Ezzel szemben a települési lejtő már egyértelműen látszik: míg a kistelepüléseken élők majdnem fele (!) az alsó csoportba tartozik, Budapesten bő háromötödös a felsőközép- és felső csoportokba tartozó fiatalok aránya. Regionálisan az alsó csoportba tartozó fiatalok Észak-Magyarországon a leginkább felülreprezentáltak, az ott élők 57 százaléka tartozik az alsó csoportba, de magas, 45 százalékos körüli aránnyal jellemezhető az észak-alföldi és a közép-dunántúli régió is. A felső két csoportot illetően csak a közép-magyarországi régió jelentősen felülreprezentált (az ott élők 53 százaléka tartozik a felsőközép és felső csoportokba), a többi régiótól még a dél-alföldi válik el valamelyest felfelé: az ott élő fiatalok 43 százaléka tartozik a két felső csoportba.

Az adatokból az is jól látható, hogy az *alsó társadalmi* csoportba sorolható 18–29 évesek saját medián jövedelme még nem tér el jelentősen a korcsoporti átlagtól, megtakarításuk mértéke azonban a nulla felé konvergál, 78 százalékuk úgy nyilatkozott, egyáltalán nincs félretett pénze, így a csoportban megfigyelhető átlag lényegében elhanyagolható. Vagyontárgyaiknak inkább csak a digitalizációs eszközök számítanak, ám túlnyomó többségük mindössze valamilyen okostelefonnal rendelkezik, laptopot éppen több mint felük birtokol, a PC és a tablet kevésbé van jelen háztartásukban. Emellett, aki tulajdonol (29 százalék), annak a lakóingatlanja jelenthet még némi alapvagyonot, ám modellünkben csak azok átlagos ingatlanértékét mutatjuk be, akik rendelkeznek is saját ingatlanal. Társadalmi tőkéjük gyenge, átlagosan 0,3 befolyásos embert ismernek, azaz 78 százalékuk egy ilyen barátot sem tudhat magáénak, 13 százalékuk is mindössze egyet. A csoport kulturális tőkéje szintén alacsonynak mondható, mind az intézményesült, az inkorporált és a tárgyiasult tőkeellátottságot mérő változók tekintetében. A csoportban lényegében alig figyelhetők meg a diplomások, és jelentősen felülreprezentált a legfeljebb 8 általánost végzetek aránya. A magyarokon kívül átlagosan 0,1 nyelvet beszélnek középfokon, azaz 89 százalékuk úgy nyilatkozott, hogy nem beszélnek idegennyelvet ilyen szinten, az átlagot mindössze 11 százalékuk húzta feljebb a nullától. A csoportba tartozók összesen 15-16 százaléka jár legalább évente színházba, múzeumba vagy könyvtárba, valamivel többen könyvesboltban is megfordulnak, ugyanakkor könnyűzenei koncerten közel felük részt vesz. Otthon birtokolt könyvek átlagos darabszáma – bár nehéz pontos becslést adni, irányadóként fontos tényező – nem éri el a százat.

Az ifjúság *alsó-középső* társadalmi csoportjának személyes bevételének mediánja azonos a teljes 18–29 éves népesség mediánbevételével, ugyanakkor

már körükben megfigyelhető, hogy háztartásaik egy főre jutó jövedelmének mediánja már kis mértékben, de túllép a korcsoportos értéken. 67 százalékuknak már van megtakarítása, átlagosan a havi bevételeik nyolcadát teszik félre. 27 százalékuk saját ingatlant is tulajdonol, amelynek átlagos becsült értéke 15,1 millió Ft volt 2019-ben. Digitális eszközellátottságuk tekintetében már nem maradnak el a két magasabb státuszú csoporttól, laptop, PC és okostelefon lényegében azonos arányban birtokolnak, a tablettel maradnak el, bár ez vélhetően nemcsak az anyagi háttérnek, hanem a használati preferencia alakulásának tekinthető: az online térben való teljeskörű részvételt és a legtöbbféle tartalomfogyasztást tablet nélkül is meg lehet valósítani. Társadalmi tőkéjük tekintetében egyértelműen elütnek az alsó csoporttól, 61 százalékuk legalább egy felső szintű befolyásos vagy szakembert ismerni vél, az egész csoport átlagosan 1,9 főt. Diplomával bő negyedük, legfeljebb 8 általánossal 7 százalékuk rendelkezik. Bevallott nyelvtudás tekintetében azonban lefelé húzzák az átlagot és még inkább az alsó társadalmi csoporthoz állnak közelebb: mindössze szűk ötödük állítja, hogy középfokon képes megszólalni legalább egy idegennyelven, így az egész csoport átlagosan mindössze 0,2-t beszél. Ugyanakkor kultúrafogyasztás tekintetében ismét felfelé nivellálnak és részvételi arányaik a felső-középső csoporthoz közelítenek, éppen alatta maradva néhány százalékponttal, a korcsoportos átlagot viszont minden esetben meghaladják. Ugyanakkor otthoni könyvek becsült száma még alulmarad a csoportátlagétól.

A *felső-közép* társadalmi csoportba tartozók főleg bevételek tekintetében megelőzik az alsó csoportokat, de még messze elmaradnak a felső társadalmi csoporttól. További érdekesség azonban, hogy ennek ellenére az alsó-középső csoporthoz képest kisebb arányuk tesz félre (55 százalékuk), így bevételeiknek is kisebb hányadát fordítják megtakarításra, átlagosan mindössze 8 százalékát. 22 százalékuk tulajdonolja saját lakását, amelynek 2019-es átlagos becsült értéke 16,9 millió Ft volt. Digitális eszközellátottságuk lényegében azonos a felső csoportéval, kivéve a tablettel, amely mögött hasonló okok állhatnak, mint az előbbi csoport esetében. A csoport éppen több mint fele diplomás, elenyésző hányaduk alacsonyan képzett. Legkiemelkedőbb tulajdonságuk talán, hogy lényegében a csoport minden tagja állítja, hogy beszél legalább egy idegennyelvet középfokon. Felük legalább egyet, bő harmaduk kettőt is, összesen átlagosan 1,7 nyelvet beszélnek. Kultúrafogyasztásban már kiemelkedően a korcsoportos átlag felett „teljesítenek”, felük évente legalább egyszer elmegy színházba, múzeumba, könyvtárba, kétharmaduk könyvesboltba, közel háromnegyedük könnyűzenei koncertre is, komolyzenei koncerten azonban csak szűk hatodik vesz részt. Ugyanakkor otthon birtokolt könyvek darabszáma kiugró értéket mutat az összes többi társadalmi csoporthoz képest.

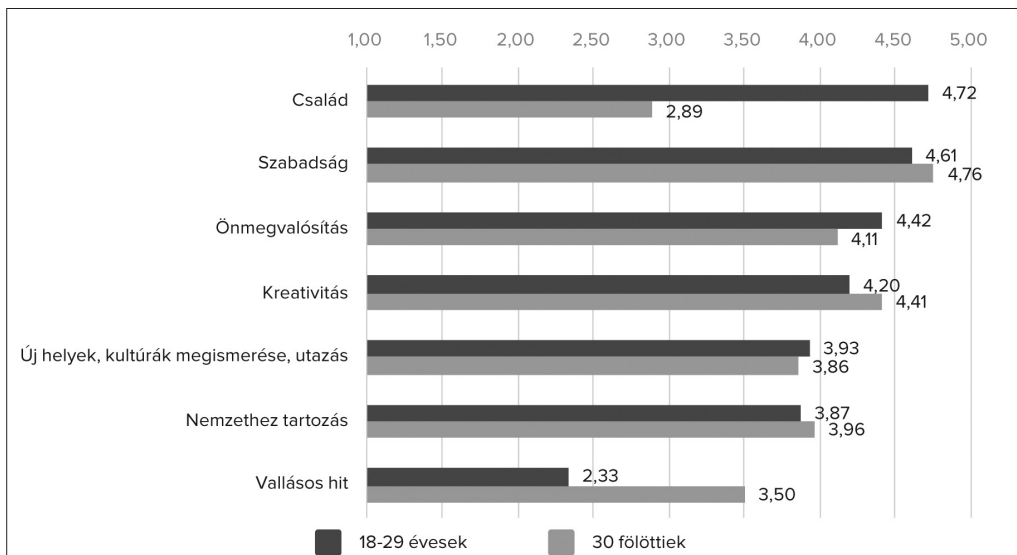
A *felső* társadalmi csoport a fiataloknak egy igen szűk, valóban elitnek tekinthető rétegét láttatja. Személyes jövedelmük példátlanul kimagasló, ebből fakadóan bevételeiknek is jelentősebb hányadát tudják félretenni. Érdekes azonban, hogy arányaiban nincs több ingatlantulajdonos körükben, mint az alsó és alsó-középső társadalmi csoportban, 28 százalékuk rendelkezik saját ingatlannal.

Ennek átlagos értéke 22,8 millió Ft volt 2019-ben. Digitális eszközök tekintetében nem térnek el az előző két csoporttól számottevően, azonban körükben a tablettel rendelkezők aránya is relatíve magas. A felső társadalmi csoport fiataljainak háromnegyede diplomás, az alacsonyan képzettek száma elenyésző körükben. Emellett, bár a felső-középső csoporthoz képest valamivel kisebb arányuk említette, hogy beszél valamilyen idegennyelvet középfokon, átlagosan többet, 2,1 nyelvről számoltak be. Kultúrafogyasztásban magasan előzik a felső-középső csoportot is, lényegében minden tényező esetében, amelyek közül kitűnik a komolyzenei hangverseny is, tekintve, hogy több mint kétszer akkora hányaduk jár legalább évente egyszer, mint a felső-közép csoportba tartozók esetében ez megfigyelhető. Ugyanakkor otthoni könyveik száma mélyen elmarad még az alsó-középső csoportétól is, aminek okai lehetnek egyfelől a kevésbé nívós rétegekbe tartozókéktól eltérő olvasási, kultúrafogyasztási szokások is, de az is, hogy a digitális technológia térhódításával a felső-középosztálybeli fiatalok nagyobb valószínűséggel férhetnek hozzá ezekhez a tartalmakhoz, tudásokhoz digitális formában is.

Értékrendcsoportok

Életmódcsoportjaink megalkotásának következő állomása az értékrendbéli jellemzők áttekintése és belőlük alkotott ideáltípusok létrehozása. A válaszadók értékrendjének és prioritásainak megértése és vizsgálata kulcsfontosságú a szociálpszichológiában és a szociológiában egyaránt. Az értékrendek feltárása

**4. ábra. A 18–29 évesek értékrendi hierarchiája
(5 fokú skálán adott értékek számtani átlaga)
(1=egyáltalán nem fontos; 5= nagyon fontos) (n=3480-3534)**

ADATOK FORRÁSA: SZÁZADVÉG. SAJÁT SZÁMÍTÁS.

segít megérteni, hogy az emberek hogyan rangsorolják és értékelik az élet különböző aspektusait, valamint hogyan alakítják ki identitásukat és társadalmi kapcsolataikat. A kérdőívben hét kérdés felvetése volt lehetséges, így az átfogó kép létrehozása érdekében olyan aktuális tematikákat hoztunk fel, amelyekről korábbi vizsgálatok (vö. Bauer, 2002) alapján is feltételeztük, hogy kellően széles spektrumban fedi az értékrendi preferenciákat, másfelől ezek az értékek kiterjednek a személyes, a társadalmi és a spirituális területekre egyaránt, lehetővé téve a szélesebb társadalmi jelenségek és egyéni preferenciák összehasonlítását és értelmezését.

Korábbi vizsgálatok egyértelműen rámutatnak, hogy a család fogalmához kapcsolt fontosságérzet a magyarok esetében európai viszonylatban is kimagasló (Kiss-Kozma és Székely, 2022; Gyorgyovich, 2022). A fiataloknak is 79 százaléka választotta az ötös értéket a feltett kérdésre. Emellett persze az egyéni szabadság és autonómia, az énkifejezés és döntéshozatal szintén „nagyon fontos” a fiataloknak (70 százalék), így rögtön a második helyen találjuk a preferencialistán. Ezt szorosan követi az önmegvalósítás vágya és a kreativitás (igaz, itt már „csak” 57 és 47 százalék választotta ugyanezt az értéket). Ehhez képest az új helyek megismerését már mindösszesen 36 százalék helyezi a legfontosabb értékek közé, míg a nemzethez tartozásra bő egyharmaduk adott ötöst. Végül a vallásos hit már csak egy kisebb mag, a fiatalok 9 százaléka számára volt „nagyon fontos” szempont.

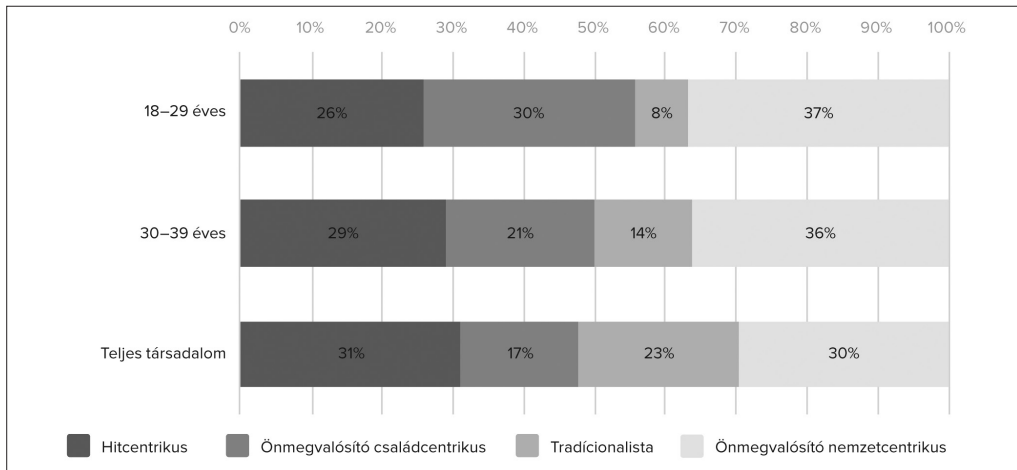
A fenti eredmények alapján a válaszadók négy klaszterét tudtuk létrehozni:¹⁷

- **Hitcentrikus:** Számukra különösen is fontos a vallásos hit, 16 százalék egyházián, 62 százalék a maga módján vallásosként tekint magára, míg a család, a szabadság és az önmegvalósítás fontossága átlag alatti mértékben figyelhető meg körükben.
- **Önmegvalósító családcentrikus:** A csoportba tartozók esetében a család és az önmegvalósítás fontossága emelkedik ki, ugyanakkor a vallásos hit és a nemzethez tartozás tételeket átlag alatti mértékben tekintették fontosnak saját maguk esetében.
- **Tradicionalista:** A csoportban átlagon felüli a nemzethez tartozás, a vallásos hit és a család fontossága, ugyanakkor a szabadság faktor esetén is átlagos értéket vettek fel, szemben az önmegvalósítással, kreativitással, amely kevésbé jelentős ebben a csoportban, illetve az új helyek és kultúrák megismerésével, amelynek fontossága lényegében egyáltalán nem figyelhető meg körükben.
- **Önmegvalósító nemzetcentrikus:** A klasztertagoknak értelemszerűen átlagon felüli mértékben fontosak a nemzethez tartozás és az önmegvalósítás különböző értékei, olybá tűnik tehát, hogy esetükben a nemzeti öntudat egyfajta elegyet mutat a szubjektív önmegvalósítás fontosságával.

¹⁷ A klaszterek létrehozásának pontos módszertani leírását ld. Kollár et al., 2021.

Érdekes, az életkorral egyértelműen összefüggőnek tűnő tendenciákat figyelhetünk meg, amennyiben korcsoportok szerint rendezzük az előbbieket. Egyfelől a korábbi megfigyeléseket (vö. Györgyovich, 2020) alátámasztja, hogy a hitcentrikusok aránya az életkor előrehaladtával közel folyamatosan növekszik. Ezzel szemben az önmegvalósító családcentrikusok aránya a 30-asok körében csökkenni kezd és helyét főleg a tradicionalista csoportba tartozók töltik fel, míg az önmegvalósító nemzetcentrikusok aránya inkább az 50-esek körében csökken drasztikusabban, szintén főleg a hagyománykövető és kisebb részben a hitcentrikus csoport javára. Egyfelől tehát az életkorral járó generációs tapasztalatok és életutak értelemszerű kihatással vannak az egyének értékrendjére. Az életkor előrehaladtával ugyanakkor az életfázis-specifikus prioritások is változhatnak (az életciklusbeli változásokkal mint a pályakezdéssel, családalapítással, gyermekneveléssel és nyugdíjazással összhangban), hiszen a fiatalabbak erősebben összpontosíthatnak az önmegvalósításra és az új tapasztalatokra, míg az idősebbek inkább az életük stabilitását és a hagyományos értékeket részesítik előnyben.

5. ábra. Értékrend-klaszterek a 18–29 évesek és a 30–39 évesek körében (százalék)

ADATOK FORRÁSA: SZÁZADVÉG. SAJÁT SZÁMÍTÁS

A fiatal válaszadóinkat nemek szerint vizsgálva az látszik, hogy míg a családcentrikus és a tradicionalista klaszterben nincsenek jelentős eltérések a 18–29 éves férfiak és nők között (noha utóbbi esetén a férfiak 7 százalékos és a nők 8 százalékos aránya között már tendenciaszerűnek tekinthető a különbség), a hit- és nemzetcentrikus csoportokban komolyabb különbségeket látunk. A 18–29 éves férfiaknak csak 23 százaléka, míg a nőknek 29 százaléka sorolható a hitcentrikusok klaszterébe. Ebben nincs meglepetés: a nők általában véve is magasabb arányban vannak jelen a hívők körében a nyugati társadalmakban, és a fiatalokra vonatkozó kutatási eredmények is ezt erősítik meg (ld. pl. Arnett

és Jensen, 2002). Ennek magyarázata lehet a vallási szocializáció: a fiatalok a velük azonos nemű szülő vallási szokásait vehetik át nagyobb eséllyel, emellett a nők jellemzően erősebben szocializáltak az érzelmi és morális kérdésekre való nyitottság irányába, ami szintén magyarázóerő lehet a fiatalok esetében is (ld. Mattis, 2014). A nemzetcentrikus önmegvalósítók körében ezzel szemben igencsak felülreprezentáltak a fiatal férfiak: 40 százalékuk sorolható ide, míg a nőknél ez csak 34 százalék (igaz, ez a legnagyobb klaszter a nők körében). Ez szintén nem meglepő a téma szakirodalmára tekintettel, az ifjúsági szubkultúrák egyik kiemelt területe a nacionalista-újnacionalista érzellettel magyarázható (ld. pl. Feischmidt et al., 2014), illetve a férfiak körében empirikusan is stabilan kimutatható a radikális jobboldal felé való nyitottság (ld. pl. Róna, 2019). Fontos egyúttal jelezni, hogy ezen klaszterek nem kódolnak egyértelmű politikai preferenciákat, azonban megalapozottan feltételezhetjük, hogy a nemzetfogalom identitásformáló elemét annak maskulin jellege erősíti, és ez is magyarázhatja a fiatal férfiak jelentősebb reprezentációját.

Településtípusok szerint az látható, hogy a csak a budapesti fiatalok jellemezhetők az átlagnál kisebb mértékben hitcentrikussággal: csak 20 százalékuk sorolható ebbe a csoportba – ezzel szemben körükben a legmagasabb a nemzetcentrikus önmegvalósítók aránya, 49 százalékos. Szintén magasabban reprezentáltak azonban a más városokban élőknel e csoportban a falvakban és községekben élő fiatalok (37 százalék). Ez az összefüggés mindenképpen további vizsgálatokat igényel, azonban feltételezhető, hogy míg a fővárosban inkább az önmegvalósítás, addig a falvakban a nemzetcentrikusság lehet a fő hajtóerő. A településtípussal monoton összefüggést mutat a tradicionalisták aránya: Budapesten a legkisebb (4 százalékos), míg a falvakban és községekben élő fiatalok majdnem tizede (10 százalék) sorolható e csoportba

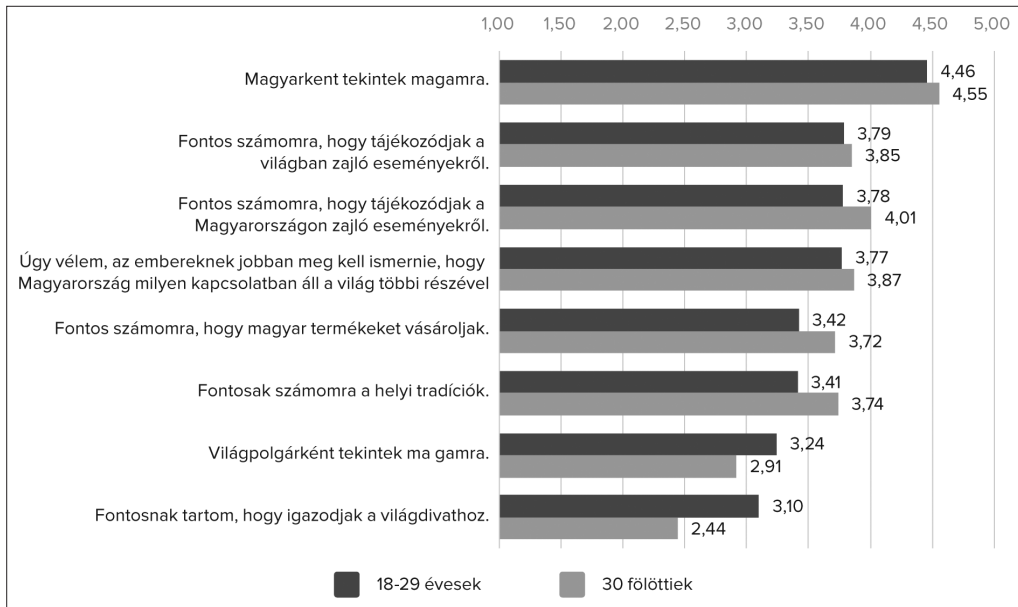
Fiatalok a világban – kulturális identitáscsoportok

Az ifjúság rétegződésvizsgálata során fontosnak tartottuk a globalizált világban elfoglalt hely és a nemzeti identitás viszonyának vizsgálatát (Castells, 1996; Feischmidt, 2014). Globalizált, „hálózatos” (Castells, 2005) jellege miatt a világ egyre inkább összefüggővé válik gazdasági, kulturális és politikai szempontból, ami átalakítja az egyének és csoportok viszonyulását önmagukhoz és a világhoz. A globalizáció hatására új lehetőségek és kihívások jelentkeznek, és az erre adott válaszstratégiák erőteljesen összefügghetnek a rétegződéssel. Azok a rétegek és társadalmi csoportok, amelyek képesek kihasználni a globalizáció előnyeit, jobb eséllyel rendelkeznek a társadalmi felemelkedésre és a mobilitásra. Ugyanakkor negatív hatásokat is eredményezhet, mint a munkahelyek instabilitása, a gazdasági kiszolgáltatottság (egyre több szerző vizsgálja a prekariátust, amit a fogalom megalkotója egy formálódó társadalmi osztályként ír le – ld. pl. Standing, 2016) vagy a kulturális identitásvesztés (Sánchez, 2010). Másrészt, a nemzeti identitás-

ra vonatkozó középszintű és makroszintű folyamatok és ideológiák (ld. Barth, 1996) „jogokat és tilalmakat rendelnek [az identitás kategóriáihoz], és bürokrácia segítségével szabályozzák a különböző kategóriákhoz tartozó emberek hozzáférést a közjavakhoz, esélyeit a társadalmi beilleszkedésre és felemelkedésre” (Feischmidt, 1997: 17).

A globális / nemzeti viszonyrendszer elemzése segít megérteni, hogy az egyes rétegek, különösen is a fiatalok hogyan reagálnak a globalizációs folyamatokra és az újnacionalista diskurzusokra. Bár a globalizációs diskurzusok sokféle megközelítésben vizsgálják a jelenséget, tanulmányunkban nem vállalkozhatunk teljes mértékű áttekintésükre, mégis érdemes kiválasztani és elemezni a legjelentősebb tendenciákat és attitűdöket, hogy átfogóbb képet kapjunk a rétegződés és a globalizáció összefüggéseiről. Ehhez Lingjiang Tu és munkatársai (2011) által létrehozott és Katerina Makri és munkatársai (2019) által kiegészített skálát vettük alapul és módosítottuk a hazai viszonyokra adaptálva, amelynek elsődleges célja a globális és lokális fogyasztói identitások empirikus megragadása volt.

6. ábra. A 18–29 évesek globalizációhoz fűződő viszonyainak hierarchiája (5 fokú skálán adott értékek számtani átlaga) (Mennyire ért egyet Ön az alábbi állításokkal? 1=egyáltalán nem; 5= teljes mértékben)

ADATOK FORRÁSA: SZÁZADVÉG. SAJÁT SZÁMÍTÁS

A kérdésre kapott válaszok arra mutatnak rá, hogy nem kizárólag a fiatalok, hanem úgy általában a teljes felnőtt népességre igaz, hogy a felhozott szempontok közül önképüket főleg magyarságtudatuk definiálja. A sorrend lényegében

közel azonos a teljes társadalomban mért eredménnyel, az első hat kategóriában azonban a fiatalok némileg, de szignifikánsan¹⁸ kisebb arányban azonosulnak az egyes kijelentésekkel. Mindazonáltal elmondható, hogy a válaszaikból kirajzolódó kép alapján egyaránt fontos számukra, hogy tájékozódjanak a világban zajló és hazai eseményekről, valamint, hogy megismerjék hazánk relatív pozícióját a világ többi részéhez viszonyítva. Azonban a helyi termékek preferenciája és a helyi tradíciók már szemmel láthatóan is kevésbé lényegesek számukra, mint az idősebbeknek. Ugyanakkor kiemelendő, hogy bár sorrendben az utolsó két helyre került a fiatalok körében is, mégis, az idősebbekhez képest jóval inkább része az ifjúság önképének a világpolgárság gondolata, illetve a „világdivat” egyfajta követése. Összességében mégis megállapítható, hogy a globalizált világpolgári hozzáállás kevésbé domináns a magyar fiatalok körében, tehát az elsősorban nem az önidentifikációban, és nem is annyira a fogyasztási szokásokban manifesztálódik, hanem inkább az absztrakt szintű tájékozódásban (vö. Kollár et al., 2021).

Az előbbi tételmondatokkal való azonosulás mértéke alapján ismét négy ideáltípust tudunk létrehozni.

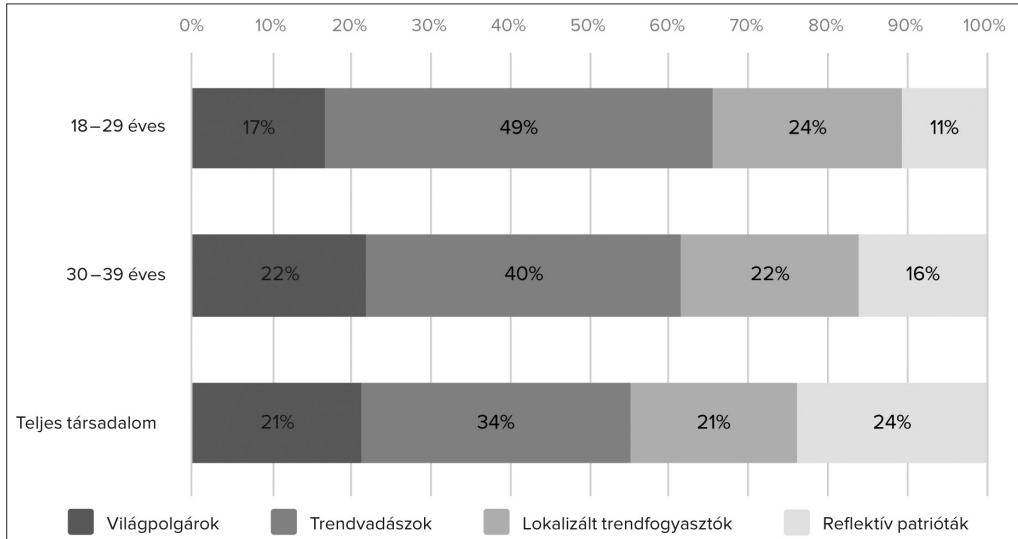
- A *Világpolgárok* csoport identitását inkább a (globális) polgári környezet formálja: identitásukban ugyan megjelenik a magyarságtudat, de mellette a globális polgárság a leginkább vonzó számukra. Továbbá fontos számukra az informáltság, mind az ország, mind a világ dolgaiban.
- A *Trendvadászok* csoportjában jóval kevésbé fajsúlyosak a lokális tényezők, életmódjuk leginkább egyfajta globalizált trendkereséshez hasonlítható, ahol a minőség iránti vágy dominál a helyi kötődések helyett.
- A *Lokalizált trendfogyasztók* körében a globális viszonyok már kevésbé dominánsak, az identitásuk egyik elsődleges összetevője a magyarságtudat, de nyitottak a globális trendek irányába is.
- A *Reflektív patrióták* számára a helyi viszonyok jelentik az origót, identitásuk fontos tényezője a magyarságtudat minden vonatkozása, ellenben a globális tényezőkkel kevésbé tudnak azonosulni.

Az így létrehozott klaszterek és életkorcsoportok összevetése több jól kivehető tendenciát mutat. Egyfelől első ránézésre is látványos, hogy arányait tekintve a világpolgárok csoportja a fiatalok körében tér el számottevően a teljes felnőtt társadalomban mért átlagtól, az elsődleges sztereotípiákkal ellentétben negatív irányban. A képet azonban árnyalja, hogy a trendvadászok csoportja (amely klaszternek egyik meghatározó komponense épp a világdivathoz való igazodás vágya), már a fiatalok körében a legkiemelkedőbb, és amely az életkor előre haladtával ugyan nagy léptékben csökken, ám minden korcsoportban meghatározó marad. Ezzel szemben ugyanilyen meredeken növekszik a reflektív patrióták

¹⁸ $p=0,000$.

csoportja, akik egyik meghatározó tényezője, hogy elutasítják mind a világpolgárság gondolatát, mind a világdívat bármilyen jellegű követését. Alapvetően tehát az látszik, hogy a fiatalok globalizációhoz való viszonyát inkább határozza meg a fogyasztói státusz, mint az identifikáció egyéb elemei.

7. ábra. A globalizációs klaszterek a 18–29 és a 30–39 évesek körében (százalék)

ADATOK FORRÁSA: SZÁZADVÉG. SAJÁT SZÁMÍTÁS

Érdekes, hogy a fiatalok klasztermegoszlását nemek szerint vizsgálva csak a világpolgárok esetén látunk igazán nagymértékű különbséget: míg a fiatal férfiak majdnem ötöde (20 százalék) e csoportba sorolható, a nőknél ez az arány csak 13 százalékos. Ezzel szemben a fiatal nők valamelyest felülreprezentáltak mindhárom másik csoportban, legjelentősebben a trendvadászok körében, ahol 25 százalékuuk található, szemben a férfiak 23 százalékaival. Ennél meglepőbb, és nehezen magyarázható tanulság, hogy településtípus szerint a világpolgárok az egyéb városok kategóriájában a leginkább felülreprezentáltak, az ott élőknek ugyanis 19 százaléka sorolható ebbe a csoportba, és még Budapesten is csak 16 százalékos ez az arány. Budapest ezzel szemben a trendvadászok városa: az itt élők 59 százaléka ezen klaszterbe tartozik, míg a más településen élők körében a trendvadászok a lakosság felénél kevesebbet tesznek ki. A fővárosban a lokalizált trendfogyasztó és a reflektív nacionalista fiatalok aránya jelentősen alacsonyabb a többi településénél: míg a reflektív nacionalisták aránya monoton nő a települési lejtőn lefelé (falvakban és községekben 13 százalék), addig a lokalizált trendfogyasztó fiatalok esetében nincs ilyen összefüggés: a falvakban és községekben (26 százalék) és a megyeszékhelyeken (25 százalék) is az ott élők kb. negyede sorolható e csoportba, míg Budapesten ez az arány az egyötödöt sem éri el (19 százalék). A regionális megoszlásokból az emelhető ki érdekességként,

hogy a trendvadász fiatalok aránya a várakozásokkal szemben nem a Budapestet is magában foglaló közép-magyarországi régióban a legnagyobb, hanem Közép-Dunántúlon (59 százalék) és Nyugat-Dunántúlon (60 százalék). Ez minden bizonnyal az északi és nyugati határhoz való közelséggel is magyarázható.

Politikai gondolkodás csoportok

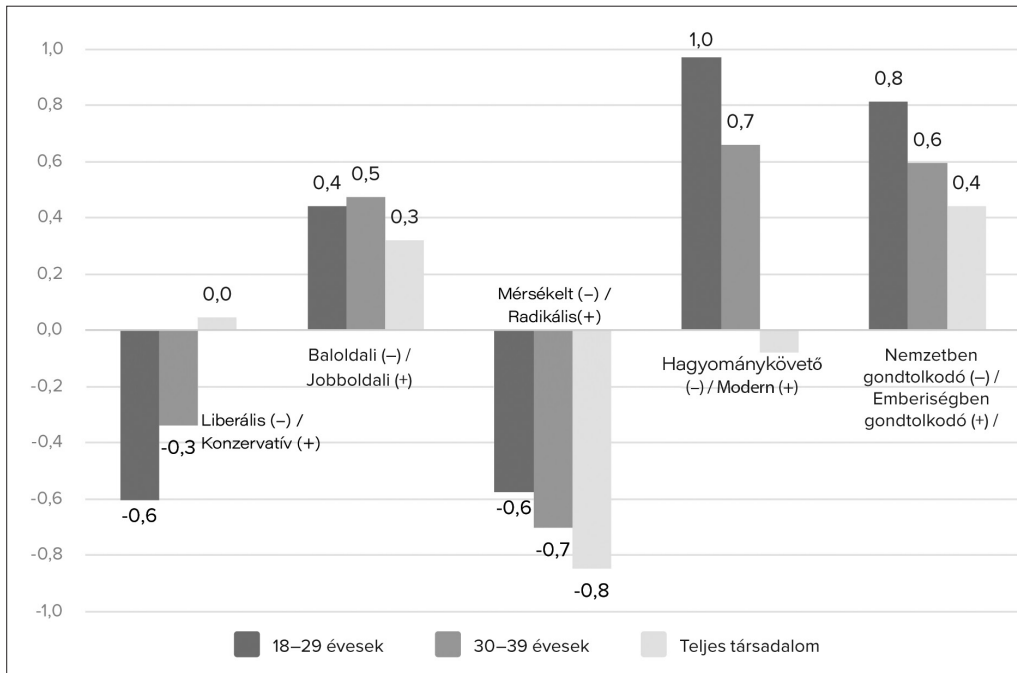
Bár a politikai gondolkodás elméleti megközelítései sokrétűek, és az ideológiák alakulását egyebek mellett a nyitott-zárt társadalom, illetve a fenntarthatóság eszméi is befolyásolták, ugyanakkor egyszerű, de jól értelmezhető módon¹⁹ talán még mindig a bal-jobb, liberális-konzervatív stb. skálákon ragadható meg leginkább. Annak érdekében, hogy ne feloldjuk, hanem sokkal inkább árnyalni tudjuk e megszokott kérdőívkérdések társadalmi interpretációját, és hatékonyabban konceptualizáljuk ezeket az – egyéni életvitelünket is többé vagy kevésbé befolyásoló – ideológiai kötődéseket, kérdőívünkben egy hétfokú, -3-tól +3-ig²⁰ tartó szemantikus differenciálskálán²¹ mértük meg a fiatalok preferenciáit. Az ábrán jól látható, hogy a politikai-ideológiai kép egy erősen megosztott társadalmat mutat, főképp a liberális-konzervatív, hagyománykövető-modern skálákon. Egyfelől a teljes társadalom esetén az értékek lényegében a 0 pont körül szóródnak, másfelől az alábbi kép is rámutat a fiatalok és idősebb generációk közti eltérésekre ezeken a pontokon. Mindemellett, ha nincs is feltétlenül azonos átlag a generációk között, többnyire egyfelé tekintenek a másik három skála esetében. Érdekesség, hogy a fiatalok egyfelől a konzervatív mellett inkább a liberális jelzőhöz, a „nemzetben gondolkodó” és az „emberiségben gondolkodó” kvázi ellentétpáron pedig inkább az emberiségben gondolkodóhoz érzik közelebb magukat, azonban politikailag viszont már inkább jobboldaliként reflektálnak a gondolkodásukra. Továbbá a mérsékelt–radikális skálán egyértelműen a mérsékelt oldalt választotta a többségük, ám a többi korcsoporthoz képest még mindig ők tekintik magukat legkevésbé mérsékeltnek. A legszembetűnőbb generációs különbséget pedig a hagyománykövető–modern tengely mentén látjuk megjeleníteni. Mindazonáltal nem mehetünk el amellett sem, hogy mindezen eredmények mögött feltételezhető az adott szavak szemantikailag terhelt mivolta is.

¹⁹ A fogalmak érthetősége a kutatás külső érvényességét is növeli.

²⁰ A negatív és pozitív értékek jelen esetben csak az átláthatóságot kívánják segíteni, nem a szerzők politikai preferenciáját fejezik ki.

²¹ Amelyen a -3-as végpont a liberális, baloldali, mérsékelt, hagyománykövető, nemzetben gondolkodó válaszlehetőséget jelenti, és amelyen a +3-as végpont ezek ellenkezőjét, a konzervatív, jobboldali, radikális, modern és emberiségben gondolkodó válaszokat jelenti.

8. ábra. Politikai-ideológiai preferenciák a 18–29 és a 30–39 évesek körében (-3 és 3 közti 7 fokú skálán adott értékek számtani átlaga) (Kérem, jellemezze önmagát az alábbi tulajdonságpárok segítségével!)

ADATOK FORRÁSA: SZÁZADVÉG. SAJÁT SZÁMÍTÁS

Az előbbi gyakorlatokhoz hasonlóan az itt bemutatott politikai-ideológiai skálák segítségével szintén létrehoztuk a társadalomban e témák mentén megfigyelhető – jelen esetben – öt ideáltípusát (klaszterét):

- A *liberális* csoport neve alapján egyértelműnek hat, hogy a csoportba tartozók minden más klaszterhez tartozónál magasabb mértékben azonosítják magukat liberálisként. Ugyanakkor körükben a modern jelző választása is közel kizárólagos. Mindazonáltal a bal–jobb skálán ők azok, akik legnagyobb mértékben középre húznak. Emellett felülreprezentált körükben a mérsékelt szemlélet is.
- A *baloldali konformista* csoport értelemszerűen azzal tűnik ki, hogy egyfelől kizárólag baloldaliként, másfelől közel százszázalékosan hagyománykövetőként tekintenek magukra. Ugyanakkor az átlagnál nagyobb arányban tartják magukat liberálisnak is. Szemben tehát a liberális klaszterrel, ennél a csoportnál a baloldali kötődés domináns.
- A *mérsékelt konzervatívok* körében figyelhetjük a liberális–konzervatív skálán a legerősebb tömörülést a konzervatív oldalon, ugyanakkor még így is csak háromnegyedükre jellemző ez az önidentifikáció. Ezzel szemben a mérsékelt jelzővel teljes mértékben azonosulnak. Mellette jellemzően a jobboldalhoz, a hagyománykövetőkhöz és a nemzetben gondolkodókhoz is

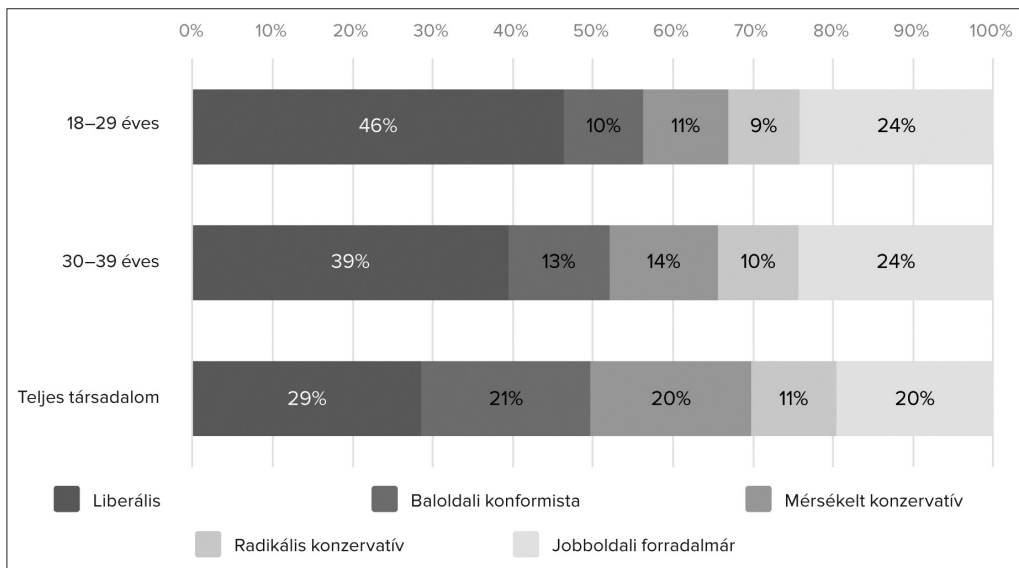

átlag feletti mértékben sorolják magukat. Mintánkban tehát ők reprezentálják a jobboldali–konzervatív polgári szemléletűeket.

- A *radikális konzervatív* csoportnak túlnyomó része szintén konzervatívként tekint magára, ugyanakkor válaszaik alapján ők testesítik meg ennek az ideológiai oldalnak a nemzeti-radikális gondolkodású tagjait, tekintve, hogy a mérsékelt jelző oldalára egyikük sem sorolható, és közel mindegyikük a nemzetben gondolkodókat erősítik.
- Végül a *jobboldali „forradalmárok”*²² csoportját szinte kizárólag a jobbra húzó, vállaltan radikálisan gondolkodó, magukat túlnyomóan konzervatívnak tartó fiatalok alkotják, akik mindemellett – elsősorban paradoxnak ható jelenségként – a hagyományos–modern, illetve hagyománykövető–emberiségben gondolkodó skálán egyértelműen a két utóbbit választották, amely jelenség hátterének felderítése további elemzést igényel.

Az életkor előrehaladtával csökken mind a liberálisok, mind a forradalmári hevívetű jobboldaliak aránya, és mind erősebb a mérsékeltlen gondolkodó hagyománykövetők tábora, legyenek akár baloldaliak vagy konzervatívan gondolkodók.

9. ábra. A politikai-ideológiai klaszterek 18–29 és a 30–39 évesek körében (százalék)

ADATOK FORRÁSA: SZÁZADVÉG. SAJÁT SZÁMÍTÁS

²² Felmerülhet a kérdés, hogy a klaszter neve miért nem „radikálisok”, ugyanakkor látni kell a leírás alapján, hogy itt nem a sztereotípiák szerinti szélsőjobboldali fiatalokról van szó, hiszen ugyanők „emberiségben” és „modernségben” is gondolkodnak, és kevésbé „hagyományban” vagy „hagyománykövetésben”.

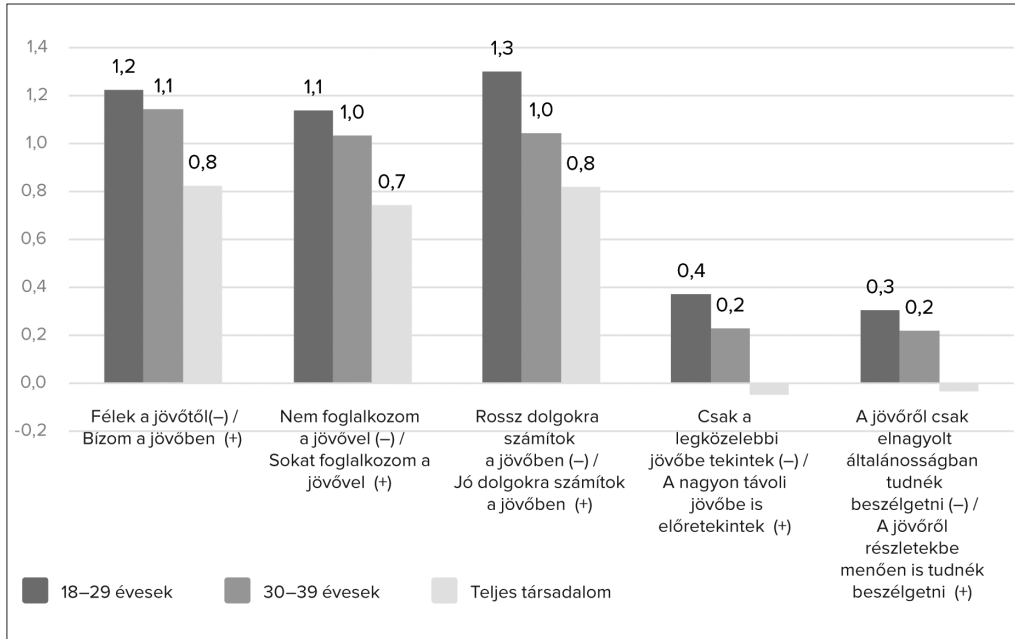
Érdekes módon a balliberális oldalon nemek szerint csak minimális különbségek tapasztalhatók a fiatalok beállítódásában, a jobboldalon viszont azt láthatjuk, amit fentebb, az értékklasztereknél részletesebben is kifejtettünk: a radikális gondolkodás sokkal jellemzőbb a férfiakra a 18–29 éves korosztályban is. Míg a 18–29 éves férfiak egytizede radikális konzervatív és további negyedük jobboldali forradalmár, a nőknél ezek az arányok 8, illetve 23 százalékosak. Szintén nem meglepő, hogy liberális fiatalokból Budapesten találjuk a legtöbbet (az itt élők 57 százaléka került ebbe a klaszterbe), sokkal érdekesebb azonban, hogy a fővárost leszámítva megfordul a települési lejtő, és a falvakban, községekben élő 18–29 évesek majdnem fele (49 százalék) jelent még felülreprezentált csoportot a liberális klaszterbe tartozók között. Az egyéb városokban élők (42 százalék) és a megyeszékhelyi fiatalok (37 százalék) így már alulreprezentáltak. Mindez igen nehezen értelmezhető, talán a hírfogyasztás és a pártpolitikának való nagyobb urbanus kitettség jelenthet erre valamiféle magyarázatot, azonban e kérdés is mindenképpen további kutatásokat igényelne. Elképzelhető, hogy a regionalitás nyújthat némi magyarázatot, mert a közép- és a nyugat-dunántúli régióban is meghaladta az 50 százalékot (és a közép-magyarországi arányt!) a liberális klaszterbe tartozók aránya. Jobboldali forradalmárokból a fővároson kívüli városokban találjuk a legtöbbet (a megyeszékhelyek fiataljainak 27, a többi városokban élő 18–29 évesek 30 százaléka sorolható ebbe a klaszterbe).

Jövőkép szerinti fiatal csoportok

Társadalmi rétegződésvizsgálatunkban az emberek jövőképének elemzésére is hangsúlyt helyeztünk, mivel a jövőkép vizsgálata nem csupán a múlt és a jelen feltárására összpontosít, hanem a struktúra által meghatározott habitus bizonyos elemeit is mutathatja. Úgy véltük, a válaszadók jövőképe egyfelől reprezentálja az ő jelenlegi élethelyzetükről alkotott képüket is, másfelől korábbi szerzők (Cunningham et al., 2015) eredményei is rámutattak, hogy a jövőről alkotott meglátások a szubjektív jólétnek is egyfajta mutatói. A jövőkép feltárásához a politikai-ideológiai dimenziókhoz hasonlóan egy hét elemű, -3 és 3 közötti szemantikus differenciálskálát alkalmaztunk.

Amennyiben az eredményeket korcsoporti megoszlás szerint szemléljük, láthatjuk, hogy bár az életkorral jellemzően nő a pesszimizmus, alapvetően a társadalom túlnyomó hányada, kiváltképp a fiatal megkérdezettek foglalkoznak a jövővel, bíznak benne, és jó dolgokra számítanak. Ugyanakkor a távoli jövő még a fiatalok számára is képlékenynek hat, nem mernének róla részleteiben értekezni.

**10. ábra. Jövőképindikátorok a 18–29 és a 30–39 évesek körében
(-3 és 3 közti 7 fokú skálán adott értékek számtani átlaga)
(Kérem, jellemezze önmagát az alábbi tulajdonságpárok segítségével!)**

ADATOK FORRÁSA: SZÁZADVÉG. SAJÁT SZÁMÍTÁS

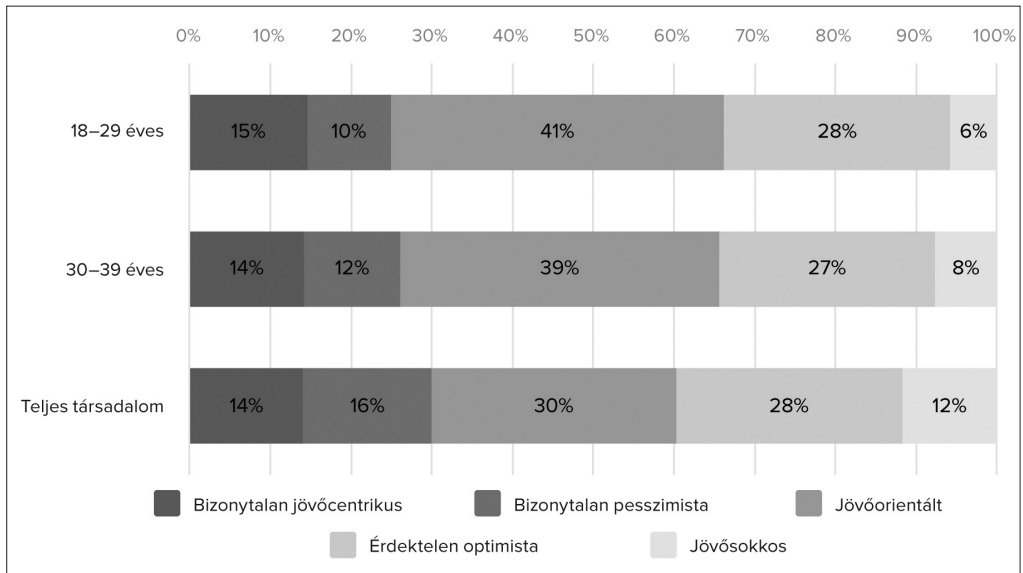
A fentiek alapján kialakított jövőkép csoportjaink pedig a következőképpen alakulnak a fiatalok körében:

- *A bizonytalan jövőcentrikusok* közé tartoznak azok a fiatalok, akik túlnyomó hányada bevallotta fél a jövőtől, ennek fényében sokat foglalkoznak vele, ugyanakkor félelmük ellenére többségük inkább pozitív dolgokban reménykedik, és mivel nekik vannak leginkább részletekbe menő terveik a jövőre nézve, félelmük ellenére jó eséllyel kézben tarthatják életük alakulását.
- *A jövőorientáltak* közel minden szempontból a legoptimistábbak közé tartoznak, határozottan bíznak a jövőben, sokat is foglalkoznak vele, pozitív reményekkel állnak az élet előtt és túlnyomó hányaduknak a távoli jövőképe is tisztázottnak tűnik.
- *A bizonytalan pesszimisták* foglalkoznak leginkább a jövőképükkel, ám többségük inkább negatívumokra számít, jelentős hányaduk fél tőle. Nem mernek vagy tudnak a távoli jövőbe tekinteni, inkább az előttük álló akadályokkal foglalkoznak.
- *Az érdektelen optimisták* csoportját egész egyszerűen „nem izgatja” saját távoli jövőjük, így értelemszerűen részletes terveik sincsenek, főleg maguk elé tekintenek, mindazonáltal jövőjükkel kapcsolatban inkább pozitív előérzetük van.

- Végül a *jövősokkos* csoport tagjai szintén átlagon felüli mértékben tartanak a jövőtől, egyértelműen negatív a jövőképük, minek hatására, ha csak lehet, inkább nem is foglalkoznak vele, főleg a legközelebbi jövővel foglalkoznak.

A klaszterek korcsoporti megoszlása alapján olybá tűnik, hogy a fiatalok csoportjait a jövőorientáció dominálja, és a társadalmi átlaghoz képest fele akkora körökben a *Jövősokkosok* aránya. Látható az is, hogy a *Bizonytalan pesszimisták* is alulreprezentáltak a 18–29 évesek körében.

11. ábra. A jövőkép klaszterek 18–29 és a 30–39 évesek körében (százalék)

ADATOK FORRÁSA: SZÁZADVÉG. SAJÁT SZÁMÍTÁS

A 18–29 évesek körében nemek szerint alig találunk különbségeket, a teljes átlagoktól maximum 1–1 százalékkal térnek el a nemek válaszai. A településtípus többlet magyaráz: Budapesten jócskán felülreprezentáltak a jövőorientáltak (az ott élő 18–29 évesek 46 százaléka tartozik ebbe a klaszterbe). Bizonytalan jövőcentrikusokból megyeszékhelyeken találkozhatunk legnagyobb eséllyel (az ott élő fiatalok ötöde tartozik e csoportba), míg a jövőbe vetett érdektelen optimisták aránya a falvakban, községekben a legnagyobb: egyharmados.

Életvitelcsoportok kialakítása

Végül, ahogy a módszertani fejezetben is utaltunk rá, elemzésünk záróakkordjaként az előbbieken bemutatott ideáltípusok szerint aggregáltuk az összes olyan változót, amelyet az egyes csoportok kialakításához felhasználtunk, így össze-

sen a 22 kiinduló klaszterközeppon alapján²³ öt összefoglaló klasztert alkothatunk meg, amelyek a következők:

- A *lemaradók* tökeellátottsága minden értelemben jelentősen elmarad az átlagostól. Értékrendjüket egyfajta tradicionalizmus jellemzi alacsony önmegvalósítási vágygal, ám erős családi és nemzeti kötelekekkel, viszont a globális világ irányába gyenge érdeklődéssel és affinitással. Politikai irányultságuk egyfajta hagyománycentrikus-szocialista szemléletet mutat. Ám nézeteik a globalizált információs korszakban mintha elvesztették volna meghatározó szerepüket. Az ide tartozó fiatalok jövőképét így legfőképpen az érdektelenség, bizonytalanság és a pesszimizmus jellemzi. Őket tehát a globalizált információs korszak kvázi „veszteseiként” is aposztrofálhatjuk, akik egyelőre nem találták meg, hogyan tudnának alkalmazkodni a kor kihívásaihoz.
- Az *alapot vesztettek* tökeellátottsága vegyesebb, gazdasági és kulturális tényezők tekintetében az átlaghoz közeli értékeket mutatnak fel, viszont társadalmi tőkájük még gyenge. A vizsgált értékrendi tényezők közül – a vallásos hiten kívül – mindegyiket átlag alatti mértékben tekintik csak fontosnak, esetükben tehát látványos az alulintegráltság: egyfajta anómiás hozzáállás körvonalazódik. Emellett a csoport globalizációhoz fűződő viszonya minden tétel szerint az átlag körül szóródik, egyedül a világpolgári öntudat az, ami valamivel fontosabb számukra (talán éppen a nemzeti és családi kötelekeik hiányával összefüggésben). Politikai gondolkodásukat lényegében a konzervatív, jobboldali, radikális hármasság uralja, de egyszerre vallják magukat még modernnek és emberiségben gondolkodónak is, amely igazolni látszik a csoport „alapot vesztett” elnevezését. Kifejezetten átlagfeletti körökben a jobboldali forradalmárok klaszterébe tartozók aránya is (54 százalék). A csoport jövőképét a „lemaradókkal” ellentétben nem az érdektelenség, hanem a bizonytalan jövőcentrizmus jellemzi, azaz többségük bízik benne, hogy a dolgok a távoli jövőben majd még jóra fordulhatnak. A csoport tagjainak összességben tehát nehéz uralnia a globalizált világ hullámait, többségük ugyanakkor bár bizonytalan, bízik egy jobb sorsban.
- A *konzervatív középosztály* gazdaságilag valamivel előnyösebb helyzetben van az átlagnál, a kulturális tőkájüket konstruáló változók értékei a mintaátlag körül szóródnak, ugyanakkor a társadalmi tőkájük még elmarad ettől. A klaszterbe tartozók értékrendje már markánsabban megragadható, azaz a család, a nemzethez tartozás, a vallásos hit, ugyanakkor a szabadság is meghatározó tényezőket jelentenek számukra. Relatív többségük a hitcentrikus értékcsoporthoz tartozik. Globalizációhoz fűződő viszonyukat a magyarsághoz tartozásuk minden szempontból uralja, ám a világ dolgaiban történő tájékozottság is fontos számukra. Politikai-ideológiai kapcsolódásaik alátámasztják

²³ Az eljárás részletes bemutatását ld. Kollár et al., 2021.

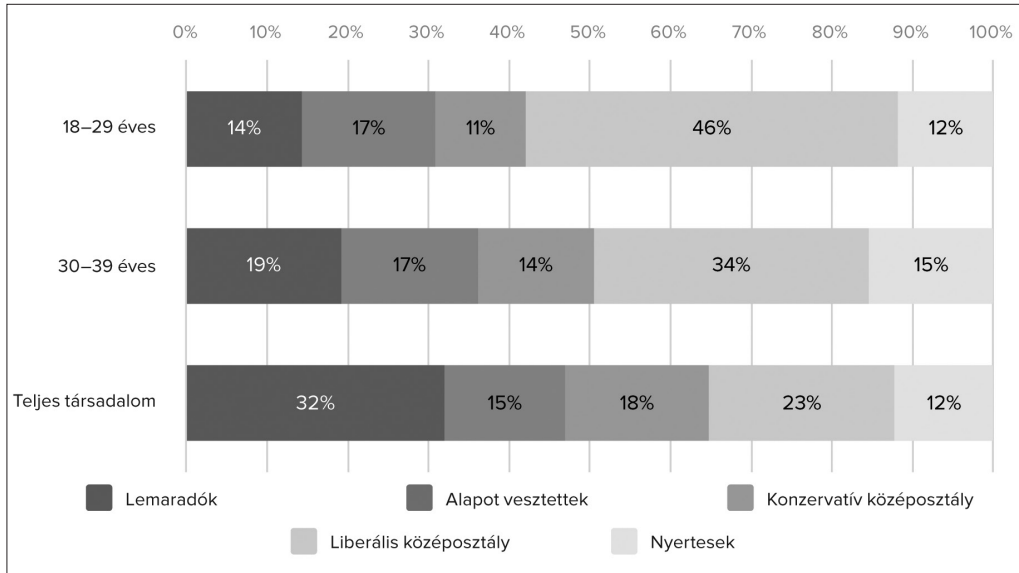
a csoport nevét, körükben magasan kiemelkednek a nemzetben és hagyományban gondolkodók, de átlag feletti a konzervatív, jobboldali, mérsékelt oldalt választók is a csoportban, relatív többségük a mérsékelt konzervatív klaszter tagja, de baloldali hagyománykövetők is átlag feletti mértékben vannak itt jelen. Jövőképüket az optimista jövőorientáltság magabiztosan uralja.

- A *liberális középosztály* tőkeellátottsága valamivel jobb, ám tendenciáit tekintve azonos az előző csoportéval. Átlag feletti gazdasági helyzetük mellett kulturális tőkeellátottságuk szempontjából átlagosnak mondhatók, társadalmi tőkájük azonban elmarad a mintaátlagtól. Értékrendjüket főleg a szabadság, kreativitás, önmegvalósítás, és részben a világ felfedezése alapozza meg, de a család és a nemzethez tartozás fontossága is azonos a mintaátlaggal, a kérdezett faktorok közül egyedül a vallásos hit az, ami kevésbé releváns számukra. A globalizált világhoz való kötődésüket inkább átszövi a világpolgárság gondolata, mint a konzervatív középrétegét, így a tájékozódás (mind a világ, mind a hazai eseményekről) és a világdívat követése körükben szignifikánsan fontosabb, ellenben a helyi hagyományok felé közömbösebbek bármelyik másik életmódcsoporthoz. Mindez értelemszerűen áthatja politikai-ideológiai gondolkodásukat is, így egy erős liberális beállítódású, a modernitás és világtársadalom felé húzó csoportról van szó. Jövőképük is inkább optimista, hosszú távú tervekkel átszőtt, így köztük figyelhetjük meg a legnagyobb arányú jövőorientált fiatalot.
- A *nyertesek* közé tartozó fiatalok tőkeellátottságának minden aspektusa kiemelkedően elüt a többi csoportétól. Értékrendjük heterogén, minden vizsgált szempont kifejezett hatást gyakorol a csoportra, azaz a családon kívül – amelynek fontossága az eleve magas átlag körül szóródik – minden vizsgált érték felülreprezentált a körükben. Összességében szinte azonos egyharmad-egyharmad arányban jelennek meg a hitcentrikus, családcentrikus önmegvalósító és nemzetcentrikus önmegvalósító csoportokban (leszámítva a tradicionalista ideáltípust), tehát a nemzethez tartozás és a – többi klaszterhez képest – kiemelkedő vallásos miliő nem determinálja a csoportot és mindez jól összeegyeztethető számukra az önmegvalósítással, vagy épp a felfedezés iránti vonzódással is. Így nem meglepő, hogy a globalizált világhoz fűződő viszonyukban szintén össze tudják egyeztetni mind a nemzethez való kötődésüket, mind a világpolgári gondolkodásmódot. Ebből a szemszögből vizsgálva immár jobban megérthető a csoport egyszerre (többségében) liberális, ugyanakkor egyaránt erős jobboldali és baloldali politikai-ideológiai kötődése is, amelyet áthat az emberiség egészével azonosuló önidentifikáció. A csoport inkább erőteljesen jövőorientált, a távoli jövőről is részleteiben gondolkodó tagokból áll. Ők tehát, mondhatni a globalizált világ egyfajta nyertesei, akik kiemelkedő eséllyel képesek sikeresen reagálni a kor kihívásaira.

Az adatok mentén konstruált és az életmódcsoporthoz révén meghatározott társadalmi helyzet szintén szoros kapcsolatban áll az életkorral. Míg a két fiatalabb korcsoport relatív többségét inkább egyfajta világra történő nyitottság, jö-

vőcentrikusság és a változások, új értékek és életstílusok befogadására irányuló nyíltság jellemzi, a mind idősebb generációk körében a konzervatívabb, lokális fókuszú gondolatok és megszokott értékek válnak hangsúlyosabbá.

12. ábra. Az életmód klaszterek a 18–29 és a 30–39 évesek körében (százalék)

ADATOK FORRÁSA: SZÁZADVÉG. SAJÁT SZÁMÍTÁS

A fiatalok életvitelcsoportjai nemek szerint nem mutatnak nagyon elkülönülő jelleget. Minimálisan nagyobb arányban vannak férfiak a liberális középosztálybeli fiatalok között (47 százalék vs. a nők 45 százalékával), míg a konzervatív középosztály valamelyest nőiesebb arcú mutat: a 18–29 éves nők 13 százaléka sorolható ide, szemben a férfiak 10 százalékával. Fontos tanulság, hogy a települési lejtő ebben az esetben is „működik” a lemaradók tekintetében: Budapesten csak 11 százaléknál fiatal tartozik e kategóriába, míg falvakban és községekben 18 százalék. Ezzel szemben nyertesekből a megyeszékhelyeken vannak legnagyobb arányban (14 százalék), és míg a budapesti és egyéb városi fiatalok nem térnek el jelentősen a teljes fiatal populációtól, a falvakban, községekben csak 9 százalék ez az arány. Izgalmas tanulság, hogy a liberális középosztály karaktere egyáltalán nem annyira fővároscentrikus, mint gondolhatnánk, noha a legnagyobb arányban valóban a fővárosi fiatalok reprezentálják magukat ebben a kategóriában (51 százalék), a falvak és községek fiataljai is felülreprezentáltak: 47 százalékuk tartozik ide. Ehhez képest a megyeszékhelyeken csak 42 százalék ez az arány. Lemaradókkal legnagyobb arányban (26 százalék – messze a populáció átlaga felett) Észak-Magyarországon találkozunk, de ebben a régióban a leginkább felülreprezentáltak a konzervatív középosztály fiataljai is (16 százalék). Nyertesekkel érdekes módon nagyobb valószínűséggel találkozhatunk

Nyugat-Dunántúlon (a 18–29 évesek 23 százaléka sorolható ide e régióban) és Dél-Dunántúlon (17 százalék), de még Dél-Alföldön is (16 százalék), mint a fővárosban (10 százalék). Ha hihetünk az adatoknak, akkor talán a budapestiek rosszabb relatív helyzetével, esetlegesen nagyobb politikai elégedetlenségével lehet ezt indokolni.

Mi lesz? – Összefoglalás

Összességében a tanulmány legalább annyira jó kiindulópontokat nyújt a politikai szociológia számára, mint a rétegződés vizsgálatához. Tanulmányunk célja az volt, hogy egy viszonylag átfogó pillanatképet nyújtson a fiatalok 2019-es (tehát a válságok beállta előtti) élethelyzetének és rétegződésének alakulásáról. Az eredmények értelmezéséhez érdemes még egyszer aláhúzni, hogy a statisztikai megközelítés szükségszerűen az átmeneti ifjúságkép kiindulópontjait kénytelen elfogadni, így a fiatalkor (szub-)kulturális megközelítésére eredményeink nem adnak módot.

Adatelemzésünk során (az adatok korábbi, teljes népességre vonatkozó elemzésének módszertanát átvéve) ún. életvitelcsoportokat alakítottunk ki, amelyben a társadalmi pozíciók meghatározásához klasszikusan használt „kemény” változók mellett szubjektív dimenziókat is figyelembe vettünk.

Az eredmények rámutatnak, miként kapcsolódhatnak össze társadalmi és lélektani tényezők (gondoljunk az idősebbek pszichológiai konzervativizmusára és nosztalgiaérzetére, vagy – esetünkben – az ifjúsági életszakasz relatíve nagyobb szabadságára), és miként korlátozhatják a materiális lehetőségek a kiteljesedést. A bourdieui tőkellátottság szerinti vizsgálat jól rámutatott a fiatalok különböző csoportjainak esetenként nagyon különböző mindennapjaira: egy nagyon szűk elitre, amely az életmód és életesélyek tekintetében élesen elkülönül még a középső csoportoktól is, és egy markáns alsó csoportra, amelybe minden második falun élő fiatal tartozik. Adatelemzésünkben hangsúlyosan vizsgáltuk az értékrend kérdéseit is. Látványos, hogy a 18–29 éves korosztály abban a két értékklaszterben volt különösen felülreprezentált, amelyben az önmegvalósítás hangsúlyosan megjelent, míg minden második fiatal a trendvadászok klaszterébe volt sorolható a globalizációhoz való viszony terén, azaz a fiatalok legnagyobb csoportja lokális gyökerei mellett/helyett fogyasztóként a globális trendeket igyekszik követni. Ezen szempontok alapján (beleértve a szintén vizsgált politikai orientációt és jövőképet) hoztuk létre a fiatalok életvitelcsoportjait. A legtöbb fiatal (a korcsoport 46 százaléka) az általunk liberális középosztálynak nevezett csoportba tartozott, amely egy, az átlagosnál kreatívabb és individualistább, azonban kevésbé vallásos csoport. Fontos azt is látni, hogy az (értékrend terén egyébként a liberális középosztálynál sokkal heterogénebb) nyertesek csoportja a fiatalok 12 százalékát teszi ki – ennél kisebb arányban csak a legidősebbeknél találkozunk ezzel a csoporttal).

Az adatokból az a kép rajzolódik ki, hogy a válságok beköszönnte előtt is egy, a vizsgált változók mentén erősen tagolt fiatalsággal találkozunk, ahol egy szűk szerencsésebb csoport talán felkészültebben várhatta a váratlant, azonban elsősorban a hagyományos tőketípusok terén, részben a világhoz való hozzáállás mentén is jelentős csoportokat találunk, akik nagyobb bizonytalanságban néztek a válságok elé. Ez azért is izgalmas, mert több eltérő következtetés adódhat, amelyet csak további longitudinális kutatásokkal lehet majd tesztelni. Elképzelhető, hogy a fiatalok már a válságok előtt is egy viszonylag fragmentáltabb csoportot alkottak, akiket – legalábbis a rétegződés szempontjából – tulajdonképpen nem zilált szét a válság, mert eleve egyfajta inkonzisztens helyzetben voltak, amit legfeljebb felerősítettek a válságjelenségek, illetve másrészt a „nyertesek” elképzelhető rezilienciája a víz felett tarthatta őket. Másrészt az is elképzelhető, hogy a most leírt rétegeket azóta éppenséggel felborították, vagy némiképp átalakították a váratlan közelmúltbeli események, és akár az egészségügyi státuszuk, akár a szolgáltatásokhoz való hozzáférés mentén új rezilienciák alakulhattak ki, vagy a reziliensebbek közösségi izolációja vezetett pozícióik változásához. Ezzel együtt látványos és fontos tanulság, hogy a fiatalok rétegződésének vizsgálatában jelentős szerepet játszhatnak a hatalmi és uralmi viszonyok, és azok diszkurzív keretezései.

Irodalom

Andorka Rudolf (1995). A rétegződélmélet haszna a mai magyar társadalom kutatásában. In Andorka Rudolf – Hradil, Stefan – Peschar, Jules L. (szerk.) *Társadalmi rétegződés*. Aula Kiadó, Budapest. 33–65

Arnett, Jeffrey Jensen, Jensen, Lene Arnett (2002). A congregation of one: Individualized religious beliefs among emerging adults [Editorial]. *Journal of Adolescent Research*, 17(5), 451–467. <https://doi.org/10.1177/0743558402175002>

Bartal Anna Mária, Lukács J. Ágnes, László Tamás (2022). A COVID-19-járvány hatása a közösségi rezilienciára. In Horn Dániel – Bartal Anna Mária (szerk.) *Fehér könyv a covid-19-járvány társadalmi-gazdasági hatásairól*. Eötvös Loránd Kutatási Hálózat, Közgazdaság- és Regionális Tudományi Kutatóközpont, Közgazdaságtudományi Intézet, Budapest. 68–98.

Bartha Diána (2020). A cselekvés és a tiszta tudomány összeegyeztethetősége: Fáber Ágoston (2018): Pierre Bourdieu: Elmélet és politika. Budapest: Napvilág Kiadó (Társadalomelméleti Műhely sorozat). *REPLIKA* 117–118. 267–271.

Bauer Béla (2002). Az ifjúság viszonya az értékek világához. In Szabó Andrea – Bauer Béla – Laki László (szerk.) *Ifjúság 2000 tanulmányok I.* Budapest, Nemzeti Ifjúságkutató Intézet. 195–208.

Barth, Fredrik (1996). Régi és új problémák az etnicitás elemzésében. In *Régió*, 7/1., 2–25.

Becker, Gary S. (1964). *Human Capital A Theoretical and Empirical Analysis, with Special Reference to Education*. University of Illinois.

Bell, Daniel (1990). *The coming of post-industrial society: a venture in social forecasting*. New York, Basic.

Castells, Manuel (1996). *The Rise of the Network Society*. Blackwell

Castells, Manuel (2005). *A hálózati társadalom kialakulása – Az információ kora – Gazdaság, társadalom és kultúra*. Gondolat – Infonia. Budapest

Cohen, Phil. (2006). Az ifjúsági probléma újragondolása. In Gábor K. és Jancsák Cs. (szerk.), *Ifjúságszociológia: szemelvények*. Szeged, Belvedere Meridionale 157–215.

Coleman, James S. (1988). Social Capital in the Creation of Human Capital. *American Journal of Sociology* 94, 95–120.

Cunningham, Kerry F., Zhang, Jia Wei, Howell, Ryan T. (2015). Time perspectives and subjective well-being: A dual-pathway framework. In Stolarski, Maciej – Fioulaine, Nicolas – van Beek, Wessel (eds.): *Time perspective theory, review, research, and application*. Cham, Springer International Publishing

Czibere Ibolya 2012 Nők mélyszegénységben – Személyes életvilágok és cselekvési perspektívák a mélyszegénységben élő nők mindennapjaiban. L'Harmattan, Budapest

Dahrendorf, Ralf (1959). *Class and Class Conflict in an Industrial Society*. London, Routledge and Kegan Paul.

Dahrendorf, Ralf (2007). *The Modern Social Conflict: The Politics of Liberty*. New Jersey, Transaction.

Déri András, Szabó Andrea (2021). Generációs kihívás a poszt-covid időszakban. *Szociológiai Szemle* 2021/4. 4–27.

Feischmidt Margit (1997). Multikulturalizmus: kultúra, identitás és politika új diskurzusa. In Feischmidt Margit (szerk.) *Multikulturalizmus*. Budapest: Osiris Kiadó. 7–28.

Feischmidt Margit, Glózer Rita, Ilyés Zoltán, Kasznár Veronika Katalin, Zakariás Ildikó (2014). *Nemzet a mindennapokban. Az újnacionalizmus populáris kultúrája*. L'Harmattan, Budapest.

Ferge Zsuzsa (1969). *Társadalmunk rétegződése*. Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, Budapest.

Ferge Zsuzsa (2002). Struktúra és egyenlőtlenségek a régi államszocializmusban és az újkapitalizmusban. *Szociológiai Szemle*, 2002/4. p. 9–33.

Furlong, Andy (2017). *Routledge Handbook of Youth and Young Adulthood*. Routledge, New York, London.

Gábor Kálmán (2004). Globalizáció és ifjúsági korszakváltás. In Gábor Kálmán, Jancsák Csaba (szerk.). *Ifjúsági korszakváltás – Ifjúság az új évezredben*. Belvedere, Szeged.

Gábor Kálmán (2009). Magyar fiatalok a világgockázati társadalomban. *Korunk*. 3. folyam, 20(2). 76–84.

Gil-Hernández, Carlos J., Vidal, Guillem., Torrejón Perez, Sergio (2023). Technological Change, Tasks and Class Inequality in Europe. *Work, Employment and Society* 0:0 <https://doi.org/10.1177/09500170231155783>

Gondi-Bokányi Zita, Gyorgyovich Miklós, Pillók Péter (2020). Magyarországi fiatalok társadalmi mobilitása és rétegződése. In Székely Levente (szerk.) *Magyar fiatalok a koronavírus-járvány idején: Tanulmánykötet a Magyar Ifjúság Kutatás 2020 eredményeiről*. Enigma 2001 Kiadó és Médiaszolgáltató Kft. Budapest.

Granovetter, Mark S. (1973). The Strength of Weak Ties. *American Journal of Sociology*, 78(6), 1360–1380.

Gregor Anikó (2018). A hazai ifjúság demográfiai jellemzői és az azt alakító tényezők. In Nagy Á. (szerk.) *Margón kívül. Magyar ifjúságkutatás 2016*. Excenter Kutatóközpont. Budapest.

Grossberg, Lawrence (1992). *We Gotta Get Out of This Place. Popular Conservatism and Postmodern Culture*. London and New York, Routledge.

Gyorgyovich Miklós (2020). Különböző generációk vallási attitűdjei. In Gyorgyovich Miklós (szerk.) *Vallásosság Magyarországon*. Társadalomtudományi tanulmányok. Budapest. Századvég Kiadó 221–257.

Gyorgyovich Miklós (2022). A családpolitikák társadalmi megítélése. In *Kapocs* 2022: 3–4. 41–48.

Gyorgyovich Miklós, Bokányi Zita, Pillók Péter (2018). Rétegek és társadalmi mobilitás a fiatal társadalmi csoportban. In Székely Levente (szerk.) *Magyar fiatalok a Kárpát-medencében*. Budapest, Kutatópont.

Hajdu Gábor, Huszár Ákos, Kristóf Luca. (2020). Mobilitás és társadalmi integráció. *Socio.hu Társadalomtudományi Szemle*, 9(4), 42–61. <https://doi.org/10.18030/socio.hu.2019.4.42>

Henig, David, Daniel M. Knight. (2023). Polycrisis: Prompts for an Emerging Worldview. *Anthropology Today* 39 (2)3–6. doi:10.1111/1467-8322.12793

Hornborg, Alf. (2019). *Global Magic: Technologies of Appropriation from Ancient Rome to Wall Street*. Routledge.

Kiss-Kozma Georgina, Székely Levente (2022). Fő a család! – Európai összehasonlítás közös értékeinkről. In *Kapocs* 2022: 3–4, 5–12.

Kollár Dávid, Gyorgyovich Miklós, Pillók Péter (2021). Életvitelcsoportok Magyarországon. In Kollár Dávid – Pillók Péter (szerk.) *Értékelve. Társadalmi útikalauz stopposoknak*. Századvég Kiadó, Budapest. 279–299.

Kovács Imre, Hajdu Gábor, Gerő Márton, Kristóf Luca, Szabó Andrea (2015). A magyar társadalom integrációs és rétegződésmo­delljei. *Szociológiai Szemle*, 26 (3), 4–27

Lingjiang, Tu, Adwait, Kare, Yinlong, Zhang (2012). A short 8-item scale for measuring consumers' local-global identity. *International Journal of Research in Marketing*, 29(1).

Makri, Katerina, Papadas, Karolos-Konstantinos, Schlegelmilch, Bodo B. (2019). Global local consumer identities as drivers of global digital brand usage. *International Marketing Review*, 36 (5).

Marshall, McLuhan (2001). *A Gutenberg-galaxis. A tipográfiai ember létrejötte*. Trezor Kiadó, Budapest.

Mattis, Jacqueline (2014). Gender, religiousness, and spirituality in emerging adulthood. In Barry, Carolyn McNamara, Abo-Zena, Mona. M. (eds.) *Emerging adults' religiousness and spirituality: Meaning-making in an age of transition*. New York: Oxford University Press. 171–185

Nárai Márta (2022). Tanulni muszáj (lenne)? Lehetőségek és különbségek az oktatás világában és az iskolai életutakban In Nagy, Ádám (szerk.) *A lábjegyzeten is túl - magyar ifjúságkutatás 2020*. Excenter, Budapest, 32–58.

Parsons, Talcott (1942). Age and sex in the social structure of the United States. *Am. Sociol. Rev.*, 7, 604–616.

Radó Nóra (2023). Friss megakutatás: Elmagányosodott válságnemzedék lett a 16-29 éves magyar fiatalokból. *Qubit*. [online] <https://qubit.hu/2023/07/19/friss-megakutatás-elmagányosodott-valságnemzedék-lett-a-16-29-éves-magyar-fiatalokból> (utolsó letöltés: 2023.09.12.)

Róna Dániel (2019). Múló dicsőség? a Jobbik egyetemisták közötti támogatottsága 2019-ben. In Szabó Andrea – Susánszky Pál – Oross Dániel (szerk.) *Mások vagy ugyanolyanok? A hallgatók politikai aktivitása, politikai orientációja Magyarországon*. Heinrich Böll Stiftung – TK PTI – Belvedere Meridionale, 163–179.

Róbert Péter (2000). *Társadalmi mobilitás*. Andorka Rudolf Társadalomtudományi Társaság, Századvég Kiadó, Budapest.

Sánchez, María Eugenia (2010). Globalisation and loss of identity, *International Forum of Psychoanalysis*, 19:2, 71-77, doi: 10.1080/08037060903435158

Standing, Guy (2016). Az elvi alapon lázadó: a prekariátus lelkiismerete. *Esély* 2016/4.

Szabó Andrea, Oross Dániel (2020). Változó világ – állandó értékek. Az ifjúság politikai érdeklődésének és politikai értékrendjének változása. In Székely Levente (szerk.) *Magyar fiatalok a koronavírus-járvány idején: Tanulmánykötet a Magyar Ifjúság Kutatás 2020 eredményeiről*. Enigma 2001 Kiadó és Médiaszolgáltató Kft. Budapest.

Talburt, Susan, Lesko, Nancy (2014). Historicizing Youth Studies. In Ibrahim, Awad – Steinberg, Shirley R. (eds.), *Critical Youth Studies Reader*. New York & London, Peter Lang Publishing. 26–37

Turner, Bryan (1993). Outline of a theory of human rights. *Sociology*, 27(3), 489–512.

Vida Cecília (2022). *A fiatalok munkaerőpiaci lehetőségei*. Magyar Közgazdasági Társaság, Fejlődésgazdaságtani Szakosztály [online]: <https://fejlodesgazdasagtan.hu/2022/03/28/a-fiatalok-munkaeropiaci-lehetosegei/> (utoljára letöltve: 2023.08.17.)

Weber, Max (1987). *Gazdaság és társadalom I.*, Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, Budapest. 307–308, 310.

Weeden, Kim A., David B. Grusky. (2005). The Case for a New Class Map. *American Journal of Sociology* 111(1). 141–212. <https://doi.org/10.1086/428815>

Woodman, Dan, Bennett, Andy (2015). Cultures, Transitions, and Generations: The Case for a New Youth Studies. In Woodman, Dan, Bennett, Andy (eds.), *Youth Cultures, Transitions, and Generations*. London: Palgrave Macmillan. 1–15, doi:10.1057/9781137377234

Bocsi Veronika

A magyar ifjúság krízispercepciója¹

Bevezetés

A krízisek percepciójának kutatása interdiszciplináris terület, amely Slovic (2016) meghatározása szerint leginkább a földrajz, a szociológia, a politológia, az antropológia és a pszichológia metszésterületén helyezkedik el, tehát egyetlen megközelítési móddal nem megragadható.² Noha a téma kutatása a nemzetközi szakirodalomban több évtizedes múltra tekint vissza,³ magyar nyelven elvétve találunk ide kapcsolódó írásokat (Susánszky et al., 2022; Szabó és Balog 2022; valamint a környezetpedagógia területén lelhetők fel hasonló elemzések: például Fenntarthatósági attitűdök visegrádi országok középiskolásai körében 2023).

A krízisek érzékelése minden korosztály esetében releváns probléma. A fiatalok vizsgálata ugyanakkor számos speciális elemet foglal magába, hiszen a kockázatok és válságok érzékelése, illetve az arra adott válaszok generációkat meghatározó tényezők, amelyek az ifjúsági szubkultúrák markáns részeit képezhetik. Ezt a logikát továbbgondolva azt is leszögezhetjük, hogy a krízisekhez való viszony választóvonalat is jelenthet az egyes kohorszok között, hiszen a generációk identitásának alapjaként definiálható. A válaszreakciók keretet adnak a kortárs közösségek cselekvéseinek is. Vizsgálatunk mintáját ezért a 15–29 év közötti magyar ifjúság adja.

A krízisek szerepét a generációk formálásában Fekete és Nagy (2020) is hangsúlyozza, s ezt a gondolatmenetet azzal egészítik ki, hogy a mostani fiatalok jelentik az első generációt, amelyik egy globális térben szocializálódik, illetve globális kríziseket érzékel – világképük, az elérhető forrásaik és kommunikációs lehetőségeik tehát sokkal bővebbnek tekinthetők például a szülők korosztályához viszonyítva. A populáció vizsgálata azért is különösen érdekes, mivel ez a generáció egy olyan világban éli az életét, amelyet az érzékelt krízisek fognak formálni (Szabó és Balog, 2022). A fiatalokat ugyanakkor nem tekinthetjük ho-

---

¹ Az adatbázis használati jogát a Társadalomkutató Kft. bocsátotta rendelkezésemre. Az adatok forrása a Magyar Ifjúság Kutatás 2020.

² Bár Slovic (2006) nem említi, a nemzetközi szakirodalmat tanulmányozva egyértelműen domináns területnek nevezhetjük még a szervezeti vagy menedzsment jellegű kutatásokat is.

³ A Risk Analysis folyóirat például 1980 óta működik. <https://onlinelibrary.wiley.com/journal/15396924>

mogén jegyekkel leírható csoportnak. Elemzésünkben ezért az ifjúsági korosztályon belüli eltérésekre fogunk fókuszálni, és arra a kérdésre próbálunk választ kapni, hogy milyen elemekkel magyarázhatók a percepció eltérései.

Megközelítésünk szociológiai fókusszal bír, ami egyrészt az elméleti keretekben is megjelenik – hiszen a krízisek érzékelése, illetve az arra adott válaszok nem pusztán egyéni, hanem csoportszintű folyamatok. Az elméleti keretek három egységét a fogalmi tisztázás, a kulturális-társadalmi beágyazottság, illetve a meglévő kutatási eredmények adják.

Írásunk illeszkedik a kríziseknek a nemzetközi szakirodalomban domináns kvantitatív megközelítéséhez, mivel az egyes itemek érzékelésének átlagát méri fel, másrészt pedig egy lineáris regressziós modell segítségével a krízis főkomponenst meghatározó változókat igyekszik beazonosítani. A kapott adatok a Magyar Ifjúság Kutatás 2020 adatbázison alapulnak. A krízisek felmérése öt-fokozatú skálákkal történt, a kérdésblokk nyolc, egy kivételével globális itemet tartalmazott („Ön mennyire tart... például a klímaváltozástól, vilá járványtól, következő világgazdasági válságtól). Az elméleti keretek relatíve bővebb terjedelmét a magyar nyelvű szakirodalom hiánya indokolja. Fontos látnunk, hogy a kérdés felvetése nem szűkíti le Magyarországra a krízisek helyszínét – ahogyan egyes nemzetközileg használt mérőeszközöknél vagy a Hungarostudy 2021-es felmérésében (Susánszky et al., 2022) látható. Az elemzés újdonságát hazai szinten a minta ifjúsági jellege, illetve a médiafogyasztás, valamint a közéleti elemek magyarázó változóként való beemelése jelenti.

Kockázatok, krízisek, és ezek percepciója

Vizsgálatunk elméleti háttérét a téma alapfogalmai adják, bár az ide kapcsolódó jelenségek minden kétséget kizárólag komplexek. A kockázat értelmezése a „The Global Risks Report 2023” alapján a következő: egy olyan esemény vagy állapot bekövetkezésének a valószínűsége, amely komoly negatív hatást gyakorol a globális gazdasági folyamatokra, a népességre vagy a természeti erőforrásokra (McLennan, 2023). A kockázatnak a megvalósult formája a krízis (a kockázat nem feltétlenül vezet el a krízishez – Heionen et al., 2022), ami egy olyan instabil állapotot jelent, amelynek számos kiváltó oka lehet. Fontos kitétel, hogy a manifesztálódó károk beavatkozást igényelnek (Barsallo és Mendoza, 2022). A krízisek velejárója a diszfunkcionális működés, a rendezetlenség, a bizonytalanság és a tanácstalanság. Sutherland (2017) meghatározza a világszintű krízis fogalmát, amely az előbb felsorolt állapottal jellemezhető, de mindezt kiegészíti még a fenyegetettség érzésével, illetve az erőforrások és a megoldási módok diszkrepanciájával. Ez a rendezetlen, bizonytalan állapot gazdasági, társadalmi, kulturális stb. dimenzióban is értelmezhető – később látni fogjuk, hogy a kvantitatív jellegű kutatásoknak ezek a dimenziók képezik az alapját. A krízisek nem egymástól elkülönülve léteznek, hanem összekapcsolódnak, egymás kiváltói

lehetnek (pl. a COVID, amely alapvetően egészségügyi krízisként indult, majd gazdasági, oktatási, és az emberi kapcsolatok terén megmutatkozó konzekvenciákkal is bírt). A különböző krízisek egyidejű jelentését a polikrízis kifejezés írja le, ahol az együttes hatás mértéke nagyobb, mind az egyes tételeké külön-külön (McLennan, 2023). Az elmúlt években lezajló folyamatok értelmezhetők polikrízisként is, a jelenlegi ifjúság szocializációs folyamata tehát egy ilyen keretrendszerben valósul meg (Gyorgyovich és Déri, 2024). A kockázatok és krízisek, bár leírásukkor a negatív tartalmak dominálnak, nem jellemezhetők egyértelműen kedvezőtlen jelenségekként.

A válságok egyéni szinteken „csapódnak le”, hiszen az emberek érzékelik azokat. A társadalomtudományok szemszögéből nézve rendkívül izgalmas tény, hogy ez az alapvetően pszichológiai jellegű folyamat egyéni mintákat mutat. A kockázatok és krízisek percepciója az a mód, ahogyan az egyének megértik és megtapasztalják a jelenségeket, majd a helyzetre egy adott módon reagálnak. A percepció folyamat vége tehát maga a cselekvés (Frantzova, 2023). Az egyén konstruál egy álláspontot az adott krízissel kapcsolatban, ami a cselekedeteit is alakítja. Információ hiányában, vagy pedig annak okán, hogy az adott krízis „nem illik” az egyén világvélelébe, a reakciók elmaradhatnak, és az adott helyzet tagadása is előfordulhat. A reakciók sokfélék lehetnek: negligálhatunk kríziseket, vallási magyarázatokat kapcsolhatunk hozzájuk, s adhatunk rá racionális válaszokat, kiválasztva a legjobb forgatókönyveket (Heinonen et al., 2022). A krízisek percepciójával kapcsolatos első pszichológiai modellek már a hetvenes években napvilágot láttak – ide kapcsolódik például Hermann háromlépcsős elmélete, amelyet a későbbiekben újabbak követtek (Billings és Milburn, 1980).

Bár a percepcióval kapcsolatos modellek egyéni folyamatokra fókuszálnak, a pszichológiai alapokkal bíró elemzésekben is megjelenik annak szociális és társas háttere. Az érzékelésnek ugyanakkor van egy, a társadalmi pozícióhoz kötött jellege. Slovic (2016) szerint a percepció társadalmi és kulturális gyökerekkel bír, míg a reakciók csoportosan történnek (gondoljunk például a környezetvédelemmel kapcsolatos civil kezdeményezésekre).

A krízisek percepciójának szociológiai keretei

Első lépésben azt szeretnénk tisztázni, hogyan is ágyazódik be a társadalmi környezetbe és pozícióba a krízisek érzékelése. Az egyik legfontosabb elemként azt hangsúlyozza a szakirodalom, hogy a veszélyekről szóló információkat a családtagok, barátok mediáló hatásán keresztül értelmezzük, másrészt pedig az arra adott reakciók is csoportszinten valósulnak meg (Slovic, 2016). Zoeller és Bandelj (2019) a percepció kapcsán fontosnak véli azt is, hogy magát a percepciót is megosztjuk másokkal. Ehhez a gondolatmenethez a fenomenológia életvilág-fogalmát illeszthetjük (Preglau, 2000; Weiss, 2014), hiszen az adott közösség értelmezése, annak diskurzusai „lecsapódnak” az egyéni érzékelésben és világ-

látásban, s a folyamat alapját a világtapasztalás jelenti. A közös értelmezések a mindennapokban gyökereznek, s formálják a cselekedeteinket. Az érzékelt krízisek vagy ezek tagadása saját interszjektív kultúránk részét képezi.

Joggal feltételezhetjük azt is, hogy bizonyos életvilágokba a krízisekről szóló információk nem, vagy alig szívárognak be (akár felül is írva a tényleges jelenlétüket), míg más esetben domináns szerepre tesznek szert. Az alapvető szociodemográfiai mutatók formálják az egyes közösségekben folyó diskurzusok tartalmait (például az absztrakt beszédtemák gyakoriságát vagy a közéleti elemek jelentlétét), ami arra utal, hogy a krízisek érzékelése kapcsán van relevanciája az olyan vizsgálatoknak, amelyek a háttérváltozók hatásaira fókuszálnak – például az iskolázottság, a településtípus vagy a gazdasági helyzet kapcsán.

Azonban nem csak abból a gondolatmenetből indulhatunk ki, hogy a társadalmi pozíciónk és a közösségünk alakítja a krízisekről való gondolkodásunkat, magatartásunkat, és megszűri az információkat. A társadalomtudományok területén a bizonytalanság kutatásának, a jövő egyre kiszámíthatatlanabb jellegének, a flexibilitásnak és a kockázatok folyamatos jelenlétének komoly felfutása van,⁴ ami modern-későmodern társadalmak jellegzetességeinek tulajdonítható (Beck, 2003; Sennet, 2006). Tehát a krízisek gyakorisága és intenzitása is változik. Beck (2003: 25) úgy fogalmaz, hogy „a hiánygazdaság elosztási problémáinak és konfliktusainak helyébe azok a problémák és konfliktusok lépnek, amelyek a tudományos-technikai úton termelt kockázatok termeléséből, meghatározásából és elosztásából fakadnak”.⁵ Szerinte a huszadik század utolsó évtizedeiben kialakuló modernizációs krízisek nem csak ebben, hanem globális jellegükben is eltérnek a korábbiaktól, illetve fontos különbség, hogy a „kivételes állapot válik normális állapottá” (Beck, 2003: 33). A kockázatok a jelenkori társadalmakban mindenütt jelen vannak, ezek növekvő számát pedig az emberi fejlődés okozza. Bár a válságok a mindenkori emberi társadalmak velejáráói, a jelenlegi helyzet számos sajátos vonást mutat, hiszen a krízisek univerzálisak, globálisak, illetve a média megnövelheti azok láthatóságát (Przbyliski et al., 2022).

A világról való információk beszerzésének helye a mediatizált világban egyre inkább a világhálót, azon belül is kiemelten a közösségi oldalakat jelenti. Az információk látszólagos bősége ugyanakkor nem a különböző világértelmezések párhuzamos elérését, illetve a hírek valóságtartalmához való kritikusabb hozzáállást eredményezi, hanem az ún. véleménybuborékok kialakulását segíti elő (Pariser, 2011; Kerekó, 2021). Ezek a buborékok szűrt, saját világvéleményünket megerősítő információkkal látnak el bennünket. Ha ezt a fogalmat kutatásunk tárgyához illesztjük, akkor kijelenthetjük, hogy a minket körülvevő objektív tényeket

---

⁴ Az European Sociological Association 22. network-je a „Sociology Risk and Uncertainty” nevet viseli. https://www.europeansociology.org/research-networks/rn22_risk

⁵ Ehhez azonban hozzá kell tennünk, hogy az utóbbi években lezajló krízisek mintegy visszatérést is jelentenek a korábbi kockázatokhoz (pl. világjárvány, háború).

a véleménybuborékunk megszűri, torzítja, s bizonyos elemeit teljesen negligálhatja (például a környezetvédelmi témákat vagy a gazdasági nehézségeket), míg más témák jelenlétét felerősítheti. Az interneten fellelhető tartalmak ugyanakkor, amelyek egyre inkább a fő információforrásként jelennek meg az egyének életében, megváltozott szakmai tartalommal bírnak, ha azt a korábbi évtizedek tömegkommunikációs csatornáihoz viszonyítjuk. „A világban való eligazodás és a hétköznapi tudás számos ponton a digitális térbe került” – írja Gárdos, Kovács és Vajda (2022: 123), ami azt eredményezi, hogy a kockázatokkal és krízisekkel kapcsolatos tudásunk egyre inkább mások hétköznapi tudásán fog alapulni.

Az álhírek (fake news) témái szintén gyakran összefonódnak a krízisek tartalmával (világháború, járvány, klímaváltozás stb), s felerősíthetik azok érzékelését, elfedhetik azokat, s az egyének világképének sarkalatos pontjává emelhetik az egyes veszélyeket. A krízisekkel kapcsolatos dezinformációk tudatos politikai stratégiák részei lehetnek. Przybylski és munkatársai (2022) hangsúlyozták, hogy a média a krízisek érzékelését alapvetően befolyásolja és felerősíti – tegyük hozzá, hogy más esetekben viszont kevésbé láthatóvá teszi, vagy pedig sajátos kontextusba helyezi.

Mit tudunk meg az eddigi kutatásokból?

A krízisekkel kapcsolatos nemzetközi szakirodalmat áttekintve megállapíthatjuk, hogy a legfontosabb csapásiránynak a kvantitatív megközelítés tekinthető, bár kvalitatív kutatási eredmények is elérhetők (Gyritli Nigren et al., 2018). Slovic (2016) szerint a mennyiségi jellegű kutatások megerősítik, hogy a krízisek kvantifikálhatók, a percepció mértéke megjósolható, és csoportonként eltérő mintákat tudunk azonosítani. A különböző kutatásokat áttekintve azt is láthatjuk, hogy nem csupán az egyes dimenziók⁶ érzékelésének a mértéke képezi a vizsgálatok tárgyát, hanem a kutatások arra is választ keresnek, hogy kinek vagy minek a felelőssége a beavatkozás. A krízisekkel kapcsolatban valószínűségeket, a felkészültség mértéke és lehetséges hatások is feltárhatók. A vizsgálatok egy részében eltérő időszavakat párhuzamosan használnak (pl. aktuális, kétéves vagy tízéves intervallum használata). Eltérhet a helyszín is, hiszen láthatjuk, hogy egyes lekérdezések esetében egy adott országra szűkítik le a hatásokat, más esetben globális problémák felmérését tűzik ki célul. Gyakran használt mérőeszköz a Global Risks Perception Survey vagy a World Problem Questionnaire. Az első mérőeszközzel nagyrészt átfedésben van az Executive Opinion Survey, amit a World Economic Forum a nemzeti szintek felmérésekor használt (ide kap-

---

⁶ A Global Risks Report által használt dimenziók a következők: geopolitikai, technológiai, környezeti, szocietális és gazdasági (McLennan, 2023).

csolhatók magyar adatok is). Az egyes itemeket a kitöltőknek vagy skálázniuk kell bizonyos szempontok alapján, vagy pedig rangsorolják azokat. Előfordul, hogy a folyamatos környezeti és egyéb változások okán a mérőeszközökhöz újabb és újabb itemeket adnak hozzá (pl. ózonlyuk megjelenése, internetfüggőség, deglobalizáció, génmódosított élelmiszerekkel kapcsolatos félelmek stb. – például: McLennan, 2023). A nemzetközi összehasonlítások értelemszerűen leképezik az adott ország helyzetét – az instabil gazdasági helyzetű országokban nagyobb súllyal fognak megjelenni a megélhetéssel kapcsolatos itemek, míg más országokban például a háborús konfliktusok esélye lesz magasabb. A longitudinális változásokat egyrészt az egyes kockázatok súlyosabbá válása vagy megjelenése okozza (világjárvány, háború kitörése stb.),⁷ másrészt viszont, ahogyan erre utaltunk, az érzékelésnek társadalmi-kulturális háttere is van, s a médiafogyasztás is alapvetően alakítja az ide kapcsolódó elképzeléseinket. A vizsgálatok eltérő mintákkal dolgoznak – a Global Risks Report a gazdaság területén vezető pozícióban lévőköt, a szakértőket-kutatókat és a kormányzati szakembereket kérdezi (McLennan, 2023),⁸ a Deloitte jelentések pedig ifjúsági mintával dolgoznak (Gen Z and Millennial Survey 2023; The Deloitte Global Millennial Survey 2019). Ismeretek kimondottan hallgatói vagy középiskolásokat célzó vizsgálatok is (Przyblynski et al., 2022; Estonian high school students' attitude towards unemployment 1991–2012: Pessimistic attitude as an educational problem 2012).

A Global Risks Reports legújabb jelentése alapján egyértelműnek tűnik az az összefüggés, hogy minél hosszabb időtávokat vizsgálnak, annál inkább előtérbe kerül a környezet dimenziója. A jelenlegi helyzetet feltáró kérdésre (melyik aktuális kockázatnak lesz a legjelentősebb globális hatása – ötfokozatú skálával mérve) az energiakrízis, a megélhetési krízis és a növekvő infláció végzett az első három pozícióban. A 32 itemet kétéves vagy tízéves intervallummal megvizsgálva (a krízisek súlyosságát kellett a kitöltőknek rangsorolnia) látható, hogy környezeti témák dominálják a hosszútávú percepciót – míg a kétéves intervallum esetén a megélhetési krízis, a természeti katasztrófák és az extrém időjárási jelenségek, illetve a geopolitikai konfrontáció volt az első három helyen. A távolabbi jövőben az első hat pozícióból öt esetben környezeti elemek foglaltak helyet (klímaváltozással kapcsolatos kijelentések, a biodiverzitás csökkenésének veszélye stb. – McLennan, 2023). A kétéves intervallum esetében a technológiai-digitális elemek vannak a lista végén, míg hosszabb távon olyan itemeket találunk az utolsó pozíciókban, mint a terrorista támadások, a fertőző betegségek vagy a digitális egyenlőtlenségek. A vizsgálat keretein belül magyar

---

⁷ A Global Risks Report 2022-es kiadásában a „fertőző betegségek” iteme még magasabb pozíciókban szerepelt (McLennan, 2022).

⁸ Az így kapott eredmények minden bizonnyal nem reprezentálják a felnőtt lakosság véleményének egészét.

adatok is rendelkezésre állnak: Magyarországon az első három pozícióban gazdasági és szocietális kategóriák kaptak helyet.

A Hungarostudy kutatás 2021-es hullámában a magyar felnőttek 7000 fős adatbázisán vizsgálták a különböző krízisek érzékelését. Az egyes itemek négy dimenzióba rendeződtek: társadalmi, gazdasági, környezeti és politikai veszélyeket különítettek el. A legmagasabb észlelés a környezeti tartalmak (klímaváltozás, környezetszennyezés, élőhelyek eltűnése, természeti katasztrófák) kapcsán volt megfigyelhető, amelyet „összeomló egészségügyi rendszer” követett. A „világjárványok” kijelentés csupán a hatodik pozícióban szerepelt. A lista végén a bevándorlás, a szélsőségek előretörésével kapcsolatos kijelentések, a terrorizmus, illetve a világháború volt megtalálható. Az elemzés a négy dimenziót meghatározó tényezőket is igyekezett feltárni, s a kapott eredmények alapján a fiatal korcsoportra kevésbé, a nőkre pedig fokozottabban jellemző a magasabb percepció. Érdekes, hogy a környezeti veszélyek észlelése többször is elvált más területektől – a diplomásoknál vagy a jobb anyagi helyzet esetében ennek percepciója magasabb szintű volt.⁹ A vizsgálat homlokterébe a kemény háttérváltozókon kívül a társas támogatottság, a vallásosság és a kormánnyal való elégedettség is bekerült. Szintén ehhez az adatbázishoz kapcsolódik Szabó és Balog (2022) vizsgálata. Ez alapján a klímaváltozás magasabb percepcióját a bináris regressziós modellben a nem, a párkapcsolati státusz, illetve a mentális állapottal kapcsolatos változók alakították. Fontos adalék, hogy a depresszió és a stressz magasabb értéke a klímaváltozás percepcióját csökkentette.

A DeLoitte jelentés, amely nemzetközi ifjúsági mintákkal dolgozik, a 2022–23-as adatok alapján a megélhetési krízist, a munkanélküliséget, a klímaváltozást, a kohorsz mentális kondícióját és a bűnözést azonosította a legkomolyabb társadalmi problémaként – összehasonlítva a Z generáció és a millenáriusok eredményeit (Gen Z and Millennial Survey 2023). A 2019-es lekérdezés eredménye ettől némileg eltért – a COVID előtti utolsó évben a klímaváltozás szerepelt az első helyen, és a listán olyan itemek is helyet kaptak, mint a terrorizmus vagy a korrupció (The Deloitte Global Millennial Survey 2019). Przyblyski és munkatársai (2022) varsói egyetemista mintát használtak, amely hat tudományterületet fedett le. Vizsgálatukban valószínűséget és hatást elemeztek – a legvalószínűbb krízisnek a technológiai és a szocietális dimenzió mutatkozott, a legkomolyabb hatást azonban a környezeti dimenzióhoz kapcsolták a megkérdezettek. A vizsgálat talán legérdekesebb eleme a tudományterületek szerinti különbségeket érintette: a környezeti elemeket a technológiai-gazdasági képzéseken tanuló diákok kevésbé érzékelték. Egy nem valószínűségi, felnőtt mintát használó perui vizsgálat hét dimenzió érzékelését tárta fel – olyan területeket is használva, amelyek a korábban említett vizsgálatokban nem szerepeltek – például a „kul-

---

⁹ Beck (2003) írja, hogy a veszélyeztettség esetén fontos az iskolázottság, hiszen az a tájékozódást valószínűsíti.

túra és az értékek” kategóriáját (Barsallo és Mendoza, 2022). Az érzékelés legmagasabb százalékos arányát az egészségügy és az oktatás kapta. A vizsgálat arra is kitért, hogy hogyan és milyen eszközöket lehet felhasználni a krízisek esetében, és a felelősség kérdését is érintette.

Vizsgálatunk során az alábbi kutatási kérdéseket fogalmaztuk meg a magyar ifjúság krízispercepciójával kapcsolatban:

R1 – hogyan alakul a krízisek intenzitás szerinti rangsora?

R1 – találunk-e eltéréseket krízisek főkomponens értékében az egyes független változók mentén?

R3 – milyen háttérváltozók alakítják a krízis főkomponenst egy regressziós modellben?

Módszertani keretek

Hogy az előbb megfogalmazott kérdésekre választ kapjunk, a Magyar Ifjúság Kutatás 2020 adatbázist használtuk fel. Az adatbázis létszáma 8000 fő, s a megkérdezettek a 15 és 29 év közötti magyar fiatalokat reprezentálják. A krízisekkel kapcsolatos kérdésblokkot a kutatás egyik 2000 fős almintáján kérdezték le. A mintavétel kétlépcsős és rétegzett volt, s az adatbázist utólag súlyozták a legfontosabb háttérváltozókra (bővebben: Domokos et al., 2021).¹⁰

A vizsgálat koncepciója

A krízisek felmérése ötfokozatú skálákkal történt, és a kérdésblokk nyolc, egy kivételével globális itemet tartalmazott („Ön mennyire tart... például a klímaváltozásról, világijárványtól, következő világgazdasági válságtól stb.). A kríziseket felmérő kérdésblokkot egy 2000 fős almintán kérdezték le. Ennek jellemzőit a Melléklet 1. táblázata mutatja be a később használt változók mentén. Egy változót használtunk folytonos változóként, ez a közéleti érdeklődés volt, amelyet ötfokozatú skálával mértek fel (átlag: 2,88, szórás: 1,072). Elemzésünk során megvizsgáltuk az átlagokat, variancia-analízist, korrelációs elemzést, főkomponens elemzést, illetve lineáris regressziós elemzést végeztünk.

Az elemzésünkbe bevont háttérváltozók a következők voltak: nem, életkori csoportok, településtípus, anya iskolai végzettsége, apa iskolai végzettsége,¹¹ a régió hátrányos helyzete, szubjektív anyagi helyzet, a médiahasználat típusai (televízió,

¹⁰ Tanulmányunkban eltekintünk a kutatás mintájának alaposabb bemutatásától – egyrészt terjedelmi okok miatt, másrészt pedig azért, mert ezt mások már megtették helyettünk (Székely, 2021).

¹¹ Mivel a minta életkora 15–29 év volt, így a saját végzettség beemelésétől eltekintettünk.

internet, rádió, nyomtatott sajtó használatának gyakorisága), a családi és baráti körben felmerülő társadalmi-közéleti kérdések gyakorisága, a közélet iránti érdeklődés intenzitása és közösségi oldalak használatának a célja. A háttérváltozók kiválasztása során egyrészt arra törekedtünk, hogy a szociodemográfiai mutatókat lefedjük, másrészt a médiahasználatra fókuszáltunk, harmadrészt pedig a közéleti-társadalmi kérdések életvilágokba való beszűrődését igyekeztünk megragadni.¹²

Mivel a kutatás során használt mérőeszköz a lehetséges kríziseknek csak egy szűk körét térképezte fel (nem lehetett azonosítani benne a korábban bemutatott dimenziók egy jelentős részét vagy területét), úgy döntöttünk, hogy elem-

---

¹² Az általunk lefuttatott első modellben a politikai identitás és a vallásosság is szerepelt, ezek azonban nem bírtak magyarázó erővel a regressziós modellben, így ezek használatától a későbbi verzióban eltekintettünk. A politikai identitás és a krízisek összekapcsolását a későbbiekben azonban érdemes lesz vizsgálni. Erre utalnak Pacsuta (2024) eredményei, aki hallgatói mintában elemezte a demokráciához fűződő viszony és a krízisek érzékelésének összefonódását.

A nem dichotóm változóként került be a regressziós modellekbe (0= férfi, 1= nő), Az életkori csoportok során a 15–19, 20–24, 25–29 almintát választottuk szét, míg a szülők végzettségének négy értékét használtuk (alapfok vagy alatta, szakvégzettség, érettségi, diploma). A szubjektív anyagi helyzet öt kijelentéséből három értéket képeztünk (negatív, neutrális és pozitív kategória). Eredeti kategóriák: gondok nélkül élnek; beosztással jól kijönnek; éppenhogy kijönnek a jövedelmükből; hónapról-hónapra anyagi gondjaink vannak és nélkülözések között élnek.

A régiók esetében elkülönítettük a kedvezőbb és kedvezőtlenebb helyzetben lévő régiókat és dichotóm változóvá alakítottuk (0= nem hátrányos helyzetű, 1= hátrányos helyzetű). Az Eurostat adatai alapján (Regional Statistics 2023) elkülönítettük a hátrányos helyzetű régiókat (Dél-Alföld, Dél-Dunántúl, Észak-Alföld, Észak-Magyarország) és nem hátrányos helyzetű régiókat (Közép-Dunántúl, Pest, Nyugat-Dunántúl és Budapest).

A településtípus során a fővárost, a megyeszékhelyeket, megyei jogú városokat, a kisebb városokat és falvakat különböztettük meg. Az internethasználat gyakoriságának válaszlehetőségeit három kategóriává vontuk össze: folyamatosan online van, naponta többször használja, napi egyszer vagy ritkábban használja, és hasonló módon jártunk el a televíziózás (naponta, hetente többször és ritkábban), a nyomtatott sajtó és a rádióhallgatás esetében is (legalább havonta többször, havonta, ritkábban). Eredeti kategóriák az előző négy esetben: naponta, hetente többször, hetente, havonta többször, havonta, ritkábban és soha. A családi és baráti párbeszédekben a közéleti témák jelenlétét három válasszal mérték fel: soha, alkalmanként és rendszeresen. A közösségi oldalak használatával kapcsolatban három területet használtunk fel három-három kategóriává alakítva: szórakozás (legalább naponta, hetente, ritkábban), politikai-közéleti hírek (legalább hetente, havonta vagy ritkábban, soha), helyi hírek (legalább hetente többször, hetente-havonta, ritkábban). Eredeti kategóriák: naponta többször, naponta egyszer, hetente többször, hetente egyszer, havonta többször, ritkábban és soha.

A nem, a régió gazdasági helyzete, illetve a közéleti érdeklődés skálájának kivételével minden dummy kódolással került bele a modellbe. A regressziós modell három lépcsőt tartalmazott: az elsőben a „kemény” háttérváltozókat emeltük be, a másodikban a médiahasználattal kapcsolatos elemeket, a harmadikban a közélettel kapcsolatos változókat.

zésünk fókuszába a krízisek percepciójának intenzitása fog állni, és nem törekszünk a látens struktúrák feltárására. Ezért egyetlen főkomponenst alakítottunk ki, ahol az itemek kommunalitása meghaladja a 0,25-ös értéket. A főkomponens megőrizte az eredeti változók információtartalmának több mint 54 százalékát (1. táblázat).

1. táblázat. A krízis főkomponens faktorsúlyai és kommunalitás értékei
(Magyar Ifjúság 2020, N = 1930, KMO: 0,881;
megmagyarázott variancia: 54,308%)

	Faktorsúlyok	Kommunalitás
Klímváltozás	,734	,539
Európába irányuló migráció	,730	,533
Következő világháború	,775	,600
Következő világgazdasági válság	,809	,654
Egy világvárvány	,720	,518
Mesterséges intelligencia	,716	,513
A robotok elveszik az ember munkáját	,699	,488
A politikusok rosszul kormányozzák az országot	,718	,515

ADATOK FORRÁSA: SAJÁT SZÁMÍTÁS

Kutatási eredmények

Elemzésünk első lépéseként a krízisek sorrendjét vizsgáljuk meg. A világvárvány magas értéke a kutatás időpontja okán érthető – sajnos a korábbi vizsgálatok ezt a kérdésblokkot nem tartalmazták, így nem tudjuk, hogy a 2016-os kutatás során vajon milyen pozícióban szerepelt volna a pandémiás helyzet. A világvárványt politikai-anyagi tartalmú elemek követik, míg a lista legvégén technológiai elemek találhatók. A klímaváltozás, ami a környezeti dimenzió legmagasabbra rangsorolt értéke a nemzetközi kutatások esetében, a negyedik pozíciót foglalja el. A következő item, a világháború helyzete annak fényében értelmezendő, hogy a lekérdezés az orosz-ukrán háború előtt történt. A technológiai itemek kapcsán fontos információ lehet, hogy a mesterséges intelligencia kérdésköre igazából csak az utóbbi két évben került be a szélesebb köztudatba.

Az egyes itemekre adott válaszok százalékos arányait is megvizsgáltuk, hogy pontosabb képet kapjunk az egyes krízisek érzékeléséről. A módusz értékeket a 2. táblázatban vastag betűvel szedtük. A táblázatból leolvasható, hogy a klímaváltozástól a megkérdezettek 12 százaléka egyáltalán nem tart, míg az oszlop legalacsonyabb értéke a világvárványhoz kapcsolódik. A módusz egy kivétellel a középső skálaértékhez kapcsolódott. A technológiai elemek perifériális helyzetét a „nagyon tart tőle” válaszok alacsony arányai is mutatják.

2. táblázat. Az egyes krízisek percepciójára adott százalékos válaszok aránya (öt fokozatú skála értékei, Magyar Ifjúság 2020, N = min. 1976)

	1 (egyáltalán nem tart tőle)	2	3	4	5 (nagyon tart tőle)	Átlag	Szórás
Mesterséges intelligencia	23,8	20,2	33,3	17,6	5,1	2,6	1,22
Robotok elveszik az ember munkáját	25,9	18,2	31,7	18,9	5,3	2,6	1,23
Következő világháború	20,7	19	31,6	20,8	7,9	2,76	1,22
Európába irányuló migráció	15,3	16,5	33,5	22,2	12,5	3	1,18
Következő világgazdasági válság	11,7	10,2	33,5	30	14,6	3,25	1,17
Klímaváltozás	12	12,5	30,1	29	16,4	3,25	1,24
Politikusok rosszul kormányozzák az országot	11,7	10,6	31,8	30,2	15,7	3,27	1,21
Világjárvány	10,6	12,2	27	29,6	20,5	3,37	1,2

ADATOK FORRÁSA: SAJÁT SZÁMÍTÁS

Elemzésünk következő részében a krízis főkomponens eltéréseit vizsgáljuk meg a független változók mentén. A krízis főkomponens szignifikánsan magasabb értékeket kap a nők esetében¹³, a többi háttérváltozó azonban nem formálta az érzékelést. A médiahasználat, illetve a közélettel kapcsolatos mutatók esetében azonban több összefüggést is találtunk: a főkomponens értéke magasabb volt a naponta egyszer vagy ritkábban internetezők között¹⁴, mint a folyamatos használat esetén. A többi médium esetében azt találtuk, hogy a gyakoribb használat magasabb percepciót váltott ki.¹⁵ A közösségi oldalak használata kapcsán az a minta volt megragadható, hogy mindkét, a közélettel kapcsolatos item (politikai-közéleti hírek, illetve helyi hírek fogyasztása) magasabb érzékeléssel járt együtt¹⁶. Mind a családi körben¹⁷, mind pedig a baráti körben folyó közéleti-társadalmi beszélgetések¹⁸ gyakorisága megemelte a krízisek percepcióját. Egyetlen folytonos változót használtunk a közéleti érdeklődés intenzitása kapcsán – mivel ennek értéke egytől ötig mozgott, a főkomponens esetében is öt egyenlő csoportra osztottuk a válaszokat.¹⁹

¹³ $F(1, 1939) = 6,836, p = 0,009$ és a falusiak ($F(3, 1937) = 4,030, p = 0,007$).

¹⁴ $F(2, 1934) = 23,947, p < 0,009$.

¹⁵ Televízió - $F(2, 1933) = 4,261, p = 0,014$, nyomtatott sajtó - $F(2, 1932) = 37,396, p < 0,001$, rádióhallgatás - ($F(2, 1924) = 23,961, p < 0,001$).

¹⁶ Érdeklődés a helyi ügyek iránt - $F(2, 1659) = 10,589, p < 0,001$; érdeklődés a politika iránt - $F(2, 1658) = 20,220, p < 0,001$.

¹⁷ $F = 2, 1918) = 23,117, p < 0,001$.

¹⁸ $F = 2, 1923) = 11,453, p < 0,001$.

¹⁹ A Pearson-féle korreláció szignifikáns kapcsolatot mutatott, tehát a magas közéleti-politikai érdeklődés magasabb krízis-érzékeléssel járt együtt ($r = 0,078, n = 1939, p < 0,001$)

Elemzésünk utolsó része arra irányult, hogy megpróbáljuk megragadni, milyen magyarázó változók alakítják a krízisek érzékelésének magasabb mértékét. Modellünk három lépésből állt, az első a szociodemográfiai háttérváltozókat tartalmazta, a második a médiahasználatra vonatkozott, a harmadik lépés pedig a politika iránti érdeklődés intenzitását, a családi és baráti párbeszédnek közéleti elemeit foglalta magába. A modell magyarázó ereje még a harmadik lépés után is alacsonynak tekinthető, ugyanakkor úgy véljük, hogy a szignifikáns kapcsolatok mintázatai fontos és újszerű összefüggésekre mutattak rá (lásd Melléklet 2. táblázat).

Összefoglalás

Ahogy korábban utaltunk rá, a lekérdezés időpontja alapvetően formálja a krízisek érzékelését. Az egyes tételek közül a vilá járvány iteme kapta a legmagasabb értéket 3,37-es átlaggal. Az adatfelvétel éve a COVID első és második hullámának évére esett, ami megmagyarázza a mintázatot. A 2019-es Global Risks Report-ban a „fertőző betegségek terjedésének” hatását valamennyivel átlag felettinek, valószínűségét pedig kimondottan alacsonynak tartották a megkérdezettek (McLennan, 2019) – egy évvel a járvány kitörése előtt. A következő két kijelentés a gazdasági alapok fontosságára utal, ami egyrészt magyarázható az ifjúság által érzékelt jelenlegi problémákkal (Bocsi, 2023), másrészt pedig egy relatíve materiálisabb-rationálisabb értékrenddel (Inglehart, 2008). Ugyanakkor nem állítható teljesen párhuzamba Szalóki és Kerpel-Fronius (2022) véleményével, akik szerint a fiatalok világméretűt a 2020-as évben leginkább a vilá járvány, ezt követően azonban posztmateriális témák tematizálták. A kapott adatok nem egyeznek a Hungarostudy 2021 eredményeivel sem, ahol a környezettel kapcsolatos dimenzió kiemelkedő fontossággal bírt a felnőtt mintában (Susánszky et al., 2022; Szabó és Balog, 2022). A „politikusok rosszul kormányozzák az országot” item egyértelműen nem globális, hanem országos szinten értelmezhető kijelentés – magas elfogadottsága pedig a közélettel, állammal szembeni bizalmatlanságot tükrözi.²⁰ Arra korábban is utaltunk, hogy a gazdasági alapú itemek a Global Risks Report 2023-as jelentésében is megelőzték a környezeti elemeket a magyar mintában. A világháború veszélye és az Európába irányuló migráció²¹ két, a geopolitika dimenziójához kapcsolódó kijelentés – az előző alacsony ér-

²⁰ A 2019-es vizsgálatban még szerepelt egy 'failure of national governance' item, ami tartalmilag kapcsolható ehhez a kijelentéshez. Ennek elfogadottsága Latin-Amerikában és bizonyos ázsiai országokban, amelyeket instabil politikai helyzet jellemezett, volt kimondottan magas (McLennan, 2019).

²¹ Itt megjegyeznénk, hogy a Global Risks Perception Survey a 'large-scale involuntary migration' kifejezést használja, ami jelentésében eltérő.

téke szintén magyarázható a lekérdezés időpontjával, míg a másik egy, a hazai közéletben kimondottan „átpolitizált” krízishez kapcsolódik – amit ugyanakkor a fiatalok nem sorolnak a legkomolyabb krízisek közé. A technológiai jellegű itemek kapcsán korábban láttuk, hogy azok a rangsorok végén helyezkedtek el a nemzetközi vizsgálatok esetében. Az ötfokozatú skála egyes értékeinek százalékos megoszlása arra utal, hogy a leggyakoribb válasz (a világválság kivételével) a középső, tehát harmas kategória. A klímaváltozástól a magyar fiatalok 12 százaléka egyáltalán nem tart. Az első kutatási kérdésünkre összességében azt a választ adhatjuk, hogy az érzékelt kríziseket a világválság, illetve a gazdasági tartalmú kijelentések dominálják, míg a klímaváltozás a lista közepén, a technológiai elemek pedig a végén helyezkednek el.

Második kutatási kérdésünk arra vonatkozott, hogy az általunk használt független változók mentén a krízis főkomponens értékében milyen eltérések tapasztalhatók. A kapott adatok alapján elemzésünknek már ebben a fázisában is látszott, hogy a magas szintű percepció nem a kemény szociodemográfiai mutatókhoz kapcsolódik. Itt két szignifikáns kapcsolatot mutattunk ki – a nemi eltéréssel a nemzetközi és a hazai szakirodalomban is talákoztunk bizonyos részterületek kapcsán (Shepherd et al., 2012; Barsallo és Mendoza, 2022; Susánszky et al., 2022; Szabó és Balog, 2022), azaz a nők jobban tartanak bizonyos kockázatoktól, a falusi lakóhellyel kapcsolatos konkrét kutatási párhuzamot azonban nem találtunk.²² A médiahasználat és a kapcsolathálókból folyó közéleti párbeszéd, a közélettel kapcsolatos érdeklődés jóval inkább összefüggött a magas percepcióval, ami megerősíti tanulmányunk elméleti keretének két fontos pontját – a médiafogyasztás alapvető szerepét a világról való tudásunk kialakulásában, illetve az életvilág fogalmának relevanciáját. A különböző típusú médiumok hatása azonban eltérő volt: az internet használata csökkentette a percepció mértékét, míg a „hagyományosabb” médiumok növelték azt. Kérdés, hogy hasonló mintát találnánk-e más országok adatainak esetében is, vagy a kapott eredmény a magyar médiapiac sajátosságainak a lenyomata. Az internethasználatot a szakirodalom a véleménybuborékok erőteljesebb működésével és az álhírek fokozottabb jelenlétével kapcsolja össze, ami a krízisek fokozottabb érzékelését feltételeznél. Ugyanakkor a hazai médiaviszonyok annyiban sajátosnak tekinthetők, hogy az interneten elérhető információk politikai szempontból összességében kevésbé tematizáltak, így a krízisekkel kapcsolatban is elérhetők másfajta értelmezések. Az is elképzelhető, hogy a folyamatos online jelenlét egy olyan tartalomfogyasztással jár együtt, amelyben a hírek és a világ értelmezésének tágabb kontextusai kevésbé jelennek meg. Pacsuta (2024: o. n.) eredményei (amely szerint a „demokráciával kapcsolatban bizonytalan válaszadók társaikhoz képest jobban félnek a migrációtól, egy világháborútól, a mesterséges intel-

---

²² Bizonyos típusú krízisek érzékelésével kapcsolatban találtunk írásokat, melyek érintik a településtípus változóját (Lechowska, 2018; Xu et al., 2018).

ligenciától és attól, hogy a robotok elveszik az emberek munkáját”) megerősítik azt a feltételezésünket, hogy bizonyos típusú médiumok fogyasztása felerősíti a krízisek érzékelését. Az egyéni kapcsolathálóokban folyó közéleti párbeszéd megemeli a krízis főkomponens értékét, éppen úgy, ahogyan a közösségi oldalak közéleti használata is.

Harmadik kutatási kérdésünk arra vonatkozott, hogy a lineáris regressziós modellben milyen tényezők hatása lesz szignifikáns. A „falu” itemének hatása a modell második lépcsőjében eltűnt, mikor a médiahasználathoz köthető elemeket beemeltük. A médiumok közül a gyakori internethasználat negatív, míg a rádió és a nyomtatott sajtó pozitív hatása megmaradt. A közéleti témák jelenléte akár a családi párbeszédekben, akár a közösségi oldalakon megemelte a főkomponens értékét – ami arra utal, hogy az egyének akár virtuálisan, akár hagyományos formában „életre beszélnek” a lehetséges kockázatokat. A közéleti témák közösségi oldalakon történő fogyasztása Gárdos és munkatársainak (2020) írását idézi, amely a köznapis tudás internetes megjelenéséhez és elérhetőségéhez kapcsolódik – minden bizonnyal ezekben a tartalmakban a szakértői megközelítés kevésbé lesz jellemző. Talán ebben rejlik az internethasználat és a közösségi oldalak ellentétes magyarázó ereje. A médiumokban, írja Beck (2003), a kockázatok meghatározása történik, s joggal feltételezhetjük, hogy a különböző típusú médiumok máshogyan konceptualizálnak.

Összességében azt mondhatjuk, hogy a magyarázó változók rendszerét a meglévő adatbázis segítségével komplex módon nem sikerült feltárni. Egyértelműnek tűnik azonban, hogy a médiafogyasztás és a közéleti témák életvilágba való beszűrődése az, aminek mentén egy jövőbeni vizsgálatot meg lehet tervezni. Külön figyelmet érdemel a különböző médiumok eltérő hatása – korábban utaltunk rá, hogy a szakirodalom szerint a krízisek érzékelését a médiumok felerősíthetik. Kérdés a jelen eredmények fényében, hogy az ifjúság esetében az internet miért gyakorol negatív hatást. Véleményünk szerint ez megvalósulhat a nyomtatott sajtó és a rádió tartalmának veszélyeket felerősítő tartalma miatt, vagy pedig egy eltérő, tudatosabb, egymásnak ellentmondó hírforrásokkal is operáló fogyasztás meglétére utalhat az internet esetén, ami összességében alacsonyabb percepciót okoz.

Limitációk

Vizsgáltunk limitációjaként megemlíthetjük a lekérdezés speciális időpontját (a pandémia kitörésének évét), illetve a mérőeszköz sajátosságait (pl. itemek száma alacsony, bizonyos dimenziók hiánya). Mivel a kérdésblokkot csak az utolsó, 2020-as hullámban használták, így longitudinális következtetéseket nem tudunk levonni. Szintén hiányérzetet okozhat, hogy egyetlen kérdéssel mérték fel a kríziseket – láthattuk, hogy más kutatások esetében például a hatást és valószínűségeket külön elemezték. Kvalitatív vizsgálatok szükségesek a jövőben

ahhoz, hogy feltárjuk a krízisek tartalmát – mennyire reális, szaktudással meg-
egyező információkat jelentenek az egyes itemek, milyen érzelmeket váltanak
ki, és honnan szerzik az egyének az ezzel kapcsolatos tudásukat. Mivel a kuta-
tás egyes részterületeit csak bizonyos almintákon kérdezték le, így számunkra
fontos területeket (médiafogyasztás más aspektusai, életmód stb.) nem tudtunk
összekapcsolni a krízisek érzékelésével. Eredményeink alapján kijelenthetjük
azt is, hogy egy megelőző kvalitatív kutatással tudnánk olyan értelmezési kere-
tet kialakítani, amely minden bizonnyal nagyobb magyarázó erővel bíró modell
elkészítését eredményezné.

Irodalom

Barsallo, Gabisel, Mendoza, Elisa (2022). Enough Crises to Choose from: The Perceived Sense of Crisis in Panama. *Social Sciences*, Vol 11., No. 8, Article ID 339.

Beck, Ulrich (2003). *A kockázattársadalom. Út egy másik modernitásba*. Budapest: Andorka Rudolf Társadalomtudományi Társaság – Századvég Kiadó.

Billings, Robert S., Milburn, Thomas W., Schaalman, Mary Lou (1980). A model of crisis perception: A theoretical and empirical analysis. *Administrative Science Quarterly*, Vol. 25., No. 2, 300–316.

Bocsi Veronika (2023). Roma fiatalok önreflexiója – erőforrások, krízisek és nemzedéki problémák. Megjelenés alatt. *XI. Romológus Konferencia tanulmánykötete*. Pécs: PTE, Romológia Tanszék.

Domokos Tamás, Kántor Zoltán, Székely Levente, Pillók Péter (2021). *Magyar Fiatalok 2020: Kérdések és válaszok - Fiatalokról, fiataloktól*. Budapest: Erzsébet Ifjúsági Alap Nonprofit Kft.

Frantzova, Antoaneta (2023). Global Risk Emergency. Risk assessment and management – the „hidden” factor. *IOSR Journal of Environmental Science, Toxicology and Food Technology (IOSR-JESTFT)*, Vol. 17., No. 1, 11–22.

Gárdos, Judit, Kovács Éva, Vajda Róza (2020). Önszociológiák? Új kihívások a kvalitatív módszereket alkalmazó kutatásokban és archiválásukban. In A. Gergely András – Kapitány Ágnes – Kapitány Gábor – Kovács Éva – Paksi Veronika (szerk). *Kultúra, közösség és társadalom: Tanulmányok Tibori Tímea tiszteletére*, Budapest: Társadalomtudományi Kutatóközpont – Magyar Szociológiai Társaság, 123–140.

Giritli Nygren, Katarina, Olofsson, Anna, Pramanik, Raja, Öhman, Susanna (2018). *Mapping of Risk Perception and Assessment: Inspiring Methods for National Level Risk Mapping in Sweden*. Risk and Crisis Research Centre.

Gyorgyovich Miklós, Déri András (2024). Kérdőjelek és válaszok? A magyar ifjúság életvitelcsoportjai. In Papházi Viktor, Oross Dániel, Szabó Andrea (szerk.) *Csendes? Mozgalmi? Miként jellemezhető a magyar ifjúság?* Budapest: Nemzeti Ifjúsági Tanács Szövetség, 19–53.

Heinonen, Sirkka, Karjalainen, Joni, Taylor, Amos (2022). Landscapes of our uncertain Futures. *Towards mapping and understanding crisis-related concepts and definitions. Landscapes of our uncertain Futures. Towards mapping and understanding crisis-related concepts and definitions*. Finland Futures Research Centre eBOOKS, 7/2022.

Inglehart, Ronald F. (2008). Changing Values among Western Publics from 1970-2006. *West European Politics*, Vol. 31., No. 1–2, 130–146.

Krekó Péter: (2021). *Tömegparanoia 2.0 – Összeesküvés-elméletek, álhírek és dezinformáció*. Budapest: Publio Kiadó Kft.

Lechowska, Ewa (2018). What determines flood risk perception? A review of factors of flood risk perception and relations between its basic elements. *Nat Hazards*, 94, 1341–1366.

McLennan, Marsh (2019). *The Global Risks Report 2019*. Genova: World Economic Forum.

McLennan, Marsh (2022). *The Global Risks Report 2022*. Cologny: World Economic Forum.

McLennan, Marsh (2023): *The Global Risks Report 2023*. Cologny: World Economic Forum.

Nagy Ádám, Fekete Mariann (2020). Megszólal-e az új csendes generáció? Avagy mit várhatunk az Ifjúság 2020 adatfelvétel eredményeképp. *Szociológiai Szemle*, 1990. 30/4.

Pacsuta István (2024). A demokrácia mint érték a felsőoktatásban lévő hallgatók körében. In Papházi Viktor, Oross Dániel, Szabó Andrea (szerk.) *Csendes? Mozgalmi? Miként jellemezhető a magyar ifjúság?* Budapest: Nemzeti Ifjúsági Tanács Szövetség, 169–188.

Pariser, Eli (2011). *The filter bubble: How the new personalized web is changing what we read and how we think*. Penguin Books.

Preglau, Max (2000). Fenomenológiai szociológia – Alfred Schütz. In Morel, Julius – Bauer, Eva – Meleghy, Tamás – Niedenzu, Heinz-Jürgen – Preglau, Max – Staubman, Helmut (eds.): *Szociológiai elmélet*. Budapest: Osiris Kiadó, 83–103.

Przybylski, Blazej, Janeczko, Emilia, Studnicki, Marcin, Bielinis, Ernest, Bielinis, Lidia (2022). Young adults' perspective of global environmental risks: A study on Polish university students. *Plos one*, Vol. 17., No. 9, Article ID e0273393.

Sennet, Richard (2006). *Der flexible Mensch*. Berlin: BVT Berliner Taschenbuch Verlag.

Shepherd, Ashley, Jepson, Ruth, Watterson, Andrew, Evans, Josie M. M. (2012). Risk perceptions of environmental hazards and human reproduction: A community-based survey. *International Scholarly Research Notices*, Vol. 2012, Article ID 748080.

Slovic, Paul (2016). *The perception of risk*. Routledge.

Susánszky Pál, Kisfalusi Dorottya, Susánszky Éva (2022). A társadalmi integráltság és a veszélyészlelés összefüggéseinek vizsgálata. In Engler Ágnes – Purebl György – Susánszky Éva – Székely András (szerk.) *Magyar Lelekiállapot 2021. Család – Egészség – Közösség. Hungarostudy 2021 tanulmányok*. Budapest: Kopp Mária Intézet a Népesedésért és a Családokért, 433–450.

Sutherland, Ian E. (2017). Learning and growing: Trust, leadership, and response to crisis. *Journal of Educational Administration*, Vol. 55., No. 1, 2–17.

Szabó Zsolt, Balog Piroska (2022). A klímaváltozással kapcsolatos veszélyészlelés és a mentális egészségügyi állapot összefüggései. In Engler Ágnes, Purebl György, Susánszky Éva, Székely András (szerk.) *Magyar Lelekiállapot 2021. Család, Egészség, Közösség. Hungarostudy 2021 tanulmányok*. Budapest: Kopp Mária Intézet a Népesedésért és a Családokért, 451–470.

Székely Levente (2021). A nagymintás ifjúságkutatások módszertana. In Székely Levente (szerk.) *Magyar fiatalok a koronavírus-járvány idején*. Budapest: Enigma 2001 Felelős Kiadó és Médiaszolgáltató Kft., 257–274.

Xu, Dingde, Liu, Enlai, Wang, Xuxi, Tang, Hong, Liu, Shaoquan (2018). Rural Households' Livelihood Capital, Risk Perception, and Willingness to Purchase Earthquake Disaster Insurance: Evidence from Southwestern China. *International Journal of Environmental Research and Public Health*, Vol. 15., No. 7, 1319.

Weiss János (2014). Az „életvilág” fogalma a kései Habermasnál. *Szociológiai Szemle*, 2014. 24/3.

Zoeller, Christoffer J., Bandelj, Nina (2019). Crisis as opportunity: Nixon's announcement to close the gold window. *Socius*, 5, Article ID 2378023119841812.

Internetes források

I1

Fenntarthatósági attitűdök visegrádi országok középiskolásai körében
https://www.fenntarthatosagikutatas.hu/letoltes/Fenntarthatosagi_V4_gyorsjelentes.pdf [2023.08.10.]

I2.

Estonian high school students' attitude towards unemployment 1991-2012: Pessimistic attitude as an educational problem
<https://conference.euas.eu/2013/wp-content/uploads/2012/01/Merle-Talvik.pdf> [2023.08.10.]

I3.

2023 Gen Z and Millennial Survey
<https://www.deloitte.com/global/en/issues/work/content/genzmillennialsurvey.html> [2023.06.17.]

I4.

The Deloitte Global Millennial Survey 2019. <https://www2.deloitte.com/content/dam/Deloitte/global/Documents/About-Deloitte/deloitte-2019-millennial-survey.pdf> [2023.06.15.]

I5.

Regional Statistics.
<https://ec.europa.eu/eurostat/web/regions/data/main-tables> [2023.08.11.]

Melléklet

**1. táblázat. A minta jellemzői a használt háttérváltozók mentén
(Magyar Ifjúság 2020, N= 2000)**

	Százalék
férfi	1035 fő (51,7%)
nő	965 fő (48,3%)
15-19 éves	579 fő (29%)
20-24 éves	702 fő (35,1%)
25-29 éves	719 fő (35,9%)
Budapest	357 fő (17,8%)
megyeszékhely	426 fő (21,3%)
kisebb város	636 fő (31,8%)
falu	581 fő (29,1%)
szubjektív anyagi helyzet pozitív	1320 fő (67,7%)
szubjektív anyagi helyzet közepes	527 fő (27,1%)
szubjektív anyagi helyzet negatív	102 fő (5,2%)
apa végzettsége alapfok	221 fő (11,5%)
apa végzettsége szakvégzettség	767 fő (40,0%)
apa végzettsége érettségi	602 fő (31,4%)
apa végzettsége diploma	328 fő (17,1%)
anya végzettsége alapfok	240 fő (12,3%)
anya végzettsége szakvégzettség	607 fő (31,2%)
anya végzettsége érettségi	769 fő (39,5%)
anya végzettsége diploma	331 fő (17,0%)
nem hátrányos helyzetű régióban él	948 fő (47,4%)
hátrányos helyzetű régióban él	1502 fő (52,6%)
családjával soha nem beszél közéleti kérdésekről	477 fő (4,1%)
családjával alkalmanként beszél közéleti kérdésekről	1274 fő (64,4%)
családjával gyakran beszél közéleti kérdésekről	226 fő (11,4%)
barátaival soha nem beszél közéleti kérdésekről	600 fő (30,3%)
barátaival alkalmanként beszél közéleti kérdésekről	1214 fő (61,3%)
barátaival gyakran beszél közéleti kérdésekről	168 fő (8,5%)
folyamatos online jelenlét jellemzi	799 fő (40,1%)
naponta többször használ internetet	868 fő (43,5%)
naponta vagy ritkábban használ internetet	328 fő (16,4%)
naponta tévéznek	1228 fő (61,6%)
hetente többször tévéznek	440 fő (22,1%)
ettől ritkábban tévéznek	326 fő (16,3%)

	Százalék
legalább havonta többször nyomtatott sajtót olvas	691 fő (34,8%)
havonta vagy ritkábban olvas nyomtatott sajtót	458 fő (23,1%)
soha nem olvas nyomtatott sajtót	836 fő (42,1%)
naponta hallgat rádiót	401 fő (20,2%)
hetente többször-havonta többször hallgat rádiót	891 fő (44,9%)
havonta vagy ritkábban hallgat rádiót	693 fő (34,9%)
közösségi oldalakat legalább naponta szórakozásra használja	515 fő (30,2%)
közösségi oldalakat hetente szórakozásra használja	582 fő (34,1%)
közösségi oldalakat ettől ritkábban használja szórakozásra	610 fő (35,7%)
közösségi oldalakon legalább heti többször helyi híreket olvas	715 fő (41,9%)
közösségi oldalakon hetente-havonta helyi híreket olvas	440 fő (25,8%)
közösségi oldalakon ettől ritkábban olvas helyi híreket	610 fő (35,7%)
közösségi oldalakon legalább hetente politikai híreket olvas	513 fő (30,1%)
közösségi oldalakon havonta vagy ritkábban politikai híreket olvas	400 fő (23,5%)
közösségi oldalakon soha nem olvas politikai híreket	791 fő (46,4%)

ADATOK FORRÁSA: SAJÁT SZÁMÍTÁS

2. táblázat. A krízis főkomponenst meghatározó magyarázó változók (lineáris regressziós elemzés, Magyar Ifjúság 2020, N= 2000, p < 0,05)

	1. lépés		2. lépés		3. lépés	
	B	sig.	B	sig.	B	sig.
konstans	-0,79		-0,361		-0,454	
nem (0= férfi, 1= nő)	0,130	0,006	0,182	0,000	0,174	0,000
hátrányos régió (0= nem hátrányos, 1= hátrányos)	-0,027	0,620	-0,056	0,325	-0,074	0,199
településtípus (dummy, referencia: főváros)						
megyeszékhely	0,052	0,561	-0,034	0,717	-0,020	0,830
kisebb város	-0,005	0,954	-0,080	0,377	-0,068	0,453
falu	0,175	0,041	0,026	0,782	0,033	0,718
apa végzettsége (dummy, referencia: diploma)						
alapfok	-0,145	0,301	-0,187	0,205	-0,150	0,309
szakvégzettség	-0,111	0,270	-0,115	0,276	-0,096	0,368
érettségi	-0,096	0,292	-0,098	0,309	-0,079	0,414
anya végzettsége (dummy, referencia: diploma)						
alapfok	0,095	0,497	0,037	0,805	0,032	0,832
szakvégzettség	0,079	0,448	0,090	0,415	0,095	0,387
érettségi	0,079	0,375	0,063	0,514	0,082	0,388
szubjektív anyagi helyzet (dummy: negatív megítélés)						
szubjektív anyagi helyzet közepes	-0,013	0,918	-0,020	0,889	-0,032	0,822
szubjektív anyagi helyzet jó	-0,017	0,892	0,014	0,922	-0,022	0,876

	1. lépés		2. lépés		3. lépés	
	B	sig.	B	sig.	B	sig.
korcsoport (dummy, referencia: 25-29 éves)						
20-24 éves	0,041	0,471	0,021	0,727	0,017	0,771
15-19 éves	-0,090	0,118	-0,014	0,818	0,001	0,986
internethasználat gyakorisága (dummy, referencia: alacsony)						
magas gyakoriság			-0,404	0,000	-0,406	0,000
közepes gyakoriság			-0,211	0,007	-0,224	0,004
televízió használatának gyakorisága (dummy, referencia alacsony)						
magas gyakoriság			0,113	0,118	0,107	0,138
közepes gyakoriság			-0,094	0,263	-0,079	0,350
nyomtatott sajtó olvasása (dummy, referencia: alacsony)						
magas gyakoriság			0,359	0,000	0,331	0,000
közepes gyakoriság			0,196	0,003	0,195	0,003
Rádió hallgatásának gyakorisága (dummy, referencia: alacsony)						
magas gyakoriság			0,281		0,000	0,241
közepes gyakoriság			0,067	0,284	0,053	0,402
Közösség oldalak használata szórakozásra (dummy, referencia alacsony)						
magas gyakoriság			0,085	0,199	0,075	0,257
közepes gyakoriság			-0,076	0,220	-0,090	0,145
Közösségi oldalak használata helyi hírek fogyasztására (dummy, referencia alacsony)						
magas gyakoriság			0,199	0,003	0,169	0,012
közepes gyakoriság			0,154	0,026	0,147	0,034
Közösségi oldalak használata politikai hírek fogyasztására (dummy, referencia: alacsony)						
magas gyakoriság			0,261	0,000	0,225	<
közepes gyakoriság			0,208	<0,001	0,188	0,004
Közéleti érdeklődés intenzitása (folytonos változó)					0,017	0,518
Közéleti témák jelenléte a családi beszélgetésekben (dummy, referencia: alacsony)						
rendszeres					0,381	<0,001
közepes					0,114	0,144
Közéleti témák jelenléte a baráti beszélgetésekben (dummy, referencia: alacsony)						
rendszeres					-0,012	0,864
közepes					0,034	0,783
adj. R2	1,3		12,0		13,1	

ADATOK FORRÁSA: SAJÁT SZÁMÍTÁS

A fiatalok szervezeti kötődései

Mikecz Dániel

*Oktatási tüntetések politikai
lehetőségstruktúrája az Orbán-rezsimben*

Bevezetés

A köz- és felsőoktatás ügye 2010 óta visszatérő témája a politikai tüntetéseknek. A hallgatói szerzések, avagy a „röghöz kötés” ellen tüntettek 2011–2012-ben felsőoktatási és közoktatási hallgatók, valamint szervezeteik, a Hallgatói Hálózat és a Középiskolai Hálózat. Az ELTE BTK épületében egyetemfoglalást is végrehajtottak a diák mozgalmárok 2013-ban. A közoktatás központosítása ellen tiltakoztak pedagógusok, valamint a Tanítanék Mozgalom 2015–2016-ban. A felsőoktatáshoz kapcsolódik továbbá a Közép-Európai Egyetem (CEU) ügye is, amely mellett 2017-ben szerveződtek nagyszabású tüntetések. A Független Diákszervezet 2018 elején a minőségi oktatásért, majd 2019-ben a Hallgatói Szakszervezettel közösen az ellen tüntettek, hogy kötelező legyen a nyelvvizsga az egyetemi felvételihez. Az egyetemek alapítványba való kiszervezése és intézményük vélt ideológiai elfogultsága ellen tiltakoztak 2020-ban a Színház- és Filmművészeti Egyetem hallgatói. A koronavírus járvány általánosan demobilizálta a mozgalmakat, tüntetéseket, azonban a tanárok sérelmei inkább csak erősödtek a közalkalmazotti jogviszony megszüntetése, az online oktatásra való kétnapos áttérés, az oltás kötelezővé tétele miatt.

Hazai kutatások vizsgálták a nemzetközi occupy mozgalmak diffúziójának hatását a magyar hallgatói mozgalmakra (Gerő, 2013), az egyetemfoglalás mint tiltakozási forma logikáját és funkcióját (Mikecz, 2013), az oktatási tüntetések diagnosztizáló framing gyakorlatát (Kontró és Susánszky, 2023), a hallgatói érdekképviselő átalakulását (Gerő és Susánszky, 2014), valamint a diák aktivisták politikai szocializációját (lásd jelen kötetben Kobl és Kerpel-Fronius, 2024). A korábbi kutatásoktól eltérően tanulmányomban a politikai lehetőségstruktúra elemzésének módszerével vizsgálom a felsorolt mozgalmi hullámokat. Az elemzést ugyanakkor nem szűkítem a politikai intézményrendszerre általánosságban, hanem a sérelmet szenvedő társadalmi csoportok, így a pedagógusok, oktatók, valamint a diákok, hallgatók szemszögéből is vizsgálom azt (Meyer és Minkoff, 2004). A kutatás eredményei segítenek megérteni, hogy melyek azok az intézményi, sérelmi, mozgósítási feltételek, amelyek elősegítik az oktatási tüntetési hullámok megjelenését Magyarországon a 2010 és 2023 közötti időszakban. Az eredmények az illiberális politikai lehetőségstruktúrájáról is pontosabb képet adnak.

Kutatásomban arra keresem a választ, hogy mely tényezők következtében jelennek meg rendszeresen az köz- és felsőoktatáshoz kapcsolódó, erős mozgósító potenciállal és média rezonanciával bíró tüntetési hullámok a 2010 és 2023 közötti időszakban. A tanulmányban először a politikai lehetőségstruktúra releváns irodalmát tekintem át, amelyet a 2010 utáni oktatási mozgalmak számára adott politikai lehetőségstruktúra kvalitatív és kvantitatív vizsgálata követ. A tanulmány következtetései szerint a sérelmek, az Országgyűlési napirend, a választási kampányok nincsenek szignifikáns összefüggésben az oktatási mozgalmak lehetőségeivel, azonban a mozgalmi szervezetek, a pedagógus és diák csoportkohézió, a jövő generáció mint keretezés jelentőséget kap az oktatási tiltakozási hullámok során.

Politikai lehetőségstruktúra

A politikai lehetőségstruktúra a mozgalomkutatás meghatározó elméleti és módszertani koncepciója, amely hatással volt az érdekszervezetek, valamint a politikai pártok kutatására is. A mozgalom- és politikai részvétel hazai kutatásai is használják a politikai lehetőségstruktúrát, mint elméleti és módszertani eszközt, így az európai integráció hatásának (Szabó, 2004), a mozgalmi intézményesedésnek (Mikecz, 2012), a tüntetések radikalizálódásának (Ferencz, 2017), a társadalmi integráció mechanizmusainak (Gerő és Szabó, 2020) pontosabb megértését segítette elő. A politikai lehetőségstruktúra koncepcióját Peter Eisinger (1973) dolgozta ki, aki az amerikai városokban figyelte meg a tüntetések megjelenésének esélyeit. Megállapításai szerint a tüntetés kapcsán az adott csoport deprivációja szükséges, de nem elégséges tényező, továbbá lényeges, hogy a tüntetés a mozgalmi szervezet kiterjesztésének, valamint a radikális közpolitikai követeléseknek is stratégiája, azonban lényeges a városi politikai rendszer nyitottsága, zártsága. Utóbbi kapcsán a részben zárt, részben nyitott városokban nagyobb a tüntetések valószínűsége. Doug McAdam (1982) a politikai folyamat elmélete segítségével kívánt egy adott tüntetésen, mozgalmon túlmutató magyarázatot találni a mozgalmak megjelenésére. Szerinte a kortárs erőforrásmobilizációs elméletet, amely szerint a mozgalmak racionális cselekvők és nem a politikai rendszer defektusának jelei, túlértékelik a mozgalmi vezetők szerepét, túl szélesen határozzák meg az erőforrásokat, továbbá alulértékelik a mozgalmi kollektíva és a sérelmek jelentőségét. A politikai folyamat elmélete ugyanakkor kiemeli a szervezetségi szint, a mozgalmi akció sikerességébe vetett kollektív bizalom, valamint a politikai szövetségek rendszerének jelentőségét.

A politikai lehetőségstruktúra vizsgálatakor lényeges kérdés, hogy milyen változók alapján értékeli a kutató az adott politikai rendszert. Herbert Kitschelt szerint (1986) a politikai lehetőségstruktúrára vonatkozó korábbi kutatások a közpolitikai döntéshozatalnak csupán a bemeneti oldalát vizsgálják, ugyan-

akkor nem veszik figyelembe, hogy mennyire képes a politikai rendszer a követeléseket közpolitikai döntésekké alakítani. Ennek megfelelően a bemeneti oldalon a rendszer nyitottsága a politikai pártok, érdekcsoportok számának, a törvényhozás közpolitikai befolyásának, az érdekcsoportok és a döntéshozók közötti egyeztetéseknek, valamint a közpolitikai koalíciók létrejöttének függvénye. A kimeneti oldal, tehát a közpolitikai hatékonyság pedig a központosított állami apparátussal, a piac feletti állami ellenőrzéssel és az igazságszolgáltatás függetlenségével áll kapcsolatban. Nyugat-európai kutatók a békemozgalom esetében a politikai törésvonalakat, az intézményi struktúrát, az uralkodó stratégiákat és a szövetségi struktúrákat vizsgálták az országspecifikus politikai lehetőségstruktúra részeként (Kriesi et al., 1995). Az uralkodó stratégia a kihívókkal szemben lehet exkluzív, tehát elnyomó, konfrontatív, polarizáló, illetve integratív, azaz támogató, kooperatív, asszimilatív. Ahogyan azt a szerzők kifejtik, a politikai lehetőségstruktúra felsorolt elemeiből a törésvonalak az adott társadalom strukturális adottságának tekinthetőek, amelyek meghatározzák az uralkodó stratégiákat, tehát azokat az informális eljárásokat, amelyek szerint viszonyulnak a hatóságok a politikai kihívókhoz. Kriesi és szerzőtársai így megkülönböztetik a formális intézményrendszert és az informális intézkedési rutint. A mozgalom számára lehetőséget kínáló szövetségi rendszerekre a politikai lehetőségstruktúra másik három eleme is hatással van. Dieter Rucht (1996) a struktúra helyett a kontextus fogalmát használja a mozgalom számára nyitott lehetőségeket meghatározó környezet leírására. Kriesi és szerzőtársaihoz hasonlóan kiemeli a társadalmi kontextus szerepét a politikai mellett. Rucht koncepciója szerint a kontextus rendszert a pártrendszer nyitottsága és a szakpolitikai döntésekhez való hozzáférés, a hatóságok szakpolitikai hatékonysága, a mozgalom támogatóit felsorakoztató szövetségi rendszerek, valamint a mozgalom ellenfeleit magában foglaló konfliktus rendszer határozza meg.

A politikai lehetőségstruktúra mint a mozgalmon kívüli környezet igen sokrétű lehet, ami azzal is járt, hogy bizonyos tekintetben elinflálódott az elméleti koncepció, túl szélesen értelmezték azt a társadalmi mozgalmak kutatói. McAdam és Tarrow megjegyzi, hogy nem minden esetben világos a különbség a politikai lehetőségstruktúra és a mozgósítást lehetővé tevő más tényezők között, különösen, ami az intézményesített politikán kívüli, kulturális feltételeket illeti (McAdam, 1996). Meyer és Minkoff kritikája szerint a kutatók nem tettek különbséget az általános és az adott ügyszorosan kapcsolódó politikai lehetőségek között, nem volt konzisztens, hogy milyen függő változót használnak, valamint különböznek a kutatói megközelítések annak kapcsán is, hogy a politikai lehetőségek milyen módon fordulnak át mozgalmi mobilizációvá (Meyer és Minkoff, 2004). Saját kutatásukban több függő változót vizsgáltak a polgárjogi mozgalom kapcsán, így a tüntetési mozgósítást, a szervezetalapítást és a szakpolitikai következményeket. A független változók között megkülönböztették a strukturális változásokat és a külső környezettől érkező jelzéseket, amelyek valamilyen szimbolikus

jelentőséggel bírhatnak, továbbá elkülönítették az ügyspecifikus és az általános politikai lehetőségeket. Olyan ügyspecifikus változókat vontak be kutatásukba, mint a fekete lakosság szavazói regisztrációs aránya, feketék aránya a szövetségi törvényhozásban, az állampolgári jogokkal kapcsolatos szövetségi költségvetés, a médiafigyelem, az elnöki agenda és a legfelsőbb bíróság döntései. A strukturális változók között szerepel a demokrata többség a szövetségi törvényhozásban, a szövetségi választási részvétel, a szoros választási eredmény, az elnökválasztási év és a demokrata elnök mint dummy (fiktív) változók. A szerzőpáros által is alkalmazott változó, a külső szakpolitikai környezettől vagy a saját erőforrások kapcsán érkező jelzés, változás felől értelmezi a mozgalmak számára adott lehetőségstruktúrát a kutatások egyik csoportja Tarrow (1996) szerint. A külső jelzésekkel foglalkozó kutatások egy része a szakpolitikai változásokra fókuszálnak, míg mások egy adott mozgalmi csoportot érintő változásokkal foglalkoznak. A kívülről érkező jelzések mellett a kutatások másik csoportját az állampolitikai tanulmányok adják, azon belül is az összehasonlító és a történeti vizsgálatokat különbözteti meg Tarrow. A politikai lehetőségstruktúrával kapcsolatos kutatásokat áttekintő tanulmányukban McAdam és Tarrow az állami kompetenciát, a kihívókat érintő, uralkodó állami stratégiákat, valamint az ellenállási, tiltakozási repertoárt különböztették meg mint a lehetőségeket és veszélyeket meghatározó tényezőket (McAdam és Tarrow, 2018). A szerzők szerint a politikai lehetőségstruktúra változásait a rendszer záródása, kinyílása az új kihívók felé, a politikai szerveződések stabilitása, szövetségesek és ellenfelek megjelenése, az állami represszió, ill. támogatás mértéke szabja meg. Lényeges továbbá az olyan események szerepe is, amelyek destabilizálni tudják az adott rezsimet, mint a háború vagy gazdasági válság (McAdam és Tarrow, 2018). Fontos azonban, hogy a politikai lehetőségek önmagukban nem teremtik meg a mozgalmat, hanem strukturális potenciált jelentenek (McAdam, 1982).

A politikai lehetőségstruktúrát számos kutatás alkalmazta a koncepció megjelenése óta. A politikai lehetőségstruktúra analógiájára jött létre a diszkurzív lehetőségstruktúra, amely azokra a kulturális és szimbolikus tényezőkre utal, amelyek kívülről befolyásolják a sikeres társadalmi mozgalmi mozgósítás lehetőségeit (Koopmans és Statham, 1999). A diszkurzív lehetőségstruktúra fogalma széles körben hivatkozottá vált a társadalmi mozgalmak kutatásában, a legtöbb tanulmány célja a mozgalmak esélyeit meghatározó kulturális korlátok feltérképezése. Ahogy McCammon és szerzőtársai (2007) empirikus tanulmányukban kimutatták, a diszkurzív kontextus jelentősen befolyásolhatja egy társadalmi mozgalom akciójának kimenetelét, és hogy a tágabb értelemben vett kultúrának szelektív funkciója van. A kulturális diszkurzív lehetőségeket harmadik fél szereplői is alakítják, mint például a nyugat-európai szélsőjobboldali követelések megfogalmazása esetében a mainstream pártok (Giugni et al., 2005). Több kutatás a politikai lehetőségstruktúrát a menekült szolidaritás, valamint a környezetvédő mozgalmak felől vizsgálja. Előbbiek esetében a kutatások a politi-

kai lehetőségstruktúra részeként elemezték a menekülteknek nyújtott politikai jogokat, a politikai pártok rezponzivitását a menekültek irányába (Oliveira és Carvalhais, 2017), a gyülekezési jog adminisztratív korlátozását, a hivatalban lévő politikai szövetségeket, valamint a korábbi tüntetési tapasztalatokat, az aktivista hagyományokat (Alcalde és Portos, 2018). A környezetvédő mozgalmak esetében a nemzetközi szervezetek (Van Der Heijden, 2006) és a politikai intézményeken túli tényezők, így a szövetségesek szerepét (McCright és Clark, 2006) emelték ki kutatások.

A demokratizálódás kérdésköre kapcsán különösen értékesek azok a kutatások, amelyek teljesen vagy félig autoriter rendszerekben vizsgálják a demokratikus mozgalmak politikai lehetőségstruktúráját. A dél-koreai demokratizálódás során éppen a diákmozgalmak kiállása tudott szélesebb mozgósítást elérni, ugyanakkor a nemzetközi sportesemények miatt az országra irányuló nemzetközi figyelem akadályozta meg, hogy a rezsím erőszakosan lépjen fel a tüntetőkkel szemben (Choe és Kim, 2012). Dél-Koreában a demokratizálódás ugyanakkor nem csupán az intézményrendszer tekintetében teremtett lehetőségeket, hanem a demokrácia iránti személyes elköteleződés is motiváció volt a fiatal mozgalmárok számára (Park, 2011). Az indonéz belbiztonsági erők demokratizálódását sürgető civil szervezetek esete azt mutatja, hogy a konszenzusra törekvés a politikai elittel lehetőségeket teremtett az aktivisták számára, amelyek azonban szűkültek, miután megszűnt a konszenzus, valamint lendületüket veszítették a civil szervezetek (Yunanto, 2016). Pakisztánban az 1960-as évek végén az ellenzéki pártokkal való szorosabb együttműködés teremtett lehetőséget mindkét fél számára (Khan és Ahmad, 2022). Kínában a 2000-es évek óta a generációváltás a vezetésben, a média enyhébb ellenőrzése, valamint a nem-állami szervezetek bevonása a döntéshozatalba tágította a környezetvédő mozgalmak politikai lehetőségeit (Xie és Van Der Heijden, 2010).

A kutatások visszatérő kérdése, hogy végső soron a zárt vagy nyitott politikai lehetőségstruktúra segíti elő a mozgalmi mobilizációt, illetve előbbi változása hogyan hat a mozgalmakra. Vráblíková eredményei szerint (2014) a horizontális és területi decentralizáció elősegíti az állampolgári aktivitást, azonban a pártok számának ebben a tekintetben nincs jelentősége, ugyanakkor a politikai lehetőségstruktúra önmagában nem segíti elő a passzív állampolgárok mozgósítását, amelyben meghatározó a társadalmi hálózatok szerepe. A bevándorlók integrációját segítő szervezetek esetében azonban Schnyder kutatása arra az eredményre jutott, hogy a szélesebb politikai lehetőségstruktúra általánosságban gyengíti a részvételt, ugyanakkor megerősíti azt a tételt, hogy a politikai lehetőségstruktúra nem azonos minden mozgalom számára, hanem ügyspecifikus (Schnyder, 2015). Ahogy azonban a japán környezetvédelmi mozgalom esete mutatja, érvényesülhet az a kétlépcsős hatás, miszerint a formális szabadságjogok, tehát a politikai lehetőségstruktúra nyitottsága és az adott ügy, sérelem politikai döntéshozók általi negligálása ad lendületet egy tüntetési ciklusnak (Broadbent, 1997).

Módszer és adatok

A kutatási kérdés megválaszolásához, tehát a hazai oktatási mozgalmak politikai lehetőségeinek feltárásához a tanulmány kvalitatív és kvantitatív módszert is használ. A kvalitatív módszer összehasonlító esettanulmány, a kvantitatív negatív binominális regresszióanalízis. A szakirodalom alapján az 1. táblázat mutatja az egyes szerzők által vizsgált változókat a politikai lehetőségstruktúrát illetően.

1. táblázat. Politikai lehetőségstruktúra változói

Kitschelt, 1986	Kriesi et al., 1995	Rucht, 1996	Meyer és Minkoff, 2004	Vráblíková, 2014	McAdam és Tarrow, 2018
politikai pártok száma	politikai törésvonalak	pártrendszer nyitottsága	fekete lakosság szavazói regisztrációs aránya	horizontális decentralizáció	állami kompetencia
érdekcsoportok száma	intézményi struktúra	szakpolitikai döntésekhez való hozzáférés	feketék aránya a szövetségi törvényhozásban	területi decentralizáció	uralkodó állami stratégiák
törvényhozás közpolitikai befolyása	uralkodó stratégiák	hatóságok szakpolitikai hatékonysága	állampolgári jogokkal kapcsolatos szövetségi költségvetés	pártok száma	tiltakozási repertoár
érdekcsoportok és a döntéshozók közötti egyeztetések	szövetségi struktúrák	szövetségi rendszerek	médiafigyelem		
közpolitikai koalíciók		konfliktus rendszer (mozgalom ellenfelei)	elnöki agenda		
			legfelsőbb bíróság döntései		
			demokrata többség a szövetségi törvényhozásban		
			szövetségi választási részvétel		
			szoros választási eredmény		
			elnökválasztási év		
			demokrata elnök		

FORRÁS: SAJÁT SZERKESZTÉS.

Az összehasonlító esettanulmány során az esetek kiválasztása a tiltakozási ciklusok volumene, médiarezonanciája alapján történik, ennyiben tehát nem „felfedezett”, hanem „talált” esetekről van szó (Peters, 2013). Az öt eset a következő: a 2011–13-as hallgatói tüntetések, a 2015–16-os pedagógustüntetés, a 2017-es CEU tüntetések, a 2020-as SZFE tüntetések, a 2022–23-as pedagógus- és diáktüntetések. A rövid összehasonlító esettanulmányok célja az egyes tüntetési ciklusok alapján az elméleti általánosítás (Kaarbo és Beasley, 1999), az oktatási tüntetésekkel kapcsolatos politikai lehetőségstruktúra megértése. Az egyes esetek során a szakirodalmi áttekintés alapján meghatározott változók

az uralkodó stratégiák (exkluzív vagy integratív), a konfliktusrendszer (mozgalom szervezetei, szövetségesei, ellenfelei), a tiltakozási repertoár, valamint a diszkurzív politikai lehetőségstruktúra vizsgálatához a diagnosztizáló értelmezési keret. Utóbbi a mozgalmi közösség öndefiníciójára, a sérelmek felismerésére, az ellenfelek nevesítésére vonatkozó mozgalmi interpretáció (Snow és Benford, 2000). A vizsgált változók kiválasztása aszerint történt, hogy azok alkalmasak a kvalitatív elemzésre.

A regresszióanalízis során Meyer és Minkoff (2004) kutatásának megfelelően strukturális és ügyszpecifikus változókat is vizsgált a kutatás. Az egyes esetek hónapoknak felelnek meg, amelyeknél a függő változó a rendőrségen bejelentett oktatással kapcsolatos tüntetések száma (Susánszky, 2023), a törvényhozási agenda, a tanári fizetések aránya az átlagkeresethez, valamint a választási év. A rendőrségre bejelentett tüntetések adatbázisában a 2015. november és 2022. december közötti események érhetőek el. A vizsgált hónapok száma így 86, amely során 734 oktatással kapcsolatos tüntetést jelentettek be. A törvényhozási agenda a magyar Comparative Agendas Project (CAP) kutatási projekt adatai alapján készült változó. Ebben az oktatás főkategória azonnali kérdései és interpellációi szerepelnek a vizsgált időszakban (N=171). A pedagógus fizetés esetében az egyetemi végzettséggel rendelkező pedagógus II. kategóriát 15 év munkaviszonnyal vette alapul az elemzés a KSH által publikált átlagbérhez viszonyítva. A választási év egy dummy változó. Az országgyűlési, az európai parlamenti és az önkormányzati választások hónapja, valamint azokat megelőző négy hónap vett fel egyes értéket.

Összehasonlító esettanulmányok: öt oktatási tüntetési hullám 2010 és 2023 között

Az alábbi fejezet a 2010–2023 közötti időszak öt nagyobb ívű, oktatási témájú tüntetési ciklusát mutatja be, elemzi, hasonlítja össze a módszertani fejezetben bemutatott szempontok szerint. Így azt vizsgálom, hogy milyen, az adott konfliktus megértését elősegítő, diagnosztizáló értelmezési kereteket használnak a tiltakozók, milyen csoportok, szervezetek jelennek meg a konfliktusban, mint mozgalmi szervezetek, szövetségeseik, ellenfelek, hogyan reagál a politikai döntéshozó a tiltakozásokra, valamint milyen típusú tiltakozási formákat használnak a tüntetők. Az esettanulmányoknak nem célja az adott tiltakozási hullámok történéseinek teljeskörű dokumentálása, hanem a politikai lehetőségstruktúra fent megnevezett elemeinek azonosítása.

A második Orbán-kormány alatt már a ciklus elején, 2011 közepén kezdetét vette egy kisebb-nagyobb intenzitású tiltakozási kampány a tervezett felsőoktatási reform miatt. A jelentősebb mozgósításra azonban akkor került sor, amikor az Országgyűlés elfogadta az új felsőoktatási törvényt (Gerő, 2013). Az új szabályozás az államilag finanszírozott és a költségtérítéses helyett bevezette az

ösztöndíjas, tehát az államilag finanszírozott, a részösztöndíjas és az önköltséges státuszokat, valamint csökkentette az államilag finanszírozott helyek számát 55500-ról 33927-re, miközben 15500 helyet részösztöndíjas konstrukcióban tervezett finanszírozni a kormány (Gerő, 2013). Az új szabályozás tartalmazta továbbá a hallgatói szerződést, amelyet a tüntetők röghöz kötésként kereteztek, és így is vált ismertté a nyilvánosságban. A felsőoktatásba újonnan felvettek számára kötelező hallgatói szerződés szerint az oklevél megszerzése után hús évben kétszer annyi ideig kell Magyarországon dolgozniuk az ösztöndíjas hallgatóknak, mint amennyi ideig az államilag finanszírozott képzésük tartott. A röghöz kötés mellett a diákok transzparensin és a 2012-es Educatio konferencián tartott akció során is visszatérő keret volt az elvesztett jövő, a következő generációk jövőjének elvétele. Noha 2012 elején több tüntetés is szerveződött, az év végén a kormány tovább csökkentette az államilag finanszírozott keretszámokat 10480-ra, amire reakcióként egy hevesebb tüntetési hullám szerveződött decemberben (Gerő, 2013). A tüntetők 2012 végén rövid időre az ELTE Állam- és Jogtudományi Karának épületét foglalták el, majd 2013 elején mintegy másfél hónapra az ELTE Bölcsészettudományi Karának egyik előadóját, amely erre az időre a hallgatói mozgalom bázisa, mozgalmi szabad tere lett (Mikecz, 2013). Az egyetemfoglalás során az egyik fórumon mintegy ötven ellentüntető jelent meg, akik azonban nem kötődtek hivatalosan egyetlen szervezethez sem (Index 2013).

A tüntetéseket az újjászerveződő Hallgatói Hálózat (HaHa), az újonnan alakult Művészeti Hallgatók Hálózata (MuHaHa), a Középiskolai Hálózat (KiHa), az Oktatói Hálózat, a Lágymányosi Érdekképviseleti Közösség (LÉK) szervezte. A kormánnyal való közös egyeztetésre alakult meg 2012 decemberében az Országos Felsőoktatási Egyeztető Fórum, amelynek tagjai a Magyar Rektori Konferencia elnöksége, a HÖÖK, a Felsőoktatási Dolgozók Szakszervezete, a Hallgatói Hálózat tagjai, az Oktatói Hálózat tagjai, a Pedagógusok Szakszervezete (PSZ) és a Pedagógusok Demokratikus Szakszervezete (PDSZ) voltak. A tüntetések hatására Orbán Viktor bejelentette még 2012 decemberében, hogy nem lesznek keretszámok, miután a tüntetőkhez nem köthető diákokkal konzultált zárt körben egy szórakozóhelyen. Később megkezdődtek tárgyalások a HÖÖK és a felsőoktatásért felelős Emberi Erőforrások Minisztériuma (EMMI) között, azonban a hallgatói szerződés, valamint a felsőoktatási forráskivonás tekintetében nem teljesültek a tüntetők követelései.

A 2010-ben hivatalba lépő második Orbán-kormány nem csak a felsőoktatásban hozott átalakításokat, de a közoktatás rendszerét is gyökeresen átformálta. A legfontosabb változás, hogy a közoktatási intézményeket 2013-tól átvette az állam az önkormányzatoktól, azok irányítására 2012-ben alapították Klebelsberg Intézményfenntartó Központot (KLIK). A központosítás azzal járt, hogy megszűnt a közoktatási intézmények pénzügyi önállósága, ami a mindennapos működést is megnehezítette (van Dommelen, 2021). 2016 januárjában a miskolci Herman Ottó Gimnázium tanári kara egy nyílt levelet fogalmazott meg az oktatási kormányzathoz, amellyel egy új tüntetési ciklus vette kezdetét. A levél megfogalmazói azt sérelmezték, hogy a 2013-ban bevezetett életpályamodellhez

kapcsolódó alaphéremelés négy év alatt húzódik el, miközben megemelték a kötelező óraszámot és megszüntették a pótlékokat, valamint a pedagógus bértáblát elszakították a minimálbértől (BOON, 2016). Nehezményezték továbbá, hogy nem átlátható a közoktatási intézmények működtetése, valamint túl nagyok az adminisztrációs terhek a pedagógusokon, továbbá bírálták a Nemzeti Pedagógus Kart, mint a kormánytól nem független intézményt. A levélben többször megjelenik, mint értelmezési keret a jövő nemzedékei iránti aggodalom, továbbá a szándék, hogy a pedagógusok csak tanítani szeretnének. A nyílt levél után 2016. február 3-án fáklyás felvonulást szerveztek Miskolcon, amelyen 5000 résztvevő jelent meg, valamint tüntetések folytak Békéscsabán, Budaörsön, Budapesten, Győrben, Hajdúszoboszlón, Pécsen, Sopronban, Szegeden, Szombathelyen és Veszprémben (Joób, 2016a). Ugyanabban az évben még két nagyobb tüntetésre került sor a fővárosban a Kossuth téren, február 13-án, majd március 15-én.

A februári események során állította szembe egy interjúban Klinghammer István akkori felsőoktatási államtitkár a „borotvátlan, kócos, kockás inges” tanárt az okos, erkölcsös pedagógussal (Plankó, 2016). A kockás ing az interjú hatására az oktatási, pedagógus tüntetések egyik jelképe lett, ami kifejezi az autonóm tanári státuszt is. A másik ilyen szimbólum a 2016-os tanártüntetéseknek az esernyő volt. A Kossuth téren tartott tüntetéseken a szakadó eső miatt esernyős tömeg tiltakozott a kormány közoktatási intézkedései ellen.

A tüntetési ciklus során alakult a Tanítanék Mozgalom, mint mozgalmi szervezet, amely az év további részében, valamint 2017-ben és 2018-ban is szervezett akciókat, melyek során oktatáspolitikai intézkedések ellen tüntettek. A mozgósításban részt vett közvetlenül a Pedagógusok Szakszervezete és a Pedagógusok Demokratikus Szakszervezete is. Az alternatív szakmai javaslatok megvitatására alakult meg a Civil Közoktatási Platform (Mizsur, 2016). A tüntetésekkel egyidőben egyeztetésre hívta a közoktatásban érdekelt szervezeteket Balog Zoltán, az EMMI minisztere (Joób, 2016b). A meghívottak között voltak a tiltakozásokat is szervező szakszervezetek, valamint a kormány által létrehozott szervezetek is, összességében azonban többségben voltak, amelyek nem fogalmaztak meg követeléseket a kormánnyal szemben.

A magyar kormány 2017 márciusában elfogadott egy jogszabályt, miszerint a Magyarországon licenszszerződés alapján az Európai Gazdasági Térségen kívüli diplomát is adó egyetemi képzések esetében az anyaországban is működnie kell kampusznak és képzésnek (Joób, 2017). A szigorítás több egyetemet is érintett, köztük a legismertebb ilyen intézményt, a Közép-európai Egyetemet (CEU) is. Az Országgyűlés már áprilisban, kivételes eljárásban elfogadta a jogszabályt, amelyet a sajtóban lex-CEU-ként vált ismertté. Bár a CEU megállapodott a New York állambeli Bard College-dzsal közös képzés indítására, a tárgyalások után azonban a magyar kormány nem írta alá az együttműködési megállapodást New York állammal, a CEU 2019 szeptemberétől átköltöztette angol nyelvű kézéseit Bécsbe.

A jogszabály miatt már 2017 áprilisában egy tiltakozási hullám vette kezdetét, amelyek közül az április 9-én tartott demonstráción a Jacobs módszer sze-

rint 40-45 ezren jelentek meg (Mikecz, 2017). A tiltakozási hullám során radikális jobboldali ellentüntetők is mozgósítottak különösebb követelések nélkül (Lakner, 2017). Az áprilisi tüntetéseket az Oktatási Szabadságot / Freedom for Education csoport szervezte, a későbbi, 2018-as tiltakozások szervezői között volt az Oktatói Hálózat, valamint az LMP és a Momentum politikai pártok is (LMP - Magyarország Zöld Pártja 2017; Mandiner 2018). A részvételre felhívó közösségi média bejegyzések úgy keretezték a konfliktust, miszerint a magyar kormány a demokratikus, szabad vita lehetőségét, a tudomány és oktatás szabadságát támadja, fél a gondolkodó emberektől (Oktatási Szabadságot / Freedom for Education 2017). A tiltakozási ciklus során nem szorosan az oktatáshoz kapcsolódó témák is megjelentek, ugyanis ebben az időszakban hozta meg a kormány a külföldről is támogatást kapó civil szervezetek kötelező regisztrációjáról szóló törvényt is.

Az állami felsőoktatási intézmények többségét érintő modellváltás, miszerint az állam helyett közalapítványok lesznek a jövőben a fenntartók, a Színház és Filmművészeti Egyetemet is érintette 2020-ban. Az SZFE esetében ugyanakkor rövid idő alatt kívánta a kormány megváltoztatni a tulajdonosi struktúrát, valamint nem kapott a korábbi vezetés garanciákat arra, hogy érvényesülni fog a szenátus autonómiája a modellváltást követően is. Az egyetem által javasolt személyekből senki nem került be a kuratóriumba (Urfi, 2020). A korábban kinevezett kancellár menesztése után lemondott az egyetem vezetése és szenátusa. Vidnyánszky Attila, a kuratórium elnöke nehezményezte, hogy a korábbi vezetés nem volt hajlandó tárgyalni vele. A felállított kuratórium egy új szervezeti és működési szabályzatot is alkotott a lemondott szenátus által korábban elfogadott helyett (Színház Online 2020).

Az egyetem hallgatói a kialakult helyzet elleni tiltakozásként 2020. augusztus 31-én egy zenés utcabállal búcsúztak az egyetemről, majd a tüntetés végén elfoglalták az egyetem Vas utcai épületét. A hallgatók barikádot állították és kifejezték, ők fogják eldönteni, hogy az oktatók, egyetemi vezetők közül kit engednek be az épületbe (24.hu 2020). Az elfoglalt egyetem a korábbi, 2013-as ELTE egyetemfoglaláshoz hasonlóan későbbi akciók kiindulópontja volt. A társadalmi mozgalmakra jellemző a dramaturgiai elem, a kiemelt szereplők nyilvános összecsapása, a közönség bevonása, performatív elemek (Benford és Hunt, 1992), ugyanakkor az intézmény képzési területéhez illeszkedően az SZFE tüntetésekre kifejezetten jellemző volt a kreativitás. Szeptember 6-án egy élőlánc segítségével juttatták el az SZFE függetlenségéről szóló chartát, amely az egyetemi autonómiát emeli ki mint ami évszázados történeti örökség, valamint a képzés és kutatás alapja (Haszán, 2020). Ez a tüntetési forma alkalmas volt arra, hogy a tiltakozókkal szimpatizálók aktív részesei legyenek az akciónak. Az egyetemfoglalás során ört álltak ismert személyiségek az Ódry Színpad bejárata fölött, amelyekkel kifejezték elköteleződésüket az SZFE tüntetői mellett, valamint szakmai státuszuknál, ismertségüknél fogva erősítették a mozgalom jelentőségét a nyilvánosságban.

A más egyetemek hallgatóinak részvételével is szerveződött Titkos Egyetem csoport hallgatói fórumokat szervezett az ország több egyetemi városában. A mozgalom jelképévé vált a piros-fehér terelőszalag, amellyel lezárták az egyetemi épület bejáratát. A mozgalom résztvevői, a szimpatizánsok ilyen szalagot akaszthattak ruhájukra, táskájukra. Szintén a mozgalom szimbóluma lett a „Hej, a Titkos Egyetem” című dal. Az egyetem dolgozói szeptemberben sztrájkba léptek a kuratórium által elfogadott szervezeti és működési szabályzat miatt (Neuberger, 2020). Októberben a Nemzeti Színháznál, valamint az Innovációs és Technológiai Minisztérium előtt tüntettek a diákok, október 23-án pedig többezres tüntetés szerveződött az SZFE mellett, amelyen felszólaltak szakszervezeti tagok és vezetők is.

Az egyetemfoglalás 70 nap után ért véget, miután a koronavírus-járványra való tekintettel elhagyták az épületet a tiltakozók. Az akciókat a FreeSZFE, valamint a Titkos Egyetem csoport szervezte. A tiltakozókkal szemben exkluzív stratégiát alkalmazott az egyetem vezetése, a kuratórium. Az új kinevezett kancellár kikapcsoltatta az internetet az épületben, lecseréltette a zárat, nem engedte be több épületbe a hallgatókat. Az év végén az egyetem új vezetése úgy határozott, hogy érvényteleníti a hallgatók őszi félévét. A tüntetés szakpolitikai eredményt még korlátozottan sem ért el.

Az országgyűlési választásokat követően Magyarországon rendszeresen megjelenik egy tüntetési hullám, amelyet egy szakpolitikai sérelem vált ki. A 2022-es választások után ősszel az oktatás ügye lett a választás utáni tiltakozási hullám témája. A közoktatás helyzetével kapcsolatos elégedetlenség azonban már a 2022-es választások előtt megjelent. A Független Diákszervezet, amely később ADOM Diákmozgalom néven folytatta tevékenységét, 2018 elején a minőségi oktatásért, majd 2019-ben a Hallgatói Szakszervezettel közösen az ellen tüntettek, hogy kötelező legyen a nyelvvizsga az egyetemi felvételihez. Utóbbi eseményen tiltakoztak a diákok a haragos személynév transzparenssekkel. A tanárok elégedetlensége fizetésüket illetően sem csökkent a 2016-os közoktatási tüntetések óta, a pedagógusok szakszervezetei 2019-ben, 2020-ban és 2021-ben is belengették a pedagógussztrájkot, majd 2022 januárjában kétórás figyelmeztető sztrájkot tartott a PSZ és a PDSZ, amit a kormány jogellenesnek próbált bemutatni (HVG 2021). A pedagógus szakszervezetek ezután 2022. március 16-tól határozatlan időre kívántak munkabeszüntetést tartani, azonban a kormány a koronavírussal kapcsolatos veszélyhelyzeti rendkívüli jogalkotás keretében rendeletben szabályozta az oktatásban a diákok felügyeletének és az elégséges óraszámnak a mértékét (Domány, 2022), amely tulajdonképpen a sztrájk kényszerítő erejét korlátozta.

A sztrájkjog korlátozása önmagában is sérelemként jelentkezett, amelyhez kapcsolódtak követelések is. A mozgalmi keretezésben mindez úgy jelent meg, hogy a „sztrájk alapjog”. A sztrájkjog korlátozása hatással volt a tiltakozó formára is, miszerint a jogszerű sztrájk mellett polgári engedetlenség keretében nem vették fel a munkát a tüntető pedagógusok a rendelet kihirdetése után. A jogszerű formán kívüli munkabeszüntetést tehát a jogias polgári engedetlenségi és nem

a munkásmozgalmakra jellemző vadsztrájk formában vélték kivitelezhetőnek. A Civil Közoktatási Platform szerint 320 oktatási intézményben mintegy 6300 pedagógus szüntette be a munkát (HVG 2022). Az egyes iskolákban tüntető tanárok fotóit a közösségi médiában osztották meg, amely így a tanúságtétel tüntetési logikának (della Porta–Diani, 2020) megfelelően az egyéni kockázatvállalás felmutatását tette lehetővé. A korlátozás ellenére megindult a pedagógussztrájk, amelyet tiltakozó akciók is kísértek. A tanárok mellett a diákok szolidaritási tüntetéseket szerveztek már 2022 márciusától, majd a 2022. áprilisi választás után ősszel nagyszabású tüntetésekkel folytatódott a tiltakozási hullám.

Ősszel újra sor került továbbá a pedagógusok munkabeszüntetésére jogszerű sztrájk és polgári engedetlenség formájában is. A választások után a közoktatás a belügyminisztériumhoz került, amivel a követelések új célpontja a belügyminiszter, Pintér Sándor lett, ugyanakkor a jogszerűtlennek minősített tanári munkabeszüntetésre retorziókkal, tanárok elbocsátásával reagált a minisztérium októberben, majd decemberben. A kormányzati reakció azonban pozitív hatással lett a mozgósításra, 2022 októberében folytatódott a diákok pedagógusok melletti tiltakozása, valamint szimpatizánsok a fővárosban több kilométeres élláncokat alkottak. További lendületet adott a tüntetési hullámnak, hogy egy tervezett jogszabály, az ún. státusztörvény meg akarta szüntetni a pedagógusok közalkalmazotti státuszát, új értékelési rendszert és munkarendet kívánt bevezetni.

Miközben tartott még 2023-ban a közoktatási tüntetési hullám, a Momentum párt a kormányfői hivatalnak helyt adó Karmelita kolostornál felállított kordonokat bontotta le. A tüntetők által bosszútörvénynek keretezett státusztörvény elleni diáktüntető 2023. április végén egy tiltakozó rendezvény végén csatlakoztak a Momentumhoz a kormányfői hivatalnál a kordonbontásban, amelyre a rendőrség könnygázzal válaszolt (Kovács és Czinkóczi, 2023). A diákok elleni ilyen fellépés további impulzust adott a tiltakozó hullámnak. A 2023. nyár eleji tanévzáró tüntetés után, a kézirat lezárásának időszakában, ősszel újra folytatódtak tüntetések.

A pedagógusok részéről a PSZ, a PDSZ, valamint a Tanítanék csoport, a diákok, tanulók oldaláról a már korábban megalakult ADOM és az újonnan alakult Diákok a Tanárokért, a Grund, az ezekből alakult Egységes Diákfront, valamint a Molnár Áron színész által életre hívott NoÁr csoport szervezte a tüntetéseket. A diákok tüntetésein rendszeresen elhangzott a „Mi vagyunk a Grund” című dal a „A Pál utcai fiúk” című darabból. Újra megjelent a kockás ing mint a 2016-os tüntetések szimbóluma, valamint a NoÁr csoport által népszerűsített, egy körben elhelyezett felkiáltójel lett a mozgalom védjegye. A tiltakozó mozgalom során a kormány is elismerte a tanárok fizetésemelésre vonatkozó követeléseinek jogosságát, ugyanakkor kifejezetten exkluzív stratégiát folytatott a tüntetőkkel, korlátozta a sztrájkjogot, elbocsátották a jogellenes munkabeszüntetőket, könnygázt alkalmaztak tüntetőkkel szemben. Sor került ugyanakkor egyeztetésekre, fórumokra a kormányzat és a közoktatási szereplők, szakszervezetek között, azonban az előbbi reakciók jellemezték a tiltakozási ciklust.

2. táblázat. Az összehasonlító esettanulmány eredménye

Politikai lehetőségstruktúra változói	2011–2013-as hallgatói tüntetések	2015–2016-os pedagógus-tüntetés	2017-es CEU tüntetések	2020-as SZFE tüntetések	2022–2023-as pedagógus és diáktüntetés
diagnosztizáló értelmezési keret	röghöz kötés, fiatal generációk jövőjének elvétele	fiatal generációk jövője; tanítás szeretete	demokratikus, szabad vita, a tudomány és oktatás szabadságát támadása	egyetemi autonómia, mint évszázados történelmi örökség, a képzés és kutatás alapja	a sztrájk, mint alapjog; kiállítás a gyerekekért, a jövőért, az oktatás nemzeti ügy
konfliktus rendszer (mozgalom szervezetei, szövetségesei, ellenfelei)	HaHa, KiHa, Oktatói Hálózat, LÉK, Az Alkotmány nem Játék	Tanítanék Mozgalom, PSZ, PDSZ	Oktatási Szabadságot / Freedom for Education, Oktatói Hálózat	FreeSZFE, Titkos Egyetem	Tanítanék Mozgalom, PSZ, PDSZ, Diákok a Tanárokért, Grund, Egységes Diákfront, NoÁr
	HÖÖK	Civil Közoktatási Platform, más ágazatok szakszervezetei	LMP, Momentum	ellenzéki pártok, PSZ, PDSZ (mozgósításban nem)	Momentum
	kormány, oktatási államtitkár, szervezethez nem köthető ellentüntetők	kormány, oktatási államtitkár	kormány, EMMI, radikális jobboldali ellentüntetők	kormány, közalapítványi kuratórium	kormány, belügyminiszter
uralkodó stratégiák (exkluzív vagy integratív)	vegyes: tárgyalás a HÖÖK-kal, mozgalmi szervezetek negligálása	vegyes: tárgyalás, egyeztetés a szakszervezetekkel, együtt más, követeléseket nem megfogalmazó, ill. a kormánnyal szoros viszonyban lévő szervezetekkel	exkluzív: a kormány az amerikai szövetségi és tagállami felekkel tárgyal, de nem a CEU-val vagy a tiltakozó csoportokkal	exkluzív: egyetemi infrastruktúra korlátozása, félév érvénytelenítése	inkább exkluzív: sztrájkjog korlátozása, tanárok elbocsátása, könnygáz alkalmazása; fórumok, egyeztetések a közoktatási szereplőkkel, szakszervezetekkel
tiltakozási repertoár	utcai vonulás, demonstráció, blokád, hivatalok, intézmények foglalása, hallgatói fórumok	utcai vonulás, demonstráció	utcai vonulás, demonstráció	performansz, utcai vonulás, demonstráció, egyetem elfoglalása, éliólánc, sztrájk, hallgatói fórumok	utcai vonulás, demonstráció, polgári engedetlenség, éliólánc, blokád

FORRÁS: SAJÁT SZERKESZTÉS.

A 2. táblázat mutatja az összehasonlító esettanulmány eredményeit. A tüntetések keretezése során az egész vizsgált időszakban rendre előkerül a jövő, különösen a fiatal generációk jövője. A jövő, a fiatalság mint keretek alkalmasak lehetnek a szélesebb közvélemény szimpátiájának megszerzésére. A politikán kívül is kapcsolódnak olyan másodlagos jelentések a fiatalsághoz, mint a romlatlanság, őszinteség és becsületesség, azonban a közéletben az ilyen konnotációknak mozgósító erejük van. A tiltakozásokat szervezők között vannak az adott ciklus során

megszerveződő mozgalmi szervezetek, valamint az állandó szakszervezetek is, a PSZ és a PDSZ. A szövetségesek között megtalálhatóak az egész időszakban az egyéb ágazati szakszervezetek és az ellenzéki pártok is, utóbbiak közül a Momentum volt kifejezetten aktív. Az ellenfél érthető módon a kormány volt, azonban a minisztériumi struktúra változása miatt változott az ellenfélként azonosított döntéshozó személye. A 2013-as egyetemfoglalás és a CEU tüntetések során jelentek meg ellentüntetők is. Az uralkodó stratégia a korszak elején vegyes volt, tárgyalt a kormány az oktatási szereplőkkel, azonban a mozgalmi szervezeteket negligálta. A korszak végén erősödött az exkluzív jellege a kormányzati stratégiának. A tiltakozási repertoár a pedagógus tüntetések során inkább hagyományos, utcai vonulások, demonstrációk voltak jellemzőek, a diákok azonban lezártak hidakat, intézményeket foglaltak el és kreatív formákat is alkalmaztak.

Kvantitatív elemzés

Az esettanulmányok alkalmasak annak megértésére, hogy a szakirodalom alapján meghatározott változók mentén a politikai lehetőségstruktúrára milyen tendenciák érvényesek az egyes kiemelt tüntetési ciklusok tekintetében. A következőkben ugyanakkor a rendelkezésre álló kvantitatív adatok alapján vizsgálom meg, hogy milyen egyéb változókkal van szignifikáns kapcsolatban az oktatási tüntetések gyakorisága.

A 3. táblázat mutatja a regresszióelemzés eredményét. Az elemzés során három modellt vizsgáltam meg. Az elsőben a pedagógusok fizetése és a kampányidőszak szerepel magyarázó változóként. Az előbbi, tehát a fizetés központi sérelme a pedagógusoknak, míg a kampányidőszak lehetőséget teremt elviekben követelések megfogalmazására a döntéshozók felé. Az első modellben azonban egyik változó sincs szignifikáns kapcsolatban az oktatási tüntetések számával. A második modellben a törvényhozási napirend is szerepel, ami itt szignifikáns kapcsolatot mutat a függő változóval, tehát az oktatási tüntetések gyakoriságával. A harmadik modellben szerepel a média oktatással kapcsolatos napirendje is. Mivel a törvényhozási- és médianapirend összefügg, utóbbi lesz a harmadik modellben szignifikáns, valamint a média napirendjével is összefüggő kampányidőszak.

3. táblázat. A negatív binomiális regresszióelemzés eredménye

	1. modell	2. modell	3. modell
	B	B	B
pedagógus fizetés az átlagfizetés arányában	-1,782	-3,327	5,910
kampányon kívüli időszak	-1,212	-2,593	-4,010**
törvényhozási napirend		,682*	,419
média napirendje oktatással kapcsolatosan			,102***
*** p<.01, ** p<.05, * p<.1.			

ADATOK FORRÁSA: SAJÁT SZÁMÍTÁS

A regresszióelemzés lényeges eredménye, hogy tisztán az átlagbérhez képest csökkenő tanári fizetés nincs szignifikáns összefüggésben az oktatási tüntetések gyakoriságával, más tényezők játszanak szerepet a tüntetési hullámok megjelenésében. Bár a média és a törvényhozás napirendje, valamint az oktatási tüntetések között van szignifikáns kapcsolat, nem állítható, hogy világos az oksági viszony, tehát a nagyobb közéleti érdeklődés és a pártpolitikai szövetségesek tevékenysége ágyazna meg az oktatási mozgósításnak.

Összefoglalás

A tanulmány arra a kérdésre kereste a választ, hogy a magyar politikai lehetőségstruktúra mely elemei relevánsak a hazai oktatási tüntetések esetében. A kérdést a tanulmány kvalitatív összehasonlító esettanulmány és regresszióelemzés segítségével kívánta megválaszolni. A kvantitatív elemzés szerint közvetlenül a tanári fizetések értéke, az Országgyűlés napirendje nem állnak szignifikáns összefüggésben az oktatási tüntetések gyakoriságával, noha az ellenzéki politikai pártok kifejezik szimpátiájukat a sérelmet szenvedő csoportok felé. Szignifikáns összefüggés van ugyanakkor a média napirendje és az oktatási tüntetések gyakorisága között, azonban a nemzetközi kutatások szerint a média egy mediátor szerepet tölt be, tudósít a tüntetésekről, valamint befolyásolja a törvényhozási napirendet, tehát a tüntetések napirendet befolyásoló hatása erősebb (Hutter és Vliegenhart, 2016; Walgrave és Vliegenhart, 2012).

Az összehasonlító esettanulmány azt mutatta, hogy a vizsgált tüntetési hullámok mindegyikében mozgalmi szervezetként vagy szövetségesként jelentek meg pedagógus szakszervezetek, valamint állandósultak mozgalmi szervezetek, mint a Tanítanék csoport. A pedagógusok és a diákok esetében is különös jelentőséget kap a „cat-net”, tehát az azonos szakmai kategória (category) és a létező hálózat (network) együttese (Tilly, 1977). A 2022-2023-as oktatási tüntetési hullám szakpolitikai következménye, a státusztörvény, vagy mozgalmi keretezésben „bosszútörvény”, ami megszünteti a pedagógusok közalkalmazotti státuszát, valamint bevezeti az egyéni értékelési rendszert, éppen a közös kategóriát veszélyezteti, ami csökkenti a mozgósítási lehetőségeket. Érvényes tehát a megállapítás, hogy átalakul a korábban intézményesített oktatási érdekvédelem a tiltakozó szervezetek és új formák megjelenésével (Gerő és Susánszky, 2014), azonban a hagyományos szervezeteknek továbbra is van szerepük a tiltakozási hullámok kezdeti szakaszában. További állandó elem a fiatalság, a jövő generáció, mint keretezés, interpretációs séma, ami jól rezonál tehát a diszkurzív lehetőségstruktúrában. A korszakban egyre jellemzőbb a kormány részéről az exkluzív, represszív stratégia, azonban az nem szűkíti a mozgalmak lehetőségeit, adott esetben új lendületet ad a mozgósításnak.

Irodalom

24.hu. (2020). Barikádöt állítottak az SZFE hallgatói, nem engedik be az új vezetést. *24.hu*, 2020, <https://24.hu/kultura/2020/09/01/szfe-barikad-szinhaz-es-filmmuvesze-ti-egyetem-barikad/>.

Alcalde, Javier, Portos, Martín (2018). Refugee Solidarity in a Multilevel *Political Opportunity Structure: The Case of Spain*. In della Porta, Donatella (ed.) *Solidarity Mobilizations in the 'Refugee Crisis'*, Springer International Publishing, 155–82., https://doi.org/10.1007/978-3-319-71752-4_6.

Benford, Robert D., Hunt, Scott A. (1992). Dramaturgy and Social Movements: The Social Construction and Communication of Power. *Sociological Inquiry*, Vol. 62., No. 1., 36–55., <https://doi.org/10.1111/j.1475-682X.1992.tb00182.x>.

Benford, Robert D., Snow, David A. (2000). Framing Processes and Social Movements: An Overview and Assessment. *Annual Review of Sociology*, Vol. 26., No. 1., 611–39., <https://doi.org/10.1146/annurev.soc.26.1.611>.

BOON (2016). *Nyílt levél a Herman Ottó Gimnáziumból*. BOON, <https://www.boon.hu/helyi-kozelet/2016/01/nyilt-level-a-herman-otto-gimnaziumbol>.

Broadbent, Jeffrey (1997). *Political Opportunity Structure and the Rise of Environmental Protest in Japan*. Japanese Association for Environmental Sociology, Vol. 3., 121–128., https://doi.org/10.24779/jpkankyo.3.0_121.

Choe, Hyun, Kim, Jiyoung (2012). South Korea's Democratization Movements, 1980–1987: Political Structure, Political Opportunity, and Framing. *Inter-Asia Cultural Studies*, Vol. 13., No. 1., 55–68., <https://doi.org/10.1080/14649373.2012.636874>.

Della Porta, Donatella, Diani, Mario (2020). *Social movements: an introduction*. Third edition, Wiley Blackwell.

Domány András (2022). A kormány rendeletet hozott a pedagógussztrájkáról. *HVG*, https://hvg.hu/itthon/20220211_A_kormany_rendeletet_hozott_a_pedagogussztrajkrol.

Dull Szabolcs (2017). Villámgyorsan megszavazták a CEU-törvényt. *Index*, http://index.hu/belfold/2017/04/04/villamgyorsan_megszavaztak_a_ceu-torvenyt/.

Eisinger, Peter K. (1973). The Conditions of Protest Behavior in American Cities. *American Political Science Review*, Vol. 67., No. 1., 11–28., <https://doi.org/10.2307/1958525>.

Ferencz, Gábor (2017). "A magyarságnak már nincs hova hátrálnia": radikális jobboldali tiltakozások 2005 és 2010 között. *Szociológiai Szemle*, Vol. 27., No. 1., 90–117.

Gerő Márton, Susánszky Pál (2014). Hallgatói mozgalmak és felsőoktatási politika. *Education*, Vol. 23, No. 1., 121–132.

Gerő Márton, Szabó Andrea (2020). Struktúra és cselekvés. A politikai integráció mechanizmusai In Kovách Imre (szerk.) *Integrációs mechanizmusok a magyar társadalomban*, Budapest: Társadalomtudományi Kutatóközpont Argumentum Kiadó, 45–82.

Giugni, Marco, Koopmans, Ruud, Passy, Florence, Statham, Paul. (2005). Institutional and Discursive Opportunities for Extreme-Right Mobilization in Five Countries.

Mobilization: An International Quarterly, Vol. 10., No. 1., 145–62., <https://doi.org/10.17813/maiq.10.1.n40611874k2311v7>.

Haszán Zoltán (2020). A parlamentet őrző oroszán alatt hagyták az üzenetüket az SZFE-s diákok. 444, <https://444.hu/kepek/2020/09/06/a-parlamentet-orzo-oroszlan-alatt-hagytak-az-uzenetuket-az-szfe-s-diakok>.

Hutter, Swen, Vliegenthart, Rens (2018). Who Responds to Protest? Protest Politics and Party Responsiveness in Western Europe. *Party Politics*, Vol. 24., No. 4., 358–69., <https://doi.org/10.1177/1354068816657375>.

HVG (2021). Figyelmeztető sztrájkot tartanak a pedagógus-szakszervezetek. *HVG*, https://hvg.hu/itthon/20211215_sztrajk_pedagogusok_kotelezo_oltas.

HVG (2022). 320 intézmény legalább 6300 pedagógusa vett részt a polgári engedetlenségben. *HVG*, 2022, https://hvg.hu/élet/20220312_Polgari_engedetlenseg_tanarsztrajk.

Index (2013). Kormánypárti diákok akarták megpuccsolni az egyetemfoglalást. *Index*, http://index.hu/belfold/2013/02/20/kormanyparti_diakok_akartak_megpuccsolni_az_egyetemfoglalast/.

Joób Sándor (2016a). Nem Soros-bérencek, tanárok és diákok tüntettek”. *Index*, http://index.hu/belfold/2016/02/03/oktatas_klebsberg_kozpont_miskolc_pdsz_tuntetes_klik_herman_otto_gimnazium/.

Joób Sándor. (2016b). Saját gyermekeivel és barátaival tárgyal a kormány az oktatás válságáról. *Index*, http://index.hu/belfold/2016/02/08/kerekasztal_az_oktatasrol_dream_team_a_kormany_sajat_szervezeteivel/.

Joób Sándor (2017). A CEU elevenébe vág a kormány terve. *Index*, http://index.hu/belfold/2017/03/29/ceu_kozep-europai_egyetem_soros_gyorgy_felsooktatas_palkovics_laszlo_kulfoldi_egyetemek/.

Kaarbo, Juliet, Beasley, Ryan K. (1999). A Practical Guide to the Comparative Case Study Method in *Political Psychology*. *Political Psychology*, Vol. 20., No. 2., 369–91., <https://doi.org/10.1111/0162-895X.00149>.

Khan, Faisal Shahzad, és Rana Eijaz Ahmad. „Social Movement Partyism in Authoritarian Regimes: A Case Study of Student Movement against Field Martial Ayub Khan in Pakistan (1968-69)”. *Pakistan Languages and Humanities Review*, köt. 6, sz. 2, 2022, [https://doi.org/10.47205/plhr.2022\(6-II\)104](https://doi.org/10.47205/plhr.2022(6-II)104).

Kobl Gabriella Adrienn, Kerpel-Fronius Balázs (2024). Politikai aktivizmus és fiatalok. Az EDF, mint az apolitikus attitűd változásának mozgatórugója. In Papházi Viktor, Oross Dániel, Szabó Andrea (szerk.) *Csendes? Mozgalmi? Miként jellemezhető a magyar ifjúság?* Budapest: Nemzeti Ifjúsági Tanács Szövetség, 127–147.

Kontró Fanni, Susánszky Pál (2023). Oktatással kapcsolatos tüntetések Magyarországon 2015 és 2021 között. *Politikatudományi Szemle*, Vol. 32., No. 2., 49–71.

Koopmans, Ruud, Statham, Paul (1999). Ethnic and Civic Conceptions of Nationhood and the Differential Success of the Extreme Right in Germany and Italy. In Giugni, Marco – McAdam, Doug – Tilly, Charles (eds.) *How Social Movements Matter*, University of Minnesota Press, 225–52.

Kovács Bendegúz, Czinkóczi Sándor. (2023). Pintér ellen tüntettek, könnygázt kaptak az arcukba. 444, <https://444.hu/2023/04/25/pinter-ellen-tuntettek-konyngaszt-kaptak-az-arcukba>.

Kriesi, Hanspeter, Koopmans, Ruud, Duyvendak, Jan Willem, Giugni, Marco (eds.). (1995). *New social movements in Western Europe: a comparative analysis*. University of Minnesota Press.

Lakner Dávid (2017). Szélsőjobbosok tüntetnek a CEU ellen. *Magyar Nemzet*, <https://magyarnemzet.hu/belfold-archivum/2017/04/szelsojobbosok-tuntetnek-a-ceu-ellen>.

LMP – Magyarország Zöld Pártja. (2018). Szolidaritási tüntetés a CEU mellett. *Facebook*, <https://www.facebook.com/lmpzoldek>.

Mandiner (2018). A CEU mellett tüntetett a Momentum Budapesten. *Mandiner*, 2018, <https://mandiner.hu/belfold/2018/11/a-ceu-mellett-tuntetett-a-momentum-budapesten>.

McAdam, Doug – Tarrow, Sidney (2018). The Political Context of Social Movements. In Snow, David A. – Soule, Sarah A. – Kriesi, Hanspeter (eds.) *The Wiley Blackwell Companion to Social Movements*, Wiley, 17–42., <https://doi.org/10.1002/9781119168577.ch1>.

McAdam, Doug (1982). *Political process and the development of Black insurgency, 1930-1970*. University of Chicago Press.

McAdam, Doug (1996). Conceptual origins, current problems, future direction. In McAdam, Doug – McCarthy, John D. – Zald, Mayer N. (eds.) *Comparative Perspectives on Social Movements*, Cambridge University Press, 23–40., <https://doi.org/10.1017/CBO9780511803987.003>.

McCammon, Holly J. – Newman, Harmony D., Muse, Courtney Sanders, Terrell, Teresa M. (2007). Movement Framing and Discursive Opportunity Structures: The Political Successes of the U.S. Women’s Jury Movements. *American Sociological Review*, Vol. 72., No. 5., 725–49., <https://doi.org/10.1177/000312240707200504>.

McCright, Aaron M., Clark, Terry Nichols (2006). 9. The Political Opportunity Structure of the Environmental Movement in U.S. Communities. *Research in Urban Policy*, Vol. 10., Emerald (MCB UP), 199–240., [https://doi.org/10.1016/S1479-3520\(06\)10009-4](https://doi.org/10.1016/S1479-3520(06)10009-4).

Meyer, David S., Minkoff, Debra C. (2004). Conceptualizing Political Opportunity. *Social Forces*, Vol. 82., No. 4., 1457–92., <https://doi.org/10.1353/sof.2004.0082>.

Mikecz Dániel (2012). Új pártok, változó mozgalmak. In Boda Zsolt – Körösenyi András (szerk.) *Van irány? Trendek a magyar politikában*, Budapest: Új Mandátum Könyvkiadó, MTA Társadalomtudományi Kutatóközpont Politikatudományi Intézet, 65–82.

Mikecz Dániel (2013). Az egyetemfoglalás mint akcióforma és felszabadított tér. *Rep-lika*, No. 84., 103–13.

Mikecz Dániel (2017). Így számolj tüntetőt. *Magyarnarancs.hu*, <https://magyarnarancs.hu/republikon/igy-szamolj-tuntetot-103469>.

Mizsur András (2016). A kormány nélkül egyeztet a Civil Közoktatási Platform. *HVG*, https://hvg.hu/itthon/20160216_Civil_Kozoktatasi_Platform_tanarlazadas.

Neuberger Eszter (2020). Sztrájkba lépnek a Színház- és Filmművészeti Egyetem dolgozói. *444*, <https://444.hu/2020/09/10/sztrajkba-lepnek-a-szinhaz-es-filmmuvesze-ti-egyetem-dolgozoi>.

Oktatási Szabadságot / Freedom for Education (2017). Most a CEU, de ki a következő? Tüntetés a szabad oktatásért. *Facebook*, <https://www.facebook.com/OktatasiSzabadsagot.FreedomForEducation>

Oliveira, Catarina Reis, Carvalhais, Isabel Estrada (2017). Immigrants' Political Claims in Portugal: Confronting the Political Opportunity Structure with Perceptions and Discourses. *Ethnic and Racial Studies*, Vol. 40., No. 5., 787–808., <https://doi.org/10.1080/01419870.2016.1259487>.

Park, Chan-Hee (2011). The Democratized Political Opportunity Structure and the Transformation of Korean Teens' Movement. *Contesting the Social: New Realities, Next Society*, Ritsumeikan University Graduate School of Sociology, 2011, 67–79.

Peters, B. Guy (2013). *Strategies for comparative research in political science*. Palgrave Macmillan.

Plankó Gergely (2016). Klinghammer: Nekem is van kockás ingem. 444, <https://444.hu/2016/02/19/klinghammer-nekem-is-van-kockas-ingem>.

Schnyder, Melissa (2015). The Domestic Issue-Specific Political Opportunity Structure and Migrant Inclusion Organization Activity in Europe. *Social Movement Studies*, Vol. 14., No. 6., 2015, 692–712., <https://doi.org/10.1080/14742837.2014.995078>.

Susánszky Pál (2023). Magyarország Hangja – Magyar Tüntetési Esemény Adatbázis. [Kutatási gyűjtemény], <http://dx.doi.org/10.17203/KDK599>

Szabó Máté (2004). Globalizáció, europaizálódás, civil társadalom Magyarországon. Az EU-csatlakozás várható hatásai. *Politikatudományi Szemle*, Vol. 13., No. 1–2., 159-179.

Színház Online (2020). Vidnyánszky: "A következő napokban már döntünk is az SZFE új vezetéséről". *Színház Online*, <https://szinhaz.online/vidnyanszky-a-kovetkezo-napokban-mar-dontunk-is-az-szfe-uj-vezeteserol/>.

Tarrow, Sidney (1996). States and opportunities: The political structuring of social movements. In McAdam, Doug – McCarthy, John D. – Zald, Mayer N. (eds.) *Comparative Perspectives on Social Movements*, Cambridge University Press, 41–61., <https://doi.org/10.1017/CBO9780511803987.004>.

Tilly, Charles (1978). *From mobilization to revolution*. Addison-Wesley Pub. Co.

Urfi Péter (2020). Nemcsák Károly bekerült az SZFE felügyelőbizottságába, az egyetem jelöltjei nem. 444, <https://444.hu/2020/08/26/nemcsak-karoly-bekerult-az-szfe-felugyelobizottsagaba-az-egyetem-jeloltjei-nem>.

Van Der Heijden, Hein-Anton (2006). Globalization, Environmental Movements, and International Political Opportunity Structures. *Organization & Environment*, Vol. 19., No. 1., 28–45., <https://doi.org/10.1177/1086026605285452>.

van Dommelen Írisz (2021). Út a közoktatás teljes centralizációja felé – a KLIK rövid története 2010-től napjainkig – Átlátszó oktatás. *Átlátszó*, <https://oktatas.atlatszoz.hu/2021/03/31/ut-a-kozoktat-as-teljes-centralizacioja-fele-a-klik-rovid-tortenete-2010-tol-napjainkig/>.

Vráblíková, Kateřina (2014). How Context Matters? Mobilization, Political Opportunity Structures, and Nonelectoral Political Participation in Old and New Democracies. *Comparative Political Studies*, Vol. 47., No. 2., 203–29., <https://doi.org/10.1177/0010414013488538>.

Walgrave, Stefaan, Vliegthart, Rens (2012). The Complex Agenda-Setting Power of Protest: Demonstrations, Media, Parliament, Government, and Legislation in Belgium, 1993-2000. *Mobilization: An International Quarterly*, Vol. 17., No. 2., 129–56., <https://doi.org/10.17813/maiq.17.2.pw053m281356572h>.

Xie, Lei, Van Der Heijden, Hein-Anton (2010). Environmental Movements and Political Opportunities: The Case of China. *Social Movement Studies*, Vol. 9., No. 1., 51–68., <https://doi.org/10.1080/14742830903442527>.

Yunanto, Sri (2016). Open but Diminishes: Civil Society, Political Opportunity Structure and Democratizing Security Sector in Indonesia. *Proceedings*, 1132–37.

Fényes Csongor
Rejtett hatások.
*Tanárok lenyomata az iskolai politikai
szocializáción a Momentum TizenX
példáján*

Bevezetés

A társadalomtudományokat művelőket hosszas évtizedek óta foglalkoztatja az a kérdés, hogy megválaszolják, hogyan zajlik a mindenkori fiatalok (18–29 évesek) politikai szocializációja. A politikával, a kormányzással és a politikai vezetéssel kapcsolatos értékek és meggyőződések kialakulása a családban kezdődik (Greenstein, 1965; Merelman, 1986; Sapiro, 2004 – idézi Bos et al., 2022). A folyamat a későbbiek során más szocializációs színtereken (pl.: iskola, kortárs csoportok) folytatódik, miközben az egyének politikai ismereteket, politikáról alkotott sajátos képet és bizonyos politikai attitűdöket és értékeket, részvételi formákat ismernek meg és sajátítanak el (Jennings, 2007). A politikai normák, attitűdök és értékek internalizálása többirányú, véget nem érő folyamat, amelynek az alany egyszerre befogadója és alakítója, a politikai szocializáció alatt tehát az egyén és a társadalom közötti interakciók egész életen át tartó folyamatát értjük (Percheron, 1999; Szabó I., 2009). A politikai szocializáció bizonyítottan kulcsszerepet játszik abban, hogy az emberek a későbbi életük során érdeklődjenek a politika iránt, miért vesznek részt egyes személyek bizonyos politikai tevékenységekben,¹ míg mások miért maradnak attól távol és arra is magyarázattal szolgál, hogy egy egyén ideológiai karaktere, a politikai nézőpontja hogyan formálódik (Grasso, 2014; Grasso et al., 2018).

A politikai szocializációs kutatások újravirágzását követve, a 90-es évektől kezdve egyre több kutatás mutatta ki az iskolai állampolgári nevelés pozitív hatását a diákok politikai tudására, érdeklődésére, részvételre és a kritikai gondolkodására (Niemi és Junn, 1998; Campbell, 2005; Donbavand és Hoskins,

---

¹ Például szavazáson való részvétel, bizonyos politikai jelképek viselése, utcai megmozdulásokon való részvétel.

2021). A gyermekek és a serdülők az iskolai szintéren találkoznak a politikai élet intézményeivel, szereplőivel és funkcióival, emellett az iskolában különböző érdekérvényesítési mintákat, normákat, szabályokat ismernek meg a pedagógusokkal és az iskolástársakkal történő mindennapos érintkezések alatt (Engler, 2020; Kalocsai, 2014). Több vizsgálat erősítette meg, hogy az iskolai politikai oktatás a(z), politikai ismeretek bővítése mellett, általánosabb állampolgári tanulási lehetőségeket és attitűdbéli folyamatokat is serkenthet, amelyek különösen hozzájárulhatnak a politikai érzékenység fejlődéséhez és a fiatalok állampolgári készségeinek kialakulásához.² Stadelman és Sulzer szerint (2017) az iskolai hatások – szemben a többi politikai szocializációs szintérrel – szinte minden fiatalhoz elérhetnek, a diákok ekkor a tanárok mellett a kortársakkal (pl. osztálytársak, barátok, csapattársak) is interaktál(hat)nak, társadalmi és közéleti kérdéseket vitat(hat)nak meg, ami ideális szintér lehet az állampolgári tudás és a politikai készségek fejlesztésére. A diákokat tanító oktatók pedig maguk kezdeményezhetnek (in)formális úton politikai vitákat, amely gazdagíthatja a fiatalok serdülő- és felnőttkori állampolgári és politikai szocializációját.

Az elmúlt évtizedekben a kutatók egyre nagyobb figyelmet fordítanak az iskolai szintér politikai szocializációs hatása felé, szerteágazó kutatási eredmények pedig egyszerre húzzák alá és kérdőjelezik meg az iskola politikai szocializációban betöltött szerepét a fiatalabb generációk politikai nevelésében. Van Deth és munkatársai (2011) első osztályos diákok körében végzett kutatásban például azt találták, hogy a 6–7 éves tanulók képesek felismerni és azonosítani politikai eseményeket és kérdéseket és a politikai orientációk is kialakuló félben vannak már. Brophy és Alleman (2005) arra mutatnak rá, hogy az általános iskola korai éveire a gyerekek tisztában vannak az amerikai demokrácia olyan alapjaival, mint hogy mi az elnök szerepe, a szavazás fontosságával, hogy kik szavazhatnak, valamint, hogy kik lehetnek és voltak elnökök (Moore et al., 1985; Bigler et al., 2008). Hooghe és Stolle (2004) vizsgálatukban azt bizonyítják, hogy az iskoláskorú gyermekek távlati céljai között megjelenik az is, hogy később részt szeretnének venni a szervezeti politizálás valamely formájában, népszerű például a jelöltként való indulás egy választáson, vagy a választási kampányban való részvétel.

A nyugat- és észak-európai kutatókat emellett az is érdekli, hogy az iskola képes-e és ha igen, milyen mértékben tudja felülírni, kiegészíteni, megerősíteni az elsődleges szocializációs szintérről, a családból hozott politikai szocializációs mintázatokat. Neundorf, Niemi és Smets (2016) panel adatokon nyugvó kutatásukban azt találták, hogy az iskolai állampolgári ismeretek oktatása, a jól működő iskolai állampolgári és politikai szocializációs nevelés serkentően hat a gyermek politikai tudásának gyarapodására, képes enyhíteni a családból hozott politikai szocializációs egyenlőtlenségeket az iskoláskorú gyermekek körében. Ezen megállapítást erősítik Wanders és munkatársai (2020) is, akik egy svéd városban végzett lon-

---

² Bővebben erről lásd: Dombavand–Hoskins 2021 összefoglaló tanulmányát.

gitudinális kutatásban azt mutatták ki, hogy az állami közoktatás idővel tompítja a magasabb és alacsonyabb társadalmi osztályhelyzetből érkező svéd fiatalok (13–18 évesek) társadalmi és politikai érdeklődése között megfigyelt különbséget. Vagyis – ahogy a kutatás rámutat – a svéd közoktatási rendszer inkább mérsékelheti, mint felgyorsíthatja a serdülők társadalmi érdeklődésében a szülők eltérő iskolázottsági szintjéből adódó különbségeket. A kutatók vizsgálataikban továbbá azt találták, hogy a különböző szocializációs szereplők közül a tanárok szocializációs szerepe a legjelentősebb, hatásuk ugyanakkor inkább azon svéd diákok körében volt jelentős, akik kevésbé tehetős, alacsonyabban iskolázott és alacsonyabb társadalmi és politikai érdeklődésű családokban nőttek fel. Hoskins brit fiatalokat vizsgáló kutatásai (2017, 2021) azt bizonyítják, hogy az alacsonyabb osztályhelyzetből jövő, kisebb politikai- és közéleti érdeklődéssel rendelkező fiatalok (munkásosztály gyermekei) a jól működő iskolai állampolgári- és politikai szocializációs légkör esetén (pl. diákönkormányzatok, vitakörök) jobban profitálhatnak és így gyorsabban felzárkózhatnak azokhoz a kortársaikhoz, akik osztályhelyzetükből is adódóan mélyebb állampolgári ismeretekkel rendelkeznek.

Stadelmann és szerzőtársai (2017) svájci fiatalok körében végzett nagymintás, keresztmetszeti vizsgálatban rácafolnak ezen eredményekre. A kutatócsoport tagjai azt találták, hogy az iskolai politikai szocializáció azoknak a 14–18 év diákok politikai érdeklődését, tudáskészletét és politikai képességeit fejleszti leginkább, akiknek (nevelő)szülei eleve magasabb érdeklődést mutattak politikai, társadalmi témák iránt. Kiess (2021) megállapítja, hogy a jobban kereső szülők, a jobb gazdasági státusz és a német fiatalok magasabb iskolai végzettsége mind pozitívan befolyásolja a későbbi felnőttkori szavazói hajlandóságot és az egyes politikai formákban való részvételi kedvet is nagyban növeli. Ehhez hasonló mintázatok figyelhetők meg az utóbbi években készült, magyar kormányral és ellenzéki pártokkal elégedetlen, fiatalok által létrehozott és/vagy őket megszólító mozgalmak esetén is. Az elmúlt években utcára vonuló diáktüntető³ tényleges politikai részvételi formákban és szervezetekben, abból kinövő politikai szervezetekben (pl. Hallgatói Hálózat,⁴ Egyetemfoglalók,⁵ Sétáló Budapest,⁶ ADOM diákmozgalom⁷) jellemzően felülreprezentáltak a felső-középosztálybéli, urbánus, több nyelvet beszélő, értelmiségi közegből érkező családok gyermekei.

Hasonlóan vélekedik Jakubowski (2021) is, megállapítja, hogy a lengyel középiskolás korú diákok előbb jutnak politikai információhoz családjuk, kortárs csoportok tagjaitól, mint az iskolai oktatókon keresztül. A 14–18 éves lengyel fiatalok inkább a családtagokkal (61 százalék), a kortárs csoportokkal (41 százalék), és legkevésbé az

³ Bővebben lásd Böcskei és munkatársai (2014), valamint Mikecz és Oross (2018) gyorsjelentéseit.

⁴ A korai Hallgatói Hálózatról bővebben Gerő és Susányszky (2014) írtak.

⁵ A korábbi budapesti egyetemfoglalókról bővebben lásd Fényes (2015) tanulmányát.

⁶ Az egykori Sétáló Budapest aktivistáiról készült kutatásról bővebben lásd Fényes és Galgóczi (2021).

⁷ A diákmozgalomról Csákos és Sebestyén (2017) írt.

őket tanító oktatókkal (27 százalék) szoktak politikai témákról beszélgetni. A kutató emellett a közösségi média politikai szocializációs szerepét emeli ki: a fiatalok mindegyikénél internetről, kiváltképp közösségi médiából, mémek, bejegyzések, fotók formájában tájékozódnak (70-80 százalék említette), az iskolai tanórákat a mintában szereplők kevesebb, mint 50 százaléka választotta, mint politikai információs csatornát.

Az még mindig nem teljesen egyértelmű a téma kutatói előtt, hogy iskolai oktatás pontosan hogyan, ki által, miben és milyen tartósan befolyásolja a fiatalok választási korba lépés előtti politikai szocializációját. A nehezen mérhetőségét alapvetően az is adja, hogy az iskolai (politikai) szocializáció egy rendkívül sokrétű, komplex hatás, melynek pontos felderítését és megismerhetőségét az is nehezíti, hogy az ekkor ért szocializációs hatások más színtereken (pl. családi, kortárs csoportok, közösségi média) tapasztalt ingerektől és tapasztalatoktól nehezen, vagy semennyire sem elkülöníthetők⁸ (Pusztai, 2020; Banks és Roker, 1994 – idézi Weiss, 2020). Abban ugyanakkor konszenzus mutatkozik a téma kutatói között, hogy a tanórák alatti szabad véleménykifejtés, az esetleges vita lehetősége és egymás álláspontjának meghallgatása, elfogadása és tiszteletben tartása növelheti a későbbi politikai elkötelezettséget, a politikai ismereteket is sikeresen gyarapíthatja (Bruter és Harrison, 2009; Torney és Purta, 2002 – idézi Neundorf és Smets, 2017). Sőt, ahogy arra e kötet szerzői is rámutatnak (Mikecz, 2024; Kobl és Kerpel-Fronius, 2024), az utóbbi évtizedben szerveződött országos mozgalmakban, ifjúsági szervezetekben résztvevő diákok sokszor az iskolai szinten szerzett politikai szocializációs hatások és tapasztalatok nyomán is aktivizálódhatnak valamilyen politikai szervezetben.

Az iskolai politikai szocializáció alakulása a rendszerváltás utáni Magyarországon

Magyarországon az ifjúság iskolai keretek között zajló politikai nevelése fokozatosan szűnt meg az utóbbi évtizedek során, így hiába várták a 90-es évek elején a társadalomkutatók,⁹ hogy az iskola képes megőrizni a fiatalok politikai szocializációjában betöltött szerepét, a közoktatási intézmények – mivel az eluta-

---

⁸ Például az az ideáltipikus helyzet is elképzelhető az iskolai politikai szocializáció alatt, hogy maga az állampolgári ismeretek oktatása az okozó tényező, de még ebben az esetben is fennállhat annak a valószínűsége, hogy a hatás nem a tananyagból és nem az azt tanító pedagógustól, hanem magától az óra légköréből ered, amelyet a kortárs csoportok (osztálytársak) befolyásolnak. A politikai szocializációt meghatározhatja az is például, hogy frontális oktatás zajlik-e a tanórán, előfordulnak-e kisebb csoportos és nagyobb plenáris alapú közös órai beszélgetések, feladatok, vagy, hogy a tantárgya(k)at tanító pedagógus milyen módszerekkel és technikákkal tanít és kéri számon az általa ismertett állampolgári- és politikai ismeretekkel kapcsolatos tananyagot.

⁹ Erről bővebben lásd: Csepeli és munkatársai (1993) tanulmányát.

sítás és a háritás módszerét választották domináns stratégiaként – a fiatalabb nemzedékek politikai nevelésében játszott szerepük fokozatosan visszaszorult. A magyar társadalomban uralkodó szocializmustól való megszabadulás vágya többek között azt is eredményezte, hogy 1990-től kezdve a direkt módon történő politizálást, a politikai pártokat és azoknak ifjúsági szervezeteit törvény tiltja ki az iskolákból és a munkahelyekről, „érthető kívánság volt az is, hogy gyermekeiket mentesíteni szerették volna a korábban »keményen« vagy puhán átpolitizált világtól, a politikai ellenőrzéstől és befolyásolástól.” (Jakab, 2020: 124). „Az iskolák ne politizáljanak” mottó jegyében az iskoláktól a politikai jelenségek megértését és magyarázatát továbbra is távol tartja a magyar közoktatás (Holle és Ványi, 2022), a demokráciára való nevelés, a politikai világnézet végső soron a diákok magánügyévé vált (Szabó és Falus, 2000). A magyar oktatási rendszer szelektíven, térben és időben korlátozottan és hiányosan látja el a mindenkori fiatalok politikai nevelésben játszott szerepét. Vermes (2015) úgy foglalja össze, hogy a rendszerváltozás és az azt követő évtizedek teljes apolitikusságot hozott magával az iskolák falain belül, ami az oktatásba belépő fiatalok demokratikus értékrendjének kialakulásának is gátat szabott. Az egyes konfliktuskezelési módok, a különböző világnézetek vitájának természetessége, az érvelési technikák elsajátítása, az érdekérvényesítési módozatok megismerése és kipróbálása, az autonómia képviselésének megtapasztalása és megtanulása, valamint a demokratikus normák és a működési módozatok teljes hiánya, amelyek szinte teljesen hiányoznak az iskolai politikai szocializációból (Jakab, 2020; Benedek, 2017).

Crick (1998) szerint az iskolai állampolgársággal kapcsolatos nevelésért az iskolákban tanító pedagógusok a fő felelősök, akiknek az állampolgári- és politikai kompetenciák kialakítása során a feladatuk többek között az lenne, hogy nyílt osztálytermi vitákat kezdeményezzenek és vezessenek egy olyan biztonságos osztálytermi légkör megteremtésén keresztül, amelyben minden diák nyitott az osztálybeszélgetésben való részvételre és hajlandó kifejezni azokat a véleményeket, amelyekkel nem feltétlen értnek egyet a társaik és/vagy az őket tanító pedagógusok (Liu et al., 2021). A pedagógusok feladata lenne, hogy a diákokat az iskolákban önállóságra, közösségi aktivitásra, kezdeményező készségre tanítsák, de – mivel maguk előtt sem tisztázott az állampolgári és politikai szocializációs szerepük – a pedagógusok nevelésben gondolkodnak, nem szocializációban (Kéri, 1998; Szabó I., 2009, idézi Róna és Sörös, 2012; Jakab, 2020). Ezen megállapítást támasztják alá Kalocsai és Kaposi (2019) kutatása is, melyben azt találták, hogy a magyar közoktatásban dolgozó pedagógusok legkevésbé a demokráciára nevelés szempontjából kulcsfontosságú készségek (pl. véleménynyilvánítás és a kritikai gondolkodás ösztönzése, konfliktuskezelési képességek fejlesztése) átadását tartják fontosnak mindennapi oktatási feladataik között. Alaptantervek útján ugyan bekerült az állampolgári kompetenciák fejlesztése a középiskolás tananyagba, az azok tanításáért felelős pedagógusok állampolgári és szakmai szocializációja reformjának elmaradása nehezíti ezen ismeretek átadását. Éppen ezért a pedagógusok inkább háttérbe lépnek, óvakodnak attól, hogy a tanórákon közvetlen közéleti, politikai vitákba bocsátkozzanak a diákjaikkal (Szabó I., 1999; Csákó, 2009; Holle és Ványi,

2022; Fenyő, 2017). Hiába hozhatna akár gyökeres változást is a diákok állampolgári és politikai nevelésében a pedagógusok megfelelő képzése,¹⁰ ameddig nem fektet be abba az 1989-es rendszerváltozás óta felállt magyar kormányok egyike sem, addig kevésbé várható, hogy bármilyen érdemi változás történjen a fiatalok állampolgári és politikai szocializációjában az iskolai szinten.

Témamegjelölés

Csákó (2011) ugyanakkor megjegyzi, hogy a diákokat ért spontán szocializációs folyamatokban bizonyos mértékig jelen vannak a pedagógusok, mint serdülőkori politikai szocializációt befolyásolni tudó szereplők. Sebestyén (2021) fiatal felsőoktatásba járó pártaktivisták körében végzett interjú kutatása alapján azt írja, hogy az iskola hatása a páridentifikációban elenyésző, inkább egyfajta kontinuitás figyelhető meg, ahol a korábbi családi mintázatoknak megfelelő politikai szocializáció érvényesül. Egy korábbi Momentum Mozgalom ifjúsági szervezetével (Momentum TizenX) foglalkozó kutatásban azt találtam, hogy bizonyos esetekben (pl. választások közeledtével), rendkívül kiszámíthatatlannal és rendszertelenül, mégis karakteres és véleményvezérlő módon jelennek meg olyan TizenX tagokat oktató középiskolákban tanító pedagógusok, akiknek pozitív lenyomata van a serdülőkori politikai szocializáción (Fényes, 2023). A korábbi kvantitatív adatfelvétel korlátaiból adódva pontosabb képet nem tudtam felrajzolni a pedagógusok politikai szocializációban betöltött szerepéről, ezért úgy határoztam, hogy folytatva a korábbi párt ifjúsági szervezetében és az anyapártban aktív tagok körében végzett kutatásokat, jelen dolgozatban a párt ifjúsági szervezetében aktív személyek politikai szocializációs útjait vizsgálom, kiváltképp fókuszálva a középiskolás TizenX tagjait tanító pedagógusok serdülőkori politikai szocializáción hagyott lenyomatára. Az esettanulmány célja tehát az, hogy mélyebben feltárja a pedagógusok politikai szocializációs hatását a Momentum ifjúsági szervezetének tagságán belül.

Alkalmazott kutatási módszerek, a minta kiválasztása és a vizsgálat limitációi

Az adatfelvétel során egyéni 90–120 perces, informális stílusban zajló, lazán irányított (Mason, 2005; Holsteim és Gurdbrum 2013; Kvale, 2006) interjúkat készítettem a Momentum TizenX jelenlegi és korábbi tagsága körében. Az ala-

---

¹⁰ Ahogy azt Donbavand és Hoskins (2021) prognosztizálja.

nyokat többlépcsős kiválasztási módszerrel,¹¹ előszűrési folyamaton keresztül rekrutáltuk 2022 őszén,¹² szigorúan ügyelve arra, hogy a minta alapeloszlása lekövesse a Momentum TizenX tagságának életkori, nemi, lakóhely és az iskola típusa szerinti társadalmi eloszlását.¹³ Felismerve, hogy a vizsgált populáció tagjainak a digitális kompetenciái kifejezetten magasak és rutinosan mozognak az online térben,¹⁴ ezért az egyéni interjúkat az MS Teams felületén kerültk lebonyolításra. A platform megválasztása azért is volt szerencsés, mert így áthidaltuk a földrajzi távolságokból adódó adatfelvételi korlátokat, a kutatásban való részvételnek a lehetőségét kiszélesítettük, azok számára is demokratizáltuk, akiket jellemzően valamilyen oknál fogva nehéz személyes jelenléttel elérni.¹⁵ A technika és a platform mellett szólt az is, hogy olyan érzékeny témákról, mint a párthoz és a szervezett politikához vezető politikai szocializációs utak olyan témák, melyekről – empirikus tapasztalataim szerint¹⁶ – szívesebben beszélgetnek az interjúalanyok négy szemkört, mint például egy zsúfolásig megtelt szórakozóhelyen. További érv, hogy az online kutatások esetén az interjúban résztvevők otthonukban csöndben, kényelmesen – és ami talán a legfontosabb – biztonságban oszthatják meg tapasztalataikat és válaszolhatnak a feltett kérdésekre (Khan és MacEachen, 2022; Oliffe et al., 2023; Pocok et al., 2021 – idézi Lobe et al., 2022). A Momentum TizenX körében végzett kvalitatív kutatásban a megkérdezettek kérdésünkre elmondták, hogy jobban preferálták az online platformot az interjú lebonyolítására, az online tér felajánlása nagyban növelni tudta a kutatásban való

---

¹¹ Az interjúalanyok kiválasztás során külön figyelmet fordítottunk arra, hogy az alanyok ne kizárólag a legaktívabb tagok közül kerüljenek be a mintába. Ugyan minden interjú végén arra kértük a megkérdezetteket, hogy ajánljanak újabb alanyokat, egy idő után azt vettük észre, hogy ugyanazokat a személyeket – legtöbbször a szervezeti hierarchia csúcán állókat – ajánlották az alanyaink, így rendszeresen kellett felülbírálnunk az így ajánlott személyeket és helyettük másokat toborozni a kutatás mintájába.

¹² A szűrési folyamatot egy szűrőkérdőívvel segítettük, melyben a minta alapvető demográfiai diverzitása mellett a politikai aktivitást és az interjú elkészítéséhez szükséges megfelelő technikai hátteret (pl.: webkamera megléte, széles sávú internet), digitális kompetenciákat (pl.: MS Teams kezelése, online link megnyitása) ellenőriztük.

¹³ Az ifjúsági szervezet körében végzett kvantitatív kutatások alapján ismerjük a szervezet belső eloszlásait.

¹⁴ A legtöbb alany a COVID-19 világjárvány ideje alatt az online oktatás alatt megismerkedett az interjúkhoz használt platformmal.

¹⁵ Például mozgásban korlátozott személyek, tartós betegségekkel küzdők.

¹⁶ 2013 és 2024 között készített – fiatalok politikai szocializációjával foglalkozó kvalitatív – kutatásokban azt tapasztaltam, hogy az otthoni légkör biztonsága és az előre meghatározott interjúra szánt időkeret jobban tartható, az interjúalanyok fókuszáltabban, lényegre törőbben és rövidebb idő alatt tudják elmondani a személyes életútjukat.

részvételi kedvet, a platform valóban szélesítette a megkérdezettek körét, így 2022. december és 2023. január hó között 21 online félig-strukturált interjút készítettem a Momentum TizenX egykori és jelenlegi tagjai körében, mely a dolgozat empíriájául szolgál.

Az útkereső (ún. *path-finder*) típusú interjúkban a különböző szocializációs szintereken és életszakaszokban (pl. gyermekkor, tinédzserkor, fiatal felnőttkor) ért hatásokról esett szó. Jelen tanulmányban kizárólag a középiskolai szocializációs szintek alatti, a TizenX-et tanító pedagógusok hatásával foglalkozom. A kutatásban megkérdezett legfiatalabb alany 14, míg a legidősebb 25 éves, 7 fő a fővárosban, 8 fő megyei jogú városokban (pl. Szombathely, Szeged), 3 fő kisebb városokban (pl. Körmen) egy alany pedig határon túli településen született és jár(t) középiskolába.¹⁷ Az alanyok többsége jelenleg Budapesten, vagy valamilyen hazai, külföldi egyetemi városban él, 15 fő férfi mellett 6 nővel készült interjú. A kutatásban résztvevő fiatalok magukat jellemzően liberális, zöld és modern értékrendüként jellemzik, hasonlóan, mint az anyapártjuk és az ifjúsági szervezet tagsága is.¹⁸ A kérdezettek közül nyolc fő az ifjúsági szervezetnek jelenleg is tagja,¹⁹ további nyolc személy egyszerre aktív a Momentumban és az ifjúsági szervezetben egyidejűleg tag, három fiatal²⁰ korábban tagja volt a TizenX-nek, majd a Momentumban folytatta politikai karrierjét. Az előzetes szűrés alatt kitöltött szűrőkérdőív alapján az alanyok politikailag rendkívül aktívak voltak 2022/23 során: az általunk felsorolt politikai részvételi formák²¹ szinte mind-egyikében részt vettek, ami persze azzal is magyarázható, hogy az interjúkat megelőző egy évben két választást is tartottak, melyek kampányidőszakában – visszaemlékezéseik alapján – különösképpen aktívak voltak.

Itt érdemes megjegyezni, hogy kutatás eredményeiből hiba volna messze-mentő következtetéseket levonni, lévén, hogy a magyar fiatalok egy rendkívül jellegzetes, szűk csoportját vizsgálja,²² ezért az elemzésben leírtak a Momentumban aktív fiatalok egyedi politikai szocializációs pályáinak egy állomásáról (az

¹⁷ Az anonimitás biztosítása érdekében az interjúalanyokra társadalmi nemük és korcsoportjuk szerint hivatkozom.

¹⁸ Erről bővebben lásd: Fényes (2021: 23) és Angyal és munkatársai (2017) tanulmányait.

¹⁹ Ezen fiatalok közül mindenki tervezi, hogy a jövőben belép a Momentumba.

²⁰ Az ifjúsági szervezetben hivatalosan 14 és 24 év közötti fiatalok lehetnek tagok, a három alany közül ketten 25. életévüket betöltők, egy fő pedig, ahogy nagykorúvá vált, úgy a TizenX-es tagságát párttagsággal váltotta fel.

²¹ 6 formát soroltunk fel, így: petíció aláírása, aláírások (ajánlások) gyűjtése, különböző kampánytevékenység folytatása, aktivista bármilyen közügyi témában, aktivista pártban.

²² A magyar ifjúsággal foglalkozó kutatások rendszerint 1% körülre teszik, azon fiatalok számát, akik pártpolitikában involválódtak, bővebben lásd: Magyar Ifjúság Kutatás 2020, Aktív Fiatalok Magyarországon kutatások korábbi hullámain (a kutatásról és annak módszertanáról lásd: Róna–Szabó, 2012; Szabó, 2014; Róna–Szabó, 2017; Szabó, 2019; Szabó–Oross, 2024.).

iskoláról) és egy szocializációs szereplőjéről (középiskolákban tanító pedagógusokról) adnak egy részletesebb képet.

Formális politikai szocializáció az iskolai tanórák alatt

Az egyéni online félig-strukturált keretek között zajló interjúk során mintába került interjúalanyok közül mindenki említett olyan öt oktató általános és/vagy középiskolás tanárt, akivel tud(ott) a tanórák alatt, vagy után beszélni közéleti, társadalmi kérdésekről a középiskolás éveik alatt. A tanórák alatti politikai tartalmú beszélgetések kapcsán több olyan esettel is találkozunk, amely a TizenX tagok politikai és állampolgári szocializációját segíthették, fejleszthették. A legkülönbözőbb tantárgyakat oktató pedagógusok, így pl. idegen nyelveket, matematikát, humán tárgyat oktatók igyekeztek az órákon saját eszközeikkel többé, vagy kevésbé tudatosult formában politikailag szocializálni azokat az osztályokat, amelyeknek TizenX tagjai voltak.

A felvett beszélgetések alapján két tipikus politikai szocializációs hatás rajzolódik ki a TizenX-et oktató pedagógusok részéről a tanórák alatti idő alatt. Az első forma egy direkt, formális keretek között zajló, előre eltervezett, az oktató által kijelölt témák kapcsán tudatos, elsősorban az állampolgári szocializációt és a későbbi politikai szerepvállalást serkentő mód, mely a diákok közötti párbeszédet és esetleges órai vitát generálni kívánó tanítási módszer révén valósulhatott meg. Ezen politikai szocializációs forma viszonylag sűrűn fordulhatott elő, jellemzően humán tárgyakat oktató pedagógusok szocializációs módszere lehetett. A következő idézetben erről beszél az egyik TizenX-ben és Momentum-ban politizáló fiatal.

„Volt egy magyartanárom. Neki volt egy tanítási módszere, 20-10-15 perces felosztása. 10 percet foglalkoztunk a saját problémáinkkal, hogy mi újság van velünk, hogy vagyunk a mindennapi életünkben. Ez úgy zajlott, hogy közösen beszélgettünk, megosztottuk, hogy mi történt. Aztán a következő 20 perc az arról szólt, hogy keményen nyomjuk a tananyagot és az utolsó 15 perc közélet megvitatása volt, ez nagyon nagy hatással volt rám (...) Emlékszem, feltett nekünk egy olyan kérdést, hogy a sportot állami támogatásokkal, vagy piaci alapon kéne inkább működtetni? Volt közöttünk rengeteg sportoló, rengeteg olyan ember, akit más érdekel és ebből ilyen viták, beszélgetések jöttek létre az órákon.” (22–25 év közötti férfi.)

Az itt olvasható történet alapján egy Budapest külvárosi középiskolában irodalmat tanító pedagógus olyan témákkal igyekezett felkelteni és bevonni a diákok figyelmét mindennapi társadalmi, közéleti kérdések iránt, melyek – ahogyan az interjúalany rámutat – jól illeszkedtek a személyes érdeklődésükbe (sport),

így olyan diákok (sport tagozatra járók) figyelmét és esetleges aktivitását is sikeresen katalizálhatta, akik amúgy kevésbé, vagy egyáltalán nem érdeklődnek közéleti, társadalmi kérdések iránt. Érdekes megfigyelni, hogy az idézett példában a középiskolában oktató pedagógus a kezdeményező és kérdező szerepet veszi fel, jól célzott témát (sportrendszer működtetése) és kérdést (nagyobb állami felelősségvállalás, piaci mechanizmusok érvényesülése) tesz fel, majd hagyja, hogy a diákjai maguk vitassák meg az általa kijelölt témát. A módszer konzekvens módon és rendszeresen épülhetett be az irodalomórák menetébe, így a diákoknak feltehetőleg lehetőségük is adódott hozzászólni a bizonyos időkeretek között zajló 15 perc hosszúságú osztálybeszélgetésekhez és az azzal járó esetleges vitahelyzetekhez, melyek során megismerhették és meghallgathatták egymás álláspontját, szabadon reagálhattak az elhangzott véleményekre, sőt akár vélemény frakciókba is tömörülhettek a különböző témák kapcsán. A középiskolában dolgozó, irodalmat oktató pedagógus jellemzően olyan témákat emelhetett be az óráira, amelyek az éppen aktuális belpolitikai diskurzusban is megjelentek, így (in)direkt módon arra próbálhatta terelni a diákjait, hogy foglalkozzanak az őket is érintő, körülöttük zajló belpolitikai kérdésekkel.

A következő idézetben egy merőben más, de a politikai- és az állampolgári szocializációt meghatározó stílussal találkozunk.

„Bejött osztályfőnöki órára és akkor így mondjuk ez úgy nézett ki, hogy havonta, néha bejött ilyen papír köteggel, de mondjuk nem volt nála matek feladatgyűjtemény. Akkor tudtuk, hogy Hegyi Beszéd – ezeket így hívtuk –, lerakta a papírját és akkor elkezdte mondani, hogy most komolyabb témát hozott, amin szeretne, hogyha elgondolkodnánk és elkezdett mesélni így a világról (...) sokszor csak ültem és kicsengettek és ennyi. Csak szeretne volna, hogyha olyan emberekké válunk, akik elmennek szavazni és el is gondolkodnak azon, hogy kire szavaznak. Mivel iskolába erről nem szabad beszélni ezért csinálta ezt. Nagyon rejtette, hogy tényleg nem csinált beszélgetést, nem volt belőle téma. Menjünk haza, esetleg beszéljük meg a családdal és gondolkodjunk el rajta. Esetleg beszéljük meg egymással, de ez sem hagyta el a száját soha, csak néha óra végén így ültünk: „Ó, ez mondjuk durva!” (14–17 év közötti nő.)

A történetben szereplő osztályfőnök – a diákok előtti státuszából adódva – a politikai szocializációt direkt módon befolyásolni kívánó szocializációs szereplőként lép(het)ett fel. Módszere egyirányú, a diákok véleményét ki nem kérő, ugyanakkor a saját politikai nézőpontját explicit formában fel nem fedő. Az idézett részletben a pedagógus arra próbálja felhívni a diákjai figyelmét, hogy felelős, gondolkodó és cselekvő állampolgárokká váljanak a jövőben. De, valamilyen okból fakadóan (pl. tartva az esetleges retorziótól, diákok nem partnerként kezelése) úgy határoz, hogy ténylegesen nem nyitja ki az általa behozott társadalmi témákat közös átbeszélésre diákjaival, így a politikai szocializáció szociális diád

módszerét alkalmazza.²³ Ahol a tanár, aki szocializál aktív a politikai szocializációs folyamat során, a befogadók (diákok) pedig passzívak, reflektálatlanok lesznek az őket ért hatásokra. Így tényleges beszélgetés sem alakulhatott ki, az interjú elbeszélője talán ezért is fogalmaz úgy, hogy „sokszor csak ültem és ennyi”. Vagyis a frontális előadói stílusban elmondott, társadalmi témákkal foglalkozó hosszú, körkörös monológok nem biztos, hogy valójában hozzájárultak a diákok és a TizenX tag tinédzser kori politikai szocializációjához. A középiskolás oktató – feltehetőleg segítői szándékkal – feladatát abban látja, hogy az általa rendelkezésre álló szűkös időkeret alatt a politikai életben való bizonyos részvételre (választáson való szavazás, közéleti, társadalmi témák kibeszélése) ösztönözze a diákjait, tényleges magatartási formákat, részvételi lehetőségeket nem villant fel a diákjai számára. Szerepét inkább mintha a példamutatásban látná.

Két neves tiszántúli középiskolába járt TizenX tag által elmondott történetben egy demokratikusabb politikai szocializációs formával találkozunk, ahol a diákok aktívan vehettek részt a tanórai szocializációs folyamat alatt.

„Osztályfőnöki órákon azt vettük észre, hogy a matektanárunk nagyon feladatának tekintette, hogy belőlünk gondolkodó embereket csináljon. Néha behozott témákat, hogy na például a másság. Soha nem mondta ki, hogy a bevándorlók meg migránsok, mert ugye nem szabad ilyet iskolába. Hanem csak, hogy akik máshonnan jönnek hozzánk (...) aztán közösen megbeszéltük, hogy ki, mit gondol erről, így körbe szimatoltuk ezt a kérdést, közösen az osztálytársaimmal.” (14–17 év közötti nő.)

„A magyartanárunk felvilágosult gondolkodású nő. Nagyon sokszor volt, hogy vitaórákat rendezett, jó témákról. Tehát volt olyan, hogy a gyerekvállalásról és az abortuszról rendezett egy-egy vitatémát. Az egyik óráján a feminizmusról is volt vita.” (14–17 év közötti nő.)

Közös elem a két esetben, hogy előre eltervezett, a politikai és az állampolgári szocializációt egyaránt fejleszteni kívánó oktatási gyakorlatot alkalmaztak a pedagógusok. Az idézett történetek alapján a TizenX és az osztálytársaik pedig befogadó módon, partnerként reagálhattak a különböző társadalmi témák (feminizmus, bevándorlás) átbeszélésére, esetleges megvitatására. Csak úgy, mint az első idézetben szereplő pedagógus, az irodalmat és a matematikát tanító vidéki gimnáziumokban dolgozó pedagógusok sem verbalizálták a saját politikai véleményüket, nem tettek ideológiai alapú politikai állítást a témák beemelése alkalmával a 45 perces tanórák alatt. Az interjúk alapján a feladatukat inkább abban láthatták, hogy a közéleti témát meg-

²³ Erről bővebben lásd: Szabó D. Miklós (1988).

választották, az azt követő beszélgetéseket megfelelő mederben tarthatták. A diákjaiktól várhatták el, hogy a tanórák alatti beszélgetések alkalmával közösen átgondolják, hozzászóljanak, megvitassák, majd végső konklúziót vonjanak le a különböző közéleti témák kapcsán. Az interjúkból az is kiderült, hogy ezen pedagógusok rendkívül rendszertelenül, kiszámíthatatlan módon, kevésbé megtervezett kereteket biztosítottak a tanórák alatti társadalmi, közéleti kérdések megvitatására, melyek inkább ad-hoc módon merülhettek fel a tanórák alatt.

TizenX és Momentum tagok által megosztott két következő történetben szintén vidéki középiskolában tanító pedagógusok állampolgári- és politikai szocializációs szerepét tapasztaljuk.

„Az ilyen vitákon mindig kivettem a részemet és nagyon sokat mondtam (...) eszméletlen jók voltak, mivel nem veszekedtünk, hanem vitáztunk, lehetett vitázni érdemben (...) eszméletlen nagy behatással volt az életünkre, megtanított vitázni. Nagyon fontosak voltak ezek a viták, mivel olyan emberek is megszólaltak az osztályunkba, vagyis meg kellett szólalniuk, akik előtte nem, mert csendes típusok, visszahúzódnak, introvertáltak voltak.” (14–17 év közötti nő.)

„A roma szegregációról is volt szó többször, hogy felismerjük, hogy milyen szerencsés helyzetben vagyunk. Az iskolában van egy osztály, egy tehetséggondozó program, ők [romák] mind kolisok és olyan családi háttérből jönnek, ami nem feltétlenül engedné meg nekik, hogy ilyen suliban tanuljanak. Erről többször volt szó, hogy ők miért vannak itt, miért laknak a koliban. Nem az, hogy hogyan bánjunk velük, hanem inkább, hogy ne bánjunk velük. Ők ugyanolyanok, mint mi, mert néhányan kicsit idegenkedtek ettől.” (18–21 év közötti nő.)

Az idézett szövegrészletekben egy mozzanat közös: jellemzően olyan, a magyar társadalmat megosztó témákat (pl. másság elfogadása, különböző osztályhelyzetű társadalmi csoportok elfogadása, abortusz megítélése) emeltek be a középiskolákban tanító pedagógusok, amelyek nem minden esetben képzik a részét a középiskolás tananyagának. A témák megválasztásával kapcsolatban nincs tudomásunk arról, hogy miért ezeket választhatták, az online interjúkban elmondottak alapján meglehetősen véletlenszerűen, feltehetőleg vagy a diákok és/vagy középiskolákban tanító pedagógus személyes érdeklődésének megfelelően, esetleg az éppen aktuális magyarországi közvéleményt érdeklő kérdésekre reflektálva kerülhettek kiválasztásra a szóban forgó témák.

Érdekes megfigyelni, hogy minden társadalmi és közéleti téma esetében a pedagógusok beszélgetések kezdeményezői és egyben a moderátorai is voltak. Ők maguk háttérbe húzódtak, nem fejtették ki a saját nézőpontjukat, így teret adva annak, hogy a diákok egymás véleményét ismerjék meg – és talán tudattalanul

– megadták annak a lehetőségét, hogy a diákok a közöttük kialakuló beszélgetés alatt szabadon szocializálhassák egymást a tanórák alatti beszélgetések alkalmával. A politikai szocializáció így feltehetőleg inkább közösségi szinten valósulhatott meg, ahol nem kifejezetten ideológiai tartalmú, sokkal inkább a későbbi politizáláshoz szükséges képességeket (pl. érvelési technika) gyakorolhatták és sajátíthatták el a TizenX tagjai és osztálytársai. A politikai szocializációs folyamat alatt viselkedési mintákat (egymás türelmes meghallgatása), cselekvési formákat (tényleges párbeszéd, érvek összegyűjtése, vitázási módszerek megismerése) gyakorolhattak, amelyeket az egy politikai szocializációs szereplők (pl. kortársak, osztálytársak) segítségével több-kevesebb ideig csiszolhattak középiskolás éveik alatt.

Az interjúk alapján elmondható, hogy a politikai szocializációt is meghatározni tudó oktatási módszer révén a TizenX tagok ekkor találkoztak először szervezett keretek közötti vitahelyzetekkel, melyek során megtanulhatták a saját és a környezetük érdekeit kifejezni, képviselni és érvényre juttatni. Továbbá ekkor ismerhették meg és sajátíthatták el a politikai együttéléshez szükséges alapvető szerepeket, magatartásformákat (pl. reflektálás lehetősége a másik véleményére). A visszaemlékezésekből az is kiolvasható, hogy ezek voltak az első olyan „éles” szituációk, amelyek nyomán a közösségüknek politizáló egyénenként jelenhettek meg az ifjúság szervezet tagjai és az osztálytársaik. Az órai gyakorlatokon keresztül megvalósuló formális politikai szocializáció mindenekelőtt az alapvető állampolgári magatartás kialakításában (véleménynyilvánítás, amellyel való kiállás) játszhatott szerepet, ahol a tanárok, osztálytársak egyszerre szocializálhattak a TizenX tagokat. Sőt, az ifjúsági szervezet tagjai maguk is kifejthettek politikai (re)szocializációs hatást az osztálytársaikra és a pedagógusokra,²⁴ vagyis ezen alkalmak során egyszerre voltak befogadói és alakítói a saját iskolai politikai szocializációjuk alatt. Erre mutat rá a következő idézet, melynek az elbeszélője maga vált az elsődleges politikai véleményt és tényleges cselekvést (országgyűlési választáson való szavazás) meghatározó szereplővé.

„Választás előtt hozzám jöttek oda a tesi öltözőbe a srácok, hogy „Te ehhez értesz! Kire szavazzak?”. Ekkor nem volt senki felé pártszimpátiám és mindenkinek elmondtam, hogyha neked ez fontos, akkor ide, ha neked ez, akkor oda (...) mindenkinek úgymond tanácsot adtam, hogy kire szavazzon (...) megnéztük, hogy ki hol lakik és megnéztük ki a legesélyesebb jelölt.” (22–25 év közötti férfi.)

Az elmúlt oldalakon idézett történetek arra világítanak rá, hogy ezen előre megrendezett vitákon nem kizárólag azon diákok vehettek részt, akiknek magasabb társadalmi, közéleti érdeklődésük volt, ahogy az egyik alany meg is jegy-

²⁴ Az esetleges reszocializációs mechanizmusokról sajnos rendkívül kevés empirikus bizonyítékunk van, újabb kvalitatív kutatások elvégzésére volna szükség ahhoz, hogy ezen állítás bizonyítást nyerjen.

zi: „mindenkinek meg kellett szólalnia”. Lehetett egyfajta bevonó metódus, mely minden órán résztvevő diák gondolatait kikérő és becsatornázó, sőt az egyenlősítési szándék is megjelenhetett ezekben a helyzetekben a középiskolákban tanító pedagógusok részéről, mely a szakirodalmi bevezetőben említett svéd és a brit példákhoz hasonló szocializációs hozadékkal is bírhatott.

És hogy pontosan mit adtak ezek a formális, tanórák alatti vitaszituációk a TizenX tagok és az osztálytársaik számára? Egyrésztől megadhatta annak a lehetőségét is, hogy közéleti, társadalmi kérdésekről kötetlen formában lehessen beszélni az iskola falain belül a tanórák alkalmával.

„Van az etika és a filozófia. Annyira örülök, mert ezeken az órákon végre legálisan lehet politikáról és ideológiáról beszélni, úgyhogy ezeket az órákat imádok, ezeken az órákon nagyon aktívan szoktam tevékenykedni!” (14–17 év közötti férfi.)

Másrésztől megteremtette a moderált keretek között zajló nyílt párbeszéd lehetőségét a diákok és a szaktanár között és feltehetőleg valódi részvételi lehetőséget, demokratikus élményeket is adhatott a TizenX tagjai és az osztálytársaik számára. Továbbá teret engedhetett annak, hogy a fiatalok a legkülönbözőbb módon ismerhessék meg egymás véleményét, esetleg érvelhessenek a saját meggyőződésük mellett és a hallott ellen. Az egyik – vidéki gimnáziumban érettségit szerző – beszélgetőtársam így emlékszik vissza.

„Ezek az alkalmak megtanítottak kiállni magunkért. Hogy hogyan tudjuk érvényesíteni az akaratainkat, a véleményünket és hogyan kell érdemben, normálisan, korrekten, szépen kifejeznünk magunkat, hogy mi a véleményünk. Arra is megtanított, hogy hogyan értsünk egyet mással, hogy ne a saját véleményünk legyen a legfontosabb, hanem meghallgassuk a másik embereket. Azon elgondolkozzunk, kicsit változtassunk a saját véleményünkön azok az alapján, amit hallunk más-tól.” (18–21 év közötti nő.)

Az idézett szöveg jól összefoglalja, hogy az ilyen – oktatók által kis előzetes rákészülést igénylő – osztálybeszélgetések valójában mekkora politikai szocializációs hozadékkal is bírhatnak a serdülőkori életszakaszban a fiatalok számára. A szabad véleménynyilvánítás, az egymás gondolatai és véleménye megismerésének a lehetősége, a nyitott osztálylétkör, a közös órai diszkussziónak a felkínálása, a diákok különböző álláspontjainak és meggyőződéseinek ütköztetése, majd esetleges elfogadása mind olyan hozadékok, melyek kedvezően hathattak a középiskolás életszakaszban zajló politikai szocializációs folyamatokra.

A kutatásban talált politikai szocializáció nyomaiban emlékeztet arra a demokratikus nevelést zászlójára tűző politikai nevelési metódusra, melyet a fiatalok politikai szocializációval foglalkozó társadalomkutatók hosszas évtizedek óta hiányolnak a mindenkori magyar iskolarendszerekből.

Összefoglalva az eddig leírtakat, az oktatók által kezdeményezett osztálybeszélgetések, viták valóban termékeny módon járulhattak hozzá a társadalmi, közéleti kérdésekre – családi szocializáció nyomán²⁵ – fogékony Momentum TizenX tagok serdülőkori politikai szocializációjához. Az oktatási módszeren keresztül az ifjúsági szervezetben aktív fiatalok demokratikus normák megta-pasztalása mellett, konfliktuskezelési módozatokat ismerhettek meg, érdekér-vényesítési stratégiákat, érvelési technikákat gyakorolhattak és sajátíthattak el. Ahogy az idézett interjúrészletekből is kiderül, a vita természetessége, a kü-lönböző nézőpontok összecsapása valóban pozitívan járulhatott hozzá az iskolai szintéren történt serdülőkori politikai szocializációhoz. A közös órai párbeszéd-ek továbbá pozitívan járulhattak hozzá az informális politikai kapcsolatok ki-alakításához, későbbi beszélgetéstémát adhattak más politikai szocializációért (is) felelős személyekkel (pl. családtagok, barátok), valamint bővíthették a Ti-zenX és az osztálytársaik tényleges politikai tudását. Az egyes középiskolákban tanító pedagógusok a tanítási módszereik révén az aktív és gondolkodó állam-polgárok szocializációját célozzák, tudatos, előre eltervezett és végiggondolt for-mában. Javarást egyenrangú, őszinte kommunikációs stílusuknak köszönhető-en elvitathatatlan érdemeik vannak a tinédzserkori politikai szocializáció alatt a Momentum TizenX tagjai körében, hasonlóan, mint amit Kobl és Kerpel-Fronius (jelen kötet, 2024) is tapasztaltak az EDF-fel foglalkozó tanulmányukban.

Informális politikai szocializáció az iskolai tanórák alatt és után

A rögzített interjúk alapján egy másik iskolai tanórák alatti politikai szocializá-ció-s gyakorlattal is találkozunk a TizenX tagokat tanító középiskolás pedagógu-sok és az ifjúsági szervezet tagjai között. Ezen szocializációs légkörben megfor-dultak a szerepek és maguk az TizenX-es fiatalok vehették át át a kezdeményező szerepet, ők voltak azok, akik aktívan keresték azokat az oktatóikat, tanórai és azon kívüli lehetőségeket, amelyek alkalmával a mindennapi politikai aktualitá-sokról tudnak volna velük beszélni. A felvett interjúk tanúsága szerint politikai témák szóba hozásával tanórák alatt hiába próbálkoznak, próbálkoztak a peda-gógusok rendszeresen háritják, háritották a témák órai megvitatását.

Egy-egy elszigetelt esetet mégis találunk, ahol apróbb elszólások formájában, órákon előkerülő tananyag kapcsán aktuálpolitika – jobban mondva minimális szinten – utat tör magának.

„Két angoltanárom volt és nagyon nagy különbség van köztük, mert az egyik nagyon kormányközeli jobboldali, ő az a fajta, aki – miután

²⁵ Erről bővebben lásd: Fényes (2023) Momentum TizenX-szel foglalkozó írását.

megválasztották Trumpot – 45 percen keresztül beszélt arról, hogy mennyire jó lesz most Amerikában, gyakorlatilag folyamatosan aktuálpolitizált.” (22–25 év közötti férfi.)

Jellemző stratégiának tűnik a TizenX tagjai részéről, hogy az olyan középiskolai tanárok (pl.: humán tárgyak, idegen nyelv) óráin próbálják, próbálták meg beemelni a (bel)politikai tartalmú kérdések megvitatását, amelyek oktatóiról azt feltételezik feltételezték, hogy az ekkor formálódó politikai ideológiájukkal, politikai nézeteikkel megegyező a véleményük.

„Néha alap szinten kerülnek elő, megemlítjük, kicsit burkoltan, mégiscsak tanárok. Nem lehet tudni, hogy mi mitől függ az ember munkája, de azért kis utalások szintjén elő szoktak kerülni közéleti dolgok.” (14–17 év közötti férfi.)

„Általánosban voltam és emlékszem, hogy volt a kockás inges kiállítás a tanárok mellett és ott megtiltották, hogy kockás ingben merjünk megjelenni a suliban. Próbáltak a tanárok nyitottabbak lenni, de úgy emlékszem, hogy inkább random jöttek fel. Ha töri órán esetleg feljött az aktuálpolitika, akkor beszéltünk. Nem függetlenebbek akartak lenni, hanem próbáltak nem a kormányunk ellen megütni olyan hangsúlyt, ami miatt ők később slamasztikába kerülhetnének.” (18–21 év közötti nő.)

„Volt egy irodalomtanárom, fiatal srác. Vérplazmát adott, hogy a diákhittel boldoguljon, a szakdolgozatát ott nyomtatta az iskolába. Ő rajta éreztem először a pénzhiányt, hogy fiatal tanárként mennyire nem lehet megélni (...) vele is nagyon sokat beszélgettem ilyenekről. Nyilván az irodalom kapcsán szintén előjöttek ideológiai kérdések.” (22–25 év közötti férfi.)

„Tizenegyedikbe az osztályfőnök kezdett már beszélni, de általában irodalom kapcsán. Ady Endréről elmondja, hogy ő mennyire nyugatos volt, mennyire szociális volt (...) mondom neki viccből, hogy most már ne fáraszson a baloldali dolgaival, mert fehér terrort fogok alkalmazni. Vannak apróbb viccek, ez mindennapos, alapvetően elviccelődünk.” (14–17 év közötti férfi.)

Amikor a különböző tanórák alatt (párt)politikai témákról esik, esett szó, jellemzően rövid – pár percet meg nem haladó – időtartalmú, ritkán előforduló beszélgetések alakulhattak ki a TizenX tagjai és egy-egy középiskolában tanító pedagógus között. A párbeszédnek nemcsak lerövidülnek, de az abban résztvevők köre is redukálódik: jellemzően ezen beszélgetésekben a TizenX tagok középiskolás osztálytársai nem kívánnak részt venni, amely azzal is magyarázható,

hogy az osztálytársak politikai érdeklődése eltörpült a TizenX tagjai mellett (Fényes, 2021; 2023).

A pedagógusok politikai szocializációs hatása leginkább politikai attitűdökre, esetleg konkrét ideológiai elköteleződésre hathattak ezen alkalmak esetén.

„Matekon kijött eredménynek az, hogy 19,84, az ezerkilencszáznyolcvannégy. Ekkor mondtam a tanárnak, hogy »Magyarország egyenlő 1984!« Azt mondta, hogy lassan lehet az a helyzet (...) ilyen aktuálisan, ha éppen valami kijön, akkor előkerül politika az órán.” (18–21 év közötti férfi.)

„Vannak egyes tanárok, akik nagyon idegesek a rendszerre. Van a spanyoltanárom, aki rendszeresen behozza az Orbán rendszert az órára (...) Magyarország államformája köztársaság elmondja a tanárom és hozzászól, hogy de elfogadja azt is, hogyha abszolutista diktatúrának nevezzük. Kisebb poén, elszólások.” (14–17 év közötti férfi.)

„Tanárokkal sokszor viccelődünk a kormánnyal. Meg ilyen reálos, töri és a magyar órákon sokat mérgelődnek a tanárok kormányon. Beszéljük, hogy ez így nagyon nem jó. Legtöbbször kódban.” (14–17 év közötti férfi.)

„A tanárok olyanok, hogy nem igazán mennek rá a politikai ideológiákra, a pártokra, hanem csak az oktatás helyzetére (...) a saját példáján elmondta, hogy még ne tanuljunk angoltanárnak.” (14–17 év közötti férfi.)

Feltűnő, hogy az ifjúsági szervezetben aktív fiatalok szinte kizárólag olyan történeteket elevenítenek fel, melyek azt bizonyítják, hogy az őket oktató középiskolákban dolgozó pedagógusok valójában hasonló politikai véleményen voltak, mint ők.²⁶ Hiába várják, várták el az őket tanító pedagógusoktól, az órai alkalmak alatt – egy-egy szélsőséges kivételt leszámítva²⁷ – nem fejtették ki a saját politikai nézetüket. Inkább annak adtak hangot a tanórák alatt, hogy milyen szakpolitikai intézkedésekkel (pl. közoktatási rendszer átalakítása) nem

²⁶ Bruter és Harrison (2009) fiatal párttagokkal foglalkozó kutatásukban röviden érintik a tanárok szerepét, melyben olyan történeteket elevenítenek fel, ahol éppen ellenkezőleg, olyan pedagógusok kerülnek elő, akiknek ellenkező ideológiai és pártállása is hozzájárult ahhoz, hogy a fiatalok valamely más politikai közösséget válasszanak.

²⁷ Pár megkérdezett arról számolt be, hogy valamely öt oktató középiskolában dolgozó pedagógus bizonyos időnként nem csak, hogy színre vitte a tényleges pártállását, de a diákjai pártszimpátiájára is kíváncsi volt.

értenek egyet, de ezen véleményüket sem projektálták a diákjaikra. Ugyan igényelnék a fiatalok, hogy osszák meg, mondják el a véleményüket az őket tanító pedagógusok az aktuális belpolitikai folyamatokról, a pedagógusok általában gyorsan elvágják annak a lehetőségét, hogy (párt)politikai témák felé terelőd-hessen a szó az órákon.

Az itt idézett interjúrészletekben egy érdekes mozzanat mégis megfigyelhető: a pedagógusok, ha pártállást nem is, de az aktuális politikai eseményekkel, folyamatokkal kapcsolatos elégedetlenségüknek hangot adnak, adtak tanórák alkalmával, melyek látens formában erősíthették a pártidentifikációt és a kormánnyal való elégedetlenséget és az ellenzéki érzületet is elmélyíthették a TizenX tagjaiban. Az „iskolában nem politizálunk” mottó jegyében az aktuálpolitikai beszélgetések hiányosak, lényegi párbeszéd helyett, leginkább sorok közötti egyetértés mutatkozik az oktatók és a TizenX tagok politikai véleménye között, amik viccek, összekacsintások, kiszólások segítségével kerülnek felszínre. Az aktuálpolitika közben mintha a másodlagos nyilvánosságba költözne. Ezen – egyéni interjú technikával is – nehezen megismerhető és leírható helyzetekben az egyes oktatók mintha végső soron felfedték volna a politikai nézeteiket, melyek akár a korai pártidentifikációt megerősítő, ideológiai elköteleződést bizonyos mértékben befolyásoló hatásokként rögzülhettek a megkérdezett Momentum TizenX tagok serdülőkori politikai szocializációs életszakaszában.

Csákó (2011) nyomán és a korábbi ifjúsági szervezet körében végzett kvantitatív kutatás alapján azt feltételeztem,²⁸ hogy a tanárok által kifejtett politikai szocializációs hatások még az iskola falain belüli különböző informális helyzetekben (pl. órák közötti szünetek) érthették leginkább a Momentum TizenX tagjait. A kvalitatív kutatás egyrészt alátámasztja, másrésztől cáfolja ezen feltételezésem. Alátámasztja annyiban, hogy valóban tetten érhető informális helyzetekben a középiskolákban tanító pedagógusoknak hatása, cáfolja viszont az állítás azon részét, mely a helyszínnel és időponttal kapcsolatos. Úgy tűnik, hogy a pedagógusok hatása átköltözik a kevésbé szabályozott keretek közötti világba, például a középiskolák által szervezett különböző rendezvények (pl.: szalagavató) és események (pl.: osztálykirándulások) terébe. Ezen kevésbé formalizált helyzetekben talált politikai szocializációs mechanizmus lényege, hogy a TizenX tagjait a hatások spontán, rendszertelenül és esetleges módon érik az őket oktató egyes középiskolákban dolgozó pedagógusok révén, akik nem véleményvezéreként, sokkal inkább politikai véleményt megerősítő személyként lehetnek jelen. A következő idézetek ezt mutatják be.

„Két tanárunk, friss egyetemista új tanárok. Nálunk is volt virrasztás az iskolában, ki is jöttek, néha szívárványos dolgokkal jönnek be az iskolába. Nem beszélgettem velük, csak ott is reméltem, hogy látják

²⁸ Erről bővebben lásd Fényes 2021 és 2023-as a Momentum TizenX-szel foglalkozó tanulmányait.

a kitűzőmet. Tudom, hogy ellenzékiek (...) a franciatanárom ellenzéki, sok Facebook posztja is van, ami erre utal.” (22–25 év közötti nő.)

„Kifejezetten tanórán kívüli influenszer az angoltanárom. Ő nem politizált órán, egy introvertált arc, de Pride-on többször összefutottam vele, meg úgymond nyomott elszólásokat ezzel kapcsolatban (...) emlékszem, hogy az életem legelső angolóráján bejött ez a kopasz, sportolt csávó és ironikusan One Directiont énekeltetett velünk, akkor jöttem rá, hogy és ezzel tanított meg a kiejtést és az elfogadást.” (22–25 év közötti férfi.)

„A történetünk nagy hatással volt a politikai érdeklődésünkre. A matektanárom is tudta, hogy aktívan politizálok. Pont múltkor bejött a boltba, ahol dolgozok, vásárolni és odajött hozzám, hogy „Csináld még a TizenX-ben? De jó Úr Isten, csináljam még!” Látja, hogy kiállunk mellettük, a tanárok mellett, tükre örül, hogy csinálom. Nagyon boldogok, hogy kiállunk mellettük, hogy vagyunk nekik.” (18–21 év közötti nő.)

„Az osztályfőnököm kő baloldali, kő szocialista. Most szalagavatón meglátta a nagypapám vörös rendőr sapkáját a vörös csillaggal, elmosolyodott, hogy milyen szép idők voltak.” (14–17 év közötti férfi.)

„Az osztályfőnököm, vele beszéltem erről. A Zene Házába mentünk osztálykirándulásra és odamentem hozzá, hogy bocsánat, de nem megyek egy Fideszes helyre. Mondta, hogy teljesen megérti (...) Az osztályfőnököm anyukámmal szokott járni tüntetésekre, tudom, hogy ő ellenzéki, sztrájkol. De vele nem szoktam beszélgetni erről órán.” (18–21 év közötti nő.)

Az interjúkból az is kiderült, hogy ezen pedagógusok jellemzően megegyeztek azokkal, akikkel a tanórákon is szívesen beszéltek volna az ifjúsági szervezetek tagjai politikai témákról. A pedagógusok a lazább, tantermen túli iskolai rendezvények esetén már nem hártják a politikai témák megvitatását, sőt a pedagógusok referencia személyként is funkcionálhattak, támogatói attitűdöt közvetíthettek a diákjaik felé, mely kedvezően hatott a tényleges serdülőkorú politikai aktivitásra (pl.: demonstrációs részvétel, kampánytevékenység). Talán pont ez a kettős magatartási forma, vagyis, hogy nem konzekvens módon bizonyos helyzetekben partnerek a pedagógusok a (párt)politikai témákban, máskor pedig hártják azokat, ami akár össze is zavarhatta a TizenX tagjait és azt eredményezhette, hogy mikor hol és milyen mélységeiben szabad és mikor tiltott politikai témákról beszélni. A TizenX tagjai ezen iskolán belüli és azon túli helyzetekben nem titkolják politikai nézeteiket, sőt a pártkötődésüket is megjelenítik (pl.: kitűzők hordása, tényleges tagság felvállalása). A TizenX-et tanító középiskolás

pedagógusoknak ezen informális helyzetekben sincs komoly pártidentifikációt és pártpolitikai véleményt meghatározni tudó szerepük, de nem is vágnak arra, azt leginkább a család és a Momentumhoz közel álló kortárs csoportok alakítják (Fényes 2023). A TizenX-et tanító középiskolás pedagógusok a partvonalon túlról figyelik, hasonlóan, mint amit Kobl–Kerpel–Fronius (2024) is tapasztal kutatásukban. A TizenX-e tanító középiskolákban dolgozó pedagógusok támogatják és órai tanítási módszerek révén biztatják diákjaikat abban, hogy aktív fiatal állampolgárokka váljanak.

Összefoglalás

Ahogy arra Bartels és Jackman (2014) és Ghitza és Gelman (2014) szerzőpárosok rámutatnak, az iskolai politikai szocializáció részletesebb vizsgálata azért is érdemel nagyobb hangsúlyt, mert a fiatalok politikai szocializációjának kitüntetett időszaka a 14–25 éves kor közé esik, amely időszak alatt a politikai tartalmak a legjelentősebb mértékben rögzül(het)nek a fiatalokban.

A dolgozatban a 14–24 éveseket tömörítő Momentum TizenX szervezetével foglalkoztam és arra kerestem a választ, hogy a középiskolákban tanító pedagógusok alakították-e és ha igen hogyan hatottak a serdülőkori és a későbbi fiatal felnőttkori politikai szocializációra. A kutatás empiriáját az a 21 egyéni, online ketek között zajló, félig-strukturált interjú adta, melyeket 2022/23 fordulóján rögzítettem az ifjúsági szervezet tagjai között. A vizsgálatból elkészült esettanulmány elsődleges célja az volt, hogy jobban megismerje az iskola mint politikai szocializációs színtér működését, fókuszálva a pedagógusok politikai szocializációs lenyomatára. A kutatás legfontosabb eredményei az alábbi táblázatban olvashatók.

1. táblázat. Középiskolában tanító pedagógusok politikai szocializációs szerepe a Momentum TizenX serdülőkori politikai szocializációján (saját szerkesztés)

	Formális politikai szocializáció az iskolai tanórák alatt	Informális politikai szocializáció az iskolai tanórák alatt	Informális politikai szocializáció az iskolán kívül
Helyszín	Iskolai tanórák	Iskolai tanórák	Iskolán belüli, vagy kívüli egyéb rendezvények
Szóba kerülés módja	Előre eltervezett	Spontán	Spontán
Beszélgetés kezdeményezője	Középiskolában tanító pedagógus	Momentum TizenX tagok	Momentum TizenX tagok
Beszélgetések célja	Aktív állampolgárrá való nevelés, szocializáció	Pártidentifikáció és a politikai ideológia megerősítése	Pártidentifikáció és a politikai ideológia megerősítése
Beszélgetések gyakorisága	Rendszeretlen	Rendszeretlen - többnyire belpolitikai események kapcsán	Rendszeretlen - többnyire belpolitikai események kapcsán
Beszélgetések jellege	Nyílt	Zárt - sorok közötti kommunikáció formájában, pl.: viccek	Nyílt
Beszélgetések hossza	Változó - 15-45 perces diskurzusok	Rövid, pár perces beszélgetések	Változó - hosszabb beszélgetések

	Formális politikai szocializáció az iskolai tanórák alatt	Informális politikai szocializáció az iskolai tanórák alatt	Informális politikai szocializáció az iskolán kívül
Beszélgetések aktív résztvevői	Momentum TizenX tagok, középiskolás oktatók és az osztálytársaik	Momentum TizenX tagok és a középiskolás oktatók	Momentum TizenX tagok és a középiskolás oktatók
Beszélgetések témái	Társadalmi, közéleti kérdések	Aktuál bel-és külpolitikai kérdések	Aktuál belpolitikai kérdések
Oktató szerepe	Beszélgetés témájának kijelölője, az osztálybeszélgetés vezetője, moderátora – véleménye nem ismert, semleges	Látens formában a pártidentifikáció és a politikai ideológia megerősítése, referenciaszemély. Egyéni politikai nézetek megjelenítése	Egyenértékű beszélgetőtársak, példamutatás
Momentum TizenX tagok szerepe	Aktív, beszélgetésben/vitában résztvevők	Beszélgetések kezdeményezői	Beszélgetések kezdeményezői
Politikai szocializáció formája	Közösségi: egyéni részvételt igénylő, többirányú folyamat.	Individuális: kétirányú folyamat.	Individuális: kétirányú folyamat
Politikai szocializáció jellege	Jellemzően formális keretek között	Jellemzően informális	Mindig informális
Politikai szocializáció résztvevői	Momentum TizenX tagok, osztálytársak, pedagógusok	Momentum TizenX tagok, esetleg más diákok, osztálytársak hasonló véleményű pedagógusok	Momentum TizenX tagok, hasonló véleményű pedagógusok
Politikai és állampolgári szocializációs hozadéka	(1.) Társadalmi, közéleti témák megismerése. (2.) Érvelési technikák, konfliktuskezelési módok elsajátítása. (3.) vita szituáció megtapasztalása, véleménynyilvánítás lehetősége. (4.) Demokratikus élmények gazdagítása (5.) Informális politikai kapcsolatok kialakítása	(1.) Politikai nézőpont és az (2.) ideológiai karakter formálódása kialakulása	(1.) Politikai részvétel és a az aktivizmus megerősítése (2.) Politikai nézőpont formálódása

FORRÁS: MOMENTUM TIZENX KVALITATÍV KUTATÁS, 2022-23. N=21

Az interjúk elemzésén keresztül három fontos politikai szocializációt meghatározni képes mozzanatot rögzítettem. Egyrészt: a TizenX-et tanító középiskolás pedagógusok közül többen szükségesnek érezték, hogy hozzájáruljanak a diákjaiknak az állampolgári és politikai neveléséhez. A pedagógusok szabad osztálybeszélgetések formájában, viták segítségével teret biztosítottak annak, hogy diákjaik közéleti, társadalmi kérdésekkel foglalkozzanak. A TizenX tagok politikai szocializációja ezen helyzetekben közösségi szinten történhetett, miközben későbbi politizáláshoz szükséges képességeket gyakorolhattak, politikai viselkedési mintázatokat sajátíthattak el az osztálytársaikkal közösen. A többirányú szocializációs légkörben a kortársak egymást szocializálják, a tanárok inkább facilitátorként lehettek jelen az ilyen alkalomok során. Az órai gyakorlatok az alapvető állampolgári magatartás módját alakíthatták, mely a serdülőkori és a fiatal felnőttkori politikai cselekvésben is megmutatkozhatott.

Az ifjúsági szervezet tagjait (is) oktató, középiskolákban tanító pedagógusok részéről egy másik, tanórák alatti, serdülőkori politikai szocializációt meghatározni képes hatással is találkoztunk, mely inkább a 14–18 éves kori pártidentifikációs folyamatokat és az ahhoz kapcsolódó ideológiai folyamatokat határozhatta meg, látens formában. A kutatás beigazolja azt a többszörösen megerősített, magyar oktatási rendszerre jellemző mintázatot, miszerint a pedagógusok nem kívánunk hozzájárulni a fiatalok serdülőkori pártidentifikációs politikai szocializációs folyamatához.

Harmadrésről az egyes informális – iskolai oktatáson túlmutató – helyzetekben a pedagógusoknak lehetett egy megerősítő, támogató hatása, melyek a TizenX tagjainak korai (párt)politikai aktivitására is kihathatnak, megerősítik az ideológiai elköteleződést, mely az őket tanító és velük hasonló politikai véleményen lévő pedagógusok felől érkezhettek, s amely a harmadik tinédzserkori politikai szocializációs forma lehetett.

A kutatás rámutat, hogy a TizenX tagjait is középiskolákban tanító pedagógusok, mint serdülőkori politikai szocializációért felelős szocializációs szereplőknek kulcsfontosságú hatása lehet mind az állampolgári aktivitás kialakításában, mind a politikai érdeklődés serkentésében. A kutatás megerősíti azokat a nemzetközi kutatók által leírtakat, miszerint a nyitott tantermi légkör, a moderált, kellően lehatárolt keretek között zajló közös közéleti, társadalmi diszkusszió lehetősége rendkívül fontos szerepet játszhat a fiatalok politikai szocializációjában. Talán ezért is volna fontos, hogy társadalmi szinten nagyobb figyelmet fordítsunk az iskolában rejlő politikai szocializációs hatások és lehetőségek felmérésére, újabb empirikus kutatások formájában. Jelen kutatás legnagyobb limitációja pontosan ebből következik: amíg nem térképezzük fel egyéb kvalitatív és kvantitatív módszerekkel dolgozó kutatások formájában az iskola politikai és állampolgári szocializációs hatását (mind a diákok, mind a pedagógusok véleményének becsatornázásával), addig csupán részleges, töredezett képet tudunk adni a mindenkor fiatalok politikai és állampolgári szocializációjáról. Amíg ez nem történik meg, csupán találgathatunk arról, hogy a magyar iskolák hogyan segíthetnének abban, hogy – hasonlóan a Momentum TizenX-ben aktív fiatalokhoz – egy közéleti, társadalmi kérdések iránt fogékonyabb, politikailag tájékozottabb és aktívabb generáció nőhessen fel a jövő Magyarországon.

Irodalom

Bartels, Larry M., Jackman, Simon (2014). A Generational Model of Political Learning. *Electoral Studies* 33 (1): 7–18.

Benedek István (2017). Sodródó magyar demokrácia. A politikai részvétel és a választói magatartás zavarai. Jel-kép: *Kommunikáció Közvélemény Média* 2017/3. szám, p. 17–35.

Bigler, R. S., Arthur, A. E., Hughes, J. M.–Patterson, M. M. (2008). The politics of race and gender: Children's perceptions of discrimination and the U.S. presidency. *Analyses of Social Issues and Public Policy (ASAP)*, 8(1), 83–112.

Bos, A., Greenlee J., Holman, M., Oxley, Z., Lay, J (2022). This One's for the Boys: How Gendered Political Socialization Limits Girls' Political Ambition and Interest. *American Political Science Review*, 116(2), 484-501. doi:10.1017/S0003055421001027

Böcskei Balázs, Kovács Tamás, Mikecz Dániel, Oross Dániel, Szabó Andrea (2014). *Tüntetéskutatás, 2014. Nincs hova hátrálnunk!* 2014. december 16., Gyorsjelentés.

Brophy, Jere, Alleman, Janet (2005). *Children's Thinking About Cultural Universals. Children's Thinking About Cultural Universals.* doi: 10.4324/9781410615619.

Bruther, Michael, Harrison, Sarah (2009). *The Future of Our Democracies.* Young Party Members in Europe. New York: Palgrave Macmillan.

Campbell, David E. (2005). Voice in the classroom: How an open classroom environment facilitates adolescents' civic development. CIRCLE Working Papers 28.

Crick, Bernard (1998). *Education for Citizenship and the Teaching of Democracy in Schools.* Final Report. London: Qualifications and Curriculum Authority, September 22.

Csepeli György, Kéri László, Stumpf István (1992). *Állam és polgár. Változás és folyamatosság a politikai szocializációban Magyarországon.* Kiadja: MTA Politikai tudományok intézete, Budapest.

Csákó Mihály (2009). Iskolai demokrácia, diákkormányzatok, diákjogok. In *Lukács, a mi munkatársunk: a WJLF tisztelgő kötete Lukács Péter 60. születésnapjára.* - Budapest: WJLF, 2009. - p. 91–110.

Csákó Mihály (2011). Állampolgárokat nevel-e az iskola? In Bauer Béla–Szabó Andrea (szerk.) *Arctalan (?) nemzedék: Ifjúság 2000-2010.* Budapest: Nemzeti Család- és Szociálpolitikai Intézet, p. 101–114.

Csákó Mihály, Sebestyén Annamária (2017). *Egy autentikus diákmozgalom.* EDUCATIO, 26 (1). pp. 26-37.

Donbavand, Steven, Bryony Hoskins (2021). Citizenship Education for Political Engagement: A Systematic Review of Controlled Trials. *SocialSciences*10: 151. <https://doi.org/10.3390/socsci.10050151>.

Engler Ágnes (2020). Családi közösségek. In: Pusztai Gabriella (szerk.): *Nevelésszociológia. Elméletek, közösségek, kontextusok.* Kiadta a Debreceni Egyetemi Kiadó, p. 133–158.

Fenyő D. György (2017). Homo politicus – homo pedagogicus. Az iskola és a politika 2017. *Új pedagógiai szemle*, 2017/9-10. Online elérhetőség: <https://folyoiratok.oh.gov.hu/uj-pedagogiai-szemle/homo-politicus-homo-pedagogicus>. Utolsó letöltés: 2021.08.25.

Fényes Csongor (2015): Mozgolódás, tüntetés, foglalás. A budapesti egyetemfoglalás felépítése és működése. Kötetlen. Az ELTE Angelusz Róbert Társadalomtudományi Szakkollégium tanulmánykötete. Kiadja az ELTE Róbert Társadalomtudományi Szakkollégium, p. 63–96.

Fényes Csongor (2021). Politikai szocializáció a Momentum TizenX körében. In: Dr. Koncz István, Szova Ilona (szerk.) *Tizennyolc éve az európai Magyarország tudományos megújulása és a fiatal kutatók szolgálatában: A PEME XXII. PhD – Konferenciájának előadásai* (Budapest, 2021. november 11.). Budapest, Magyarország: Professzorok az Európai Magyarországiért Egyesület (2021), pp. 92–107.

Fényes Csongor (2023). Előszobában az új szereplők. Politikai szocializációs a Momentum TizenX körében. *Politikatudományi Szemle*, XXXII/1.pp. 7–32.

Fényes Csongor, Galgóczi Eszter (2021). Túl a politikai kampányon - Megmaradhat a Sétáló Budapest szervezete egy vesztes kampány után? Átdolgozás alatt, kéziratban.

Gerő Márton, Susánszky Pál (2014). Hallgatói mozgalmak és felsőoktatási politika, in: *Educatio*, XXIII. évf. 1. sz. /Mérleg, 2010–2014/, 121–132.

Ghitza, Yair, Gelman, Andrew N.d. (2014). “*The Great Society, Regans’s Revolution, and Generations of Presidential Voting*” http://www.stat.columbia.edu/~gelman/research/unpublished/cohort_voting_20140605.pdf.

Grasso, M.T. (2014). “Age, Period and Cohort Analysis in a Comparative Context: Political Generations and Political Participation Repertoires in Western Europe.” *Electoral Studies* 33: 63–76. DOI: 10.1016/j.electstud.2013.06.003

Grasso, M.T., Farrall, S., Gray, E., Hay, C., W. Jennings (2018). “Socialisation and generational political trajectories: An age, period and cohort analysis of political participation in Britain” *Journal of Elections, Public Opinion, and Parties* (Open Access) <https://doi.org/10.1080/17457289.2018.1476359>.

Jennings, M. K. (2007). “Political socialization,” in *The Oxford Handbook of Political Behavior*, eds R. J. Dalton, and H.-D. Klingemann (Oxford: Oxford University Press), p. 29–44.

Jakab György (2020). Az iskolai állampolgári nevelés – a különböző pedagógiai kultúrákban és ifjúságszociológiai kutatásokban. *Új Pedagógiai Szemle*, 2020/1-2. szám, p. 114–132.

Jakubowski, Jakab (2021). Political socialization in meme times: Adolescents and the sources of knowledge concerning politics. *Review of Education, Pedagogy, and Cultural Studies*, DOI: 10.1080/10714413.2021.1872315

Stadelmann, Steffen Isabelle, Sulzer, Linda (2017). Just another brick in the wall? The relationship between classroom-based political education and the political interest of young adults in Switzerland. *Journal of Youth Studies*, DOI: 10.1080/13676261.2017.1395832

Holle Alexandra, Ványi Éva (2022). Helyzetkép a hazai iskolai állampolgári nevelésről. Kontextus, kudarcok, kutatási irányok és kihívások. *Politikatudományi Szemle* XXXI/3., p. 7–33.

Hooghe, M., Stolle, D. (2004). Good girls go to the polling booth, bad boys go everywhere: Gender differences in anticipated political participation among American fourteen-year-olds. *Women, Politics & Policy*, 26, 1–23. doi:10.1300/j014v26n03_01.

Kalocsai Janka (2014). Demokratikus attitűdök a hazai közoktatásban. *Educatio*, 23. évfolyam, 2. szám, p. 327–335.

Kalocsai Janka, Kaposi József (2019). Tanítjuk vagy tanuljuk a demokráciát? Egy felmérés tanulságai. *Új Pedagógiai Szemle*, 69. évfolyam, 11.-12. szám, p. 5–16.

Kéri László (1998). A politikai szocializációról. In *Tíz év próbaidő*. Budapest: Helikon Kiadó, p. 189–215.

Khan, Tauhid Hossain, MacEachen, Ellen (2022). An Alternative Method of Interviewing: Critical Reflections on Videoconference Interviews for Qualitative Data Collection. *International Journal of Qualitative Methods*. Volume 21: 1–12. DOI: 10.1177/16094069221090063.

Kiess, Johannes (2021). Class Against Democracy? Family Background, Education, and (Youth) Political Participation in Germany. In.: *Palgrave Studies in Young People and Politics* ISBN 978-3-030-63675-3 ISBN 978-3-030-63676-0 (eBook) <https://doi.org/10.1007/978-3-030-63676-0>, p. 29–56.

Kobl Gabriella Adrienn, Kerpel-Fronius Balázs (2024). Politikai aktivizmus és fiatalok. Az EDF, mint az apolitikus attitűd változásának mozgatórugója. In Papházi Viktor, Oross Dániel, Szabó Andrea (szerk.) *Csendes? Mozgalmi? Miként jellemezhető a magyar ifjúság?* Budapest: Nemzeti Ifjúsági Tanács Szövetség, 127–147.

Kvale, Steinar (2005). Az interjú. *Bevezetés a kvalitatív kutatás interjútechnikáiba*. Budapest: Józsefvárosi Műhely.

Liyuan, Liu, Donbavand, Steven, Hoskins, Bryony, Janmaat, Jan Germen, Kavadias, Dimokritos (2021). Measuring and Evaluating the Effectiveness of Active Citizenship Education Programmes to Support Disadvantaged Youth. *SocialSciences*10: 394. <https://doi.org/10.3390/socsci10100394>

Lobe, B., Morgan, D. L., Hoffman, K. (2022). A Systematic Comparison of In-Person and Video-Based Online Interviewing. *International Journal of Qualitative Methods*, 21. <https://doi.org/10.1177/16094069221127068>.

Neundorf, A., Niemi, R. G., Smets, K. (2016). The compensation effect of civic education on political engagement: How civics classes make up for missing parental socialization. *Political Behavior*, 38(4), 921–949. <https://doi.org/10.1007/s11109-016-9341-0>.

Neundorf, Anja – Smets, Kaat (2017). Political Socialization and the Making of Citizens. *Oxford Handbooks Online*. DOI: 10.1093/oxfordhb/9780199935307.013.98.

Niemi, Richard G., Jane Junn (1998). Civic Education: What Makes Students Learn. New Haven: Yale University Press.

Moore, S. W., Lare, J., Wagner, K. A. (1985). The child's political world: A longitudinal perspective. Westport, CT: Praeger.

Mikecz Dániel (2024). Oktatási tüntetések politikai lehetőségstruktúrája az Orbán rezsimben. In Papházi Viktor, Oross Dániel, Szabó Andrea (szerk.) *Csendes? Mozgalmi? Miként jellemezhető a magyar ifjúság?* Budapest: Nemzeti Ifjúsági Tanács Szövetség, 79–98.

Mikecz Dániel, Oross Dániel (2018). Klímaaktivizmus Magyarországon A II. és III. Globális Klímasztrájk során végzett kérdőíves tüntetéskutatás eredményei. Kutatási jelentés, Társadalomtudományi Kutatóközpont Politikatudományi Intézet.

Oliffe, John L., Kelly, Mary T., Montaner, Gabriela Gonzalez, Yu Ko, Wellam F. (2021). Zoom Interviews: Benefits and Concessions. *International Journal of Qualitative Methodes*. Volume 20, p. 1–8.

Percheron, Annick (1999). Durkheim és a kultúra antropológia öröksége. In Szabó Ildikó–Csákó Mihály (szerk.) *A politikai szocializáció. Válogatás a francia nyelvterület szakirodalmából*, Budapest: Új Mandátum Könyvkiadó, p. 44–57.

Pusztai Gabriella (2020). Az iskolai szocializáció értelmezési paradigmái. In: Pusztai Gabriella (szerk.) *Nevelésszociológia. Elméletek, közösségek, kontextusok*. Kiadja: Debreceni Egyetemi Kiadó, p. 13–29.

Róna Dániel, Szabó Andrea (2012): A kutatás módszertana. In: Szabó Andrea (szerk.) (2012) *Racionálisan lázadó hallgatók 2012. Apátia – Radikalizmus – Posztmaterializmus a magyar egyetemisták és főiskolások körében I*. Szeged, Belvedere Meridionale, 15–24

Róna Dániel, Szabó Andrea (2017): A 2015-ös adatfelvétel módszertana. In: Szabó Andrea, Oross Dániel (szerk.): *Csendesek vagy lázadók? A hallgatók politikai orientációi Magyarországon (2011–2015)*. Szeged–Budapest, Belvedere Meridionale, MTA TK PTI, 208–210. p.

Sebestyén Annamária (2021). A pártokba vezető politikai szocializációs scenáriók a magyar hallgatók körében. *Themis: Az ELTE Állam- és Jogtudományi Doktori iskolának elektronikus folyóirata*, pp. 103–129.

Szabó Andrea (2014): A kutatás módszertana. In: Szabó Andrea (szerk.) *Racionálisan lázadó hallgatók II. Apátia – radikalizmus – posztmaterializmus a magyar egyetemisták és főiskolások körében*. Budapest–Szeged, Belvedere Meridionale – MTA TK PTI, 13–16.

Szabó Andrea (2019): *A magyar egyetemisták és főiskolások politikai integrációja 2019-ben*. Prague, Heinrich Böll Stiftung.

Szabó Andrea, Oross Dániel (2024) *A magyar egyetemisták politikai integrációja, 2024*. Budapest, HÖOK Alapítvány.

Szabó D. Miklós (1988). A politikai szocializációs folyamatok feltételrendszere a felsőoktatásban. In Szántó Zsuzsa (szerk.) *Hazai politikai szocializációs folyamatok*. Budapest: MSZMP KB Társadalomtudományi Intézete, 85–114.

Szabó Ildikó (1999). Iskola és társadalom – közoktatással kapcsolatos társadalmi elvárások Magyarországon. *Új Pedagógia Szemle*, p. 27–42.

Szabó Ildikó, Falus Katalin (2000). Politikai szocializáció közép-európai módra. A magyar sajátosságok. *Magyar Pedagógia*, 10 (4), p. 383–400.

Szabó Ildikó (2009). A nemzet és a szocializáció. *A politika szerepe az identitások formálódásában Magyarországon 1867–2006*. Budapest: L'Harmattan Kiadó.

Tates K., Zwaanswijk M, Otten, R. (2009). Online focus groups as a tool to collect data in hard-to-include populations: Examples from paediatric oncology. *BMC Med Res Methodol*. 2009; 9, p. 1–15.

Róna Dániel, Sörös Anett (2012). A kuruc.info nemzedék. Miért népszerű a Jobbik a fiatalok között? In: Szabó Andrea (szerk.): *Racionálisan lázadó hallgatók, 2012. Apátia-ra-*

dikalizmus–posztmaterializmus a magyar egyetemisták és főiskolások körében I. Kiadja: Belvedere Meridionale, Szeged. p. 113–156.

van Deth, J. W., Abendschön, S., Vollmar, M. (2011). Children and Politics: An Empirical Reassessment of Early Political Socialization. *Political Psychology*, 32(1), p. 147–173.

Vermes Ádám (2015). *Politikai szocializáció és állampolgári nevelés a rendszerváltás utáni Magyarországon*. Budapest, Méltányosság Politikaelemző Központ.

Wanders, Frank H.K., Bert Dijkstra. Anne, Maslowski, Ralf, van der Veen, Ineke, Amnå, Erik (2020). The Role of Teachers, Parents, and Friends in Developing Adolescents' Societal Interest. *Scandinavian Journal of Educational Research*, DOI: 10.1080/00313831.2020.1754901.

Weiss, J. (2020). What Is Youth Political Participation? Literature Review on Youth Political Participation and Political Attitudes. *Front. Polit. Sci.* 2:1. doi: 10.3389/fpos.2020.00001.

Kobl Gabriella Adrienn – Kerpel-Fronius Balázs
Politikai aktivizmus és fiatalok.
Az EDF mint az apolitikus attitűd
változásának mozgatórugója

Bevezetés

A rendszerváltás utáni fiatalsággal, a fiatalok politikai aktivitásával foglalkozó különböző kutatások (Gazsó és Szabó, 2002; Laki és Szabó, 2014) hasonló eredményekre jutottak, melyek szerint a magyar fiatalok – a magyar társadalom egészéhez hasonlatosan – egy alapvetően apolitikus, közömbös csoport. A kétezres évek ugyan a kilencvenes évekhez képest a közéleti érdeklődés növekedését hozta, ám 2010 után ismét visszaesés figyelhető meg az érintett csoportban (Szabó, 2019). Ugyanakkor a 2010-es évek elejétől olyan folyamatok is megfigyelhetők (pl. diákszervezetek megalakulása, tüntetések szerveződése – lásd még e kötetben Mikecz, 2023), amelyek elősegítették a fiatalok tudatos belépését a politikai térbe. Mindez ráadásul túlmutat a korosztály számára komfortos online téren. Ezen tüntetések kiváltó oka a 2011-ben nyilvánosságra kerülő felsőoktatási koncepció¹, illetve a 2011. decemberi új felsőoktatási törvény elfogadása; a felvételi keretszámok megváltoztatása, a hallgatói szerződés ötlete a források csökkentésével együtt (Gerő és Susánszky, 2014). A „mozgalmi mezőbe” először a különböző, ekkor megalakuló egyetemi csoportosulások léptek be, ám később megjelentek a középiskolás korosztályok szervezetei: a Diákellenállás a Felsőoktatásért és a Középiskolai Hálózat, vagy az ADOM Diákmozgalommá alakuló Független Diákparlament. Ekkor szerveződnek továbbá az első – azóta népszerűvé váló – iskolai ülősztrájkok, illetve kiderült, hogy a középiskolai diákság képes lehet város szintű demonstrációk szervezésére is. Megmutatkozott, hogy léteznek ennek a fiatal, 15–20 éves korosztálynak is olyan csoportjai, melyek képesek politikai aktivitásra, tehát az eddigi fiatalokat érintő kutatások trendjeitől eltérően mégsem bizonyultak apolitikusnak.

---

¹ A Széll Kálmán terv költségvetési megszorításai miatt a közszférában dolgozó pedagógusok béreit befagyasztották, illetve az oktatási intézmények költségvetése is csökkenhetett, lásd HVG 2011, illetve Nemzetgazdasági Minisztérium 2012.

2011 óta az SZFE, a CEU, a “kockás inges” pedagógusok melletti szolidaritási mozgalmakban hasonló szerepben álltak ki a középiskolás csoportok és az egyetemi hallgatók tanáraik mellet. Ugyanakkor a 2022-es események már főleg az általános- és középiskolásokat érintették közvetlenül. A tanárokkal való szolidaritás mellett a tiltakozások vezérgondolata a minőségi oktatás igénye, emellett a jövő elvesztésének gondolata is egyre hangsúlyosabban jelent meg. A középiskolai szervezetek ekkor már nem pusztán a hallgatói és pedagógus tömörülések háttérében jelentek meg, hanem szervezeteik egyre aktívabban kerültek a politikai térbe, megmozdulásaik pedig a közfigyelem és a média látókörébe. Ezen szervezetek közül a legfontosabbak az ADOM Diákmozgalom és az Egységes Diákfront (EDF), amely 2022. okt. 14-én alakult, akcióival az oktatás egyre súlyosabb problémáira kívánja felhívni a figyelmet.

Úgy gondoljuk, hogy bár az egyetemi hallgatók politikai aktivitásáról, beállítódásáról készültek kutatások (Gerő és Susánszky, 2014; Oross és Szabó, 2019), érdemes lehet az eddig talán kevésbé vizsgált aktívabb középiskolás diákokról, illetve egy konkrét csoportjukról is többet megtudnunk. Tanulmányunkban a 2022-ben kezdődött, közoktatással kapcsolatban szerveződő tüntetésekben aktív középiskolás korosztály – az EDF tagok – politikai aktivitását és politikai szocializációját vizsgáljuk kvalitatív módszerekkel. Arra vállalkozunk tehát, hogy minél teljesebb képet adjunk e diákok politikai szocializációjáról, gondolatairól, kockázatvállalásáról, jövőképéről és magáról a szervezetről. Kutatási kérdéseink ennek megfelelően a következők:

- Találunk-e valamilyen egyedi jellemzőt a vizsgált diákcsoport politikai szocializációjában az apolitikusnak leírt magyar átlag fiatalsághoz képest?
- Hogyan viszonyulnak kortárscsoportjukhoz, illetve a politikai térhez?
- Mi adja részvételük motivációját?
- A politikai szocializáció, motiváció, kockázatvállalás, problémaérzékelés téren mutatkozik-e különbség a budapesti és a szegedi EDF-es diákok között?
- Szerepel-e a jövőképükben a további aktivista lét, további önkéntes-, civil részvétel, akár politikai pálya?

Fontos kiemelni, hogy olyan kapcsolati sokszöveget vizsgáltunk, amelyben a szülők, tanárok, diákok, és oktatási jogalkotók komplex rendszert alkotnak, így a gimnazistákról alkotott teljes kép készítéséhez további szereplőket is be kellett vonnunk. Ennek érdekében egyéni interjúkat készítettünk a tiltakozásban aktívan résztvevő szülőkkel és pedagógusokkal is. Tanulmányunk lényegét tekintve egy pillanatkép a csoport életéből, melyben bemutatjuk, hogy ezek az aktív fiatalok miként gondolkodnak jelenlegi helyzetükről, jövőjükéről, hogyan reflektálnak magukra, illetve hogyan reflektálnak rájuk az őket körülvevők. Úgy gondoljuk, hogy a fiatal civil mozgalmak ilyen jellegű vizsgálata, e pillanatkép rögzítése mindenképpen szükséges, és akár a jövő mozgalmai, aktivistái számára is tanulságokkal szolgálhatnak.

A kutatás módszertana

Ahhoz, hogy a fent említett kérdésekre választ kapjunk, a politikailag legaktívabb közösséget kerestük meg: az EDF tagjai képezik a vizsgált populációt. Tanulmányunkban az ifjúságszociológiai kutatásoktól eltérően a 14–20 év közötti gimnazistákat érjük fiatalok alatt. Úgy gondoljuk, hogy a tüntetéseken, bojkottokban való részvétel, civil szervezeti aktivitás a hagyományos részvételi módoknál mélyebb egyéni bevonódást (kockázatvállalást, időáldozatot) jelent (Róbert és Szabó, 2017). Ahhoz, hogy feltérképezzük az EDF tagok attitűdjeit, online fókuszcsoportos interjúkat készítettünk. Sajnos az általunk megkeresett 6 nem megyeszékhelyű szervezettől nem érkezett válasz legnagyobb igyekezetünk ellenére sem, így kutatásunkat budapesti és szegedi tagok bevonásával végeztük. Ehhez két online fókuszcsoportos interjút készítettünk 5-5 fő bevonásával. A diákok különböző gimnáziumokból éreztek (állami finanszírozású, Waldorf és magán-, egyházi finanszírozású intézményből), 10. és 11. évfolyamos tanulók voltak, akik vezető szerepet töltöttek be az EDF szegedi vagy budapesti szervezetében.

Az online formátum előnye, hogy a fiatal korosztály szívesebben vett részt ilyen típusú interjúkban, és ez elősegítette egy adatgazdag kutatás létrejöttét. Ez a forma nem kötötte helyhez az interjúalanyokat, kényelmes, barátságos közegben, könnyedebben és fókuszáltabban tudtak a kérdésekre és egymásra koncentrálni. Az online videókonferencia előnye, hogy a megfelelő beállítások mellett moderátorként és résztvevőként is az interjú közben és később, az interjú elemzése során is részletesen tanulmányozhatók az elhangzottak, amelyek további információforrást biztosítanak (Vicsek, 2013).

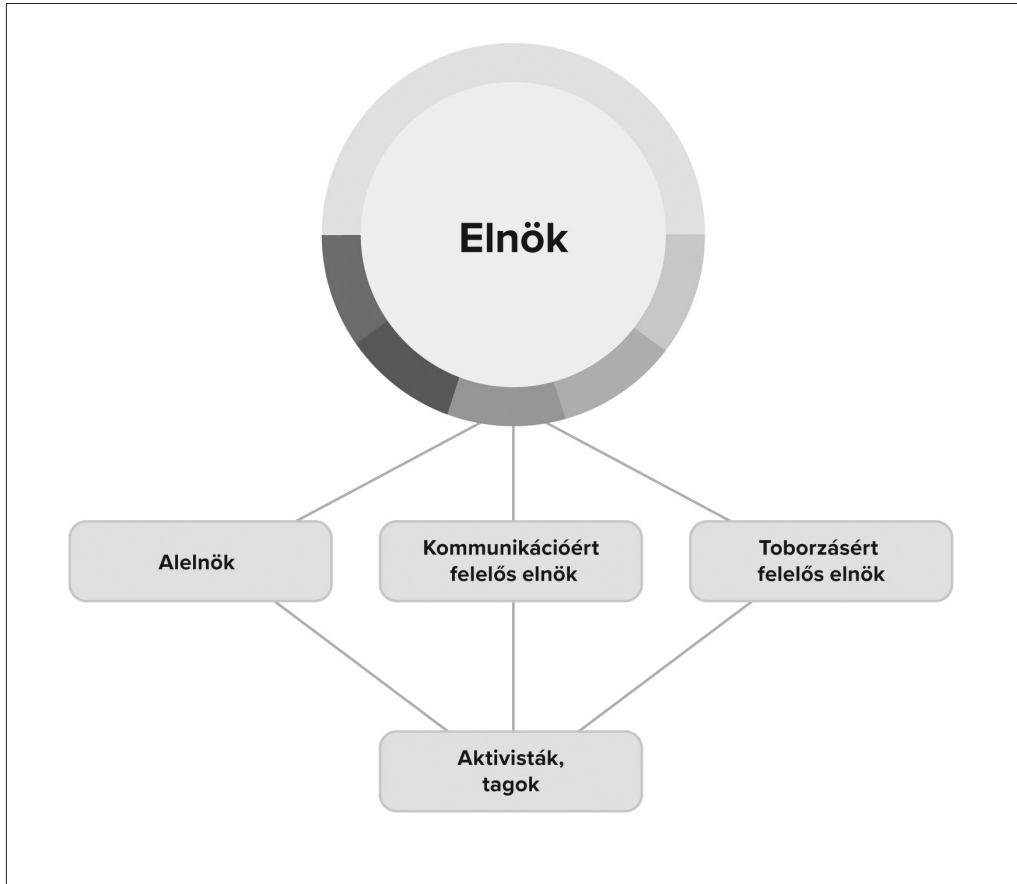
Igyekeztünk a politikai szocializáció összes “állomásáról” interjúalanyokat becsatornázni a kutatásba a vizsgált diákok minél több aspektusból történő megismeréséhez. Így két budapesti és egy szegedi gimnáziumi tanárt (aki oszlopos tagja a STEP-nek, a Szegedi Tanárok Együttműködési Platformjának, mely a szegedi megmozdulások támogatója volt), illetve két szegedi szülőt, (aki aktív tagjai és alapítói az Egységes Szülői Front szegedi szervezetének) kérdeztünk meg, ők hogyan látják az EDF-es fiatalok attitűdjét.

Az alábbiakban a fókuszcsoportos interjúk (melyeket diákokkal készítettünk el) és a mélyinterjúk (melyeket a szülőkkel és tanárokkal) főbb kérdéscsoportjait mutatjuk be, kiemelve néhány fontosabb kérdést, és jelezve, hogy adott kérdésblokkra mennyi időt szántunk. Átlagosan elmondható, hogy egy fókuszcsoportos beszélgetés 1,5–2 óráig tartott (a fókuszguideot lásd a Mellékletben).

Fontos látni, hogy az EDF szervezete sem a vizsgálatunk időpontjában (2023. május–július), sem e tanulmány megjelenésekor nem rendelkezik állandó szervezeti struktúrával. Nem beszélhetünk Budapest és Szeged alá-fölé rendelt viszonyáról, illetve a csoportokon belül megvalósuló és egyértelműen különválasztható, szilárd pozíciókról sem. Ennek egyik oka a szervezet sajátos szabálya: a vezetők középiskolai tanulmányaik végétével le kell, hogy mondjanak tisztségeikről. Kutatásunkat nehezítette, hogy interjúink az átalakulás időpontjában

zajlottak. Az alábbiakban egy megközelítőleg felvázolt szervezeti ábra látható, melyet a szegedi és budapesti tagok beszámolóí szerint ábrázoltunk és megfeleltethető mindkét csoportnak.

1. ábra. Az EDF megközelítőleg felvázolt szervezeti ábrája (saját szerkesztés a fókuszcsoportos interjúk alapján)

FORRÁS: SAJÁT SZERKESZTÉS.

Politikai szocializáció, kapcsolódás, motiváció

Az egyik alapvető kérdés kutatásunk során az volt, hogy vajon mi a közös az érintett fiatalok politikai szocializációjában, melyek azok az esetleges közös pontok, történések, amelyek az aktívabb közéleti részvétel felé irányították őket. Tanulmányunk készítése során Percheronra (1999) támaszkodva igyekeztünk az általunk megkérdezettek politikai szocializációját három egymással részben összefüggő szempontból megvizsgálni.

Elkülönítjük először a politika területét, amely a minket körülvevő társadalmat rendező alapértékek, az adott politikai rendszert jellemző ideológiák,

cselekvési minták, viszonyok és normák ismeretét jelenti. Az ehhez való viszonyulás észlelésének mikéntjét mintegy determinálja a második terület, a fiatal körülvő társadalmi környezet, illetve természetesen hangsúlyos a család és az iskola, mint elsődleges és másodlagos szocializációs közeg (Nagy–Trencsényi, 2012). A harmadik terület pedig az egyén tapasztalatainak összességét takarja.

Magától értetődőnek tűnik, hogy a politikailag legaktívabb fiatalok az őket körülvő társadalmi, politikai valóságot ismerik, azzal kapcsolatosan komoly ismeretanyaggal bírnak (1. pecheroni terület). Ez a feltételezésünk a beszélgetés során megerősítést nyert, kérdéseinkkel főként azt igyekeztünk meghatározni, hogy a csoport tagjainak társadalmi környezete – különös tekintettel a családra és az iskolára –, mennyiben segítette elő, ösztönözte aktivitásukat (2. terület), illetve melyek voltak azok az egyéni tapasztalatok (3. terület), amelyek motiválták őket a politikai térben való participációra.

Az EDF tagok politikai szocializációja

„A politikai szocializáció szakirodalmában egyetértés van abban, hogy a gyerek társadalmi személyiségének formálódásában a család játssza a meghatározó szerepet, már csak érzelmi kötelei miatt is. Az iskola hatásai inkább a család alapvető hatásainak a módosításában jelentősek” (Szabó és Falus, 2000: 387).

A családi közeg politikai szocializációs szerepe

Az interjúalanyokról – lakóhelytől függetlenül – általánosságban elmondható, hogy családi környezetükben nem számít tabunak a politikai kérdésekről való beszélgetés, sokuknál kifejezetten elvárás is a saját vélemény megfogalmazása. Az esetlegesen közösen nézett közéleti, politikai műsorokra, hírekre való reflektálás, az azokat követő vita mind a hétköznapjaik részét képezik. Volt olyan diák, aki szüleit apolitikusnak, a politikai szférával szemben negatívnak, kritikusként írta le, de ebben a helyzetben sem került sor az otthoni politikai viták elfojtására.

Talán ennek az általában nyílt és ösztönző kommunikációnak is köszönhető, hogy megkérdezettjeinkre a közéleti érdeklődésen túl jellemző az aktív egyéni politikai út- és identitáskeresés; ennek során többen számoltak be például a jobboldalról (saját bevallásuk szerint akár szélsőjobbról) való balratolódásról. Érdekes módon erről a folyamatról jobb és baloldali szülőkkel rendelkező fiatalok is beszámoltak. Általánosságban azonban interjúink megerősítik Percheron (1999) azon eredményeit, mely szerint a szülők részben ideológiai szimpátiájukat

is átörökítik gyermekeikre és teszik ezt annál erősebben, minél magasabb a közéleti érdeklődésük és a véleményükkel gyermekük minél inkább tisztában van.

Interjúalanyaink többségében a szülők támogató hozzáállásáról számoltak be, néhány esetben azonban a politikai térbe való aktív belépés családi konfliktushoz vagy akár tüntetésektől való eltiltáshoz vezetett. Itt meg kell jegyeznünk, hogy több megkérdezett is beszámolt olyan EDF tagokról, akik szüleik tudta nélkül vesznek részt a szervezet életében. Ezt a megkérdezett tanárok és szülők is kiemelték. Számukra igyekeztek további megerősítést és támogatást biztosítani. A támogató és a kevésbé vagy nem támogató szülői hozzáállásban közös pont és gyakran emlegetett momentum a féltés, aggodás. Ez két dimenzióban érhető tetten: egyrészt a tüntetéseken szerzett esetleges fizikai sérülésektől, másfelől gyermekük karrierjének, jövőjének ellehetetlenülésétől való félelem.

Az iskolai közeg politikai szocializációs szerepe

A fiatalok társadalmi környezetének másik meghatározó intézménye az iskola, e másodlagos szocializációs térben töltik napjaik jelentős részét tanáraik és kortársaik társaságában. A vonatkozó tanulmányok egyetértenek abban, hogy az itt látott minta, és a kialakított kapcsolatok jelentős mértékben formálhatják értékválasztásaikat (Nagy, 2013; Bognár és Szabó, 2017). A példamutatásra jellemző, hogy azon gimnáziumok, ahol a tantestület jelentős mértékben vett részt a tiltakozásokban, sztrájkokban, ott a diákok ezirányú aktivitása is magasabbnak tűnt a megkérdezett diákok és tanárok szerint is. Nem eldönthető a kérdés, hogy emögött valóban inkább a tanárok példamutatása áll, vagy közrejátszik e gimnáziumok egyébként is liberálisabb (akár öntudatosabb) légköre vagy az esetleges retorziók hiánya. Azonban az is megfigyelhető, hogy általában a tanárok melletti szolidaritási akciók vezettek a diákok önszerveződéséhez, így például az EDF megalakulásához is.

Foglalkoztunk azzal a kérdéssel is, hogy az általunk megkérdezett diákok milyennek látják az őket körülvevő kortárs csoportot. Az eddigi kutatási eredményeket megerősítve összességében az interjúalanyok a diákság nagyfokú passzivitásáról számoltak be. Az EDF-es diákok véleménye szerint a legnagyobb aktivitás a budapesti – leginkább liberálisnak mondott – gimnáziumokban tapasztalható, ugyanakkor szerintük még itt is jelentős a passzivitás mértéke. Úgy érzékelik, hogy a diákság jelentős részét nem képesek, gyakran lehetetlen is megszólítani, hogy a „*társadalomnak csak egy részét tudták felrázni*”.² Beszámolóik szerint sok diáktársuk jelezte számukra, hogy bár „*egyetértenek a tiltakozás*

---

² 11. osztályos budapesti gimnazista fiú, EDF vezetőségi tag gondolata a tüntetések hatásosságáról - fókuszcsoporthoz tartozó interjú.

*céljaival, de nem akarnak abba belekeveredni.*³ Ez véleményük szerint köszönhető egyfelől annak, hogy a hazai politikai térhez – már akár a „politika–politizálás” szavakhoz is – rendkívül sok negatív képzet társul, és a köztudatban a politizálás alatt a fiatalok leginkább a pártpolitikát értik (Oross, 2016). Ahogy az egyik megkérdezett interjúalany aktivistánk fogalmazott: *„sokan nem tudják, hogy a politika az nem negatív”*⁴, így először erről kell, kellene őket meggyőzni. Egy másik, a tagtoborzást hátráltató tényező beszámolóik szerint, hogy sok diák az oktatási problémákat, a tanártüntetések nem tekinti saját problémájának: *„minek foglalkozni vele?”, „ez csak a tanárokról szól”, „én úgysem szeretem XY tanárnőt”*.⁵

Fontos kiemelni azonban, hogy az általunk megkérdezett tanárok arról számoltak be, hogy az első kockásinges diákmegmozdulások óta (2011) most nőtt meg leginkább a diákok aktivitása, a tanulók korcsoporttól függetlenül egyre nagyobb arányban foglalkoznak közéleti hírekkel, aktivizálódnak, lépnek be különböző szervezetekbe. Úgy érzékelték, hogy általában egy-egy baráti kör, csoport duzzadt nagyobb csoportosulássá. Véleményünk szerint ez a meglátás egybevág Fényes (jelen kötet, 2024) azon megállapításával, hogy az iskola töb-birányú szocializációs légkörében (tanáraik facilitátor szerepe mellett) a kortársak egymást szocializálják. A szervezésben leginkább résztvevők az általában egyébként is aktív diákok közül kerülnek ki, de jelentős a *„csendes aktívak”*⁶ aránya, *„akik addig ugyan kevésbé voltak részesei ilyen akcióknak, most mégis megjelentek a sorozatos tüntetéseken”*.⁷ Véleményük szerint az elmúlt egy-két évben ez az aktivitás tehát magasabb lett és fennmaradt, mivel az oktatás általános helyzete egyre rosszabbá vált.

A kormánymédia narratívája gyakran sugallja⁸, hogy a tiltakozásokban résztvevő fiatalok jelentős része „heccből” vesz részt a tüntetéseken, a fiatalok tulajdonképpen lógnak az iskolából. Ezt az általánosítást minden általunk megkérdezett személy elutasította. A diákok elismerték, hogy biztosan voltak olyan diákok, akik ilyen indíttatásból csatlakoztak az akciókhoz, ugyanakkor a számuk elhanyagolható. A tanárok is ezt az álláspontot képviselték, szerintük;

³ 10. osztályos budapesti gimnazista fiú, EDF vezetőségi tag gondolata a tagtoborzás, passzív diáktársak bevonásáról - fókuszcsoporthoz tartozó interjú.

⁴ 11. osztályos budapesti gimnazista fiú, EDF vezetőségi tag gondolata az apolitikusnak vélt fiatalokról, a passzív diáktársakról - fókuszcsoporthoz tartozó interjú.

⁵ 11. osztályos szegedi gimnazista lány, EDF vezetőségi tag gondolata arról, hogy miért nem aktivizálódott az összes diák - fókuszcsoporthoz tartozó interjú.

⁶ Pályáját elhagyó budapesti gimnáziumban tanító tanárnő gondolata arról, hogy kik vettek részt a tüntetéseken a diákok közül – interjú.

⁷ Pályáját elhagyó budapesti gimnáziumban tanító tanárnő gondolata arról, hogy kik vettek részt a tüntetéseken a diákok közül - fókuszcsoporthoz tartozó interjú.

⁸ Bővebben lásd Ripost 2019, a hiányzásokról továbbá: HVG 2018.

„egy-egy akció esetében még lehet szó lógásról, de hosszútávon aktivistáskodni, esetleg részt venni egy szervezet életében, tüntetésekre járni fárasztó dolog, az valamifajta (lógáson túli) erős egyéni motivációt feltételez”.⁹

A tanár-diák viszony szerepe a politikai szocializációban

A korábban említett tanári példamutatáson túl is vizsgálatra érdemes a tanár-diák viszony kérdése, ilyen például a kommunikáció dimenziója. Azon megkérdezett tanárok és diákok, akik iskolájában – elmondásuk szerint – magas diák- és EDF-es aktivitás volt megfigyelhető, mind kiemelték az ebben a relációban tapasztalható őszinte kommunikációt. Fényes (2024) jelen kötetben található eredményeihez hasonlatosan a mi interjúalanyaink is beszámoltak a tanáraik politikai- és az állampolgári szocializációt direkt módon befolyásolni kívánó tanítási stílusáról, amely lehetőséget kínált a moderált keretek között zajló párbeszédre, illetve szintén érzékeltük az informális párbeszéd jelenlétét is. „Nyílt politizálás” ugyan nem volt, a sztrájkok, tiltakozások azonban a diákság szeme előtt zajlottak, a bennük felmerülő kérdésekre pedig a tanárok igyekeztek a korosztálynak megfelelően válaszolni, akár személyes beszélgetések, akár osztályfőnöki óra keretein belül. Azon iskolák diákfrontosai, ahol megkérdezettjeink alacsony aktivitásról számoltak be vagy arról, hogy egyedüli tagok, nem érzékelték, nem említettek ilyen típusú nyílt párbeszédet.

Ahogy egy szegedi tanárnő fogalmazott: *„Ne higgye senki azt, hogy a diákokat buzdítani kellett bármire. Nem. Nekünk az volt a feladatunk, hogy ha kérdeznek, őszintén válaszoljunk. A többit „letapogatták” ők, és mindenki a saját felelőssége szerint döntött”*.¹⁰ A megszólaltatott pedagógusok rámutattak arra, hogy a mostani középiskolások tanulmányaik jelentős részét a COVID-időszakban végezték, amely – az online oktatás kudarcával – példásan érzékeltette a rendszerszintű problémákat. Ezek a problémák eddig is jelen voltak a magyar oktatási rendszerben – szegregátumokban, kisebb településeken gyakran ez vált a normálissá –, ám ebben az időszakban szűrődött be az ország minden területére és az oktatási rendszer összes szintjére. *„A NAT lehetetlenségeit, az óráik elmaradásait, tanáraik kiegészését és „döntési helyzetbe kényszerítését”*¹¹ a diákok is érzékelik, ez adja cselekvésük motivációját.

⁹ Szegedi gimnáziumban tanító tanárnő gondolata arról, hogy milyen motivációjú EDF-es diákok vettek részt a tüntetéseken a diákok közül – interjú.

¹⁰ Szegedi gimnáziumban tanító tanárnő gondolata arról, hogy milyen motivációjú EDF-es diákok vettek részt a tüntetéseken a diákok közül – interjú.

¹¹ Pályáját elhagyó budapesti gimnáziumban tanított tanárnő gondolata arról, hogy kik és miért vettek részt a tüntetéseken a diákok közül – interjú.

A megkérdezett diákok elmondása alapján a tüntetésen résztvevők *„elvből, emocionálisan szolidárisnak mutatkoznak tanáraikkal, illetve félnek elvesztésüktől”*.¹² Ebből arra következtetünk, hogy a diákok nem pusztán amiatt vesznek részt nagy arányban és aktívan ezeken a megmozdulásokon, mert a magyar oktatás problémáit összekapcsolják saját jövőjük lehetőségeivel, hanem a tanárokkal való szolidaritás is fontos tényező ebben. Ezt a feltételezésünket erősítik meg a tanárokkal folytatott beszélgetéseink során hallottak is; ők arról számoltak be, hogy érezhető volt ez a fajta félelem a diákjaikon, sőt gyakran ők maguk számoltak be erről. Ahogy egy intézményéből elbocsájtott tanárnő fogalmazott: kirúgásuk után egy időre *„traumatizált közösség”*¹³ vált az általuk otthagyt gimnáziumi közegből. A konkrét következmények után (kirúgások) azonban a tiltakozások már nem csupán egy *„elvont rendszer elleni tiltakozások voltak”*¹⁴, hanem valós reakciók: kiállás elbocsájtott tanáraik mellett.

A részvétel komplex folyamatában tehát egyaránt megjelennek emocionális („kiállok a kedvenc tanáromért”) és racionális („pontosan meghatározom az oktatási rendszerrel szembeni kritikámat”) motivációk. Egyik megszólaltatott pedagógus így fogalmazott: *„az érzelmi alapú kiállást egyfajta tudatosodási folyamat követi, majd e kettő keveredése, ezután jutnak el a fiatalok jövőképük megfogalmazásához”*.¹⁵ Azt, hogy a diákokban a racionális és emocionális motivációik milyen mértékben keverednek, nehéz pontosan meghatározni, ám úgy gondoljuk, hogy a tanulók tanáraikhoz való viszonya jelentősen meghatározza az egyéni partícipációt és annak mértékét.

Egyéni és szervezeti viszony a politikához

Az EDF-es diákok egyik legkomolyabb dilemmája a pártokhoz való közelség, a velük való együttműködés kérdése. Ez az a pont, ahol leginkább megragadható a fiatalok politikához való viszonya, a percheroni harmadik közeg, az egyéni tapasztalatok dimenziója. Az általunk kérdezett diákmozgalmárok kritikusan állnak az őket körülvevő politikai térhez, néhányuk nem pusztán kormányellenes-

¹² Pályáját elhagyó budapesti gimnáziumban tanított tanárnő gondolata arról, hogy kik és miért vettek részt a tüntetéseken a diákok közül – interjú.

¹³ Kirúgott budapesti gimnáziumban tanított tanárnő gondolata arról, hogy milyen motivációjuk volt az EDF-es diákoknak aktivista tevékenységük – interjú.

¹⁴ Kirúgott budapesti gimnáziumban tanított tanárnő gondolata arról, hogy milyen motivációjuk volt az EDF-es diákoknak aktivista tevékenységük végzésére – interjú.

¹⁵ Kirúgott budapesti gimnáziumban tanított tanárnő gondolata arról, hogy milyen motivációjuk volt az EDF-es diákoknak aktivista tevékenységük végzésére – interjú.

ként, hanem egyenesen pártellenesként határozza meg önmagát. Érzékelhető, hogy bár a politikai térbe léptek be, a pártpolitikát maguktól távolabb helyezik el. Érzékeltük az Oross (2016) által megfogalmazott gondolatokat, melyek szerint – bár az általunk megkérdezett fiatalok jelentős tudással bírnak róla – „a fiatal nemzedék számára a politikai szféra távoli, nehezen átlátható, még kevésbé befolyásolható világ” (Oross, 2016: 30). Legtöbb megkérdezettünk állítása szerint még nem talált olyan pártot, amelyre szívesen szavazna, ám volt válaszadó, aki meg tudott nevezni pártpreferenciát, sőt tagja az adott párt ifjúsági szervezetének¹⁶ is. Az interjúk alapján megállapíthatjuk, hogy az EDF tagok nem nevezhetőek apolitikusnak.

Az EDF politikai pártokhoz való viszonyát is alapjaiban határozza meg ez a fajta bizalmatlanság. Az egyéni szinten érzékelhető logikához hasonlóan az Egységes Diákfront, bár a politikai térbe lépett, az oktatás ügyét igyekszik minél távolabb tartani a pártpolitikától: „A tanárok ügye még nincs, ne is legyen megfertőzve a politikával”.¹⁷ Az egyéni interjúk és a fókuszcsoporthoz tartozó interjúk is rámutattak, hogy a pártok, bár nem „szállnak rájuk”, igyekeznek rátelepedni megmozdulásaikra, tüntetéseikre, azt a látszatot keltve, mintha részt vennének a szervezésben. Fontos azonban megjegyeznünk, hogy vannak pártok, akik kisebb-nagyobb segítséggel (színpad és technika, helyszínbiztosítás) támogatják ezeket a megmozdulásokat.

A pártokkal szembeni előítélet mellett azonban a megkérdezett diákok többsége szerint hosszútávon nem fenntartható a teljes elzárkózás, a mozgalom kellő önállóságát megőrizve valamiféle együttműködésre szükség lesz a pártokkal. A diákok EDF lehetőségei ráadásul végesek, mind mozgósítási, mind anyagi szempontból, így a növekedés fenntartásához – az apolitikus, vagy aktív, de szervezeti tagsággal nem rendelkező diákok megszólításához – vélhetően szükségük lesz pártok támogatására is. Az EDF-es diákok munkáját számos civil szervezet támogatja (Szegeden például az Egységes Szülői Front, vagy a Szegedi Tanárok Együttműködési Platformja). Ahogy az általunk megkérdezett Egységes Szülői Front tagok fogalmaztak: „Nagyon jó, hogy a diákok lelkesedése és tüze viszi előre ezt a megmozdulást, de muszáj utánuk »söprögetnünk«, segítjük őket, hogy hogyan kell tüntetéseket szervezni, skandalunk és érdekérvényesítünk mi is, hogy tudjanak előre menni”.¹⁸

A mozgalom tagjai úgy érzékelik, hogy az emberek automatikusan összekötik őket pártokkal, leginkább a Momentummal. Hozzá tették, hogy valóban vannak olyan diákok, akik EDF és Momentum TizenX tagok is, azonban a két szervezet

¹⁶ Momentum – TizenX.

¹⁷ 11. osztályos szegedi gimnazista lány, EDF vezetőségi tag gondolata arról, hogy miért nem aktivizálódott az összes diák – fókuszcsoporthoz tartozó interjú.

¹⁸ Kétgyermekes aktivista anyuka a Szegedi Szülői Front vezetőségi tagjának gondolata arról, hogy hogyan állnak helyt a fiatalok ebben az aktivista szerepben – interjú.

között nincs semmilyen hivatalos együttműködés. A Momentummal kapcsolatban megemlítették továbbá, hogy tudnak olyan esetekről, amikor vidéki városban a Momentum biztosított fizikai teret EDF-es gyűléseknek, azonban ennél szorosabb kapcsolat nem alakult ki.

Az Egységes Diáfont politikai párttá válásának ötletét a legtöbb megkérdezett elutasítja vagy nem látja sem reálisnak, sem célravezetőnek. A pártpolitika általános elutasíthatóságán túl más érvek is szólnak szerintük az ötlet elvetése mellett. Egyfelől a párttá válás *„csökkentené a hitet abban, hogy ezt csak diákok csinálják”*.¹⁹ További érvük annak felismerése, hogy a politikához arcok kellenek, azonban ezek az arcok túl könnyű célpontok és túl kiszolgáltatott helyzetben lennének a jelenkori Magyarországon, amint belépnének ebbe a térbe. A beszélgetéseink mindegyikében előkerültek a Pankotai Lilivel történetek²⁰ is, és úgy tűnik, hogy ettől a kiszolgáltatottságtól, „céltabletaságtól” való félelem erős gátja lehet a (párt)politikai térbe lépésnek.

Kockázatvállalás Budapesten és Szegeden

Tanulmányunk fókuszában állt, hogy a félelem érzékelésében találunk-e valamilyen eltérést a város-vidék dimenzióban. A fókuszcsoporthoz beszélgatéseinkben csak budapesti és szegedi tagok véleménye hangzott el, mivel azonban a megszólalók javarészt elnökségi vagy ahhoz közeli pozíciót töltöttek be, kapcsolati hálójuk okán rendelkeztek valamiféle rálátással a kisebb településen szerveződő aktivisták problémáira is.

Az iskolai retorzióktól való félelem vizsgálatakor – a Pankotai Lilivel történetek ellenére – nem érzékeltünk eltérést vidék-város viszonylatban. A megkérdezett diákok vagy támogató, vagy leginkább neutrális kapcsolatról számoltak be az iskolavezetés és a diákság között, ezt tapasztalták a különböző Waldorf és egyházi iskolába járó tagok is. Kevesen számoltak be az aktivitásukkal és a tüntetéseken való részvétellel kapcsolatos negatív tanári véleményekről. Ugyanakkor a tanárok és diákok is megemlítették, hogy tudnak olyan iskolákról, ahol különböző retorziók érték a diákokat. *“A diákoknak mérlegelni kellett, hogy kiállnak-e és ülősztrájkba kezdenek, vagy mennek órára, mert az elmulasztott órákért igazolatlant kaptak. Ha valaki a megengedettnél több igazolatlant gyűjtött össze,*

¹⁹ 12. osztályos budapesti gimnazista fiú, EDF vezetőségi tag gondolata az EDF és a pártok kapcsolatáról – fókuszcsoporthoz interjú.

²⁰ Pankotai Lili diák, aktivista. 2022. október 23-án az egyik, a tanárok érdekében folytatott tüntetésen előadta versét. Iskolája ettől elhatárolódott. Bár nem rúgták ki, de állítása szerint olyan atrocitások érték, amelyek arra késztették, hogy önként távozzon az intézményből.

annak évisméltléssel kellett szembenéznie”²¹ – számolt be egy szegedi tanár. Ezen kívül előfordult, hogy intézményi vezetők a közelgő tüntetések előtt behívták az azokon valószínűsíthetően résztvevő diákokat, ismertetve a várható retorziókat. A diákok kockázatvállalásának mértéke értelemszerűen jelentősen függ az intézmény tiltakozáshoz való hozzáállásától és az esetleges retorziók a diákok jelentős részét tarthatják, tartják távol az ilyesfajta aktív politikai cselekvéstől.

A különböző tüntetéseken, megmozdulásokon való participációval kapcsolatos félelmeket két csoportra oszthatjuk: a közvetlen fizikai sérülésektől, inzultusoktól és a tüntetésen való részvétel utólagos következményeitől való félelmek. Szegedi megkérdezettjeink nem számoltak be semmilyen fizikai atrocitásról, a „zebraszerdákon”²² és tüntetéseken csupán apró kellemetlenségekről”²³, ezeket pedig nem a rendőrökhöz, hanem egyéb civilekhez kötötték. Az általunk megkérdezett szegedi szülők kiemelték, hogy a rendőrök mindig támogatólag voltak jelen. A fókuszcsoportok interjúalanyai egyetértettek abban, hogy a pesti tüntetéseken való részvétel esetében a fizikai sérülés szerzésének veszélye magasabb, ennek kapcsán többen utaltak a 2023. május 3-i eseményekre²⁴, amelyek látszólag negatív hatást gyakoroltak a diákok tüntetésekhez való viszonyára. Ezekre a pesti tiltakozásokra gyakran szegedi, vidéki diákok is felutaznak, véleményük szerint a két város tüntetése közötti legnagyobb különbség a tömeg méretén túl, a tüntetőkkel szembeni rendőri hozzáállás, az azokon tapasztalható esetleges rendőri intézkedések mértéke, megléte. Illetve a két város mérete, lelkülete is más. *„Egy kisebb közösségben nagy szó, ha 100 ember kint van az utcákon, és vonul. Megtölteni a szegedi Széchenyi teret nem ugyanazt jelenti és nem ugyanazt a hatást fejt ki, mint megtölteni a Kossuth teret”*²⁵ – fogalmazta meg egy szegedi szülő aktivista.

A tömeg mérete elvezet minket a félelem másik dimenziójához, a részvétel következményeitől való félelemhez. Mind a pesti, mind a szegedi fókuszcsoport diákjai úgy vélték, vidéken (leginkább kistelepüléseken) abban a tekintetben jelent nagyobb kockázatot a tüntetéseken való részvétel, hogy a kisebb tömegben az emberek könnyebben felismerhetőek (*„kisebb települése-*

²¹ Szegedi gimnáziumban tanító tanárnő gondolata az EDF-es tag és nem tagok tüntetéseken résztvevő diákok kockázatvállalásáról – interjú.

²² Szerdánként reggel tanárokat támogató demonstrálók a piros lámpák ideje alatt különböző feliratú táblákat tartanak az autósok elé.

²³ Kétgyermekes aktivista anyuka a Szegedi Szülői Front vezetőségi tagjának gondolata arról, hogy milyen atrocitásokkal találtak Szegeden – interjú.

²⁴ A tüntetők a Karmelita kolostor előtt kordont bontottak. A rendőrség jelezte, hogy kényszerítő eszközt alkalmaz, végül valóban dulakodás alakult ki, illetve a rendőrök könnygázt is bevetettek. A rendőrök több tüntetőt berángattak a kerítések mögé, öt embert előállítottak (lásd Brückner, 2023).

²⁵ Kétgyermekes aktivista anyuka a Szegedi Szülői Front vezetőségi tagjának gondolata arról, hogy milyen a budapesti és a szegedi tüntetések hatása – interjú.

ken a tanárod bármikor megláthat az utcán és mindenki tudja, pontosan, hogy kik a szüleid, hova jársz iskolába”)²⁶, így könnyebben érhetik őket különböző retorziók. A szegedi diákok ilyesfajta félelemről nem számoltak be, ám valószínűsíthető, hogy ezek a megyeszékhelyeknél kisebb területeken jelentősen megnehezítik aktivistáik számára a további tüntetők mobilizációját, aktív cselekvésbe való bevonását. E szerint a gondolat szerint az itt élő diákok félelme párhuzamban áll azzal a függő helyzetből adódó félelemmel, ami a felnőtt lakosságot érinti, érintheti ezeken a településeken a munkalehetőségek limitáltságából fakadóan.

Megkérdeztjeink a tagok toborzását, a mobilizációt ezért könnyebbnek ítélték a fővárosban, aminek másik triviális magyarázata a településen megtalálható több iskola is, hiszen egyszerűen több embert érint a probléma. Abban egyetértés uralkodott a csoportokon belül, hogy a tüntetések központjának Budapestnek kell lennie, hiszen itt vannak azok a szimbolikus épületek (Karmelita kolostor, Parlament), amelyek elé nagy tömeget lehet és érdemes terelni, illetve amellyel akár egy város közlekedése is megbénítható.²⁷

Ugyanakkor az, hogy a legnagyobb tüntetések a fővárosra korlátozódnak, lehetőséget kínál a kormány számára olyan narratívák köztudatba emelésére, mint hogy a diákok tüntetései pusztán elszigetelt fővárosi „balhék”, nem országos események és nincs országos konszenzus az mozgalom céljait illetően.

Ez okot adott számunkra az EDF és a média viszonyának vizsgálatára. A diákok szerint egyértelmű, hogy szükségük van a médiára, bár tudják, hogy a kormánypropaganda híreibe nincs esélyük bekerülni, így „médiapolitizálást” folytatnak, azaz: „*olyan performanszokat kell csinálnunk, amit felkap a sajtó és átjön az interneten is*”.²⁸ Így fontos számukra, hogy olyan megmozdulásokat és rendezvényeket szervezzenek, ahol beszédekkel, tömeggel, szimbolikus épületek érintésével áttörjék a médiazajt. Ilyen megmozdulások például az országos élőláncok, különböző ülősztrájkok (virrasztás a Karmelita előtt) vagy a „zebraszordák” is.

A tagok azt érzékelik, hogy bár vitathatatlan, hogy a független média igyekszik tudósítani rendezvényeikről, mégis gyakran a kormánysajtó hibájába esnek. Hiába hangsúlyozzák a fővárosi megmozdulásokon a vidéki városokban azzal párhuzamosan zajló tüntetéseket, a budapesti események hangsúlyozásával tulajdonképpen a kormány narratíváját erősítik. Ezt támasztották alá a 2022. decemberi tüntetések is (ahol a fővárosiak mellett 28 másik város

²⁶ Szegedi gimnáziumban tanító tanárnő gondolata az EDF-es tagok és nem tagok, tüntetéseken résztvevő diákok kockázatvállalásáról – interjú.

²⁷ Gondolhatunk itt a KATÁ-s hídfoglalásokra, illetve a 2022. október 5. és 23.-i több tízezer budapesti tüntetésekre.

²⁸ 12. osztályos budapesti gimnazista fiú, EDF vezetőségi tag gondolata a tüntetések és a megmozdulások sikerességéről – fókuszcsoporthoz tartozó interjú.

diákjai tüntettek érdemi említés nélkül), illetve a diákok elmondása szerint ezt érzékelték az országos élőlánc esetében is. A pesti tagok úgy vélik, hogy a vidéki szervezetek vezetőinek mindenképpen nehezebb dolga van, hiszen ők nem számíthatnak ilyen szintű médiaelérésre az akciójuk tervezésekor. A szegedi fókuszcsoporthoz tagjai szintén beszámoltak a Budapest-központúságról, ugyanakkor elmondták azt is, hogy a helyi médiával jó kapcsolatot ápolnak, mind az online sajtó, mind a városi televízió többször számolt be a megmozdulásokról, így feltételezhető, hogy a helyi lakosokhoz eljut a különböző akcióik híre.

Jövőképek

A fiatalokkal való fókuszcsoporthozos beszélgetések zárókérdései arra vonatkoztak, hogy hogyan látják a szervezet eddig elért eredményeit és jövőjét, illetve, hogy egyéni terveikben szerepel-e a továbbiakban is az „aktivistáskodás”, különböző civil vagy politikai szervezetekben való részvétel.

A szervezet eredményeit tekintve a negatív oldalon leginkább azt említették, hogy remélték, nagyobb hatást tudnak elérni, több ember bevonásával. Illetve céljukat: az érdemi beszélgetést – őket természetesen partnerként kezelve – az oktatási rendszer reformjáról, problémáiról egyelőre nem sikerült elérniük. Kiemelték a csalódottságot, hogy fiatalabbakat (gimnázium 9. és 10. évfolyam) nem sikerült „felrázni”, átütni az apolitikusságon.

A szervezet jövőjével kapcsolatban a vélemények megoszlanak, a szkeptikusok szerint a mozgalom egy-két éven belül kifulladásra kerül a „szélmalomharc” következtében, tulajdonképpen érdemi eredmények elérése nélkül és a megoldást alapvetően nem ezek a csoportosulások fogják jelenteni. Többen azonban úgy vélekednek, hogy amíg az oktatás és a tanárok alapvető problémái fennállnak, „addig az EDF (és a többi diákszervezet) valamilyen formában megmarad vagy a helyét más hasonló csoportok veszik át, de leginkább csak Pesten”.²⁹

A szervezet eredményeit tekintve véleményük szerint akadnak pozitívumok is. Azt a legtöbb tag kiemelte, hogy „generációs, szocializációs élményt”³⁰ nyújtottak a korosztályuknak és a tapasztalt passzivitás ellenére „sok ember képét megváltoztatták a jelenlegi helyzetről”.³¹ Ez a jövőre nézve lehetőséget teremt: „a fiatalok lelkesebbek ezzel az üggyel kapcsolatban, ha a fiatalság összeáll, kiölhe-

²⁹ 12. osztályos szegedi gimnazista lány, EDF vezetőségi tag gondolata az EDF jövőjéről – fókuszcsoporthozos interjú.

³⁰ 12. osztályos budapesti gimnazista fiú, EDF vezetőségi tag gondolata a tüntetések hatásáról – fókuszcsoporthozos interjú.

³¹ Szegedi gimnáziumban tanító tanárnő gondolata a mozgalom eredményeiről – interjú.

tő az apátia”.³² Az EDF létrejöttében ebben a megközelítésben vizsgálva mindenképpen szükséges volt és komoly eredményeket ért el: „reményt tudott adni, hogy van aktív ellenállás”³³, hogy milyen az „akár fenyegetéssel szembeni, kollektív kiállás”³⁴, ami a későbbi tömeges cselekvés alapja lehet. Továbbá azt a pozitívumot is többen említették, hogy a hídfoglalások, ülősztrájkok és virrasztások közös élményei során olyan személyes kapcsolatok, kapcsolati hálók alakultak ki, „amelyek ezután is megmaradnak egymástól távoli emberek között”.³⁵ A kapcsolódás fontosságára az Egységes Szülői Front megkérdezettje és az interjú adó tanárok is felhívták a figyelmet. Tantestületek, különböző szervezetek országszerte tudtak összekapcsolódni, és megosztani a híreken túl a jó és rossz gyakorlatokat.

Arra a kérdésre, hogy a személyes jövőjükben milyen módon szerepel a civil részvétel vagy a politika világa, viszonylag homogén válaszokat kaptunk. A civil szférában való aktív participációnak szinte minden megkérdezett látott helyet a jövőjében; „ebben muszáj, kötelesség szerepet vállalni”.³⁶ Többen gondolják úgy, hogy az EDF-ben szerzett releváns aktivista tapasztalatuk több, hasonló szervezet számára értékes lehet és ezt szívesen meg is osztanák a különböző önszerveződő csoportokkal. Fontos katalizátor a jövőbeli részvétel irányába a citoyenne attitűd: többen említették, hogy aktivistaként őket az országnak, közösségeknek való segítség lehetősége motiválja, „hogy valami jobb legyen attól, amit csinál”, „bármilyen igazságtalanság ellen tenni, amíg módjában áll”.³⁷ Az aktív állampolgárrá válás igényének növekedését az általunk megkérdezett tanárok is érzékelték, véleményük és reményeik szerint az itt szerzett tapasztalatok valóban hozzájárulhatnak ahhoz, hogy ez a generáció, amelyik már „megtapasztalta a beszélgetés örömét”³⁸ egy politikailag elkötelezettebb, de mindenképpen aktívabb generációvá váljon, mint a korábbiak. A megkérdezett szülők rámutattak arra is, hogy ennek a megmozdulásnak van egy megelőző hatása is. Ők, és a náluk idősebb generáció azt tapasztalták, hogy a korábbi időkben a „túrd el és maradj

32 Pályáját elhagyó budapesti gimnáziumban tanított tanárnő gondolata a tüntetések hosszútávú sikereiről – interjú.

33 Kétgyermekes aktivista anyuka a Szegedi Szülői Front vezetőségi tagjának gondolata a mozgalom hosszútávú sikereiről – interjú.

34 Pályáját elhagyó budapesti gimnáziumban tanított tanárnő gondolata a tüntetések hosszútávú sikereiről – interjú.

35 Szegedi gimnáziumban tanító tanárnő gondolata a mozgalom eredményeiről – interjú.

36 11. osztályos budapesti gimnazista fiú, EDF vezetőségi tag gondolata aktivista jövőjéről – fókuszcsoportos interjú.

37 11. osztályos budapesti gimnazista fiú, EDF vezetőségi tag gondolata aktivista jövőjéről – fókuszcsoportos interjú.

38 Kirúgott budapesti gimnáziumban tanított tanárnő gondolata arról, hogy milyen hosszútávú hatása van a fiatalokra nézve ennek az időszaknak – interjú.

csendben, mert így jobb lesz, ne vállalj kockázatot” hozzáállás uralkodott, de most úgy érzik, hogy ez nem fog ismét kialakulni.

Diákjaink, bár a közélettel foglalkoznának és aktivistaként is el tudják magukat képzelni, a pártpolitikai térben való személyes megjelenést elutasítják, politikai karrierre nem vágnak, interjúalanyaink közül csupán egy személy számolt be ilyen tervekről, azonban ő is kiemelte, hogy „inkább a háttérben maradna”.³⁹ Érdekes módon még azon megkérdezettjeink is elutasították a pártpolitikában való részvételt, akik korábban e pártok ifjúsági szervezetével való közeli viszonyról, netán ifjúsági szervezeti tagságról számoltak be.

Várakozásainktól némileg eltérő módon, bár küzdelmeiket gyakran „szélmalomharcként” definiálták és nem feltétlenül hisznek a pártpolitikai szinten elérhető változásokban, az ország elhagyásával kapcsolatos tervektől – a hirschmani értelemben vett kivonulási szándékról (Hirschman, 1995) – nem számoltak be. Válaszaikban hangsúlyos elem volt az itthoni változtatás gondolata. Az általunk megkérdezett tanárok sem éreztek jelentős emelkedést a külföldre távozás szándékában, egyikük úgy fogalmazott, hogy a „diákok aktivizmusának egyelőre nincs hatása az egyéb választásaikra”⁴⁰, tehát az aktivizmus önmagában nem magyarázza az itthon maradással vagy külföldre költözéssel kapcsolatos gondolataikat.

Összefoglalás, további kutatási kérdések

Kutatási kérdéseink és konklúzióink összefoglalva

Tanulmányunk során az Egységes Diákfront tagjait vizsgáltuk, őket szervezeti kötődésük, részvételük okán a politikailag legaktívabb fiataloknak tekintettük. Interjúalanyaink leginkább az EDF vezetői köréből, vagy a vezetőség közeléből kerültek ki. Általánosságban elmondható, hogy jól szituált, jó érdekérvényesítő képességű családokból származnak, ahol a mindennapok részét képezi a politikáról való kommunikáció. Ezek a tényezők mindenképpen elősegítik politikai aktivitásukat. Hasonlóképp elősegíti azt az intézményi, gimnáziumi támogató közeg, a tanárok esetleges példamutatása, a velük való aktív kommunikáció is. Amennyiben ez nem teljesül, úgy jelentősen növekszik a tüntetéseken való és a szervezeti aktivitás kockázata is. A tanárokkal és szülőkkel készült egyéni interjúk összességében a diákság participációjának növekedéséről számolnak be,

---

³⁹ 12. osztályos szegedi gimnazista lány, EDF vezetőségi tag gondolata a jövőjéről – fókuszcsoporthoz tartozó interjú.

⁴⁰ Kirúgott budapesti gimnáziumban tanított tanárnő gondolata arról, hogy milyen hosszútávú hatása van fiatalokra nézve ennek az időszaknak – interjú.

azonban ez az aktivitás nem párosul nagyarányú szervezeti részvétellel, illetve a diákok továbbra is magas passzivitást érzékelnek kortárs csoportjaikban.

1. táblázat. Kutatási kérdések és konklúziók az EDF tagok motivációjáról, politikai szocializációjáról, jövőbeni terveiről a fókuszcsoporthoz tartozó interjúk alapján

Kutatás főbb kérdései	Konklúziók
Van-e valami egyedi jellemző a vizsgált diákcsoport politikai szocializációjában az apolitikusnak leírt magyar átlag fiataláshoz képest?	Általánosságban elmondható, hogy jól szituált, jó érdekérvényesítő képességű családokból származnak, ahol a mindennapok részét képezi a politikáról való kommunikáció. Az érintett fiatalok szabadidejükben is szívesen foglalkoznak ezzel a témával. Ezek a tényezők mindenképpen elősegítik politikai aktivitásukat. Hasonlóképp elősegíti azt az intézményi, gimnáziumi támogató közeg, a tanárok esetleges példamutatása, a velük való aktív kommunikáció is. Az interjúk során nem tapasztaltunk különbséget a szegedi és budapesti EDF tagok között.
Hogyan viszonyulnak kortárs csoportjukhoz, illetve a politikai térhez az EDF-es diákok?	A szegedi és budapesti fókuszcsoporthoz tartozó esetében is jelentős a pártpolitikai tér elutasítottsága, kritikusan fordulnak a politikai pártok és mind a kormánypárti, mind a független média felé. Kortárs csoportokhoz kettősen állnak hozzá, igyekeznek tudásmegosztással a bevonnai a érdeklődő társaikat, a passzívokat nem edukálják mert „nincs értelme”. Ebben a kérdésben nincs különbség a szegedi és budapesti tagok között.
Mi adja részvételük motivációját?	A diákok politikai térbe lépését végsősoron a politika életvilágukba való behatolása motiválta. Motivációjuk kettős lehet: – érzelmi bevonódás: mely tapasztalható a tanárokhöz való érzelmi kötődés kapcsán; – racionális: oktatás minőségek, oktatási épületek hiánya vagy állapota, az oktatás jövője Nincs különbség lakóhely tekintetében az EDF-esek motivációiban.
A politikai szocializáció, motiváció, kockázatvállalás, problémaérzékelés terén mutatkozik-e különbség a budapesti és a szegedi EDF-es diákok között?	Politikai szocializáció, motiváció és problémaérzékelés tekintetében nincs különbség a szegedi és budapesti EDF tagok között. A kockázatvállalás tekintetében különbséget tapasztalhatunk: Budapesten a tüntetések nagyobb méretűek voltak, a tömeg arctalanságot biztosított a diákoknak, illetve sokkal nagyobb hatást keltett, szélsőségesebb volt. Itt a tömeg kiszámíthatatlansága okozhattott más típusú rizikófaktor. Ezzel szemben a szegedi tüntetések csöndesebbek voltak, ugyanakkor nagyobb kockázatvállalást „kivántak” a résztvevőktől, ugyanis a tömeg mérete miatt nem valósult meg az arctalanság, ami későbbi retorzióktól (iskolában, utcán) való félelmet vont maga után.
Szerepel-e a jövőkéjükben a további aktivista lét, további önkéntes-, civil részvétel, akár politikai pálya?	Pártpolitikai térbe ugyan nem kívánnak belépni, ugyanakkor a különböző ügyek melletti kiállás, civil szervezetekben való részvétel, az aktivista szerep helyet kapnak jövőkéjükben a budapesti és a szegedi EDF tagoknál egyaránt.

FORRÁS: SAJÁT SZERKESZTÉS.

A megkérdézett diákok szerepvállalását motiválhatják racionális indokok: az oktatási helyzet, az intézményi környezet az oktatás minőségi romlásának érzékelése. A részvételt magyarázhatjuk emocionális indokkal is: a tanárokhöz való érzelmi kötődéssel. A diákok politikai térbe lépését végső soron a politika életvilágukba való behatolása motiválta.

A szegedi és budapesti fókuszcsoporthoz tartozó esetében is jelentős a pártpolitikai tér elutasítottsága, kritikusan fordulnak a politikai pártok és mind a kormánypárti, mind a független média felé. Egyetértés uralkodott abban is, hogy a kisebb településeken való megmozdulások alulreprezentáltak a médiában, nehezebb a mobilizáció is összefüggésben azzal, hogy az aktivitás ezeken a településeken jelentősen nagyobb kockázatokat rejt magában, ennél fogva nagyobb áldozatvállalást is követel.

Az általunk megkérdezett diákok jövőbeni terveit vizsgálva megállapítható, hogy a pártpolitikai térbe ugyan nem kívánnak belépni, ugyanakkor a különböző ügyek melletti kiállás, civil szervezetekben való részvétel, az aktivista szerep helyet kapnak jövőképeikben.

Kutatásunk határait részben az EDF határai képezték: a vidéki, kisebb településeken élő tagok elérési nehézsége. További kutatásokat igényel e szervezetek elérése és bevonása a kutatásba, illetve hosszabb távon az a kérdés is, hogy vajon az EDF mennyire marad meg egy alapvetően nagyvárosi értelmiségi körben, mennyire tud a jövőben ez az aktivitás demokratizálódni, mind horizontálisan, mind vertikálisan terjeszkedni.

Irodalom

Bognár Adrienn, Szabó Andrea (2017). *Politikai szocializációs modellek Magyarországon, 1990–2016*. In Szabó Andrea – Oross Dániel (szerk.) *Csendesek vagy lázadók? A hallgatók politikai orientációi Magyarországon, 2011-2015*. Szeged–Budapest: Belvedere Meridionale, MTA TK PTI, 16–36.

Brückner Gergely (2023). Sorozatban hallgatja meg a rendőrség a Karmelitanál tüntető diákokat. *Telex*, <https://telex.hu/belfold/2023/08/21/sorozatban-hallgatja-meg-a-rendorseg-a-karmelitanal-tunteto-diakokat>.

Fényes Csongor (2024). Rejtett hatások. Tanárok lenyomata az iskolai politikai szocializáción a Momentum TizenX példáján. In Szabó Andrea – Oross Dániel – Papházi Viktor (szerk.) *Csendes? Mozgalmi? Miként jellemezhető a magyar ifjúság?* Budapest: Nemzeti Ifjúsági Tanács Szövetség, 99–125.

Gerő Márton, Susánszky Pál (2014). Hallgatói mozgalmak és felsőoktatási politika. *Educatio*, 2014., 1. sz., 121–132.

Hirschman, Albert O. (1995). *Kivonulás, tiltakozás, hűség. Hogyan reagálnak vállalatok, szervezetek és államok hanyatlására az érintettek?* Budapest: Osiris.

HVG (2011). Hoffmann Rózsa az oktatási törvény és a Széll Kálmán-terv ellentmondásairól. *HVG*, https://hvg.hu/karrier/20110311_hoffmann_oktatasi_tv.

HVG (2018). Tüntetni szabad, lógni csak a szülők segítségével lehet. *HVG*, https://hvg.hu/itthon/20180118_diaktuntetes_szulok_szulok_velemenynyilvanitas_jogok_hianyias_igazolas_fuggetlen_diakparlament?fbclid=IwAR154w8kjmpFn1l3HuGRKfbA1Q5KLMYPkubRKWykJEs73vv8NrBoY7ULno.

Laki László, Szabó Andrea (2014). Mi lehet a magyar fiatalok demokráciaszkepszise mögött? In Szabó Andrea (szerk.) *Racionálisan lázadó hallgatók II. Apátia – Radikalizmus – Posztmaterializmus a magyar egyetemisták és főiskolások körében*. Budapest–Szeged: Belvedere Meridionale, MTA TK PTI, 21–43.

Mikecz Dániel (2024). Oktatási tüntetések politikai lehetőségstruktúrája az Orbán rezsimben. In Szabó Andrea – Oross Dániel – Papházi Viktor (szerk.) *Csendes? Mozgalmi? Miként jellemezhető a magyar ifjúság?* Budapest: Nemzeti Ifjúsági Tanács Szövetség, 79–98.

Nagy Ádám, Trencsényi László (2012). *Szocializáció közegek a változó társadalomban: A nevelés esélyei: család, iskola, szabadidő, média*. Budapest: Iszt Alapítvány.

Nagy Ádám (2013). Szocializációs közegek. *Replika*, 2013., 2. sz., 95–108.

Nemzetgazdasági Minisztérium (2012). Elkészült a Széll Kálmán Terv 2.0. *Kormany.hu*, <https://2010-2014.kormany.hu/hu/nemzetgazdasagi-miniszterium/hirek/elkeszult-a-szell-kalman-terv-2-0>.

Oross Dániel (2016). A magyar fiatalok politikai részvételének változása. *Metszetek*, 5. évf., 2. sz., 25–41.

Oross Dániel, Szabó Andrea (2019). Aktív és fiatal = magyar egyetemista? In Szabó Andrea – Susánszky Pál – Oross Dániel (szerk.) *Mások vagy ugyanolyanok? A hallgatók politikai aktivitása, politikai orientációja Magyarországon (2019)*. Szeged: TK PTI, Belvedere Meridionale, 35–67.

Percheron, Annick (1999). Az egyén politikai formálódása. In Szabó Ildikó – Csákó Mihály (szerk.) *A politikai szocializáció. Válogatás a francia nyelvtérület szakirodalmából*. Budapest: Új Mandátum Könyvkiadó, 44–56.

Ripost (2019). Több tárgyból bukásra áll, gyakran lóg az iskolából a mocskos szájú diáktüntető. *Ripost*, <https://ripost.hu/bozot/2019/01/tobb-targybol-bukasra-all-gyakran-log-az-iskolabol-a-mocskos-szaju-diaktunteto>.

Róbert Péter, Szabó Andrea (2017). „Magad, uram, mert szolgád alig van!” A politikai részvétel tendenciái Magyarországon. In Boda Zsolt – Szabó Andrea (szerk.) *Trendek a magyar politikában 2. A Fidesz és a többiek: pártok, mozgalmak, politikák*. Budapest: Napvilág Kiadó, 199–228.

Szabó Andrea (2019). Néhány empirikus adat a magyar fiatalok politikai aktivitásáról. *Ellensúly*, 2019., 2. sz. 26–42

Szabó Ildikó, Falus Katalin (2000). Politikai szocializáció közép-európai módra – a magyar sajátosságok. *Magyar Pedagógia*, 100. évf., 4. sz., 383–400.

Vicsek Lilla (2017). Online fókuszcsoportok alkalmazása – Lehetőségek, korlátok és tanácsok a hatékonyság növelésére. *Vezetéstudomány*, 48. évf., 4. sz. 36–45.

Melléklet

1. melléklet. Fókuszcsoportos és mélyinterjúk kérdések blokkok bemutatása időarányosan

EDF tagoknak szóló kérdések	Tanároknak szóló kérdések	Szülőknek szóló kérdések
<p>Politikai szocializációt érintő kérdések: Mennyire támogatnak a szülők, mikor/hogy beszéltek a szülőikkel a politikáról, szülők mennyire aktívak? Az iskolában mennyire téma politika? Kortásakkal hogyan, miről beszélgettek ezügyben? Sikerült-e beszélgetésekkel hatni a passzív(abb) diáktársakra? 15 perc.</p>	<p>Oktatási intézmény, közeg, átélt események összefoglalója, megfigyelések: V alóban apolitikusak-e a fiatalok? Az EDF-eseket ítélték-e meg máshogy a diáktársaik? 10 perc.</p>	<p>Szülői szerep a politikai szocializációban: Mit gondolnak volt-e szerepük abban, hogy a diákok ki mertek állni? Mennyi/milyen támogatást nyújtottak? Mennyi/milyen szülői támogatás szükséges ehhez? 15 perc.</p>
<p>Motivációk: Mennyire volt szükségük a tanári/szülői támogatásra az aktivizmushoz, tüntetésekhez? Milyen okok miatt vesz részt az EDF munkájában? Mit gondolnak, mekkora a „bulifaktor” ezekben a tüntetéseken? 15 perc.</p>	<p>Tanár szerepe az aktivizmusban: Milyen szerepe van/lehet a tanároknak és az iskolának a diákok aktivizmusában? Milyen mintázatokat látnak az EDF-esek politikai szocializációjában? 20 perc.</p>	<p>Észrevételek, gyermekek mentális egészsége, motivációik tekintetében: Mit láttak a gyerekeken, miért csinálják, mik a legfőbb motivációik? Milyen viszonyban állnak/álltak ebben a szituációban a diákok és a tanárok és a szülők? 20 perc.</p>
<p>Kockázatvállalás: Milyen Szegeden EDF-snek lenni és milyen Budapesten? Jár kockázatokkal? Milyen különbségeket és hasonlóságokat vélnek felfedezni? Érte-e őket atrocitás az aktivizmusuk miatt, ha igen milyen? 20 perc.</p>	<p>Kockázatvállalás tanár és diák részről: Ért-e valakit retorzió erős kiállása miatt? Az iskola vezetés, hogyan állt ehhez? Esetleg más iskolákban lehetett-e hallani ilyenről? Mit gondolnak ez a kiállítás és formálódás vidék város viszonylatban hogyan alakult: álltak-e ki más habitusú diákok, volt-e nagyobb kockázatvállalás? Mit gondolnak azok a diákok, akik nem álltak ebbe bele, azok miért nem tették? 20 perc.</p>	<p>Kockázatvállalás: Ért-e valakit a gyerekeküket? Ha igen, mi miatt? Magasabb-e egy vidéki EDF-es kockázatvállalása mint egy nagyvárosinak? Gyerek-iskola-tanár-szülő kapcsolatban milyenek voltak az erőviszonyok? Kellett-e konfrontálódni, ha igen hol és ki milyen „szerepkörben” volt? 20 perc.</p>
<p>Média, pártok szerepe: Volt-e olyan, hogy politikai párt túlzó befolyását érezték a tevékenységükhöz kapcsolódóan? Ehhez hogyan viszonyulnak? Hogy állt hozzájuk a média, helyi és országos szinten? 5 perc.</p>		
<p>Jövőbeni tervek: Mit gondolnak mit lehet elérni, meddig marad fent és mik a tervek a jövőben csoportos és egyéni szinten. Későbbiekben szeretnének-e politikával foglalkozni / aktivista pályát választani? 15 perc.</p>		

FORRÁS: SAJÁT SZERKESZTÉS

A fiatalok politikai részvételi tendenciái

Székely Levente
*Az első voks – az első szavazók
választói magatartása*

Bevezetés

Az ifjúsággal kapcsolatban (is) gyakran találkozhatunk sztereotip felfogásokkal és nem csupán a köznapi gondolkodás fogékony a sommás megállapításra a fiatalokat illetően, hanem a tudományos fókusz is hajlamos a túlzásokra. Így aztán a válságot prognosztizálók világvége perspektívái ugyanabba a hibába esnek, mint a hurróoptimista messiáslátók megközelítései. A túlzó kritikák és a túlzott elvárások könnyedén felülemelkednek a nyilvánvaló ellentmondásokon, így a nagyotmondó megállapítások végül hasztalannak bizonyulnak.

A 2022-es magyarországi országgyűlési választásokat megelőzően sokakat foglalkoztatott a közéletet az a kérdés, hogy a választók táborába belépő fiatalok miképpen szavaznak majd, egyáltalán mennyire alakíthatják szavazataikkal a végeredményt. Sokan már eleve túlzó várakozással éltek a legfiatalabb választókkal kapcsolatban, mondván a fiatalok szavazatai kormányváltást fognak eredményezni. A nyilvánvaló tévedésről a választásokat megelőzően is beszélünk (Székely, 2021a). A 2022. április 3-án először szavazati jogot kapók összesen közel 400 ezres tábora a körülbelül 8 millió felnőttöz és a tőlük származó voksok száma a nagyjából 5-6 millió szavazathoz képest, amely egy országgyűlési választáson leadnak nem túl sok. Ebből fakadóan a választásokat megelőzően sem volt alapja a fiatalokkal kapcsolatos felfokozott várakozásoknak, a választást követően természetesen még kevésbé van.

A választások eredménye meglepte a közvélemény-kutatókat, még a tényleges eredményéhez legközelebb álló Társadalomkutató becslése¹ sem számolt az egyesült ellenzék ilyen jelentős vereségével. Az eredmények ismeretében az a

---

¹ Az országgyűlési választásokat megelőző hónapban készült utolsó közvélemény-kutatói becslések alapján a Társadalomkutató által a biztos szavazók körében becsült 50 százalékos Fidesz-KDNP, 40 százalékos ellenzéki összefogás, 6 százalékos Mi Hazánk és 4 százalékos Kétfarkú Kutya Párt eredmény állt a legközelebb a tényleges eredményekhez. Sem a Fidesz-KDNP (52,4%), sem a baloldal (36,1%) eredményéhez nem állt közelebb más kutatói becslés. A Társadalomkutató nemcsak a tényleges eredményhez legközelebb eső mérési eredményt publikálta, de a közvélemény-kutató intézetek közül egyedülként prognosztizálta a Mi Hazánk bejutását a parlamentbe.

kérdés még izgalmasabbá vált, hogy a kevésbé jó becslések alapján gyakran ellenzéki attitűddel jellemzett ifjúság miképpen szavazott 2022. április 3-án. Mielőtt válaszolnánk erre a kérdésre, szükséges körüljárni a fiatalok politikához való viszonyát, azaz érdekl-e egyáltalán őket a politika? A pártpreferencia árnyalásához hozzátartozik annak tisztázása is, hogy milyen mértékű a politikai aktivitás jellemzi az ifjúságot.

Politikai részvétel

A társadalmak elemi érdeke, fennmaradásuk feltétele, hogy a megszülető és felnövekvő új generációkat a szocializáción keresztül kooperációra, az értékek és normák átvételére és ezzel a társadalom tovább működtetésére vegyék rá. Az elemi érdekre tekintettel a fiatalok politikai részvételének biztosítása és ösztönzése hozzájárul a struktúra megőrzéséhez, így a politikai részvétel a demokrácia és a polgári szerepvállalás kulcsterülete, a politikától való elfordulás vagy a kereteken kívüli politikai tevékenységek végső soron a jelen társadalmát rombolják. A politikai részvétel tárgykörébe többféle tevékenység tartozhat a választásokon való részvétel mellett, többek között a politikai összejöveteleken, tüntetéseken való részvétel, a politikusokkal kezdeményezett kommunikáció és a civil szerveződésekben való aktivizmus is (Szabó és Kern, 2011).

Az utóbbi évtizedekben a részvétel hagyományos, tagságalapú formái is sokat veszítettek népszerűségükből, míg új politizálási felületek és tevékenységek jelentek meg elsősorban a digitális világnak köszönhetően. Amit Putnam (2000) a társadalmi tőke csökkenéseként értelmez a politikai részvétel vonatkozásában, az érdekképviseltek és más társadalmi szerveződések tagságának apadásában nyilvánul meg leglátványosabban. Az érem másik oldalán a közéleti viták közösségi médiába való költözését érzékelhetjük, ami kiváló felület a politikai vélemények megosztására és ütköztetésére, támogatók gyűjtésére, események szervezésére stb. A részvétel változása a fiatalok körében a leginkább szembeűnő, az új nemzedékek szocializációs terei lényegi különbségeket mutatnak a korábbi generációkétól, ami új viselkedésmintákat, nemzedéki karaktert rajzol meg (Székely, 2020a). Abban a tekintetben, hogy a ma ifjúsága mindezek eredményeképpen apolitikusabbá vált-e a korábbi nemzedékekhez képest vagy éppen ellenkezőleg az aktivizmusa jelentősebb jelenleg is vita tárgya. A nemzetközi és a magyarországi helyzetre vonatkozó szakirodalomban is találhatunk számos példát mindkét álláspontra. Farthing (2010) felsorakoztatja az egyik és másik elképzelés mellett kiállókat és amellet érvel, hogy szükséges meghaladni ezt a dichotómiát, hiszen ezek a mintázatok egyidőben vannak jelen az ifjúság politikához való viszonyulásában. Az empirikus megközelítéseken és a hagyományos részvételi formákra vonatkozóan egyértelműnek látszik, hogy egyrészt az életkor növekedése a részvételi potenciál növekedésével jár, azaz a fiatalabbak kevésbé aktívak, mint az idősebbek, továbbá a politikai részvétel

klasszikus formái összességében is veszítettek népszerűségükből (Lore, 2016). A Gazdasági Együttműködési és Fejlesztési Szervezet (OECD) 2019-es jelentése amellett, hogy megállapítja, hogy a fiatalabb választók kisebb valószínűséggel mennek el szavazni, mint az idősebbek konkrét számokat is közöl, miszerint a 18–24 évesek körében a választási részvétel átlagosan 17 százalékkal alacsonyabb, mint a 25–50 év közötti felnőttek körében. Elsősorban Franciaországban és Szlovákiában, Észtországban és az Egyesült Királyságban tapasztalható ez a jelentős különbség, csak Belgiumban és Koreában figyelhető meg, hogy a fiatalabb szavazók nagyobb arányban adják le szavazatukat, mint a 25–50 évesek. Solijonov (2016) meg is állapítja, hogy az életkor az egyik legfontosabb tényező, amely befolyásolja a választási részvételt. A 2010 és 2014 között végzett *World Value Survey* – 59 országra – vonatkozó adatai szerint a választási részvétel jelentős különbségeket mutat a 25 év alattiak és a 26 év felettek között.

A magyarországi viszonyokra vonatkozóan a politikai apátia és az új aktivizmus dichotómiája ugyancsak megjelenik a szakirodalomban. A Szabó és Oross (2017) által szerkesztett *Csendesek vagy lázadók?* tanulmánykötet már a címében is erre a kettősségre utal. A felsőoktatási hallgatókat célcsoportjának tekintő *Aktív fiatalok* kutatássorozat az ellentmondást a „racionális lázadás” fogalmában oldja fel. A racionális lázadás arra utal, hogy a fiatalok alapvető apolitikus és passzív hozzáállása ellenére mégis vannak olyan alkalmak és ügyek, amelyek politikai cselekvésre sarkallják őket. A lázadás racionális jellege abban mutatkozik meg, hogy a fiatalok csak olyan alkalmak és ügyek mentén hallatják a hangukat, amikor közvetlenül megszólítottak tartják magukat, jogukat/lehetőségeiket csorbítva érzik. A következtetések ugyan a felsőoktatási hallgatókkal készült empirikus vizsgálatokból származnak, de az elmélet kiterjeszthető az ifjúság egészére, hiszen a politikától való távolmaradás tekintetében a felsőoktatásban tanulók sem kivételek, bár az tény, hogy körükben a közélet iránti érdeklődés és a politikai aktivitás is magasabb, mint általában az ifjúság körében, amely Magyarországon is az egyik legapolitikusabb társadalmi csoport.

Szabó és Kern a (2011) politikai részvétel szintjével kapcsolatban megállapítják, hogy jelentős eltérések jellemzik a különböző demográfiai csoportokat és a fiatalok tekinthetők politikailag az egyik legkevésbé elkötelezett csoportnak. Az elköteleződés hiánya a rendszerváltás utáni kiábrándultságig vezethető vissza (Gazsó és Laki, 2000), amely jellemző tünete volt a '90-es éveknek. A rendszerváltást megelőző és azt rövid ideig követő mámoros időszak utáni kijózanodás sokkolóan hatott és sokakat a befelé fordulásra késztetett. A demokratikus intézményekbe vetett bizalmuk csökkent a közéletből kiábrándultak, aktivitásuk visszaesett. Oross (2016) áttekinti a magyar fiatalok politikai részvételének intézményi és társadalmi környezetét, megállapítja, hogy az ezredforduló óta fokozatosan nőtt a demokratikus folyamatokkal kapcsolatos kritikus viszonyulás. Az elfordulás fokozódása a szocializációs közegek diszfunkcióinak köszönhető, amelynek hatására a fiatalok nem jutnak hozzá megfelelő módon a demokratikus alapismeretekhez és a részvételi mintákat sem képesek elsajátítani.

Az ENSZ (2022) 26 országra vonatkozó *Be Seen Be Heard* című jelentése megkísérli összefoglalni, hogyan és miért vesznek részt a fiatalok a politikai döntéshozatalban, és milyen akadályozó tényezőkkel szembesülnek. A nemzetközi kutatásból kiderül, hogy a 30 év alattiak háromnegyede (76 százalék) úgy gondolja, hogy a politikusok nem hallgatják meg a fiatalokat. Tízből nyolcan úgy gondolják, hogy a választójogi korhatárt legfeljebb 18 éveseknél kellene meghúzni, ugyanennyien értenek egyet azzal az állítással, hogy a jelenlegi politikai rendszereknek drasztikus reformokra van szükségük ahhoz, hogy a jövő tekintetében is alkalmasak maradjanak. A jelentés megnevezi azt a három fő okot, amiért a fiatalok értelmetlennek tarthatják a választásokon való részvételüket.

- 1.) Hatás – Úgy érzik, hogy szavazatuk jelenleg nem számít, de szavaznának, ha ez megváltozna.
- 2.) Képviselő – Úgy érzik, hogy nincs olyan személy vagy párt, akire vagy amelyre szavazni szeretnének, de nagyobb valószínűséggel szavaznának, ha a jelöltek megszólítanák őket.
- 3.) Oktatás – Úgy érzik, nagyobb valószínűséggel szavaznának, ha jobban megértenék a politikai rendszert.

A három fő ok – erősebben fogalmazva kifogás – a politika és az egyéni életvilág távolságára vezethető vissza, azaz nem vagy alig része a politika a fiatalok életének. Ennek okait részben Weiss (2020) is összefoglalja, aki az életciklusból fakadó eltérő politikai érdeklődést² az élethelyzetből fakadó kihívásokkal magyarázza. Egyetértve a gondolattal a fiatalok alacsonyabb politikai érdeklődését magyarázhatja az önálló egzisztencia kialakítására, családalapításra irányuló figyelem, így a politikai kérdésekre kevesebb energia jut. A figyelem koncentrációjával összefüggésben az ismeretek és tapasztalatok is kevésbé halmozódhattak fel a fiatalok esetében, ami szintén visszafogja a politikai aktivitást. A politikai kérdésekre irányuló figyelem különbözősége nem csupán életkori jellegzetességek mentén alakul, befolyásolhatják generációs hatások is (Weiss, 2020). Továbbmenve a gondolatmeneten ezek a generációs különbözőségek a szocializációs környezet megváltozásából eredeztethetők, a szabadidős környezet, a kulturális és médiatartalmak hozzáférhetőségének alacsony küszöbe és a kínálat megsokszorozódása rengeteg vonzó alternatívát kínál. Ebben a túlkínálatban természetesen rengeteg politikai tartalom szerepel és a politikai aktivitás új formái is megjelennek, de ennek ellenére az új generációkat kisebb aktivitás jellemzi, ugyanakkor jelentős a kimaradástól való frusztráció is köztük (v.ö. FOMO – fear of missing out). Jogos kérdés, hogy a szocializáció kezdeti éveiben az alacsonyabb szintű bevonódást a későbbi életkor képes-e kompenzálni vagy

---

² A politikai érdeklődés fiatalkorban alacsony, majd folyamatosan növekszik, a középkorúaknál éri el csúcspontját, az idősödéssel azonban újra csökken.

az új generációk felnövekedve, önálló egzisztenciát kialakítva is apolitikusabbak lesznek, mint a korábbi generációk?

Kadlót (2016) bolgár, lengyel, magyar és osztrák fiatalok politikai értékrendjét vizsgálva megállapította, hogy magyar fiatalok körében a legalacsonyabb a szavazási hajlandóság. A távolmaradás legfőbb oka a politikusok iránti bizalomhiány volt mind a négy vizsgálatba bevont országban. Szabó (2019) az *Aktív Fiatalok* kutatás negyedik hulláma alapján megállapítja, hogy az egyetemista és főiskolás hallgatók majdnem minden offline politikai részvételi típus tekintetében csökkenést vagy stagnálást mutattak a négy évvel korábbi adathoz képest, továbbá az online részvétel terén is visszafogottnak mutatkoztak. Bíró-Nagy és Szabó (2021) egy frissebb nemzetközi összehasonlító kutatásában megállapítja, hogy a magyar fiatalok választási hajlandósága a legalacsonyabb a régióban. A vizsgált országok (Csehország, Szlovákia, Lengyelország, Magyarország) közül hazánkban volt a legmagasabb a választási részvételt egyértelműen elutasítók és a bizonytalanok aránya. A szociodemográfiai háttérrel vizsgálva megállapítható, hogy a részvételi hajlandóság az átlagnál alacsonyabb a közép- és alacsony iskolai végzettségűeknél, valamint az iskolát már befejezettekénél, a 19–24 évesek, valamint leginkább a legfeljebb 8 osztályt végzett anyák gyermekeinél. A választási hajlandóságon kívül is elmaradt a magyar fiatalok politikai részvétele és részvételi szándéka a többi vizsgált országtól (Bíró-Nagy és Szabó, 2021).

Politikai érdeklődés

Az ezredfordulón indult nagymintás ifjúságkutatás³ eredményei azt mutatják, hogy az ifjúságot a politika iránt tartós érdektelenség jellemzi (Szabó–Oross, 2021). Az ifjúság egyik legfontosabb nemzedéki jellemzőjeként jelenik meg, hogy 2020-ban a legmagasabb alacsony érdeklődés mutatkozik meg körükben a politika iránt (Székely, 2021b).

Annak ellenére, hogy a 2020-as eredményeket szemlélve a nagymintás ifjúságkutatás elmúlt két évtizede alatt a legmagasabb politikai érdeklődést figyelhetjük meg, összességében továbbra is alacsony politikai érdeklődés jellemzi őket. Az ötfokozatú skálán mért 2,4-es átlag alacsonynak tűnik, azonban a korábbi vizsgálatok ennél is alacsonyabb (1,9–2,2 közötti) értékeket mutattak. A közéleti kérdések felé fordulásnak lehet oka a koronavírus-járvány, amely a passzivitást részben oldhatta azzal, hogy az elzárkózó attitűddel jellemezhetőek közvetlenül is megtapasztalhatták a kormányzati döntések azonnali következményeit (karantén szabályok, kijárási korlátozás bevezetése stb.).

³ A nagymintás ifjúságkutatás módszertani részleteiről a tanulmánykötet vonatkozó fejezete részletesen tájékoztat (Székely, 2021c).

A járványhelyzet hatására fokozódó közéleti aktivitást maguk a fiatalok is visszaigazolják, ugyanakkor egyáltalán nem mondható általános jelenségnek, hogy több időt fordítana a család a társadalmi problémák megvitatására, mindösszesen 7 százalék jelezte, hogy érzel ezen a téren változást és többségük (59 százalék) számolt be pozitív változásról. Más kérdések alapján is a közéleti érdeklődés csekély mértékű fokozódása érzelhető. Közéleti kérdésekről, társadalmi problémákról valamivel többen beszélgettek 2020-ban mint 2016-ban úgy a családi körben, mint a barátokkal folytatott eszmecserekből. A változás hasonló mértékű volt (3-4 százalék) mindkét közegben. A képet árnyalja Szabó és Déri (2023) kvalitatív kutatása, amely a koronavírus-járvány politikai részvételre vonatkozó hatásának vizsgálta során a családi beszélgetések politikai jellegének fokozódására hívja fel a figyelmet.

1. táblázat. Politika iránti érdeklődés.

(Mennyire érdekli Önt a politika? Kérem, egy egytől ötig terjedő skála segítségével válaszoljon, ahol az 1-es azt jelenti, egyáltalán nem érdekli, az 5-ös pedig azt, hogy nagyon érdekli!

N2000, N2004, N2008, N2012, N2016, N2020=8000; skálaátlagok)

Év	Átlag
2000	2,19
2004	2,08
2008	2,19
2012	1,89
2016	2,03
2020	2,43

ADATOK FORRÁSA: NAGYMINTÁS IFJÚSÁGKUTATÁS 2000-2020

Nem jellemző, hogy a fiatalokat politikailag aktív személyek vennék körül, a nagymintás ifjúságkutatás eredményei szerint a 15–29 évesek kétharmada (69 százalék) nem tud olyan barátról, közeli ismerősről beszámolni, aki kifejezetten aktív politikai szempontból (pl. rendszeresen állást foglal közéleti kérdésekben, politikai jellegű rendezvényekre jár stb.). Politikai szempontból aktív társadalmi közegben a megkérdezett fiatalok tizede (11 százalék) él, rájuk jellemző, hogy több barátjuk, közeli ismerősük aktív. A kutatás azt is világosan mutatja, hogy a politikai szocializációban a családnak van elsődleges szerepe. Összességében a 15–29 évesek háromnegyede (73 százalék) nevez meg közeli vagy távolabbi családtagot, mint akinek a véleménye jelenlegi politikai gondolkodásmódja kialakulására a legnagyobb hatással volt. További közel ötöde a megkérdezetteknek nem tud megnevezni ilyen személyt (18 százalék), így kevesebb mint tizedük (8 százalék) nevezett meg családon kívüli forrást, minden második barátok, ismerősök hatását érzékelte (4 százalék).

2. táblázat. Politikai szocializáció.
(Véleménye szerint jelenlegi politikai nézetei, értékei, gondolkodásmódja kialakulására ki volt a legnagyobb hatással?)
N2020=2000; százalékos megoszlás)

Hatás	Gyakoriság
édesanya, nevelőanya	22
édesapja, nevelőapja	23
szülők, család	24
valamelyik nagyszülője	2
testvére(i)	1
egyéb rokon	1
egy tanár	1
barátok, ismerősök	4
más személy	0
politikus, közszereplő	2
senki	18
nem tudja, nem válaszol	2

ADATOK FORRÁSA: NAGYMINTÁS IFJÚSÁGKUTATÁS 2000–2020

A politikai szocializáció családi meghatározottságát szemlélve nem okozhat igazi meglepetést, hogy a fiatalok túlnyomó többsége (83 százalék) legalább részben egyetért szülei politikai nézeteivel. A nagymintás ifjúságkutatás utóbbi két adatfelvétele némi növekményt is regisztrált az egyetértők táborában és a szülők politikai nézeteivel radikálisan szembenállók aránya meglehetősen csekély maradt (6 százalék), miközben a szülők politikai nézeteit nem ismerők aránya csökkent (8 százalék). Utóbbi fakadhat a közélet iránti érdeklődés fokozódásából is, amely – ugyan mérsékelten, de – megmutatkozott más kérdőíves kérdések kapcsán is.

3. táblázat. Szülők és gyermekeik politikai nézetei.
(Politikai kérdésekben Ön mennyire ért egyet a szüelivel?)
N2016, N2020=8000; százalékos megoszlás)

Egyetértés	2020	2016
mindkét szülőjével egyet ért	44	43
csak az egyik szülőjével ért egyet	15	11
részben egyetért velük, részben nem	24	26
egyikőjükkel sem ért egyet	6	5
nem ismeri a szülei politikai nézeteit	8	11
nem tudja, nem válaszol	3	4

ADATOK FORRÁSA: NAGYMINTÁS IFJÚSÁGKUTATÁS 2000–2020

A választásokat követő, első választó fiatalok körében készült kutatás⁴ a szülőkkel kapcsolatos egyetértését politikai kérdésekben átlagosan egy 1-től 5-ig terjedő skálán mérve 3,6-os skálaátlag jellemzi. A szülőkkel egyet nem értők aránya 12 százalékos és a választáson végül a szülőkkel egyirányba szavazók is masszív többséget (81 százalék) alkotnak az első szavazók csoportjában (is).

4. táblázat. Szülőkkel való szavazás.

(Ön ugyanúgy szavazott, mint egyik vagy mindkét szülője legalább egyik szavazatával az április 3-ai választásokon? A választásokon résztvevők (N=705); százalékos megoszlás)

	Igen	Nem	NT/NV
Teljes minta (N=705)	81	11	8
Férfi (N=359)	80	12	8
Nő (N=346)	82	11	8
18 éves (N=172)	80	14	6
19 éves (N=170)	84	8	8
20 éves (N=175)	80	10	9
21 éves (N=187)	80	12	8
Alapfok (N=292)	81	11	8
Középfok (N=407)	81	11	8
Budapest (N=122)	84	13	3
Megyei jogú város, megyeszékhely (N=155)	80	11	9
Város (N=209)	82	10	8
Község (N=219)	80	11	9

ADATOK FORRÁSA: ELSŐ VÁLASZTÓK KUTATÁS 2022

⁴ Nem kizárólag az Ifjúságkutató Intézet készítette az első választókra vonatkozó kutatást. A Heinrich Böll Stiftung (2023) megbízásából az IDEA Intézet a választás előtt két hullámban majd a választást követően is készítette a kutatást közösségi média alapú kérdőív segítségével. A korosztály tagjait célzott hirdetésekkel rekrutálták, az elkészült mintát „a politikai aktivitás gyakorisága” alapján is súlyozták. A választásokat megelőző kutatás masszív ellenzéki előnyről számolt be, de a választásokat követően is az ellenzéki közös lista 42%-os támogatottsága állt szemben a Fidesz-KDNP 23 százalékos támogatottságával. A Mi hazánk Mozgalom és a Kétfarkú Kutypárt egyaránt 11-11%-os támogatását jelezte a kutatás. Habár a két kutatás azonos célcsoporttal és azonos időszakban készült, eredményei ellentmondanak egymásnak. Az ellentmondás oka valószínűleg az eltérő módszertanból következik, az online módszertanra jellemzően nem építenek a pártpreferencia becslések készítésénél, a becslések alapját képező politikai közvélemény-kutatások általában személyes vagy telefonos módszertannal készülnek. A szerző évtizedes tapasztalatai szerint az online közéleti kutatások a radikális hangokat felülmérik a mérsékelt hangok viszont jellemzően alulreprezentáltak. A közösségi média alapú kutatások az elérés tekintetében kifejezetten jó választásnak bizonyulhatnak, azonban az olyan témák esetében, mint a pártpreferencia-vizsgálatok magukban hordozzák a veszélyt, hogy a politika iránt érdeklődő és elkötelezett kitöltők felülreprezentáltak lesznek a válaszadók között.

A fentiekben láthattuk, hogy a fiatalok általában nem érdeklődnek a politika iránt, a politikai érdeklődést mérő skála átlaga – némi növekmény ellenére is – tartósan alacsony maradt. Az első szavazók azonban gondolkodhatnak másképpen is, hiszen a választáson való részvétel lehetősége először adatik meg számukra, amely hordozhat magával izgalmat. A 2020. év végén készült 8000 fős nagymintás ifjúságkutatás eredményei ugyanakkor (még) nem mutatták az első részvételi lehetőség ösztöntő erejét⁵. A 15–29 évesek politika iránti érdeklődését mérő skála átlaga 2,4 volt, a 2022-es első választók átlaga még alacsonyabb: 2,1. Ráadásul a konkrét részvételi szándék kifejezetten alacsonynak mutatkozott, mindösszesen a megkérdezett első választók 14 százaléka volt biztos egy következő vasárnapi voksolási szándékában.

5. táblázat. Részvételi szándék.

(Ha most vasárnap parlamenti választás tartanának
(és jogosult volna szavazni), Ön elmenne szavazni? 2022-ben első választók
N2020=1898; százalékos megoszlás)

Részvétel	Gyakoriság
biztosan igen	14
valószínűleg igen	33
valószínűleg nem	14
biztosan nem	28
nem tudom	11

ADATOK FORRÁSA: NAGYMINTÁS IFJÚSÁGKUTATÁS 2000–2020

A magyarországi fiatalok politika iránti érdeklődését vizsgálva a nagymintás ifjúságkutatás eredményei tehát egy tartósan apolitikus ifjúságképet rajzolnak meg számunkra, amely ezen szűk korcsoportban is különbözik életkor szerint. A fiatalabbak – így a 2022-ben első választók – politikai érdeklődése és várható részvétele is kisebb, mint az idősebbeké. A kutatások alapján megállapítható továbbá, hogy a közéleti kérdések iránti fogékonyság és a politikához való viszony a családi szocializáció függvénye, a fiatalok alapvetően a családból hozzák a politikával kapcsolatos gondolataikat, így nem meglepő az sem, hogy a szüleikkel politikai kérdésekben is általában egyetértenek. Kérdés lehet tehát, hogy ilyen várakozások mellett milyen volt ténylegesen a részvételi arány körükben és hogyan szavaztak 2022. április 3-án?

Az első szavazók aktivizmusa

Amennyiben a hagyományos életkori határt húzzuk meg a választójoggal bíró 18–29 éves fiatalok száma a KSH 2016-os Mikrocenzusa alapján közel 1,3 millió fő. Ebből az első szavazók (akik 2016-ban, amikor a Mikrocenzus készült 12–15

⁵ A kérdőív felvételekor, 2020-ban a 2022-es választás – így a részvétel realitása – még messze volt.

évesek), 2022-ben a 18–21 évesek, valamivel több mint 390 ezer főt tesznek ki. A 2022-es országgyűlési választást megelőző 2018-as választás részvételi aránya nagyjából 70 százalék volt, ami a 8,3 millió potenciális szavazóból közel 5,8 millió választó aktivitását jelentette. Ezek alapján a fiatalok száma nem kevés, ugyanakkor a részvételi arány a lehetséges szavazatok számát mindenképpen csökkenti, a tapasztalatok szerint jobban, mint az idősebb korcsoportokban. Ez azt jelenti, hogy amennyiben az átlagos részvételi arány 70 százalék körül alakul, ez a fiatalok esetében alacsonyabb, azaz 900 ezer szavazatnál többre előzetesen aligha számíthattunk, ebből az első választók a szavazatok harmadát adhatják, abban az esetben is, ha az első szavazás lehetősége pozitívan hat a részvételre (Székely, 2021a).

A nagymintás ifjúságkutatás 2020-ban felvett adatai azt mutatták, hogy a 2022-ben első választók politika iránti érdeklődése elmarad a 15–29 éveseké átlagától. A skálaátlaga az első választók esetében 2,1 az ötfokú skálán, míg az ifjúság egészében 2,4, ami nem nagyarányú, de statisztikai szempontból értelmezhető különbség. Az Ifjúságkutató Intézet a Társadalomkutató közreműködésével a választásokat követő 2022. május–júniusban készített közvélemény-kutatása⁶ során is vizsgáltuk a politikai érdeklődés mértékét. A nagymintás ifjúságkutatás során is alkalmazott ötfokú skála átlaga 2,6 volt, ami a közéleti érdeklődés fokozódására utal, a választás és a választási kampány hatását mutatja.

Az alacsony bázis mellett értelmezett) fokozott érdeklődés a becsült részvételi arányt is jelentősen növelte. Az első választók többsége (70 százalék) állítása szerint részt vett az országgyűlési választáson, ami szinte megegyezik a 70,2 százalékos hivatalos belföldi részvétellel. A két arány nagyfokú hasonlóságából természetesen nem lehet következtetni a kutatás hitelességére, az első szavazók részvételére vonatkozó becslés alapján ugyanakkor az a hipotézis megfogalmazható, hogy a fiatalokat, akik az országos átlagnál rendre alacsonyabb részvételt produkálnak, mozgósíthatta az első szavazás lehetősége, így a két ellenkező hatás kiolthatta egymást 2022. április 3-án. A részvétel mértékében még ebben a viszonylag szűk kohorszban is látunk különbséget az életkor alapján. Minél idősebbeket vizsgálunk, annál magasabb részvételi arányokat regisztrálhatunk,

---

⁶ A kutatást 1000 fő személyes (TAPI) megkérdezésével, reprezentatív címlistas mintaválasztással végeztük. A célcsoportot azon 18–21 éves fiatalok alkották, akik először vehettek részt az országgyűlési választásokon 2022. április 3-án. A mintaválasztás kétlépcsős módszerrel történt, első lépcsőben a települések kiválasztására került sor valószínűségi mintavétellel, településtípus és régió szerint rétegezve. Második lépcsőben a címek leválogatását végeztük el a lakcímnnyilvántartás alapján (1 főcímet és 3 pót címet rendeltünk minden válaszadóhoz). Az elkészült minta a 18–21 éves magyarországi népességet reprezentálja, az adatfelvételt követően az esetleges torzulásokat nem, kor, iskolai végzettség, és településtípus mentén, súlyozással korrigáltuk. A súlyozáshoz alapul vett sokaság 399 051 fő volt.

hogy csak a kért véglelet említsük: a 18 évesek 66 százaléka míg a 21 évesek 73 százaléka mondta, hogy szavazott az országgyűlési választásokon.

A fiatalok passzivitásáról szóló információk (vö. Székely, 2014; Székely, 2020b) helytállóaknak bizonyultak az ellenzéki előválasztás során, az ellenzék nem volt képes érdemben megszólítani az első választókat. A 18–21 évesek mintegy hat-tizede (58 százaléka) jelentette ki, hogy már jóval a választások előtt eldöntötte, melyik pártra fog szavazni. A válaszadók kevesebb, mint egyötödét (18 százaléka) befolyásolta az előválasztási kampány a döntés meghozatalában és nagyjából ugyanennyien (17 százalék) mondták, hogy a választási kampány alatt érlelődött meg bennük, kire fognak szavazni, a maradék jellemzően a választás napján döntött (ld. 5. táblázat).

6. táblázat. A döntés időpontja.

(Mikor döntötte el, hogy melyik pártra vagy pártszövetség listájára szavaz?
A választásokon résztvevők (N=705); százalékos megoszlás)

	Már rég el-döntötte	Az előválasztás időszakában döntötte el	A választási kampány időszakában döntötte el	A választás napján döntötte el	NT/NV
Teljes minta (N=705)	58	18	17	5	1
Férfi (N=359)	60	17	17	5	1
Nő (N=346)	57	20	17	5	2
18 éves (N=172)	56	14	18	9	3
19 éves (N=170)	59	24	13	4	1
20 éves (N=175)	63	15	19	3	0
21 éves (N=187)	57	20	19	4	1
Alapfok (N=292)	57	21	15	5	2
Középfok (N=407)	59	17	18	5	1
Budapest (N=122)	66	17	14	1	2
Megyei jogú város, megyeszékhely (N=155)	64	18	14	3	1
Város (N=209)	52	19	23	4	1
Község (N=219)	56	19	15	9	1
Érdeklődik a politika iránt (N=181)	68	19	9	3	1
Fidesz-KDNP-re szavazott (N=342)					
69	14	13	3	1	
Ellenzéki közös listára szavazott (N=154)	53	28	15	4	0

ADATOK FORRÁSA: ELSŐ VÁLASZTÓK KUTATÁS 2022

Nem állíthatjuk, hogy nem voltak olyanok, akik érdeklődést mutattak az előválasztás iránt, voltak olyan, az ellenzékkel szimpatizáló fiatalok, akik számára az ellenzéki előválasztás meghatározó élmény volt. Honti (2022) 18–24 éves, elsősorban az ellenzékkel szimpatizáló egyetemisták körében fókuszcsoportos módszerrel vizsgálta elsősorban az ellenzéki előválasztáson elindult miniszterelnök-jelöltek imázsát. Megállapítja, hogy egyes fiatalok számára az előválasztás

generációs élmény volt, akik társadalmi nyomást is éreztek a bevonódásra. Ezek az aktív, ellenzéki fiatalok azonban a teljes ifjúsághoz viszonyítva nem képeznek jelentős arányt. Határozottan állíthatjuk tehát, hogy az ellenzéki előválasztás a fiatal első választókat összességében nem mozgatta meg. Kifejezetten tanulságos, hogy végül az ellenzéki összefogásra szavazó fiatalok többsége (53 százalék) sem az előválasztás alatt döntötte el, hogy végül kire adja le a voksát, bár az kétségtelen, hogy őket jobban megmozgatta az előválasztás, hiszen kétszer akkora arányban döntöttek ez időszak alatt, mint a kormánypártokra szavazó kortársaik (28 százalék vs. 14 százalék).

Érdekes kérdést vet fel a prognosztizálható biztos szavazók 14 százalékához képest ez a 70 százalékos részvétel, amely még akkor is magasnak tűnik, ha figyelembe vesszük, hogy a választások előtti adat 2020-as és a választásokat követően van egy torzítás a részvételben is és nem csupán a győzteshez húzás torzíthat. A két részvételi arány közötti különbség – meggyőződésem szerint – mégis a politika aktualitásának köszönhető elsősorban, azaz annak, hogy még jelentősebb helyet kapott a mindennapi beszélgetésekben, ráadásul olyan témák is megjelentek, amelyek elsősorban a fiatalokat érintik, pl. a háborús fenyegetettség.

Választási preferenciák

A választásokat megelőzően végzett közvélemény-kutatások többségéből, amelyek a teljes választói csoportra vonatkoztak látható volt a kormánypártok előnye, azonban a fiatalok politikai preferenciáiról változatos becslések készültek. Ez részben kutatómódszertani részben interpretációs okokkal magyarázható. A 18 évesek és idősebbek körében, választási előrejelzés céljával készülő felmérésekben a fiatalok számát a teljes felnőtt társadalomhoz igazítják, a rosszabb választadási hajlandóság miatt jellemzően felfelé súlyozzák, azaz egy 1000 fős mintában a 18–29 évesek száma a gyakorlatban aligha több 150 főnél. További szűkítő tényező a pártpreferenciára vonatkozó kérdések megválaszolásának elutasítási aránya, amely a rendelkezésre álló érvényes adatokat szisztematikus torzítás⁷ nélkül is az értelmezhetőség határára sodorja. A csekély elemszám a becslések esetében nagyobb konfidenciaintervallummal jár, egyszerűen fogalmazva a teljes felnőtt népességre vonatkozó kutatásokból a fiatalokra vonatkozó önálló elemzésekből nehezen vonható le a szokásos elvárásoknak megfelelő megbízható becslés. További kutatómódszertani megkötéseket jelentenek az olyan kutatások,

---

⁷ A szisztematikus torzítás lehetősége is megfontolandó, a fiatalok apolitikus hozzáállása az idősebbekhez képest is magasabb válaszmegtagadást vagy határozatlan állásfoglalást (nem tudja kire szavazna), így összességében alacsonyabb elemzésre alkalmas választ jelent.

amelyek ugyan ifjúsági csoportra koncentrálnak, de a lekérdezés módszertana eltér a sztenderd – a választási előrejelzésekben alkalmazott – módszerektől. Egy közösségi médián belül terjesztett hirdetésekkel operáló lekérdezés más, mint a lakcímnnyilvántartáson alapuló rétegezett valószínűségi mintaválasztás. A módszertani okok mellett interpretációs szempontok is felmerülhetnek. Sok esetben a fiatalok egy csoportjával, pl. a politikai értelemben legaktívabb felsőoktatási hallgatókkal készült kutatást, főként az eredményeket felhasználó politikai szereplők, médiumok, úgy interpretálják, hogy – a fiatalok – voltak az adott kutatás alanyai. Ebből adódóan az egyik kutatás szerint „a fiatalok” inkább aktívak és ellenzékiek, míg a másik kutatás szerint inkább apolitikusak és kormánypártiak.

A magyarországi 15–29 évesekre vonatkozó nagymintás ifjúságkutatás legutóbbi eredményeiben – ahogy fentebb már szerepelt – a konkrét szavazási hajlandóságra vonatkozóan alacsony értékeket figyelhetünk meg, a fiatalok 24 százaléka, az első szavazók mindössze 14 százaléka állította, hogy egy következő vasárnapon tartandó országgyűlési választáson biztosan részt venne. Az ifjúság egészére vonatkozóan ekkor egy következő vasárnapi választás pártpreferenciája 33 százalék vs. 30 százalék a kormány-ellenzék viszonyában (Magyar Kétfarkú Kutya Párt és Mi Hazánk Mozgalom nélkül 33 százalék vs. 25 százalék). 2020 végén a választási részvételüket biztosnak mondók 45 százaléka szavazott volna a kormánypártokra és 34 százaléka ellenzékre. Az első választók esetében a kormány-ellenzék támogatóinak aránya 28 százalék vs. 22 százalék, míg a választásokon részt venni szándékozók körében 43 százalék vs. 39 százalék. Mindez tehát 2020 végén a kormánypártok előnyét mutatta a 15–29 évesek és a 2022-ben először szavazóképes fiatalok körében is.

Az első szavazókra vonatkozó kutatás során is több, a politikai szocializációval, közéleti aktivitással kapcsolatos témát is érintettünk, a legfontosabb kérdés ugyanakkor az volt, hogy a fiatalok mire szavaztak. A kutatás eredményei azt mutatják, hogy a választásokon részt vett 18–21 éves magyarországi fiatalok mintegy fele (49 százaléka) a Fidesz–KDNP pártlistájára szavazott, míg csupán valamennyivel több, mint egyötödük (22 százalék) szavazott az ellenzéki pártszövetség közös listájára. Ez azt mutatja, hogy az egyesült ellenzéknek nem sikerült megszólítania a fiatal szavazókat, hiszen körükben az ellenzéki pártszövetség támogatottsága jócskán elmaradt a 36,1 százalékos tényleges végeredményhez képest. A kormánypártok tényleges eredménye az első szavazók körében is hasonló, a Fidesz–KDNP belföldi listás végeredményéhez képest az első szavazók körében néhány százalékpontnyi különbség látszik (52,4 százalék vs. 49 százalék). A kisebb pártok közül az országos listán elért 5,9 százalékos eredményéhez képest a Mi Hazánk Mozgalom kicsit jobban teljesített az első szavazók körében, akiknek 8 százaléka szavazott a parlamentbe először bejutott pártra. A többi, a szavazólapon szereplő párt az első szavazók alapján sem lépte volna át a parlamenti küszöböt. A Kétfarkú Kutypárt a 3,3 százalékos listás eredményéhez hasonlóan teljesített az első szavazók körében is (3 százalék), míg a Megoldás Mozgalom jobban szerepelt (2 százalék). A listára leadott szavazatok eloszlása nem különbözik érdemben az egyéni jelöltekre vonatkozó szavazatok arányától.

7. táblázat. Választási preferencia.

**(Melyik párt, vagy pártszövetség listájára szavazott az április 3-i választásokon?
Melyik párt, vagy pártszövetség egyéni jelöltjére szavazott az Ön lakóhelye
választókerületében az április 3-i választásokon? A választásokon résztvevők
(N=705); százalékos megoszlás)**

	Listára leadott szavazat	Egyéni jelőltre leadott szavazat
Fidesz-KDNP közös lista	49	49
ellenzéki közös lista a DK-val, MSZP-vel, Párbeszéddel, Momentummal, LMP-vel és a Jobbikkal	22	23
Mi Hazánk	8	7
Magyar Kétfarkú Kutya Párt	3	2
Megoldás Mozgalom, Gattyán György pártja	2	2
Normális Élet Pártja, Gódény György pártja	1	0
NT/NV	17	17

ADATOK FORRÁSA: ELSŐ VÁLASZTÓK KUTATÁS 2022

A részletesebb elemzés azt mutatja, hogy még ez a viszonylag szűk társadalmi csoport – az első szavazók – sem egységes, jelentős különbségeket figyelhetünk meg például a lakóhely településtípusa szerint. Az eredmények – illeszkedve a korábbi kutatások tapasztalataihoz – azt mutatják, hogy a kormánypártok támogatottsága nagyobb a kisebb településeken, míg a fővárosban az egyesült ellenzék szerepel jobban az országos átlagnál. A Kétfarkú Kutypárt a budapesti fiatalok körében 8 százalékos támogatottságot tudhat magáénak, míg a Mi Hazánk Mozgalom a megyeszékhelyeken erősebb valamivel az átlagosnál. Ezeket a különbségeket más kutatások is jelzik (vö. Szabó és mtsai, 2015; Szabó, 2019), azonban azt is fontos megjegyezni, hogy az ellenzéki dominancia nem érzékelhető. A fontosabb szociodemográfiai jellemzők esetében nincs olyan csoport, ahol a kormánypárt elsősege megkérdőjeleződne, a budapestiek esetében a legkisebb a különbség (39 százalék vs. 36 százalék).

Összefoglalás

A nemzetközi szakirodalom a fiatalok politikai részvételével kapcsolatosan rendszeresen az aktív és passzív megközelítéssel és következtetéssel él, a választási részvételre vonatkozó adatok rendre az ifjúság alacsonyabb szavazási gyakoriságáról számolnak be. A magyarországi fiatalok élethelyzetét és életmódját rendszeresen feldolgozó nagymintás ifjúságkutatás adatai szerint a fiatalokat nem érdekli a politika. Az elmúlt két évtized során a politikai érdeklődésük konzisztens módon alatta maradt az ötfokozatú skála középtérének, bár a legutóbbi (2020-as) adatfelvétel arról tanúskodik, hogy a közéleti kérdések jobban meg tudták ragadni a 15–29 évesek figyelmét, mint korábban, mégsem beszél-

hetünk áttörésről a politikai érdeklődés terén. Ebben a tekintetben sem cáfolható a nemzedék csendessége (vö. Székely, 2020b), ugyanakkor ez nem jelenti azt, hogy ne lennének szavazásra buzdíthatók. Az első választókra vonatkozó kutatás eredménye szerint az első szavazói élmény képes az általánosságban tapasztalható passzivitás ellen hatni, az országos részvételi arány körüli aktivitás, még ha a választásokat követő torzulásokat is számításba vesszük jóval magasabb, mint a választásokat megelőző becslések számai.

Az első szavazókra vonatkozó kutatás fontos tapasztalata, hogy a fiatalok bár inkább nem érdeklődnek a politika iránt mégis elérhetőek és aktivitásra ösztönözhetőek. A kutatások egyértelműen megerősítik azt, hogy a fiatalok politikai értékeit tekintve a családi szocializáció szerepe elsődleges és a választási preferenciáikra is elsősorban a család hat. Az első választókkal készült kutatásból kiderült, hogy a túlnyomó többség ugyanúgy szavazott, mint a szülei tették, ami cáfolja a generációs lázadás hipotézisét és megerősíti a konformizmus dominanciáját (Székely, 2014; 2017; 2020). A kutatás eredményei azt mutatták, hogy – összhangban a nagymintás ifjúságkutatás és az Ifjúságkutató Intézet választást megelőző méréseivel – a fiatalok többsége a kormányt támogatta szavazatával. Az ellenzéki közös lista kevesebb mint a kormánypárti lista felét volt képes elérni (49 százalék vs. 22 százalék), míg a Mi Hazánk népszerűbb volt a fiatalok körében (8 százalék), mint a teljes szavazó népesség körében.

Irodalom

Bíró-Nagy András, Szabó Andrea (2021). *Magyar Fiatalok 2021. Elégedetlenség, Polarizáció, EU-Pártiság*. Budapest: Friedrich-Ebert-Stiftung. <https://library.fes.de/pdf-files/bueiros/budapest/18607.pdf>.

Farthing, Rys (2010). The politics of youthful antipolitics: representing the 'issue' of youth participation in politics. *Journal of Youth Studies*, 13(2). 181–195. <https://doi.org/10.1080/13676260903233696>

Gazsó Ferenc, Laki László (1999). *Esélyek és orientációk – fiatalok az ezredfordulón*. Budapest. Okker kiadó.

Heinrich Böll Stiftung (2023). *Political Affiliations of First Voters in Hungary*. <https://cz.boell.org/en/2022/08/16/political-affiliations-first-voters-hungary>

Honti Tamás (2022). „Világok harca - Fókuszcsoportos kutatás az előválasztáson részt vevő miniszterelnök-jelöltek imázsáról a fiatalok körében”. *Vezetéstudomány - Budapest Management Review* 53(6). 26–39. <https://doi.org/10.14267/VEZTUD.2022.06.03>.

Kadlót Tibor (2016). *Az Y-generáció politikai értékrendje Magyarországon és a régióban*. Budapest: Policy Solutions. https://www.policysolutions.hu/userfiles/elemzes/242/y_generacio_politikai_ertekrend.pdf.

Lore, Terri (ed.) (2016). *Youth Civic Engagement. World Youth Report*. United Nations. New York. <https://social.desa.un.org/sites/default/files/publications/2023-03/World%20Youth%20Report%202015.pdf>

OECD (2019). CO4.2: *Participation rates of first-time voters*. OECD Family database. <https://www.oecd.org/els/family/database.htm>

Oross Dániel (2016). A magyar fiatalok politikai részvételének változása. *Metszetek*. 5(4). 25-41.

Szabó Andrea, Oross Dániel (szerk.) (2017). *Csendesek vagy lázadók? – A hallgatók politikai orientációi Magyarországon (2011–2015)*. Belvedere Meridionale - MTA TK PTL. ISBN: 978-615-5372-75-9)

https://politikatudomany.tk.hu/uploads/files/Csendesek_vagy_lazadok.pdf

Putnam, Robert D. (2000). *Bowling alone: the collapse and revival of American community*. New York, Simon & Schuster.

Solijonov, Abdurashid (2016). *Voter Turnout Trends around the World*. International IDEA. Stockholm, Sweden. ISBN: 978-91-7671-083-8 <https://www.idea.int/sites/default/files/publications/voter-turnout-trends-around-the-world.pdf>

Szabó Andrea (2019). *A magyar egyetemisták és főiskolások politikai integrációja 2019-ben*. Prague: Heinrich Böll Stiftung. http://real.mtak.hu/99810/1/boll_magyar_egyete-mistak_2019_v26_english_hungarian_final_0.pdf.

Szabó Andrea, Déri András (2023). Talk or something more? COVID-19 and youth discourses of participation. *Qualitative Research Journal*. <https://doi.org/10.1108/QRJ-02-2023-0031>

Szabó Andrea, Oross Dániel (2021) Változó világ – állandó értékek. Az ifjúság politikai érdeklődésének és politikai értékrendjének változása. In: Székely Levente (szerk.). *Magyar fiatalok a koronavírus-járvány idején. Tanulmánykötet a Magyar Ifjúság Kutatás 2020 eredményeiről*. Enigma2001, 211–236.

Szabó Andrea, Oross Dániel, Kovács Tamás, Róna Dániel (szerk.) (2015). *Exit, Voice, Loyalty and Neglect, political attitudes of Hungarian university and college students*. Prague, Csehország Heinrich Böll Stiftung.

Szabó Andrea, Kern Tamás (2011). A magyar fiatalok politikai aktivitása. In Bauer Béla – Szabó Andrea (szerk.) *Arctalan (?) nemzedék*. Ifjúság 2000–2010. (37–81). Budapest: Nemzeti Család- és Szociálpolitikai Intézet.

Székely Levente (2021a). „Hol vagytok fiatalok?” – avagy eldönthetik-e a fiatalok a 2022-es választás eredményét? *Corvinák*, 2021. november 27. <https://corvinak.hu/velemeny/2021/11/27/hol-vagytok-fiatalok-avagy-eldonthetik-e-a-fiatalok-a-2022-es-valasztas-eredmenyet>

Székely Levente (2021b). A járvány nemzedéke – magyar ifjúság a koronavírus-járvány idején. In Székely Levente (szerk.). *Magyar fiatalok a koronavírus-járvány idején. Tanulmánykötet a Magyar Ifjúság Kutatás 2020 eredményeiről*. Enigma2001, 9–31.

Székely Levente (2021c). A nagymintás ifjúságkutatás módszertana 2000–2020. In Székely Levente (szerk.). *Magyar fiatalok a koronavírus-járvány idején. Tanulmánykötet a Magyar Ifjúság Kutatás 2020 eredményeiről*. Enigma2001, 257–272.

Székely Levente (2020a). A generációs elméletek értelméről. *Szociológiai Szemle*, 30(1), 107-114. https://szociologia.hu/uploads/documents/107_114_oldal.pdf

Székely Levente (2020b). *Szürke hattyúk*. Enigma 2001, Budapest.

Székely Levente (2017). Digitális részvételi kultúra – aktív és csendes új generáció. In Szabó Andrea – Oross Dániel (szerk.). *Csendesek vagy lázadók? A hallgatók politikai orientációi Magyarországon*. MTA TK Politikatudományi Intézet, Belvedere Meridionale, 37–51.

Székely Levente (2014). Az új csendes generáció. In Nagy Ádám – Székely Levente (szerk.). *Másodkézből. Magyar Ifjúság 2012*. ISZT Alapítvány – Kutatópont, 9–29.

The Body Shop – United Nations (2022). *BeSeenBeHeard. Understanding young people's political participation*. https://thebodyshop.a.bigcontent.io/v1/static/WELLCOM_UN_REPORT_TBS_ACCESSIBLE_INADHRP011

Weiss, Julia (2020). What is Youth Political Participation? Literature Review on Youth Political Participation and Political Attitudes. *Frontiers in Political Science*, 2(1), 1–13. <https://doi.org/10.3389/fpos.2020.00001>

Pacsuta István
Csendben figyelők.
*A demokrácia mint érték a felsőoktatásban
levő hallgatók körében*

Bevezető

A felsőoktatásban tanuló hallgatók politika, közélet iránti érdeklődése, fontos, társadalomformáló kérdés, hiszen hozzájárul az oktatási intézmények és a társadalom jobb működéséhez. A demokratikus részvétel igénye a politikai szocializációs folyamat eredményeként alakul ki a fiatalokban. A politika iránti érdeklődés és tudatosság elősegíti a demokratikus részvételt. A felsőoktatásban tanuló hallgatók, mint a jövő generációja, fontos szerepet játszhatnak a politikai folyamatokban, ha aktívan részt vesznek a politikában, képesek kifejezni nézeteiket és befolyásolni a döntéseket, döntéshozatali folyamatokat.

Azonban nem csak a jövőre nézve lényeges a hallgatók közügyek iránti érdeklődése, hanem a jelen pillanatban is megoldatlan, aktuális kérdésként jelen levő oktatási reformok tekintetében is. A politika befolyásolja az oktatási rendszert, beleértve az oktatási politikákat, a finanszírozást, közvetve és közvetlenül is hatással van az oktatás világára. Az érdeklődő hallgatók képesek lehetnek nyomást gyakorolni az oktatási reformokra, igényeik kifejezésével segíthetik, hogy a döntéshozók javítsák az oktatás minőségét és hozzáférhetőségét, emellett segít megérteni a társadalom működését és a politikai döntéshozatal folyamatát. Az sem elhanyagolható, hogy politika iránti érdeklődés és a politikai részvétel a hallgatóknak lehetőséget teremthet politikai karrierre is. A rendszerváltás után az egyik legsikeresebb, felfelé ívelő mobilitási csatornának a politikai pálya bizonyult.

A politika, közélet iránti érdeklődés és részvétel segít a hallgatóknak aktív és tájékozott polgárokká válni, akik képesek alakítani a jövőjüket és a társadalmukat. Ezért elengedhetetlen, hogy a felsőoktatásban tanuló hallgatók közélettel, politikával kapcsolatos attitűdjeit, szokásait, a demokratikus viszonyok iránti elkötelezettségüket megismerjük.

Jelen írásunkban arra vállalkozunk, hogy a demokráciához, mint értékhez való viszony mentén feltérképezzük a felsőoktatásban, nappali tagozaton tanuló hallgatók közéleti, politikai attitűdjeit, szokásait, valamint a rendelkezésünkre álló adatok alapján időbeli változásokat vázoljunk fel. Lényeges kérdés, hogy a hallgatók demokratikus berendezkedéssel kapcsolatos elképzeléseit jobban feltárjuk, hiszen az érzékelhető apolitikus magatartás mellett az is kirajzolódik, hogy a felsőoktatás kultúrája érzékenyítő hatással van a közéleti kérdések iránt, a hallgatók nem pusztán elszenvetői a politikai folyamatoknak.

A felsőoktatásban tanulók közéleti tevékenységei különbözhetnek az átlagos fiatalok közéleti részvételétől. A felsőoktatási intézményekben számos politikai és társadalmi témájú szervezet, klub és egyesület működik. Ezekben a diákok lehetőséget kapnak arra, hogy aktívan részt vegyenek vitákon, előadásokon, kerekasztal-beszélgetéseken és más eseményeken. A felsőoktatási intézmények olyan környezetet teremtenek, ahol a diákokat ösztönzik a kritikus gondolkodásra és az intellektuális párbeszédre. Ez lehetővé teszi számukra, hogy mélyebben megismerjék a társadalmi és politikai kérdéseket, és aktívabban vegyenek részt a közéletben. A felsőoktatási intézmények gyakran olyan témákat is kutatnak és oktatnak, amelyek közvetlenül kapcsolódnak a közéleti kérdésekhez. Ez a tudás ösztönözheti a diákokat arra, hogy aktívan részt vegyenek azokban a politikai és társadalmi ügyekben, amelyek területén szakmai ismeretekkel rendelkeznek. Összességében a felsőoktatásban tanulók közéleti tevékenységei a képzési, környezeti és tudásalapú tényezők függvényében különbözhetnek az átlagos fiatalok közéleti aktivitásától, politikai, közéleti kérdésekről alkotott véleményük, szokásaik külön vizsgálat tárgyát képezhetik.

A vizsgált minta bemutatása

A 2016-os Magyar Ifjúságkutatás¹, valamint a Magyar Ifjúság Kutatás 2020 adatbázisát felhasználva² válogattuk ki azokat a válaszadókat, akik nappali tagozaton, felsőoktatási képzésben vesznek részt, továbbá hozzáférést kaptunk az Aktív Fiatalok kutatás adatbázisaihoz³ is, melyek 2011, 2013, és 2019-es években mérték fel azonos témákban a hallgatókat. A teljes minta a fent említett adatbázisokat felhasználva a következőképpen oszlik meg:

1. táblázat. A vizsgált minta összetétele. (fő)

A lekérdezés éve	Az alminta elemszáma (fő)
2011	1653
2013	2096
2016	987
2019	800
2020	966
Összesen:	6502

ADATOK FORRÁSA: A MAGYAR IFJÚSÁG 2016 ÉS 2020-AS ÉS AZ AKTÍV FIATALOK 2011, 2013, 2019-ES ADATBÁZISA. SAJÁT SZÁMÍTÁS

¹ A Kutatópont Kft. engedélyével, az adatok forrása a Magyar Ifjúság 2016-os kutatás

² A Társadalomkutató Kft. engedélyével, az adatok forrása a Magyar Ifjúság Kutatás 2020

³ Az Aktív Fiatalok Magyarországon Kutatócsoport engedélyével. A kutatásról és annak módszertanáról részletesen lásd: Róna–Szabó, 2012; Szabó, 2014; Róna–Szabó, 2017; Szabó, 2019; Szabó–Oross, 2024.

Az egymáshoz közel eső lekérdezési évek miatt előfordulhat, hogy egy-egy hallgató több almintában szerepel, ennek ellenére úgy véljük, hogy számuk elenyésző lehet, a végeredményeket nem befolyásolja.

A nappali tagozaton történő képzést azért tartottuk fontosnak, mert úgy véljük, hogy a felsőoktatás kultúrája, azok a hatások, melyek a felsőoktatásban eltöltött idővel járnak, a nappali tagozaton érvényesülnek igazán. Mivel vállalásunk nem tért ki kifejezetten az értelmiségi, vagy a diplomával rendelkezők csoportjára, ezért csak azokat a válaszadókat vettük figyelembe, akik a lekérdezések idején felsőoktatási intézményben, nappali tagozaton tanultak.

A hallgatók demokratikus berendezkedéshez való viszonya

A közélet a társadalmi élet olyan aspektusa, amely a közösségek, társadalmak mindennapi tevékenységeit, döntései folyamatait foglalja magában. A közéletbe tartozik minden olyan tevékenység és esemény, amely közvetlenül vagy közvetve befolyásolja a társadalom tagjait.

A válaszadók közélettől való elfordulásának egyik szembetűnő jele, hogy az általunk vizsgált kérdésblokkban, 2020-ban nagyon magas aránnyal szerepelnek a hiányzó válaszok, a 966 fő esetén nagy általánosságban az mondható el, hogy 250 körüli fő töltötte ki teljes mértékben az erre vonatkozó kérdésblokkot.

A közéleti kérdések, társadalmi problémák közepes mértékben érdeklik az egyetemi hallgatókat. 3,18-as átlag 5 fokú skálán, leggyakoribb érték a hármas, a válaszadói hajlandóság ebben az esetben is igen csekély, a megszokott 250 fő körül alakul. Közepes mértékben, vagy attól kevésbé a válaszadók 65 százalékát érdeklik közéleti kérdések vagy társadalmi problémák. Jól ismert szakirodalmi tény, hogy a fiatalok attitűdjeit illetően a közéleti kérdések kevésbé érdeklik a fiatal korosztály tagjait (Szabó és Kern, 2011), azonban így is kevésbé elutasítottak, mint a politikai vetületű ügyek. A közéleti kérdések ismerősökkel történő megvitatása erősen hullámzik, annak függvényében, hogy ha országgyűlési választási évekről van szó, akkor az ilyen irányú tevékenységek gyakorisága szignifikánsan megnövekszik ($F=102,663$, $df=2$; $sig=0,000$). Abból a szempontból izgalmas ez, hogy ha megtaláljuk azokat a témákat, melyek mozgósítják a fiatalokat, akkor aktívabbá tehetők a közéleti kérdések megvitatása terén is.

A közélettől való elfordulás, azzal kapcsolatos érdektelenségnek számos oka lehet. Ha a fiatalok nem kapnak megfelelő tájékoztatást a közéleti kérdésekről, vagy nincsenek elérhető, megbízhatónak tekinthető forrásaik, amelyekből hiteles információkat szerezhetnek, akkor kevésbé valószínű, hogy érdeklődést mutatnak ilyen jellegű kérdések iránt. További probléma, hogy gyakran úgy érezhetik, nincs közvetlen hatásuk a politikára vagy más közéleti ügyekre. Úgy érezhetik, hogy nincsenek megfelelő eszközeik vagy reménytelennek látják a próbálkozást, hogy változást generáljanak, ezért inkább nem foglalkoznak ezekkel a kérdésekkel. A szubjektív leterheltség-érzést sem zárhatjuk ki, hiszen

speciális életszakaszban vannak, azaz gyakran elfoglaltak az iskolai tevékenységekkel, a tanulmányok mellett végzett munkával, párkapcsolataikkal, személyes életükkel. Ezek a kötelezettségek előtérbe kerülhetnek, így a hallgatók szabadidő-struktúrájában nehezebben jelennek meg az ilyen irányú elfoglaltságok.

2. táblázat. Közéleti és politika iránti érdeklődés átlagai 5-ös skálán, 2020-ban.

	közéleti kérdések	politika
egyetemi hallgatók	3,18	2,63
fiatalok (15–29évesek)	2,88	2,4

ADATOK FORRÁSA: A MAGYAR IFJÚSÁG 2020-AS ADATBÁZISA. SAJÁT SZÁMÍTÁS

Az azonban figyelemre méltó eredmény, hogy a teljes mintában (Ifjúság 2020) 2,88-as átlag mellett, a fiatalok 73 százalékát legfeljebb közepes mértékben érdeklik a közéleti kérdések, tehát a hallgatók élénkebb érdeklődést mutatnak, mind a közéleti mind pedig a politikai kérdések iránt. (A politika iránti érdeklődésről később írunk.) Egyes egyetemi szakok és kurzusok közvetlenül foglalkoznak a közügyekkel, politikai kérdésekkel vagy társadalmi problémákkal. Ezek a kurzusok hozzájárulhatnak az érdeklődés kialakulásához, fokozódásához. Az egyetemi hallgatók szülei általában magasabb társadalmi és gazdasági státusszal rendelkeznek, ami lehetőséget biztosít arra, hogy több időt fordítsanak közügyek iránti tájékozódásra. Továbbá az egyetemi hallgatók hozzáférnek az oktatási intézmények által biztosított információs forrásokhoz, mint például könyvtárak, kutatóintézetek eredményei, online tudományos adatbázisok. Ez lehetővé teszi számukra, hogy mélyebb, szerteágazóbb ismereteket szerezzenek a közügyekről.

Ennek ellenére a felsőoktatásban tanuló fiatalokat korlátozott mértékben érdekli a politika. Az erre vonatkozó kérdést az eddigiektől eltérően szinte a teljes al minta megválaszolta. 961 érvényes válasz mellett mondhatjuk azt, hogy a szintén egytől ötig terjedő skálán, ahol az 1 az „egyáltalán nem érdekli” és 5 a „nagyon érdekli” kategóriát jelenti, mintánk 2,63-as átlagot produkált, a modális érték 3⁴. Ez az eredmény valamivel kedvezőbb, mint a teljes 15–29 évesig terjedő minta 2,4-es átlaga (ld. Magyar Ifjúság 2020) (Domokos et al., 2020). A teljes mintát jelentő 15–29 éves fiatalok jellemzően nem nagyon érdeklődnek a politika iránt, a teljesen apolitikus fiatalok aránya 2020-ban 33 százalék. (Marián, 2021) Az apolitikus attitűd számos tényezővel magyarázható. Ha a fiatalok, hallgatók úgy érzik, hogy a politikai intézmények nem felelnek meg az elvárásaiknak, vagy ha ezen intézmények elvesztik a hitelességüket, akkor haj-

⁴ A szélső értékeket figyelembe véve 204 válaszadó, azaz 21% nyilatkozott úgy, hogy egyáltalán nem érdekli a politika, a másik végpont, azaz a „nagyon érdekli” mindössze 48 hallgató (ez 5%) nyilatkozott úgy, hogy nagyon érdekli a politika, ebből kikövetkeztethető, hogy a középtartományba a mintánk háromnegyede sorolható.

lamosabbak elkerülni a politikai részvételt. Lehetséges magyarázat az is, hogy a fiatal generációk gyakran másfajta kommunikációs platformokat preferálnak, mint a hagyományos média vagy politikai fórumok. Az online közösségi média, a rövid, gyors információáramlás a politikai kérdések hosszú távú feldolgozását nehezebbé teheti, sokkal inkább alkalmas „pillanatnyi” hangulatkeltésre, mint hosszabb távon megalapozott politikai, ideológiai, világnézeti elköteleződések kialakítására.

Összességében az oktatás és a kutatás szélesebb spektrumot ölel fel, és erős hangsúly van az érdeklődés, tájékozódás és a kritikus gondolkodás fejlesztésén. Ez általánosságban növelheti az érdeklődést a közügyek iránt.

A demokráciával kapcsolatos elköteleződést felmérő kérdésben három kategória közül lehetett választani. Az első, mely úgy szólt, hogy „a demokrácia minden más politikai rendszernél jobb”, ezt a kategóriát választókat tekinthetjük a demokrácia iránt „elkötelezettek”. A következő állítás, hogy „bizonyos körülmények között egy diktatúra jobb, mint egy demokratikus politikai rendszer” – az ezzel egyetértőket tekinthetjük „bizonytalanoknak”. Míg az utolsó kategória, azaz „az önhöz hasonló emberek számára az egyik politikai rendszer olyan, mint bármelyik másik” állítással egyetértők tekinthetők „közömböseknek”. (A 2013-as lekérdezés alkalmával volt egy negyedik kategória a „A mai magyarországi helyzet annyira rossz, hogy a diktatúra jobb lenne” állítás.)

A 2020-as adatok alapján a hallgatók jelentős része 68,4 százaléka, azaz 162 fő elkötelezett a demokrácia intézményével kapcsolatban. Ez lényegesen jobb arány, mint a teljes minta esetén (2020-ban a teljes ifjúsági korosztály – 57 százalék) (Szalóki és Kerpel-Fronius, 2021: 180). Őket nevezhetjük „figyelőknek”, hiszen a későbbiekben kiderül, hogy a demokrácia iránt elkötelezett hallgatók jellemzően több forrásból ellenőrzik információikat, gyakrabban folytatnak közéleti tartalmú beszélgetéseket, általában mérsékeltébbek, számukra a legfontosabb a véleményszabadság, leginkább ők bíznak a társadalmi intézményekben és bizalomfokuk is magasabb mint a demokrácia iránt kevésbé lekötelezett, passzívabb társaiké, ez azonban közéleti, politikai cselekvéseikben nem érhető tetten. A bizonytalan kategóriába a hallgatóknak alig több mint 10 százalék tartozik, a válaszadók számából következően ez 25 főt jelent. (Ez az arány egyébként a teljes ifjúsági mintában szereplő aránnyal egyezik meg.) 50 fő (21,1 százalék) nyilatkozott úgy, hogy számára közömbös, az az egyik politikai rendszer olyan, mint bármelyik másik.

A hallgatók demokrácia iránti elköteleződését a felsőoktatás kultúrája is támogatja. Az egyetemi környezet gyakran ösztönzi a diákokat a politikai és társadalmi szerepvállalásra, társadalmi felelősségvállalásra. Az egyetemi hallgatók részt vehetnek diákmozgalmakban, érdekérvényesítő szervezetekben vagy társadalmi szervezetekben, és így kialakulhat náluk egy erős elkötelezettség a demokratikus részvétel iránt, tapasztalatokat szerezhetnek az önérvényesítés terén.

Ha azt a kérdést is megvizsgáljuk, hogy 2020-ban a felsőoktatásban tanuló hallgatók mennyire elégedettek a demokrácia működésével Magyarországon,

akkor a válaszadók 44 százaléka egyáltalán nem, vagy nem igazán elégedett a demokrácia működésével. Ebből következik, hogy 66 százalék többé-kevésbé vagy teljes mértékben elégedett. A kérdésre válaszolók majd 50 százaléka (46,5 százalék, azaz 137 hallgató) többé-kevésbé elégedett a demokrácia működésével. Ha skálaként kezeljük a négy fokú, sorba rendezhető állításokat, akkor egyértelműen kirajzolódik, hogy a hallgatók a két szélső időpont között (2011–2020) egyre elégedettebbek a demokrácia működésével (1,86-tól 2,54-ig emelkedő átlagok), ráadásul 2016-ban egy jelentősebb „kiugrás” (2,42-es átlag) tapasztalható⁵.

**3. táblázat. A demokráciához való viszony 2011–2020 között.
(százalék)**

	2011	2013	2016	2019	2020
A demokrácia minden más politikai rendszernél jobb	39	44	73	58	68
Bizonyos körülmények között egy diktatúra jobb, mint egy demokratikus politikai rendszer	33	23	8	16	11
Az Önhöz hasonló emberek számára az egyik politikai rendszer olyan, mint bármelyik másik	28	27	18	26	21
A mai magyarországi helyzet annyira rossz, hogy a diktatúra jobb lenne	-	6,0	-	-	-

ADATOK FORRÁSA: A MAGYAR IFJÚSÁG 2016 ÉS 2020-AS ÉS AZ AKTÍV FIATALOK 2011, 2013, 2019-ES ADATBÁZISA. SAJÁT SZÁMÍTÁS.

A demokratikus elköteleződés hasonlóan alakul, mint ahogyan a demokráciával való elégedetlenség esetén megfigyelhettük. A „demokrácia minden más politikai rendszernél jobb” állítással egyet értő hallgatók aránya folyamatosan növekszik, azonban 2016-ban tapasztalható egy jelentős kiugrás, majd 2019-re visszaesés, összességében 39,2 százalékról 68,4 százalékra emelkedett az arányuk.

A „közömbösek” enyhe csökkenése tapasztalható, míg a „bizonytalanok” a két szélső időpont között a harmadukra zsugorodtak. Érdekes, hogy a 2013-as lekérdezés alkalmával volt egy negyedik kategória: „A mai magyarországi helyzet annyira rossz, hogy a diktatúra jobb lenne”. Ezzel az állítással 106 hallgató értett egyet. Ezek az elérések szignifikánsnak tekinthetők (Khi négyzet=576,216; df=12; sig=0,000). Megállapítható, hogy a vizsgált időszakban leginkább a bizonytalanok „rovására” növekedett a demokrácia iránt elkötelezett, „figyelő” hallgatók aránya.

Összességében kijelenthető, hogy a hallgatók a demokrácia intézményével kapcsolatban elkötelezettek, időben vizsgálva növekszik ez az elköteleződés. A demokrácia intézményével való elégedettség szintén növekvő tendenciát mutat, további eredmény, hogy az egyes „választási” évek növelik ezt a fajta elégedettséget. Mindezek ellenére a közéleti kérdések iránt mérsékeltlen ér-

⁵ A szórások rendre a 0,8-es érték körül mozognak, ez tendencia szignifikáns (F=61,411; d=4; sig=0,000).

deklődnek, bár ez a fajta érdeklődés aktívabb, mint a nem felsőoktatásban tanuló társaik esetén. Számos okra vezethető vissza a klasszikus értelemben vett politikától való elfordulás, a közéleti kérdések iránti attitűdök mintázata. Sajátos élethelyzetük, felsőoktatási létük lehet az egyik magyarázat – bizonyos szempontból érzékenyebbé válnak a társadalmat súlytó problémák iránt, viszont a politikai rendszer visszásságait, nehézkesebb működését is élesebben érzékelik.

Biztonságérzet és demokratikus elköteleződés

A politikai véleményekre nagyon erősen hat az emberek általános biztonságérzete. (Marián, 2021) Ezt vizsgálandó a társadalomhoz való kapcsolódás, közélet című kérdésblokk első kérdése arra vonatkozott, hogy a különböző, felsorolt társadalmi színterek esetén mennyire érzi magát biztonságban a válaszadó – ezt a kérdést csak a 2020-as alminta esetén vizsgáltuk. Nem meglepő, hogy a hallgatók a saját mikroközösségükben érzik magukat a legnagyobb biztonságban, azaz az ötfokú skálán a legmagasabb átlagot az „otthonában” című kategória érte el 4,38-es átlaggal. Könnyen magyarázható, hogy ahogyan ettől a mikroközösségtől haladunk egyre távolabb, úgy csökken a válaszadó biztonságérzete⁶. A sorrend egyébként nem tér el az összminta sorrendjétől (Marián, 2021; Domonkos et al., 2020) abban azonban más eredményt kaptunk, hogy a felsőoktatásban részt vevő hallgatók esetén a biztonságérzetre vonatkozó változók nem korrelálnak a politika iránti érdeklődéssel.

A következő nagyobb kérdéscsoport a különböző társadalmi, gazdasági, környezeti hatásoktól való félelmet mérte fel, ezen tényezők is jelentős hatást gyakorolnak a közéletben való részvételi hajlandóságra. A felsőoktatásban részt vevő hallgatók leginkább egy világjárványtól félnek, az ötfokú skálán 3,61-es átlagot értek el. Ez nem meglepő, hiszen a világjárványtól való félelem magyarázható a lekérdezés időpontjában megélt Covid-19 járvánnyal. Az azonban elgondolkodtató, hogy csupán egy százados lemaradással a klímaváltozásról való félelem szerepel, a második helyen. Szintén hajszálnyi

⁶ A „közvetlen környezet” és a „saját település” kategóriák szinte fej fej mellett, 4,2-es átlagot értek el. Mindhárom kérdés esetén a modális érték az ötös. Az országban tapasztalható biztonságérzet már csak 4,1-es átlagot ért el, a leggyakoribb válasz kategória a négyes volt. A szomszédos országokat (3,97) az Európai Unió országai követik, majd az Unión kívüli országok 3,68-as átlaggal zárják a sort. A felsorolt kategóriák közül kissé kilóg az internetre vonatkozó kérdés, hiszen nem „földrajzi” meghatározottságú, azonban 3,78-as átlaggal az utolsó előtti helyen szerepel. Ha a szórásokat tekintjük az utolsó helyen tárgyalt internetes biztonságérzet produkálta a legnagyobb véleménykülönbséget ($s=0,965$), míg az országokra vonatkozó kérdésre adott válaszok a leghomogénebbek ($s=0,792$).

eltéréssel (3,47 és 3,46) szinte azonos félelemérzetet vált ki egy világgazdasági válság és az, hogy „a politikusok rosszul kormányozzák az országot”. Ez abból a szempontból igen aggályos, hogy a Covid-19 járvány érthető módon súlyos gazdasági hatásokat generált, melyek előrevetítették a gazdasági válságot, mint a járvány következménye. Tehát, ha egy napi aktualitással rendelkező válságmotívum által kiváltott félelemérzet ilyen közel áll ahhoz, hogy az ország vezetői jól kormányozzák-e az országot, akkor ez igen erős félelemérzetről, aggodalomról tanúskodik⁷. Eredményeink alátámasztják azt a már ismert jelenséget, hogy A 2021-es közép-európai ifjúságkutatás (Bíró-Nagy és Szabó, 2021) alapján úgy tűnik, hogy a magyar fiatalok identitáselemeként is értelmezhető félelmeit alapvetően a posztmaterialis ügyek uralják, mint a klímaválság, a korrupció, vagy éppen a társadalmi igazságtalanság. (Szalóki és Kerpel-Fronius, 2021).

Összességében elmondható, hogy a felsőoktatásban lévő fiatalok a jövővel kapcsolatos aggodalmait biztos érzelmi és anyagi háttér mellett, saját kulturális tőkájük bővítése kompenzálhatná. Ezen tényezőkön túl, a rendezett hatalmi viszonyok, kiegyensúlyozott politikai vezetés jelentős mértékben növelné biztonságérzetüket. A közéleti, hatalmi viszonyokra vonatkozó item válaszainak belső eloszlását tekintve igen jelentősnek tekinthető, hogy a „teljes mértékben” kategóriát a válaszadók 26,5 százalék jelölte meg és az ezt követő négyes kategóriát 35,7 százalék, tehát a mintának több mint 60 százaléka úgy nyilatkozott, hogy a kiegyensúlyozott politikai vezetés jelentősen hozzájárulna ahhoz, hogy a jövővel kapcsolatos aggodalmaik csökkenjenek. Ebből a momentumból is látható, hogy a felsőoktatásban tanuló hallgatók igen érzékenyen reagálnak a „politikai osztály” tevékenységére, jövőjükkel kapcsolatos fontos befolyásoló tényezőként tartják számon.

A politikától, politikusoktól való elfordulás nem meglepő eredmény, ezt korábbi kutatások is feltárták. Maga a fogalom is egy jelentős erodálódási folyamaton ment keresztül. (Laki és Szabó, 2014) Az általános biztonságérzet is az elvárható eredményeket tükrözi, azaz a mikroközöségtől távolodva csökken a biztonságérzet. Az azonban kiemelendő, hogy a felsőoktatásban részt vevő hallgatók esetén a biztonságérzetre vonatkozó változók nem korrelálnak a politika iránti érdeklődéssel. Összességében elmondható, hogy a felsőoktatásban lévő fiatalok jövővel kapcsolatos aggodalmait a biztos érzelmi és anyagi háttér mellett, a rendezett hatalmi viszonyok, kiegyensúlyozott politikai vezetés jelentős mértékben csökkentené, érzékenyen reagálnak a politikai világában lezajlott változásokra.

---

⁷ Az Európába irányuló migráció követi ezen tényezőket (3,1-es átlaggal), majd kissé lemaradva a következő világháború (2,84), azonban ennek a változónak a modális értéke már csak 3. A sort a mesterséges intelligencia (2,72) és vélhetően ehhez kapcsolódóan az, hogy a robotok elveszik az ember munkáját (2,67) zárják.

Bizalom és demokratikus elköteleződés

A közélet tartalmazza azokat a folyamatokat és intézményeket is, amelyek a társadalom működését szabályozzák, például a kormányzatok, törvényhozás, végrehajtás és bíróságok. Az ezekbe vetett bizalom alapvető fontosságú egy kiegyensúlyozott demokrácia működéséhez. A különböző intézményekkel, szervezetekkel kapcsolatos bizalomra vonatkozó kérdés egy négyfokú skálán mérte fel a bizalom mértékét. A szokott módon az egyes az „egyáltalán nem”, a négyes a „teljes mértékben” kategóriát jelölte. Ebben az esetben a köztes értékek is „címkét” kaptak, a kettes az „inkább nem”, a hármas pedig az „inkább igen” elnevezést kapta. A korábbi eredményeket szem előtt tartva nem meglepő, hogy a különböző politikai intézményekbe vetett bizalom az utolsó helyeken szerepel, korábban említettük, hogy az utolsó helyen a politikusok szerepelnek (2,28), a mintának csaknem 60 százaléka (pontosan 59,4 százalék) „inkább nem” vagy „egyáltalán nem” bíz meg a politikusokban. Hasonlóan negatív a kormány (2,49), az országgyűlés (2,51) és a köztársasági elnök (2,57) bizalmi szintje is, igaz ezen változók szórása a legmagasabb ($s=0,8$ fölött). A politikusokkal, politikai intézményekkel kapcsolatos bizalmatlanság a bankok és biztosítókkal kapcsolatos bizalmatlansággal vetekszik (2,54), azonban ennek a változónak a szórása alacsonyabb ($s=0,741$). A bizalmatlanság oka lehet, hogy a politikai attitűdökben és értékrendben is vannak generációs különbségek. A fiataloknak más prioritásuk és értékrendszerük van, ezek eltérhetnek az idősebb generációkétól, és ez befolyásolhatja politikusok iránti bizalmukat. Az is probléma, hogy politikusok gyakran nem tudják hatékonyan megközelíteni a fiatalokat vagy nem hatékonyan használják azokat a kommunikációs csatornákat, amelyeket a fiatalok preferálnak. Talán ettől is lényegesebb elem, hogy a politikai polarizáció és a heves viták, melyek nem vezetnek kompromisszumra hozzájárulhatnak a politikusok iránti bizalmatlansághoz. A hallgatók úgy érezhetik, hogy a „politikai osztály” nem képes együttműködni és kompromisszumokat kötni a közös problémák megoldása érdekében. Továbbá érzékelhetik a szervezett politikai pártszövetségek és a gazdasági szereplők erős befolyását a politikai folyamatokban, ami miatt joggal érezhetik, hogy a politikusok nem a választópolgárok érdekeit képviselik. Talán ezzel magyarázható, hogy magában a demokratikus rendszerben lényegesen jobban bíznak a hallgatók, mint a politika szereplőiben, a politikusokban – érzékenyen figyelik a politikusok tevékenységeit, az elválasztva magától a rendszertől, a demokratikus berendezkedéstől. Arra is alapozzuk ezt az állításunkat, hogy a különböző intézményekbe vetett bizalom mértékét mérő itemek nagy számban, erősen és szignifikánsan korrelálnak egymással ($KMO=0,9$), ebből arra következtethetünk, hogy általában az egyes állítások nem függetlenek egymástól, hanem egyfajta összképét tükrözik a társadalmi intézményekbe vetett bizalomnak, mely összességében az „inkább igen” kategória felé hajlik, szemben a politikusok iránti bizalmatlansággal.

A belső mintázatok

„Elkötelezett figyelőktől” a „közömbösekig”

Úgy véljük, hogy a demokráciához, mint értékhez való viszony mentén jelentős eltérések tapasztalhatók a felsőoktatásban tanuló hallgatók esetén, annak ellenére, hogy viszonylag homogén (korosztályukhoz képest jobb anyagi helyzet, szüleik iskolai végzettsége magasabb stb.) társadalmi csoportról van szó.

Természetesen azok a hallgatók a legelégedettebbek a demokrácia működésével, akik szerint a demokrácia minden más politikai rendszernél jobb. Úgy tűnik, hogy a hallgatók politikától való általános elfordulása nem kapcsolódik össze a demokráciától való elfordulással.

Megvizsgáltuk, hogy a 2020-as almintában, a különböző településtípusokon lakó hallgatók hogyan viszonyulnak a demokráciával kapcsolatban feltett kérdéshez. A „demokrácia minden más politikai rendszernél jobb” véleményen lévő hallgatók körében felülreprezentáltak a községekből érkezők (81,3 százalék) és a megyei jogú városok megyeszékhelyen élők (72,3 százalék - 68,4 százalék a teljes arányuk). A Budapesten élő hallgatók jelentős mértékben alulreprezentáltak (47,5 százalék).

Ha a szülők iskolai végzettségét vizsgáljuk, azaz ennek kapcsolatát a demokrácia iránti elköteleződéssel, akkor sem az apák, sem pedig az anyák iskolai végzettsége, esetén nem találunk jelentős összefüggést⁸.

Az életkorra vonatkozóan az látható, hogy az egyes csoportok átlagos életkora mindössze tizedekkel tér el, mindhárom csoport átlagos életkora 21 év. Tehát azon a 11 éves „korosztályi metszeten” belül, melyet a felsőoktatásban részt vevő hallgatók jelentenek, nincs összefüggés a demokratikus berendezkedés megítélését illetően. Ha a minimum és maximum értékeket megvizsgáljuk annyi állapítható meg, hogy a „bizonytalanok” esetén a legidősebb válaszadó 24 éves, míg a másik két csoportban 28 és 29 évesek a legidősebbek. Összességében azonban a felsőoktatásban részt vevő, 2020-as almintánk esetén az életkor nincs hatással a demokrácia iránti elköteleződéésre.

Mindegyik lekérdezés (2011-től 2020-ig) alkalmával igyekeztek felmérni a politikai hovatartozást feltérképező jellemző-párokkal – szemantikus differenciál

---

⁸ A különböző iskolai végzettségű apák csoportjai között az egyes cellák esetén maximum 5%-os eltéréseket tapasztalhatunk, azaz a demokráciára vonatkozó állítások, ezzel kapcsolatos attitűdök nem hozhatók kapcsolatba az apák iskolai végzettségével. Az anyák esetén hasonló a helyzet, ez a változó sincs kapcsolatban a vizsgált kérdéssel. Az iskolai végzettségek belső mintázataiból viszont az látható, hogy azon hallgatók, akik „bizonytalanok” az ő édesapjuk iskolai végzettsége egy picivel megelőzi a demokrácia iránt elkötelezettek édesapjának iskolai végzettségét. A „közömbösek” édesapjának iskolai végzettsége összesítésben a legalacsonyabb. Az anyák esetén a demokrácia iránt elkötelezettek iskolai végzettsége némileg elmarad a két másik csoport édesanyjának iskolai végzettségétől.

skálákkal (hétfokú skálák) – a hallgatók ilyen irányú önbesorolását. Összességében megállapítható, hogy a „figyelők”, azaz a demokrácia iránt elkötelezett hallgatók, azok, akik társaikhoz képest a liberális végpont felé tolódnak el, a baljobb tengelyen a baloldal felé húznak és a legmérsékeltebbek. A „bizonytalan” hallgatók a másik végpont, azaz ők a konzervatív végpont felé tolódnak, jobboldal felé húznak és a legkevésbé mérsékeltek⁹. A közömbösek minden esetben „köztes” helyen vannak. Az eltérések mindegyik skála esetén szignifikánsak.

4. táblázat. A „figyelők” (elkötelezettek) ideológiai mintázata 2011–2020. (átlagok 1-től 7-ig terjedő skálán)

	Év	átlagok 7-es skálán
1 – liberális, 7 – konzervatív	2011	3,36
	2013	3,28
	2016	3,74
	2019	3,30
	2020	3,87
	2011-2020	3,45
1 – baloldali, 7 – jobboldali	2011	4,22
	2013	4,04
	2016	4,62
	2019	3,87
	2020	3,06
	2011-2020	4,12
1 – mérsékelt, 7 – radikális	2011	3,17
	2013	3,19
	2016	3,61
	2019	3,23
	2020	3,11
	2011-2020	3,29

ADATOK FORRÁSA: A MAGYAR IFJÚSÁG 2016 ÉS 2020-AS ÉS AZ AKTÍV FIATALOK 2011, 2013, 2019-ES ADATBÁZISA. SAJÁT SZÁMÍTÁS

Érdekes, hogy 2016-ban és 2020-ban a „figyelő” hallgatók is a konzervativizmus irányába mozdulnak. 2016-ban a jobboldali irányában is történik „kilengés”, de 2020-ban meredeken a bal felé húznak. A radikalizmus is 2016-ban „ugrik ki”, egyébként a szokásos alacsony szinten mozog. További érdekes motívum, hogy a „figyelő” hallgatók demokráciával való elégedettsége is ebben a két időpont-

⁹ Ha csak a 2013-as adatokat vizsgáljuk, azaz szerepel a negyedik kategória, a „lemondók”, akkor ők képviselik az igazi ellensúlyt, azonban a teljes mintában elenyésző arányuk – 106 fő a 6502-ből – miatt csak zárójelben említjük meg.

ban ugrik ki. Nem nehéz összefüggést találni a választási évek és demokráciával kapcsolatos attitűdök „kilengései” között. Az igazán izgalmas kérdés az, hogy melyek azok a választási, közéleti témák, melyek ilyen jelentős mértékben gyakorolnak hatást a hallgatók politika, közélet iránti érzékenységre. A migrációs válság és a menekültáradat volt az egyik legfontosabb téma a 2016-os választások előtt. A magyar kormány kemény álláspontot képviselt a bevándorlás ellen, talán ez a tényező tette oly markánssá a 2016-os lekérdezés eredményeit. A 2020-as év pedig különleges kihívást jelentett a koronavírus-pandémia miatt. A választások időszakában Magyarország is érintett volt, és a kampányban hangsúlyos szerepet játszott a kormány válságkezelésének értékelése. Továbbá ebben a kampányban az okos városok, a környezetvédelem és az éghajlatváltozás kérdései is előtérbe kerültek. Egyes pártok a fenntarthatóságot és a környezetvédelmet hangsúlyozták a kampány során, mely témák érzékenyebben érintik, foglalkoztatják a hallgatókat.

Megvizsgáltuk, hogy 2020-ban, a demokrácia iránti elkötelezettség milyen kapcsolatban van a biztonságérzettel. Tendenciaként megfogalmazható, hogy azok a hallgatók, akik szerint „a demokrácia minden más politikai rendszernél jobb” a társadalmi intézmények jelentős részében nagyobb biztonságban érzik magukat, mint azok, akik szerint „bizonyos körülmények között egy diktatúra jobb, mint egy demokratikus politikai rendszer”.

A demokrácia iránt inkább elkötelezett, „figyelő” hallgatók társaikhoz képest jobban félnek a klímaváltozásról, a gazdasági válságtól és egy világjárványtól – jellemzően „posztmodern félelmek”. A klímaváltozás és a járvány esetén szignifikáns az eltérés, más esetekben inkább tendenciáról beszélhetünk, a korábbi eredmények alapján sejthető, hogy ezen témák a választási kampány során mozgósító erővel bírtak.

A félelmek feloldására vonatkozó kérdés esetén a demokrácia iránt elkötelezett, „figyelő” hallgatók, akik az alminta több, mint $\frac{3}{4}$ -ét alkotják, minden egyes tényező esetén magasabb átlagot értek el, úgy véljük, hogy egy fokozottabb társadalmi érzékenység áll a jelenség háttérében, érzékenyebben reagálnak, figyelnek a társadalmi jelenségekre, közéleti és politikai kérdésekre.

Az elmúlt 10 év tendenciáit értékelő kérdés válaszai igen érdekes mintázatot mutatnak. A demokráciával kapcsolatban bizonytalanabb válaszadók pozitívabban értékelik azt, hogy az ország gazdasági helyzete, nemzetközi pozíciója, az emberek életszínvonala, és az emberek hangulata hogyan alakult ebben az időszakban. A demokrácia iránt elkötelezett hallgatók pozitívabban nyilatkoznak abból a szempontból, hogy hogyan alakult családjuk anyagi helyzete és családjuk belső viszonyai. Az eltérések ugyan nem szignifikánsak, az azonban kijelenthető, hogy a demokrácia iránt kevésbé elkötelezett hallgatók összességében pozitívabban értékelik az elmúlt 10 év gazdasági, társadalmi változásait.

A következő tíz év kilátásaira vonatkozó kérdés eredményeit megvizsgálva az látható, hogy a demokrácia iránt elkötelezett, „figyelő” hallgatók szinte minden egyes kérdés esetén pozitívabban nyilatkoztak.

Egyértelmű, hogy a felsőoktatási hallgatók körében a demokrácia iránt elkötelezettek csoportja, azaz a „figyelők” bíznak leginkább a különböző társadalmi intézményekben. Néhány kivételtől eltekintve, a három csoportot összehasonlítva az ő bizalomra vonatkozó átlagaik a legmagasabbak. A honvédség és a bíróságok esetén a demokráciával kapcsolatban bizonytalan hallgatók azok, akik magasabb pontszámokat értek el. Érdekes módon a közömbösek azok, akik társaikhoz képest jobban bíznak a kormányban. A különböző személyek esetén az tapasztalható, hogy a közömbösebb hallgatók a családjukban és ismerőseikben jobban bíznak, mint a demokráciával kapcsolatban bizonytalan hallgatók. Minden más esetben a demokráciával kapcsolatban bizonytalan hallgatók némileg magasabb bizalmi szinttel rendelkeznek¹⁰. A demokratikusabb hallgatók magasabb bizalmi foka a különböző személyekre vonatkozó kérdésekben is tetten érhető. A demokrácia iránt elkötelezett hallgatók minden egyes említés esetén magasabb átlagot értek el.

A demokratikus elköteleződés liberálisabb, baloldali és mérsékeltebb irányba tereli a hallgatókat – legalábbis saját bevallásuk szerint. Vélhetően néhány választási téma ezt a tendenciát befolyásolja, azaz ezen hallgatók is elmozdulnak a jobboldali, konzervatív tengely felé. Az azonban vitathatatlan, hogy az elkötelezett, „figyelő” hallgatók, azaz a felsőoktatásban levő hallgatók jelentős része érzékenyebben reagál, figyel a társadalmi jelenségekre, a társadalmi intézmények jelentős részében jobban érzi magát.

Az állam szerepének megítélése és a nemzetközi szervezetek

A különböző nemzetközi szervezetekkel kapcsolatos tagság megítélése fontos részét képezi a közéleti kérdéseknek. A NATO tagságra vonatkozó kérdés a szokásosnál is alacsonyabb válaszadói hajlandóságot produkált. 222 hallgató válaszolt erre a kérdésre ebből 185 egyetért azzal, hogy országunk a NATO tagja. A demokratikus viszonyok megítélése azonban jelentősen megosztja a NATO tagsággal kapcsolatos véleményeket is. A „figyelő” hallgatók társaiknál nagyobb arányban támogatják a NATO tagságunkat¹¹. Azaz a demokrácia iránt kevésbé lekötött hallgatók egyértelműen negatívabban értékelik hazánk NATO tagságát.

¹⁰ A szóráshomogenitás feltétele nem teljesül, így szignifikáns eltérésekről nem beszélhetünk.

¹¹ Chi négyzet próbával megvizsgálva az látható, hogy azon a hallgatók, akik bizonytalanok, erősen felülreprezentáltak a NATO tagságot elutasítók csoportjában (24,3%, a teljes mintában 10,8% az arányuk). Hasonló a helyzet a közömbös hallgatók esetén, itt is több mint kétszeres arányban szerepelnek nemleges válaszaik (45,9% a teljes mintában 20,3% az arányuk). Ez az eltolódás bőven elég ahhoz, hogy a Chi négyzet próba szignifikáns összefüggést eredményezzen. (Chi négyzet =31,834, df=2, sig=0,000)

Az Uniós tagságra vonatkozó kérdést (mennyire előnyös az ország számára) ötfokú skálán lehetett megválaszolni, ahol az egyes a „teljes mértékben hátrányos”, míg az ötös a „teljes mértékben előnyös” kategóriák jelöltek¹². Az uniós tagságot legelőnyösebbnek azok a hallgatók ítélték, akik szerint „a demokrácia minden más politikai rendszernél jobb” (3,72-es átlag), a leginkább negatív megítélés a „bizonytalan” hallgatókat jellemzi (3,17-es átlag).

Az állam szerepvállalását, és az egyéni szabadságot mérő kérdés eredményei igen érdekes képet rajzolnak. Az állam szolidaritással kapcsolatos szerepvállalását a demokrácia iránt elkötelezett „figyelő”-nek nevezett hallgatók támogatták a legnagyobb mértékben (3,77, a másik két csoport átlaga 3,64). Az nem meglepő, hogy a demokrácia iránt elkötelezett hallgatók értettek a legkevésbé egyet azzal az állítással, hogy „a jó megélhetés fontosabb, mint a szólás- és véleményszabadság” (3,13), őket bizonytalan társaik követték (3,28) majd az állítással leginkább a közömbös hallgatók értettek egyet (3,47).

Azzal az állítással, hogy „az állam helyett az embereknek kellene több felelősséget vállalni önmagukért”, leginkább a „bizonytalan” hallgatók értettek egyet (3,68-as átlag ötfokú skálán), szintén a „bizonytalan” hallgatók értettek leginkább egyet azzal az állítással, hogy „a hozzám hasonló embereknek nincs dolga a politikával” (3,44), míg a „közömbösek” 3,24-es átlagot értek el.

A különböző nemzetközi szervezetekkel kapcsolatos megítélés nem tartogatott nagy meglepetéseket, demokratikusabb beállítottságú hallgatók támogatásban nyilatkoztak. Az állam szolidaritással kapcsolatos szerepvállalását is a demokrácia iránt elkötelezett, „figyelő” hallgatók támogatták a legnagyobb mértékben, és szintén ők nyilatkoztak úgy, hogy a szólásszabadságért akár a jobb megélhetés is feláldozható.

Elégedettség és demokratikus elköteleződés

A politikai stabilitás a demokratikus berendezkedés fontos feltétele, hogy az állampolgárok jól érezzék magukat a társadalomban. Egy 9 itemből álló kérdéssor foglalkozott azzal, hogy a különböző tényezőkkel kapcsolatos elégedettséget felmérje – egy ötös skálán. Ezzel kapcsolatban elmondható, hogy a 15–29 évesek (azaz a teljes minta) jelenlegi életük meghatározó területeit pozitívan ítélik meg, kivételt a párkapcsolat és a baráti kapcsolatok jelentenek (Domokos et al., 2020).

A mi esetünkben, a 2020-as almintánkban a partnerkapcsolattal történő megelégedettséget kivéve, minden más esetben a demokrácia iránt elkötelezett hallgatók bizonyultak elégedettebbnek. Az étellel való elégedettség szempontjából fontos a kormányzati hatékonyság és az állam intézményeinek működése.

¹² A csoportok átlagai szignifikánsan térnek el ($F=6,195$, $df=2$, $sig=0,002$).

Ha az egyén úgy érzi, hogy a demokratikus intézmények hatékonyan működnek, és képesek megoldani a közösségi problémákat, az hozzájárul az állampolgárok elégedettségéhez – tehát az intézményrendszerben, a demokratikus működésbe vetett nagyobb bizalom, az élettél való elégedettség esetén is visszaköszön. A politikai stabilitás és a demokrácia hosszú távú fenntartása is fontos tényező az elégedettséggel kapcsolatban. Ha az egyén úgy érzi, hogy az ország politikai rendszere stabil és fenntartható, az az élettél való elégedettségét is növeli, mivel csökkentheti a politikai bizonytalanságot és stabilabb környezetet biztosít a mindennapi élethez.

Ahogy a bizalomra vonatkozó kérdések esetén is láthattuk az elégedettségre vonatkozó kérdések is szorosan együtt járnak ($KMO=0,771$), ráadásul a demokratikusabb hallgatók összességében elégedettebbek. Ebben az esetben is egy általános elégedettségre vonatkozó, attitűd jellegű kérdéskörrel találkozhatunk. Azt azonban érdemes megjegyezni, hogy a partnerkapcsolat – mint változó – másként viselkedik a többi kapcsolathoz mérten nem, vagy kevésbé korrelál más itemekkel.

A szocializáció és közéleti cselekvések

A demokrácia mellett elkötelezett, „figyelő” hallgatók sokkal közelebbinek érzik sajátjukhoz szüleik elveit, mint a „bizonytalan” és „közömbös” hallgatók. A kérdésre három kategóriában lehetett válaszolni „igen”, „nem”, „részben igen, részben nem”. A demokrácia iránt elkötelezett hallgatók a mintában tapasztalható arányukhoz képest magasabban szerepelnek az „igen” (76,4 százalék) és a „részben igen” (70,6 százalék) kategóriában (68,4 az arányuk a teljes mintában)¹³. Azaz a demokratikusabb hallgatók sokkal közelebb érzik sajátjukhoz mérten szüleik elveit, mint a demokrácia iránt kevésbé elkötelezett hallgatók. Ez az eredmény megerősíti, hogy az elsődleges szocializációs szintér meghatározó jelentőségű a demokrácia, mint érték melletti elköteleződés kialakításakor (Szabó és Kern, 2011).

A politikai szocializáció egyik fontos színtere, a demokratikus viszonyok gyakorlásának egyik lehetősége, hogy a családokban közéleti kérdéseket vitatunk meg. Az is bebizonyosodott, hogy az első választók politikai értékeit, választói magatartását a szülő minta jelentősen befolyásolja (Székely, 2023). A fenti eredmények ismeretében előre borítékolható, hogy a demokratikusabb beállított-

---

¹³ Ez az eltérés azonban nem lenne elég ahhoz, hogy statisztikailag értelmezhető összefüggést találjunk, az igazán lényeges különbség a másik két csoport esetén figyelhető meg. A bizonytalan hallgatók esetén a nem válaszok alá aránya (25,6%), és a közömbösek esetén is a nem válaszok aránya (41%) az, amelyik cellákban jelentős eltéréseket tapasztalunk (Chi négyzet = 28,344 df=4, sig= 0,000).

ságú hallgatók rendszeresen beszélgetnek családjukban közéleti kérdésekről, társadalmi problémákról (90.2 százalék), Az erre a kérdésre adott „soha” kategóriában pedig lényegesen elmaradnak az összmintában tapasztalható arányuktól (42 százalék)¹⁴. Az iskolarendszer és a családok szerepe rendkívül fontos szocializációs hatásuk révén. Ha a fiatalok nem tanulják meg, hogyan működnek a politikai rendszerek, vagy ha nem élük meg a politikai párbeszédet és vita fontosságát, akkor kevésbé valószínű, hogy aktívan részt vesznek a közéletben, nem alakul ki a demokratikus rendszerek működtetésének igénye. A fiatalok gyakran a családjuktól vagy kulturális környezetüktől örökölt értékeket és attitűdöket visznek magukkal. Ha a családjuk vagy kulturális közegük közönyös vagy negatív beállítottságú a politika iránt, az negatív irányba befolyásolhatja őket, ezt az irányt az oktatás nehézkesen korrigálhatja.

Azonos tendencia bontakozik ki, ha a barátokkal, közvetlen ismerősökkel folytatott közéleti, társadalmi jellegű beszélgetéseket vizsgáljuk. Az előző változóhoz hasonlóan a demokratikus a beállítottságú hallgatók a „rendszeresen” kategóriában felülreprezentáltak (88,6 százalék), a „soha” kategóriában elmaradnak arányuktól (42,1 százalék), míg a „közömbösek” ugyancsak a „soha” kategóriában felülreprezentáltak (44,7 százalék). Bizonytalanok esetén itt kisebb eltéréseket tapasztalhatunk (Chi négyzet = 21,837 df=4, sig=0,000). Ezen szocializációs hatások mértéke igen jelentős, ha figyelembe vesszük, hogy a szülőkkel, barátokkal folytatott politikai, közéleti beszélgetések a fiatalok krízisekkel kapcsolatos percepciójára is hatással van (Bocsi, 2024 jelen kötetben).

Ezek ismeretében nem meglepő, hogy a demokratikusabb beállítottságú hallgatók nagyobb arányban értenek egyet szüleikkel politikai kérdésekben, mint társaik¹⁵.

A várakozásoknak ellent mond, hogy az arra adott válasz, hogy „kapcsolódott-e az elmúlt egy év során valamilyen egyesülethez, alapítványhoz, önkéntes csoporthoz, mozgalomhoz” válaszainak belső megoszlása nem mutat eltérést a demokratikus viszonyok megítélése mentén. Némi eltérés ott regisztrálható, hogy a „bizonytalanok” közül senki sem csatlakozott a felsorolt intézményekhez, ebből arra következtetünk, hogy a politikai és közügyekkel kapcsolatos viselkedéseket cselekvések mentén nehezebb mérni, vagy a fiatalok aktivitási szokásai változtak meg, a klasszikus viselkedésmintákkal nehezebben írhatók le. Azt is tudjuk, hogy a demokratikus folyamatokban való részvétel, vagyis vá-

---

¹⁴ Ezzel szemben a „bizonytalan” hallgatók a „soha” kategóriában felülreprezentáltak (18,2%), ahogyan a közömbös hallgatók is (49,4%), ráadásul ők a „rendszeresen” kategóriában jelentősen elmaradnak (2,4%). Ezek az eltérések elegendők ahhoz, hogy a két változó között szignifikáns összefüggést figyelhessünk meg (Chi négyzet = 20,583, df= 4, sig=0,000).

¹⁵ A „bizonytalan” hallgatók esetén az „egyikőjükkel sem ért egyet” kategória (20%) és a „közömbösek” esetén szintén az „egyikőjükkel sem ért egyet” kategória (60%) mutatja a legnagyobb távolságokat. Ez a két cella azonban még nem eredményez szignifikáns összefüggést.

lasztói hajlandóság igen alacsony mértékű (az első szavazók, mindössze 14 százaléka menne el a következő vasárnap választani) (Székely, 2023).

A demokrácia iránt elkötelezett, „figyelő” hallgatók kevésbé vélik úgy, hogy a fiataloknak lehetősége van beleszólni a helyi közügyekbe (5 fokú skálán, ahol az egyes az „egyáltalán nincs lehetőségük”, az ötös a „nagyon sok lehetőségük van”) 2,57-es átlag a helyi ügyek esetén, és az országos ügyekben 2,43. Az országos ügyekbe való beleszólásnak a „bizonytalan” hallgatók látják a legnagyobb lehetőségét (2,68), de csak pár tizeddel maradnak el „közömbös” társaik. A helyi ügyekben való részvételre viszont közömbös hallgatók látnak a legnagyobb esélyt (2,88).

Közéleti politikai tartalmakkal kapcsolatos tapasztalatokat felmérő kérdés 4 fokú skálán mérte a válaszadók tapasztalatait. Minden egyes item - egy kivételével - azonos mintázatot követett. A „figyelő” hallgatók gyakrabban találkoznak olyan tartalommal, amelyekkel nem értenek egyet (2,61), míg társaik esetén ez kevésbé jellemző (2,56 és 2,29)¹⁶. Hasonlóan gyakrabban találkoznak szokatlan tartalommal (2,49 és 2,30), találkoznak valótlan hírrel, és rájuk jellemzőbb, hogy más forrásból is ellenőrzik az információkat. Ezekben a kérdésekben sorrendben őket a „bizonytalanok” követik, majd a „közömbösek”. A bizonytalanokra a legjellemzőbb az, hogy találkoznak olyan tartalommal, amelyek megváltoztatják véleményüket (2,32, míg társaik 2,19-es átlagot értek el) – azaz valóban bizonytalanabbak társaikhoz képest.

Azt várhatjuk, hogy a demokrácia iránt elkötelezett hallgatók nagyobb arányban vesznek részt olyan tevékenységekben, melyek a demokratikus működést segítik¹⁷. Azonban a demokrácia iránt elkötelezett hallgatók a különböző tevékenységekben való részvételi aránya általában követi a csoport almintán belüli arányát, tehát nem aktívabbak, a felsorolt közéleti cselekvéseikben nehezebben érhetőek tetten attitűdjeik, inkább „figyelnek”. A fiatalok elfordulhatnak a közéleti, politikai ügyektől és apatikusak lehetnek a politikai folyamatokkal szemben, különösen akkor, ha úgy érzik, hogy az intézmények nem válaszolnak megfelelően az őket érintő társadalmi vagy globális problémákra. A politikai rendszerek lassú és bonyolult működése is hozzájárulhat ehhez az apátiához, a gyorsabb életritmusban, életstílusban élő hallgatók a megoldások, válaszok terén is gyorsabb reagálást várnak. A fiatalok elidegenedhetnek a politikai folyamatoktól attól is, ha ezek a folyamatok tele vannak korrupct gyakorlatokkal és a hatalommal való visszaéléssel. A politikai vagy gazdasági korrupció megkérdőjelezi

¹⁶ Ez az eltérés szignifikáns ($F=3,843$, $df=2$ sig= 0,023).

¹⁷ Ezt a gondolatmenetet cáfolja az az eredmény, hogy épp a „bizonytalan” hallgatók azok, akik petíciók aláírása (20%), aláírásgyűjtés esetén (16%), demonstráción való részvétel (23%) esetén nagyobb arányban vettek részt. Hasonlóan gyakrabban bojkottáltak árucikkeket (17%), mint almintán belüli arányuk. „Közömbös” társaik egyedül a pénzadományozás esetén („pénzt adományozott civil szervezetnek vagy pártnak”) (37,5%) felülreprezentáltak.

a demokratikus intézmények hitelességét, a politikai osztály megbízhatóságát. További probléma, ha a fiatalok úgy érzik, hogy képviselőjük nem biztosított a politikai folyamatokban, akkor könnyen elveszthetik érdeklődésüket. A fiatalok jelentős része lehet, hogy nem talál olyan politikai vezetőket vagy pártokat, akik számukra hiteles és releváns ügyeket, problémákat képviselnek. A klímaváltozás és más környezeti problémák miatt a fiatalok úgy érezhetik, hogy a politikai intézmények nem kezelik megfelelően ezeket a kihívásokat, nem megfelelő válaszokat adnak a kihívásokra így elveszthetik hitelességüket. Az online térben jelenlévő dezinformáció és az erős politikai polarizáció is befolyásolhatja a fiatalok politikai attitűdjét. A polarizált politikai légkör, a kooperáció hiánya elbizonytalaníthatja a fiatalokat a demokratikus folyamatokban való részvételben.

Összefoglalás

A felsőoktatásban lévő hallgatók politikai és közélet iránti érdeklődése a jövő társadalmának demokratikus berendezkedése szempontjából igen fontos tényező. Az, hogy a következő generációk értelmiségi csoportjai milyen közéleti, politikai attitűdökkel rendelkeznek, ezek az attitűdök milyen szocializációs hatások mentén formálódnak, milyen főbb ideáltípusokkal írhatók le a felsőoktatásban lévő hallgatók, szintén fontos kérdés. Írásunkban arra tettünk kísérletet, hogy a demokráciához, mint értékhez való viszony alapján meghatározott hallgatói csoportokat néhány szempontból jellemezzük.

Leíró jellegű vizsgálatunkban néhány főbb megállapítást tettünk. A teljes magyar ifjúságra vonatkozó kutatás eredményeivel összehasonlítva megállapítható, hogy a felsőoktatásban levő hallgatók elkötelezettebbek a demokratikus értékek iránt, ez a tendencia a 2011-től vizsgált időszakról egyre erősödik. Belső arányaikat tekintve a hallgatók kétharmada elkötelezett a demokrácia intézményével kapcsolatban, annak ellenére, hogy az azt „működtető” politikai osztállyal kapcsolatban jelentős ellenérzéseik vannak. A felsőoktatásban lévő hallgatók majd’ kétharmada, 60 százaléka nem bízik meg a politikusokban. Ezzel megegyező arányban nyilatkoztak úgy, hogy egy kiegyensúlyozott politikai vezetés jelentősen hozzájárulna jövővel kapcsolatos aggodalmait csökkenéséhez. Az is kiderült, hogy az a lehetőség, hogy a politikusok rosszul kormányozzák az országot hasonló mértékű félelmet vált ki, mint a Covid-19 járvány.

A demokrácia iránt elkötelezett, „figyelő” hallgatók általában jobban bíznak a társadalmi intézményekben, nagyobb biztonságban érzik magukat mikro- és makrotársadalmi környezetükben, jobban bíznak az őket körülvevő személyekben. Pozitívabban ítélik meg a NATO és Európai Unió tagságunkat. Általánosságban elmondható, hogy elégedettebbek életkörülményeikkel, lehetőségeikkel. A politikai szocializáció szempontjából elengedhetetlen és esetükben jellemzőbb, hogy többet beszélgetnek szüleikkel, barátaikkal közéleti politikai kérdésekről. Szüleik életvitelre vonatkozó elveit közelebb érzik saját elveikhez, mint

más társaik. Ezek mellett azonban társaikhoz képest jobban félnek a klímaváltozásról, a gazdasági válságtól, és egy újabb világjárványtól. Figyelemre méltó jelenség, hogy az országgyűlési választások, nem csak intenzitásban befolyásolják a közéleti beszélgetéseket, hanem a hallatók ilyen időszakokban ideológiai síkon is elmozdulnak – jellemzően a konzervativizmus és a jobboldal irányába. Ők képviselik a felsőoktatásban levő hallgatók jelentős többségét.

Azok a felsőoktatásban levő hallgatók, akik a demokráciával kapcsolatban inkább bizonytalan álláspontra helyezkedtek, pozitívabban értékelik az elmúlt 10 évet, és sok esetben a jövőre vonatkozóan is pozitívabban állnak. A NATO és Európai Unió tagsággal kapcsolatban elutasítóbbak. A hallgatók harmadik csoportja a „közömbösök”, ők érdeklődnek legkevésbé közéleti, politikai kérdések iránt, a legpesszimistábbak, rájuk jellemző, hogy társadalmi értelemben zárkózottabbak. Az adatok mögött meghúzódó jelenség, hogy az úgynevezett „kormányzati” narratíva az ő válaszaikból köszön vissza leginkább, cselekvéseik alapján pedig gyakran aktívabban, talán nem tévedünk nagyot, ha esetükben „kívülről irányítottásra”, a környezetnek való fokozottabb megfelelési kényszerre gyanakszunk.

Végezetül továbbgondolandó eredmény, hogy a fent említett attitűdbeli tendenciák, összefüggések nem érhetők tetten a közéleti politikai jellegű cselekvésekkel kapcsolatban feltett kérdésekben. További, alaposabb vizsgálatot kíván ennek a kérdésnek a megválaszolása.

A hallgatók a demokratikus rendszerben egyértelműen bíznak, azonban azokat, akik ennek működtetéséért felelősek, megbízottak, már jóval kritikusabban szemlélik. Ahogyan Murányi István ebben a kötetben olvasható kvalitatív vizsgálata is rámutatott: *„Az egyetemi hallgatók demokráciára vonatkozó szociális reprezentációjának központi eleme meglehetősen ellentmondásos, mivel az elutasítást kifejező asszociáció mellett az elfogadást kifejező pozitív tulajdonságok és minősítés (pozitív konnotáció), valamint a többnyire nem pozitívan értékelt politika (politika) tartozik.”* (Murányi, 2024: 196-197, jelen kötetben)

A klasszikus értelemben vett politika és annak „gyakorlása” nem érdekli a felsőoktatásban tanuló hallgatókat, ennek okai szerteágazók lehetnek. Figyelnek, érzékenyek a demokráciával, közélettel kapcsolatos folyamatokra, azonban nem cselekednek, kevésbé gyakorolják demokratikus jogaikat. Magyarázhatjuk ezt bizalomvesztéssel, vagy azzal, hogy a „politikai osztály” egyre távolabb kerül a választóktól, az intézmények nem válaszolnak megfelelően az ifjúságot érintő társadalmi vagy globális problémákra, nem a megfelelő kommunikációs csatornákat választják, vagy nem megfelelően működtetik azokat. Magában a demokratikus rendszerben lényegesen jobban bíznak a hallgatók, mint a politika szereplőiben, a politikusokban – érzékenyen figyelik a politikusok tevékenységeit, az elválasztva magától a rendszertől, a demokratikus berendezkedéstől, csendben figyelnek. A demokrácia intézményével kapcsolatban elkötelezettek, kritikusan szemlélik az ezzel kapcsolatos folyamatokat, annak működtetését. Jelentős részük szűkebb társadalmi környezetükben nyitottak a vitákra, sajátjuktól eltérő eszmékre. Az is kirajzolódik, hogy bizonyos kérdések, kampánytémák kiemelt figyelmet generálnak, képesek egy-egy ideológiai irányába befolyásolni a hallgatókat.

Irodalom

Bocsi Veronika (2024). A magyar ifjúság krízispercepciója. In Papházi Viktor, Oross Dániel, Szabó Andrea (szerk.) *Csendes? Mozgalmi? Miként jellemezhető a magyar ifjúság?* Budapest: Nemzeti Ifjúsági Tanács Szövetség, 55–75.

Domokos Tamás, Kántor Zoltán, Pillók Péter, Székely Levente (2020). *Magyar Fiatalok 2020*. Budapest: Társadalomkutató Kft.

Laki László, Szabó Andrea (2014). Mi lehet a magyar fiatalok demokráciaszkepszise mögött? In A. Szabó, *Racionálisan lázadó hallgatók* (old.: 21–42). Szeged: Belvedere Meridionale.

Marián Béla (2021). A 15-29 évesek politikai, közéleti véleményei. In Á. Nagy, *A lábjegyzeten is túl* (old.: 219–259). Budapest: Szociális Demokráciáért Intézet – Excenter Kutatóközpont.

Murányi István (2024). Egyetemisták demokrácia és politika értelmezése. In Papházi Viktor, Oross Dániel, Szabó Andrea (szerk.) *Csendes? Mozgalmi? Miként jellemezhető a magyar ifjúság?* Budapest: Nemzeti Ifjúsági Tanács Szövetség, 189–201.

Róna Dániel, Szabó Andrea (2012): A kutatás módszertana. In: Szabó Andrea (szerk.) (2012) *Racionálisan lázadó hallgatók 2012*. Apátia – Radikalizmus – Posztmaterializmus a magyar egyetemisták és főiskolások körében I. Szeged, Belvedere Meridionale, 15–24

Róna Dániel, Szabó Andrea (2017): A 2015-ös adatfelvétel módszertana. In: Szabó Andrea, Oross Dániel (szerk.): *Csendesek vagy lázadók? A hallgatók politikai orientációi Magyarországon (2011–2015)*. Szeged–Budapest, Belvedere Meridionale, MTA TK PTI, 208–210. p.

Szabó Andrea (2014): A kutatás módszertana. In: Szabó Andrea (szerk.) *Racionálisan lázadó hallgatók II*. Apátia – radikalizmus – posztmaterializmus a magyar egyetemisták és főiskolások körében. Budapest–Szeged, Belvedere Meridionale – MTA TK PTI, 13–16.

Szabó Andrea (2019): A magyar egyetemisták és főiskolások politikai integrációja 2019-ben. Prague, Heinrich Böll Stiftung.

Szabó Andrea, Oross Dániel (2024) *A magyar egyetemisták politikai integrációja, 2024*. Budapest, HÖOK Alapítvány.

Szabó Andrea, Kern Tamás (2011). A magyar fiatalok politikai aktivitása. In Szabó Andrea Bauer Béla *Arctalan (?) nemzedék tanulmánykötet*. Szeged: Belvedere Meridionale., 37–80.

Szalóki Viktor, Kerpel-Fronius Balázs (2021). Identitás és politikai értékek az újnacionalizmusban. In Nagy Ádám: *A lábjegyzeten is túl* (old.: 349–365). Budapest: Szociális Demokráciáért Intézet – Excenter Kutatóközpont.

Székely Levente. (2024). Az első voks - az első szavazók választói magatartása. In Papházi Viktor, Oross Dániel, Szabó Andrea (szerk.) *Csendes? Mozgalmi? Miként jellemezhető a magyar ifjúság?* Budapest: Nemzeti Ifjúsági Tanács Szövetség, 151–167.

Murányi István

Egyetemisták demokrácia és politika értelmezése

Bevezető

Az egyetemista fiatalok vizsgálata¹ alapján következő kérdésre próbáltunk válaszolni: hogyan jellemezhető a fiatalok demokráciáról alkotott értelmezése és mindez mennyiben hasonló a politika szociális reprezentációja alapján leírható fogalmi sémákhoz. *A vizsgálat koncepciója nem előzetes kutatói konstrukcióhoz kapcsolódik*, hanem a szociális reprezentáció elméletéhez, annak egyik módszertani lehetősége alapján elemzi a két fogalom értelmezésének sajátosságait. A témakört érintő szakirodalmi előzmények ismertetése után a fejezet ismerteti a politika és a demokrácia konceptualizálásának nehézségeit. Ezt követően a tanulmány egy rövid áttekintést kínál a téma hazai empirikus kutatásának eredményeiből. A fejezet végén a demokrácia és a politika szociális reprezentációjának empirikus vizsgálata révén az olvasó képet kap az egyetemisták demokráciaképet meghatározó inkonzisztens politikai-jogi viszonyulásról.

Kutatási előzmények

A rendszerváltást követően a fiatalok politikai szocializációját leíró jellemző survey kutatások többségében *központi szerepe van a demokrácia fogalmának*, illetve értelmezésének (Csákó 2007; Szabó, 2009; Murányi, 2010; Csákó et al.; 2010; Szabó és Kern, 2011; Berényi és Murányi, 2011; Susánszky et al., 2021).

A hagyományos survey vizsgálati módszer alkalmazásának relevanciáját és eredményeit elismerve, a kérdőíves adatfelvételek alapján történő vizsgálatok mellett fontosnak tarjuk más típusú módszertan alkalmazását, mivel a demokrácia értelmezésének eltérő, egyúttal teljesebb megismerési dimenzióit nyújthatja demokrácia értelmezéséről. A későbbiekben tárgyalt szociális reprezentá-

---

1 Tekintettel a kutatás céljára (feltáró/ pilot) és a vizsgálati minta elemszámára az elemzés olyan esettanulmánynak tekinthető, amely reményeink szerint elősegíti egy később lehetséges nagymintás survey konceptuális pontosítását és módszertani relevanciáját.

ció megfelel ezen kritériumoknak, lényegéből *eredően kvalitatív módszertanra támaszkodik, ugyanakkor a survey módszerhez is kapcsolódhat.*

Az eltérő módszertani megközelítéseket az is indokolja, hogy a demokráciával – és más vizsgált fogalmakkal – kapcsolatos, többnyire kérdőíves kutatások alapján készült hazai beszámolók gyakorlatilag nem foglalkoznak a mérésre vonatkozó kritériumok (reliabilitás, validitás) teljesülésének problémáival. Többnyire arról sem olvashatunk, hogy a válaszadó fiatalok milyen jelentést tulajdonítanak meghatározó fogalmaknak, milyen dimenziókban és milyen mértékben ismerik a vizsgált fogalmakat. Ennek megfelelően a kutatónak, illetve a kutatási beszámoló olvasójának leginkább csak feltételezése lehet arról, hogy az előzetes konceptualizálás alapján (vagy annak hiányában) kialakított állításokra (itemekre) vagy direkt kérdésekre reagáló válaszadók milyen szubjektív jelentéssel ruházzák fel a vizsgálat tárgyát jelölő fogalmat. Ebben a folyamatban centrális és meghatározó szerepe van a fogalom és a demokratikusnak tekintett politikai rendszer értelmezésének.

A demokrácia és a politika konceptualizálásának nehézségei

A demokrácia vagy a politika politikatudományi és/vagy szociológiai elemzésben is használható részletes tárgyalására többek között a definiálás problémája miatt sem vállalkozhatunk. A meghatározás nehézségét többek között az is jelzi, hogy a társadalomkutatók *rendkívül sokféle módon értelmezik a demokrácia fogalmát* (Dahl, 1971; Pennock, 1979; Vanhanen, 1990; Rueschemeyer et al., 1992).

A különböző demokrácia-elméletek leginkább ismert tipológiája az egyéni szabadságot előtérbe helyező angolszász liberális demokráciát, illetve a népszuverenitást preferáló európai kontinentális típusú demokráciát különíti el (Sabine, 1952).

Számos politikatudománnyal foglalkozó kutató amellett foglal állást, hogy a demokrácia-elméletek alapvetően két csoportot alkotnak. Az egyik csoportba tartozó elméletek *az egyéni szabadságnak*, míg a másik csoportba sorolhatók a *népszuverenitás érvényesítésének* adnak elsőbbséget (Thomassen, 1995). A kétféle csoportot a legkülönbözőbb elnevezésekkel illetik. Az egyik típust angolszász liberális demokráciának nevezik, míg a másik csoportot európai kontinentális típusú demokráciának (Sabine, 1952).

A „*Mi a demokrácia?*” kérdés kiindulópontja a *démosz* és *krátosz* szavak összehasonlásából létrejövő *demokrácia* (népuralom), noha e fogalom önmagában nem sokat árul el a demokratikus rendszerek felépüléséről és működéséről. A demokrácia fogalomértelmezése (Brunner et al., 1999), fejlődéstörténete (Dunn, 1995), normatív (előíró) megközelítése (Sartori, 1999; Plamenatz, 1977) mellett a demokratikus kormányzati rendszerek egyik alapvető kategorizálási szempontja a hatalommegosztás elve mentén a *hatalmi ágak egymáshoz való viszonya* (Sartori 2003; Monetesquieu, 2000; Sári, 1995), melynek értelmében

megkülönböztetünk elnöki (Mettenhewim, 1996), parlamentáris (Beyme, 2000; Ross, 1948) és vegyes (Ádám, 2009) demokráciát. Másik alapvető szempont a *közösségi döntéshozatal feltételei* alapján történő kategorizálás, amelynek értelmében beszélhetünk *klasszikus* demokráciáról, amely lehet közvetlen (Thorley, 2005; Held, 1996; Finley, 1995), és sajátosan közvetett, amelyben a képviselő pusztán a nép delegáltja (Schumpeter, 1950), *realista* (Weber, 1998; Schumpeter, 1950; Held, 1996; Plamenatz, 1973; Zolo, 1992), valamint *vezérelvű-elitista* (Weber, 1987; Held, 1996; Körösenyi, 2005, 2019) demokráciáról. További szempontok szerinti kategorizálás: *pluralista* (Dahl, 1996), *deliberatív* (Elster, 1998), *konzenszusos* (Hendriks, 2001), *többségi* (Lijphart 1984), részvételi (Pateman, 1970), *liberális* (Krasztev-Holmes, 2021; Macpherson, 1977), *populista* (Lukacs, 2008; Antal, 2017); Mudde és Kaltwasser, 2017), *illiberális* (Zakaria, 1997), *gazdasági* (Downs, 1957) demokrácia.

Sajátos intézményrendszerbe ültetve a *politika* egy adott közösség (társadalom) számára a hatalommal rendelkezők által meghozott *kötelező erejű döntések és végrehajtások folyamata*. A „Kik, milyen alapon és milyen témákban hoznak döntéseket?” kérdés mutat rá a politikai háromszögre (*polity*: intézményrendszer, *politics*: szereplők, és a közöttük kialakuló versengés-küzdelem, *policy*: közpolitika). A politikai háromszög „csúcsaihoz” idomulva a *politológia* többosztatú, hiszen *elméleti módszerei* lehetnek: normatív-ontológiai; empirikus-analitikus; dialektikus-történeti, *tárgya* pedig lehet politikaelmélet, politikai filozófia, empirikus kutatási vizsgálat, kormányzati rendszer-elemzés, összehasonlító politológia, nemzetközi kapcsolatok elmélete stb.) (Pál, 2019; Almond et al., 2006; Smith, 2002; Elster, 1995; Lipset, 1995).

A politikai rendszerek egyik alapvető kategorizálása a *hatalom és társadalom viszonya* alapján történik (milyen mértékben szólhat bele a társadalom a hatalmat birtoklók kiletébe és a hatalom gyakorlásába). Ennek mentén megkülönböztetjük a *demokratikus* és a *diktatórikus* rendszereket.

Empirikus kutatási előzmények

A rendszerváltást követően a fiatalok eltérő mintáin végzett survey típusú adatfelvételek csak részben foglalkoztak az eltérő demokrácia *típusokkal és azok vizsgálatának lehetőségeivel* (Szabó és Örkény, 1996; Szabó és Kern, 2011; Murányi, 2011). Ezért úgy véljük, hogy érdemes röviden áttekinteni a tanulmányunkban bemutatott vizsgálatunkhoz² kapcsolódó fontosabb kutatások eredményeit – természetesen a teljesség igénye nélkül.

² A fiatalok demokráciáról és politikáról kialakult szociális reprezentációját a Debreceni Egyetem naplali tagozatos hallgatói populációjának N=40 fős mintáján politológus és szociológus hallgatók vé-

Több kutatás is igazolja a *tizenévesek alacsony szintű politikai ismeretét* (parlamentari viszonyok, a demokrácia intézményeinek funkciói: hatalommegosztás, a jogrend garanciái, politikai ideológiák), a politikai alapintézmények (választás, helyi önkormányzat, politikus, kormány) és ideológiák *negatív érzelmi megítélését*. Ezt már a kilencvenes évek közepén, a 18-19 éves utolsó éves középiskolások körében végzett vizsgálat eredményei is jelezték (Szabó és Örkény, 1996).

A későbbi ifjúságszociológiai kutatások (Ifjúság2000, Ifjúság2004, Ifjúság2008) eredményeinek összehasonlítása alapján a 15–29 évesek csoportjában *„...a politikai érdeklődés beállt, alapvetően alacsonynak tekinthető szintjéről beszélhetünk”* (Szabó és Kern, 2011: 44).

A 2005-ben és a három évvel később (Csákó, 2007; Murányi, 2010) lebonyolított kutatás egyik kérdésblokkja mindkét vizsgálatban szerepelt. Az ország aktuális helyzetének megítélése bizonyára befolyásolta a politikai állapotokra vonatkozó kijelentések elfogadását vagy elutasítását. Az önmagát természetesen demokratikusnak minősítő politikai rendszerről alkotott vélemények mögött a demokrácia gyakorlata feletti ítéletet feltételezhetjük, mivel a középiskolások többsége 2005-ben és 2008-ban is elfogadta a *„vezér”* és az *„erőszak”* szükségességét megfogalmazó kijelentéseket.

A demokráciát mint politikai rendszert a fiataloknak csak kisebbik hányada preferálja. A 2008-ban lebonyolított nagymintás ifjúságkutatás eredményei a 15–29 évesek a demokráciához való ambivalens viszonyát mutatják: a válaszadók csupán 40 százaléka véli a demokráciát a legjobb politikai rendszernek, 14–14 százaléuk szerint (bizonyos körülmények között) *a diktatúra jobb, illetve bizonytalan, míg egyharmadrészük számára mindegy, hogy demokratikus vagy diktatórikus a politikai környezet* (Szabó és Kern, 2011).

A tizenévesek (középiskolások) demokrácia-értelmezését jellemző 2010-ben készült kérdőíves kutatás alapvető célkitűzése a családi politikai szocializációs folyamatok komplex leírása volt (Csákó et al., 2010). A kutatás során a demokrácia értelmezését nem valamelyik elméleti koncepcióhoz igazodva vizsgáltuk, hanem a demokrácia olyan potenciális elemeit soroltuk fel, amelyek fogalmi szinten elkülöníthetők (*a fiataloknak azt kellett megítélni, hogy mennyire tartják a demokrácia részének a felkínált elemeket*). Az *egyik csoportot a francia forradalom hármasszavának* (szólásszabadság, egyesülési szabadság, törvény előtti egyenlőség, szolidaritás a rászorulókkal) kereteihez illeszkedő egyéni, illetve kisebbségi jogok érvényesülése (a magánélet tiszteletben tartása, a kisebbségi jogok érvényesülése), valamint a társadalom működésének normatív kritériumai (a törvények betartása, társadalmi igazságosság, a társadalmi különbségek

---

gezték. A kvótás mintavétel egyetlen kritériumát a nemek szerinti azonos megoszlás jelentette, de reméljük, hogy a későbbi analízisek során lehetséges a véletlen mintavétel alapján szocio-kulturális változók szerinti elemzés. A demokrácia és a politika szociális reprezentációjának vizsgálata mellett még a diktatúra fogalma és a válaszadó alanyok narratív életútja is része volt az interjúknak.

csökkentése) alkotják. *A másik csoportba sorolható lehetséges elemek mindegyike a politikához kapcsolható, melyek együttesen a pluralizmust és a választható politikázás szabadságát (politikai választás lehetősége, beleszólás a politikába, többpártrendszer) hangsúlyozzák.*

A 2005-ben (Csákó, 2007) és 2008-ban (Murányi, 2010) végzett kutatások eredményeihez hasonlóan, a fiatalok 2010-ben is *leginkább* a törvények betartását, a szólásszabadságot és a politikai választás lehetőségét, valamint a magánélet tiszteletben tartását és a törvény előtti egyenlőséget tartják a demokrácia részének. A demokrácia *politikai elemeinek* (beleszólás a politikába, többpártrendszer) *most is alacsonyabbak az átlagpontjai és változatlanul a kisebbségi jogok érvényesülését sorolják legkevésbé a demokrácia fogalmába.* Azt mondhatjuk, hogy a demokrácia fogalmának értelmezését ugyanazon kérdéssel vizsgáló kérdőíves kutatások eredményei a fiatalok demokrácia-értelmezésének inkább jogi és normatív, mint politikai jellegére utalnak. *A többváltozós elemzés eredménye alapján két típussal jellemezhető a középiskolás fiatalok demokrácia-értelmezése.* Az első típus (*Civil demokrácia*) leginkább a felvilágosodás eszméit tükröző hármas jelszó, az egyéni és a kisebbségi jogok, valamint a társadalmi szintű normatív elvárások együttes preferálását tartalmazza. Ezzel szemben a második típust (*Politikai-jogi demokrácia*) a demokrácia politikai értelmezésének dominanciája jellemzi, mivel a politikai választás és beleszólás mellett a többpártrendszer együttes hangsúlyozását figyelhetjük meg. Az azonos módon operacionalizált változókkal három évvel később végzett kutatás elemzése során sem különültek el az értelmezési típusok (Csákó, 2007; Murányi, 2010).

A 2005-ös és 2008-as adatfelvételek újraelemzése *látszatra paradox eredményeket tárt fel:* annak ellenére, hogy a középiskolás fiatalok *az alapvető demokratikus értékeket nem utasítják el Magyarországon, azonban csaknem egyöntetűen elutasították a parlamenti képvisellel rendelkező pártokat és politikusokat.* Az alapvető demokratikus értékek rangsorolásának elemzése azonban arra is rávilágított, hogy *legfontosabbnak az egyén, azaz saját, egyéni jogaik tiszteletben tartását, legkevésbé fontosnak mások, illetve más kisebbség jogainak tiszteletben tartását tartják.* Láthatólag a fiatalok nem értelmezték az általuk elfoglalt álláspont *alapvető ellentmondásosságát:* hogyan várhatnánk el egyéni jogaink tiszteletben tartását abban az esetben, ha ugyanakkor mások, vagy kisebbségi csoportok jogainak tiszteletben tartását mi magunk legkevésbé tartjuk fontosnak? Ugyancsak riasztó, hogy *a válaszadók kevéssé tekintették fontosnak a politikai döntések befolyásolásának képességét és lehetőségét is.* Ez a tény azért megdöbbentő, mert azt mutatja, hogy ez utóbbi, bármely demokratikus politikai rendszer lényegét, és *a demokratikus rendszer minőségét meghatározó tényező alapvető fontossága teljesen ismeretlen a fiatalok számára* (Szabó et al., 2019).

Megjegyezzük, hogy demokrácia értelmezésének *politikai tartalmak alapján elkülönült típusa a magyar felnőtt lakosságnak is sajátja.* A kilencvenes években, felnőtt mintákon végzett kutatások azt igazolták, hogy *a posztkommunista országok, így Magyarország polgárainak demokrácia képe politikai-institucionális, morális és a gazdasági-szociális dimenzióval jellemezhető* (Bruszt és Simon, 1992;

Simon, 1996; Erős et al., 1997). A szociális reprezentáció elméletéhez kapcsolódó nemzetközi összehasonlító vizsgálat (Erős et al., 1997) egyik fontos következtetése volt, hogy a demokráciáról alkotott „mindennapi” elképzeléseknek vannak univerzálisnak mondható sajátosságai, de az, hogy egy-egy ország polgárai miként látják saját országukban a demokrácia helyzetét, nagyon is függ a történelmileg kialakult mentalitásoktól és a politikai szocializáció folyamatát formáló társadalmi, politikai, gazdasági konfliktusok pillanatnyi állásától.

A szociális reprezentáció elmélete

A „szociális reprezentáció” meghatározása – „a közös jelentések konszenzuális világa, amiben a csoporttagok kommunikálnak és interakcióban vannak” (Purkhardt, 1993: 75) – és folyamata (lehorgonyzás és objektiváció) szorosan kapcsolódik a társadalmi identitáshoz, mivel tartalmazza a csoporttagok közös világról alkotott interpretációját. A szociális reprezentáció elmélete ily módon közeli kapcsolatot feltételez a szociális reprezentáció és a csoportfolyamatok, különösen a szociális identitás létrehozása és kifejezése között.

A szociális reprezentációk *integrálják az egyéni* gyakorlatokat, ugyanakkor kollektív szociális normákat, értékeket és tudásokat prezentálnak (Meier és Kirchlern, 1998). A csoportban zajló interakciók során keletkező szociális reprezentációk gyakran narratív formában jelennek meg, biztosítva a csoport történetiségét és időbeni folytonosságát (Vincze és Kőváriné, 2003).

A szociális reprezentáció elmélete, illetve az eredeti teóriához kapcsolódó további elméletek közül Jean-Claude Abric „központi mag elmélet”-ének (Central Nucleus Theory, CNT) modelljét alkalmaztuk a szabad asszociációs kérdésekre adott válaszok elemzésére (Abric, 1994). A CNT Serge Moscovici szociális reprezentáció általános elméletéhez (Moscovici, 1976) kapcsolódó kiegészítő megközelítés, melynek elméleti és módszertani továbbfejlesztéséhez más kutatók (Verges, Gruimelli, Rouquette, Moliner, Morin) is hozzájárultak. A CNT feltevéseinek és téziseinek részletes ismertetését mellőzve, a továbbiakban az elmélet logikáját és a kapcsolódó módszertani keretet foglaljuk össze (Sá, 1995).

A központi mag identifikálásának módszertani lehetősége az a javaslat, amely szerint a központi *kogníciókat mennyiségi és minőségi tulajdonságok* jellemzik (Moliner, 1994). A centrális elemek kvalitatív tulajdonságai közvetlenül a szociális reprezentáció elméletéből erednek és a központi helyzetet biztosítják. Ebben az értelemben *egy adott kogníció azért központi, mert szoros kapcsolatban van a reprezentáció tárgyával, szimbolikus érték és asszociatív erő jellemzi*. A centrális elemek kvantitatív tulajdonságai a kvalitatívból erednek, azok következményei. Ezek az elemek „*kiugrás*”-ként (saliency) jellemezhetők: például milyen gyakran és/vagy azonnal mutatják a reprezentáció tárgyát, és hány kapcsolatot tartanak a reprezentáció más elemeivel (Moliner, 1994).

A demokrácia és a politika szociális reprezentációjának empirikus vizsgálata során az asszociációs kérdéseinkre³ adott válaszokat – pontosabban a három lehetséges választ – *szemantikai szempontok alapján* különböző csoportokba soroltuk. Az általunk követett egyik konkrét empirikus módszer (Verges, 1992) alapján az állapítható meg, hogy az alanyok legfeljebb három szóval (vagy értelmezhető narratív reagálással) asszociáltak a felkínált – esetünkben a demokrácia, illetve a politika szóra. Az asszociációkat a jelentések közötti hasonlóságok alapján szemantikai kategóriákba soroltuk. Az adatelemzés során két kritériumot használtunk: az *előfordulási gyakoriságot, illetve a felidézési sorrendjét*.⁴

A kettős elemzés alapja az volt, hogy *a gyakrabban és gyorsabban felidézett kategóriák nagyobb valószínűséggel tartoznak a központi maghoz*. A tulajdonságokat 1-től 3-ig súlyoztuk, annak megfelelően, milyen sorrendben idézték fel a kategóriákat (az alacsonyabb pont gyorsabb reagálást jelentett). Ha az átlagos gyakoriságot és az átlagos sorrendet vesszük alapul, akkor a kategóriákat a következő négy csoportba lehetett besorolni:

**1. táblázat. Az asszociációs kategóriák képzése:
említési gyakoriság és felidézési sorrend**

1. csoport Átlag feletti gyakoriság-Átlag alatti felidézési sorrend	2. csoport Átlag feletti gyakoriság- Átlag feletti felidézési sorrend
3. csoport Átlag alatti gyakoriság-Átlag alatti felidézési sorrend	4. csoport Átlag alatti gyakoriság - Átlag feletti felidézési sorrend

FORRÁS: SAJÁT SZERKESZTÉS.

A bal felső sarokban lévő kategóriák – a leggyakrabban előforduló és leggyorsabban reagált – nagyon valószínű, hogy *a központi maghoz tartoznak*. Ezzel szemben azok, amelyek a jobb alsó negyedben vannak – valószínű, hogy *leginkább perifériális helyzetűek*. A másik két negyedbe sorolt kategóriákat olyan perifériális kognícióknak tekinthetjük, amelyek szorosan, de nem meghatározóan kapcsolódnak a központi maghoz.

A *Demokrácia fogalmára vonatkozó asszociációk* alapján kialakított kategóriák közül öt (Közösség, Jog, Pozitív konnotáció, Negatív konnotáció, Politika) esetben az asszociációk említése gyakrabban fordult elő, mint a teljes mintára jellemző átlag (18 említés), míg hat kategóriánál (Közösség, Jog, Szabadság, Pozitív konnotáció, Negatív konnotáció, Politika,) az említések sorrendjének (1 pont: elsőként, 2 pont: másodikként, 3 pont: harmadikként említett) átlaga kisebb, mint a minta-sorrend átlaga (0.103).

A *Politika fogalmára vonatkozó asszociációk* alapján kialakított kategóriák közül csupán két esetben (Negatív konnotáció, Politika) esetben fordult elő, hogy

³ Mi jut eszedbe elsőként, ha az a szót hallod, hogy demokrácia? Másodikként: / Harmadikként:

⁴ Amint azt a közelmúltban, szintén a debreceni egyetemisták között lebonyolított kutatás eredményei is jelzik, hogy a válaszok kognitív értelmezésénél nem lehet eltekinteni a „fake news” hatástól (Murányi, 2022).

az asszociációk említése gyakrabban fordult elő, mint a teljes mintára jellemző átlag (25 említés), míg ugyanazon kategóriánál (Negatív konnotáció, Politika) az említések sorrendjének (1 pont: elsőként, 2 pont: másodikként, 3 pont: harmadikként említett) átlaga kisebb, mint a minta sorrend átlaga (0.214).

2. táblázat. Az asszociációk kategóriák szerveződése: emítési gyakoriság és rangsor

	DEMOKRÁCIA		POLITIKA	
	Említés (össz-szes)	Rangsor	Említés (össz-szes)	Rangsor
Akarat	4	0.272	0	-
Konszenzus	6	0.135	0	-
Egyenlőség	10	0.230	0	-
Szabadság	12	0.086	0	-
Jog	19	0.085	9	0.333
Közösség	22	0.068	13	0.230
Pozitív konno-táció	20	0.071	8	0.375
Negatív konno-táció	32	0.041	34	0.088
Politika	42	0.031	60	0.045
MINTA ÁT-LAG	18	0.103	25	0.214

ADATOK FORRÁSA: MURÁNYI ISTVÁN. SAJÁT SZÁMÍTÁS

A CNT modellt követve, az említések gyakorisága és a sorrend átlagok alapján, a *Demokrácia* esetében három, míg a *Politika* esetében két csoportot képezhattünk (3.táblázat) mivel az egyik átmeneti perifériális csoportba (2. csoport) nem lehetett asszociációs kategóriát besorolni. A központi maghoz gyengén kapcsolódó pozícióban lévő asszociációs kategóriában (2. csoport) nem szerepel egyetlen asszociáció sem, a *Demokrácia* és a *Politika* szociális reprezentációja – az asszociációra vállalkozók körében – a két fogalom nehezen változó, rögzült értelmezését valószínűsíti. Mivel a *Politika* esetében ez a 4. csoportot is jellemzi, két asszociációs kategória (2. és 4. csoport) hiánya méginkább a *Politika* fogalmának beépült, rögzült jellegére utal.

3. táblázat. Az asszociációs kategóriák csoportosítása: mag és periféria

	DEMOKRÁCIA	POLITIKA
1. csoport: Core (mag)	Negatív konnotatív, Pozitív konnotatív, Többség, Jog, Politika	Negatív konnotatív, Politika
2.csoport: fél-periféria	-	-
3.csoport: fél-periféria	Szabadság, Akarat	Többség, Jog, Pozi-tív konnotatív
4.csoport: Periféria	Konszenzus, Egyenlőség	-

FORRÁS: SAJÁT SZERKESZTÉS.

Az egyetemi hallgatók *demokráciára* vonatkozó *szociális reprezentációjának központi eleme meglehetősen ellentmondásos*, mivel az elutasítást kifejező asszo-

ciáció mellett az elfogadást kifejező pozitív tulajdonságok és minősítés (pozitív konnotáció), valamint a többnyire nem pozitívan értékelt politika (Politika) tartozik. Az ellentmondás feloldásának lehetséges magyarázata a közösség működését kordináló joggal kapcsolatos asszociációk írásban legitimált szabályainak (Jog) és a közösségi, íratlan többnyire hagyományokon alapuló normáinak hatása. A társadalom életét rövidebb-hosszabb ideig meghatározó rend nehezen körülírható határait a változó politikai környezet, pontosabban működésmód jelöli ki, amelyben a politikai orientációtól (értékrendtől) függően a negatív vagy pozitív konnotáció egyaránt belefér. A másik két csoport értelmezése egyértelmű: a szabadság elérése akarat, míg az egyenlőség elérése konszenzus nélkül gyakorlatilag nem elérhető, azonban a demokrácia értelmezésében (reprezentációjában) mindkét asszociációs kategória perifériális szerepet játszik. Összefoglalva az asszociációs kategóriák csoportosításának sajátosságait, azt mondhatjuk, hogy az egyetemisták demokrácia értelmezését alapvetően (Core) inkonzisztens politikai-jogi értelmezés jellemzi, azonban a liberális értékek is jelen vannak, inkább perifériális helyzetben, kevésbé dominánsan, de konzisztens, logikailag értelmezhető tartalmi struktúrában.

A Politika asszociációk alapján történő értelmezésének jellemzőit az előbbiekben viszonylag részletesen tárgyalt Demokrácia értelmezésének eredményeihez viszonyítjuk. *A két fogalomra vonatkozó asszociációs kategóriák említési gyakorisága (és ennek megfelelően felidezési sorrendje - előrejelzi a kategóriák várható eltérését.* Míg a Demokrácia esetében az alanyok minden esetben asszociáltak a fogalomra, addig a Politikát leíró asszociációk közül négy kategória is hiányzik (Akarat, Szabadság, Konszenzus, Egyenlőség) A hiányzó kategóriák arra utalnak, hogy *az egyetemisták számára nem szükséges a tudatosan kialakított, szabad megegyezésen alapuló a Politika.* A kategóriák „száműzése” egyúttal *azt is jelenti, hogy a válaszadók számára üres az a politika-fogalom, amely az 1789-ben kiadott Emberi és Polgári Jogok-ra támaszkodva a liberális modern alkotmányokban megjelenik.* Ennek tükrében nem meglepő, hogy a *Politika értelmezésének központi magja a negatív tulajdonságok (Negatív konnotatív) és a megkülönböztetés nélküli, sajátos értelmezést kizáró tautológikus asszociációk (értelmezések) kapcsolódása.* Azonban a Politika fogalmára a befogadó asszociációs kategória is jelen van, mivel a pozitív és közösségi tulajdonságokat a jogra vonatkozó asszociációk egészítik ki - bár az is feltehető, hogy a politika kedvező, közösségi megítélése egyfajta jogi legitimációnak köszönhető.

Összefoglalás

Elemzésünk eredményei arra utalnak, hogy *az egyetemisták asszociációk szerint kialakított demokrácia értelmezését alapvetően pozitív és negatív tartalommal bíró inkonzisztens politikai-jogi viszonyulás jellemzi, némi liberális asszociációk jelenlétével.* Ezek az eredmények bizonyos tekintetben nem térnek el jelentősen a

középiskolás korcsoportokban, a rendszerváltozást megelőzően végzett survey kutatások eredményeitől: mivel *Civil demokrácia* és a *Politikai-jogi demokrácia* értelmezési típusok dichotómiája a mai, idősebb (speciális helyzetű, azaz egyetemista) fiatalok körében is megfigyelhető. A *korábbi survey kutatásokhoz hasonlítva az asszociációk alapján jellemezhető politika értelmezésének rigid, politikai értékek (orientációk) által drasztikusan eltérő két típusa* (liberális, nyitott, inkább pozitívan értékelt versus antiliberális, zárt, inkább negatívan értékelt) *leginkább változatlan*.

Ennek a kontinuitásnak tükrében mondhatjuk, hogy ma is helytálló egy korábbi, szintén a demokrácia fogalmát vizsgáló tanulmány záró mondata: *„egy politikai rendszer fennmaradásának esélyei nem túl jók akkor, ha a politikai rendszer alapvető minőségét (egyres vélemények szerint lényegét) meghatározó érték jelentőségét a leendő választópolgárai fel sem ismerik”* (Berényi-Murányi, 2011: 238). A demokrácia ilyen érték.

Irodalom

Abric, Jean-Claude (ed.) (1994). *Pratiques sociales et représentations*. Presses Universitaires de France, Paris. 11–35.

Ádám Péter (2009). *Franciaország alkotmányos rendje és politikai intézményei*. Budapest, Corvina Kiadó.

Almond, Gabriel, Powell, G. Bingham, Strom, Kaare (szerk.) (2006). *Összehasonlító politológia*. Budapest, Osiris Kiadó.

Antal Attila (2017). *A populista demokrácia természete*. Budapest, Napvilág Kiadó.

Berényi Zoltán, Murányi István (2011). Magyar tizenévesek demokrácia-értelmezése és előítéletessége közötti kapcsolat. In Simon János (szerk.) *Húsz éve szabadon Közép-Európában. Demokrácia, politika, jog*. Budapest: Konrad Adenauer Alapítvány, 227–238.

Beyme, K. von (2000). *Parliamentary Democracy*. London, MacMillan Press Ltd.

Brunner, Otto, Conze, Wernr, Koselleck, Reinhart (1999). *A demokrácia*. Budapest, József Műhely Kiadó.

Bruszt László, Simon János (1992). A Nagy Átalakulás. Elméleti megközelítések és állampolgári vélemények a demokráciáról és a kapitalizmusról. *Politikatudományi Szemle*, 1992. 1. 75–98.

Csákó Mihály (2007). *Tizenévesek demokráciaképéről*. Előadás a Politológus Vándorgyűlésen. Pécs, 2007. június 22. <https://slideplayer.hu/amp/13448304/>

Csákó Mihály, Murányi István, Sik Domonkos, Szabó Ildikó (2010). A családi politikai szocializációról. Vizsgálati szempontok egy empirikus kutatáshoz. *Társadalomkutatás*, 2010. 28. 4. 419–446.

Dahl, Robert A. (1971). *Polyarchy: Participation and Opposition*. New Haven, Yale University Press, New Haven.

Dahl, Robert A. (1996). *A pluralista demokrácia dilemmái*. Budapest, Osiris Kiadó.

Downs, Anthony (1957). *An Economic Theory of Democracy*. New York, Harper & Row Publishers.

Elster, Jon (1998). *Deliberative Democracy*. Cambridge, Cambridge University Press.

Erős Ferenc, Murányi István, Plichtová, Jana, Varga Rita (1997). A társadalmi átalakulás és a demokrácia szociális reprezentációja öt poszt-kommunista országban. *Politikatudományi Szemle*, 6. 4. 5–26.

Murányi István (2020). Fake news in social and natural sciences: Survey in Hungary (2020). Disinformation and Science Report of an investigation into gullibility of false science news in central European country STUDY / Panel for the Future of Science and Technology European Science-Media Hub EPRS | European Parliamentary Research Service Scientific Foresight Unit (STOA) PE 656.300 – September 2020 35–43 Brussels European Union, 2020.

Finley, Moses I. (1995). *Politika az ókorban*. Budapest, Európa Könyvkiadó.

Held, David (1996). *Models of Democracy*. Stanford, Stanford University Press.

Hendriks, Frank (2001). *Polder politics: The Re-Invention of Consensus Democracy in the Netherlands*. London Routledge.

Körösényi András (2005). *Vezér és demokrácia*. Budapest, L'Harmattan.

Körösényi András (2019). *Manipuláció és demokrácia*. Budapest, Gondolat Kiadó.

Krasztev, Ivan, Holmes, Stephen (2021). *A fény kialszik. A liberális demokrácia válságáról*. Budapest, Park Könyvkiadó.

Lijphart, Arend (1984). *Democracies: Patterns of Majoritarian and Consensus Government in Twenty-One Countries*. New Haven, Yale University Press.

Lipset, Seymour Martin (1995). *Homo politicus*, Budapest, Osris Kiadó.

Lukacs, John (2008). *Demokrácia és populizmus*. Budapest, Európa Könyvkiadó.

Macpherson, Crawford Brough (1977). *The Life and Times of Liberal Democracy*. Oxford, Oxford University Press.

Meier-Pesi, Katja, Kirchler, Erich (1998). Social Representations of the Euro in Austria. *Journal of Economic Psychology*, Vol. 19., No. 6, 755–774.

Mettenhewim, Kurt von. (1996). *Presidential Institutions and Democratic Politics*. Baltimore, Johns Hopkins University Press.

Moliner, Pascal (1994). Les méthodes de repérage et d'identification du noyau des représentations sociales. In

Guimelli, Christian (dir.) *Structures et transformations des représentations sociales*. Neuchâtel, Ed. Delachaud et Niestlé, 199–232.

Monetesquieu, Charles-Louis de Secondat (2000). *A törvények szelleméről*. Budapest, Asiris-Attraktor.

Moscovici, Serge (1984). The Phenomenon of Social Representations. In Farr, Robert M. – Moscovici, S. (eds.): *Social Representations*. 3–70. Cambridge University

Moscovici, Serge (1976). *La psychanalyse son image et son public*. Presses Universitaires

Mudde, Cas, Kaltwasser, Cristóbal (2017): *Populism, A Very Short Introduction*, Oxford, Oxford University Press.

Murányi, István (2010). Tizenévesek előítéletessége és demokráciához való viszonya. *Új Ifjúsági Szemle*, 2010. 8/1. 47–60.

Olick, Jeffrey K., Robbins, Joyce (1998). Social Memory Studies: From „Collective Memory” to the Historical. *Annual Review of Sociology*. 4 .105–140.

Pál, Gábor (szerk.) (2019). *Politológia. A politika világa a politikatudomány szemével*. Budapest, Dialóg Campus.

Pateman, Carole (1970). *Participation and Democratic Theory*. Cambridge, Cambridge University Press.

Pennock, James Roland (1979). *Democratic Political Theory*. Princeton University Press, Princetown.

Plamenatz, John Petrov (1973). *Democracy and Illusion: An Examination of certain Aspects of Modern Democratic Theory*. London, Longman Publishing Group.

Purkhardt, S. Caroline (1993). *Transforming Social Representations. A Social Psychology of Common Sense and Science*. Routledge, London /New York.

Ross, James Frederick Stanley (1948). *Parliamentary Representation*, London, Eyre & Spottiswoode.

Rueschemeyer, Dietrich, Stephens, Evelyner, Stephens, John D. (1992): *Capitalist Development and Democracy*. Cambridge: Polity Press.

Sá, Celsio Pereira de 1995 *The Central Nucleus Approach to Social Representations*. Paper was presented in the XXV Interamerican Congress of Psychology, San Juan de Puerto Rico. <http://www2.lse.ac.uk/methodologyInstitute/pdf/QualPapers/CELISO-Core-periphery.pdf>

Sabine, George Holland (1952). The Two Democratic Traditions. *Philosophical Review*, 61. 451–74.

Sári, János (1995). *A hatalommegosztás*. Budapest, Osiris Kiadó.

Sartori, Giovanni (1999). *Demokrácia*. Budapest, Osiris Kiadó.

Sartori, Giovanni (2003). *Összehasonlító alkotmánymérnökség*. Budapest, Akadémiai Kiadó.

Schumpeter, Joseph A. [1943](1950). *Capitalism, Socialism and Democracy*. New York, Harper & Row Publishers.

Simon, János (1996). A demokrácia értelmezése a posztkommunista országokban. *Szociológiai Szemle*. 1. 113–156.

Smith, Carl [1928] (2002). *A politikai fogalma*. Budapest, Attraktor/Pallas Stúdió.

Susánszky Pál, Szabó Andrea, Oross Dániel (2021). A demokráciával való elégedettség és a demokrácia értelmezése Magyarországon *Socio.Hu: Társadalomtudományi Szemle* 11: 2 pp. 30–57.

Szabó Andrea, Kern Tamás (2011). A magyar fiatalok politikai aktivitása. In: Bauer Béla – Szabó Andrea (szerk.) *Arctalan (?) nemzedék: Ifjúság 2000–2010* Nemzeti Család- és Szociálpolitikai Intézet, 2011. Budapest. 37–80.

Szabó Ildikó, Örkény Antal (1998). *Tizenévesek állampolgári kultúrája*. Budapest. Minoritás Alapítvány.

Thorley, John (2005). *Athenian Democracy*. London, Routledge.

Vanhanen, Tatu (1990). *The Process of Democratization. A Comparative Study of 147 States, 1980–1988*. New York, Crane Russak.

Verges, Pierre (1992). L'évocation de l'argent: une méthode pour la définition du noyau central d'une représentation. *Bulletin de Psychologie* (45). 405. 203–209.

Vincze Orsolya, Kőváriné Somogyvári Ildikó (2003). A nemzeti identitás reprezentációja a sikeres történelmi regényekben. *Magyar Tudomány*, 47 (1). 58–66.

Weber, Max (1987). *Gazdaság és társadalom 1*. Budapest, Közgazdasági és Jogi Kiadó.

Weber, Max (1998). *Tanulmányok*. Budapest, Osiris Kiadó.

Zakaria, Fareed (1997). „The Rise of Illiberal Democracy”, *Foreign Affairs*, New York Nov./Dec. 22–43.

Zolo, Danilo (1992). *Democracy and Complexity*, Pennsylvania: The Pennsylvania State University Press.

A fiatalok történelmi emlékezete

Bauer Béla – László Tamás – Máthé Áron
– Papházi Viktor

*A létező szocializmus(ok) emlékezete
a magyar társadalomban: az 1945–1989
közötti időszak kollektív emlékezetéről egy
kutatás tükrében*

*A „félmúlt” emlékezetének történettudományi
és szociológiai vizsgálatáról*

A „létező szocializmus”, az államszocializmus, a Kádár-korszak, vagy másképpen megfogalmazva a kommunista diktatúra (előkészítésétől annak végnapjaiig tartó korszak) többféleképpen lehatárolható. Jelen tanulmányban – az elemzések alapjául szolgáló kutatásban használt keretekhez igazodva – alapvetően Magyarországra és az 1945-től 1989-ig terjedő időintervallumra összpontosítunk, ugyanakkor dolgozatunk második fejezete kitér ezen időszak differenciáltabb megközelítési lehetőségeire, az időszakon belüli különböző korszakok legfontosabb különbségeire, melyek lehetővé teszik a kutatási eredmények árnyalását is. Továbbá az empirián alapuló összefüggések és következtetések bemutatása előtt szükségesnek látszik egyrészt röviden vázolni azokat az elméleti szempontokat, amelyek a 2017-ben és 2018-ban elvégzett, komplex módszertanra épülő kutatási folyamat során is vezérfonalként szolgáltak, másrészt kitérnünk azokra a körülményekre, amelyek a vizsgált korszak emlékezete alakulásának megértéséhez elengedhetetlen ismereti háttérrel szolgálnak a társadalmi kontextus történelmi és politikai vetületeire, rendszerváltás utáni tartalmi és értékrendi konfliktusaira vonatkozóan.

A múlttól való tudás és annak diszkurzív alakulása

Az ezredfordulót követően magyarországi viszonylatban is lendületet kapott a történet- és társadalomtudományok elméleti eszköztárának egymáshoz való közelítése, interdiszciplináris jellegű összeszövődése. Az emlékezetkutatások területén egyre inkább mérvadó az a szemlélet, ami – különféle megfogalmazásokban – egyaránt figyelmet szentel a történelem „múltszerű” és „jelenidejű”

dimenziójának; a múlt történéseiről való tudásnak és e tudás társadalmi viszonyokba ágyazott diszkurzív formálódásának.¹ A fiatalabb nemzedékek képviselői kizárólag közvetett (közvetített társadalmi átvitelek, vagyis transzferek – a transzferek szerepéről ld. Bauer, 2019) tudással rendelkeznek. Így megállapítható, hogy a vertikális transzferek² a vizsgált korszak (1945–1989) vonatkozásában gyengén funkcionálnak.

Gyáni Gábor arra is rámutat, hogy az akadémiai történetírás és a „köztörténelem” (public history) között kialakulni látszik egyfajta konkurenciaharc, de legalábbis egymáshoz való viszonyuk nem feszültségmentes.³

„A tömegközlési eszközök és az oral history összefonódása mutatja a public history ellenállhatatlan erejét, hiszen olykor az új történetírások törekvéseivel is összhangba tud ily módon kerülni. Holott a public history és a történetírás alapjában két külön entitás! Különbségük alapja, hogy az akadémiai történetírás kérdéseket fogalmaz meg a múlttal kapcsolatban, a public history viszont már eleve kész válaszokkal szolgál azt illetően. Nem a kutatás, hanem a múlt aktuális célokra való felhasználása, továbbá mondandójának a tömegkultúra médiumai révén történő forgalomba hozatala, annak széles körű terjesztése a public history fő vagy egyedüli rendeltetése”.

(Gyáni, 2012: 361–362.)

A Századvég által végzett kutatást elsősorban a társadalomtudományi szemléletmód határozta meg, azon belül is kiemelt figyelmet szenteltünk a szociológiai és kommunikációelméleti megközelítéseknek. A társadalmi (kollektív) emlékezet komplexitása indokolta, hogy a *módszertrianguláció* (bővebben lásd: Szokolszky, 2004: 245) elvét követve járjunk el, a kvalitatív és a kvantitatív kutatási módszereket, technikákat pedig időben egymásra építjük. A kutatás során

¹ Más megfogalmazásokban és hangsúlyjaiban némiképp eltérő módon, de hasonló kettősséget ragad meg Jan Assmann (2018) *kulturális és kommunikatív emlékezet*, de Pierre Nora (1999) *történelem és hagyomány* fogalma is. A kapcsolódó elméleti megközelítéseknek *Az emlékezet szociológiai elméletéhez* című tanulmányában szisztematikus összefoglalását adja Kovács Éva (2012). Írásában Kovács a *társadalmi (kollektív) emlékezetet* – az emlékezet dinamikus modelljének részeként – az *önéletrajzi* és a *történelmi emlékezet* közötti „szféraként” írja le: „a társadalmi emlékezet a részleges és töredezett élet-történelmi emlékezetek és az egyedi kollektív tapasztalatok, tudások és érdekek összesűrűsödéséből kikristályosodó történelempolitikák ütközőfelülete és »konténere«” (Uo.: 30).

² Vertikális generációs transzfer esetében időben elnyúló, hosszú folyamatról beszélünk, a horizontális transzfer lehet rapid, pillanatnyi, úgy is fogalmazhatnánk, hogy divatszzerű.

³ A történelem megismerése és az aktuális (akár politikai) cselekvések viszonya régóta vita tárgya – gondoljunk csak például Nietzsche (2004), *a történelem hasznáról és káráról* szőlő, klasszikusnak számító értekezésére.

elsősorban két megközelítésmódot, illetve az általuk kínált elemzési lehetőségeket és eszközöket alkalmaztunk. Egyrészt a *megalapozott elmélet* módszerét (Corbin és Strauss, 2015), amely nagy hangsúlyt helyez az elsődlegesen induktív típusú megismerésre, ezáltal a kutatási folyamat rugalmasságára, változtathatóságára. Másrészt építettünk a társadalom és a kultúra *diskurzuselméleti* megközelítésmódjára is, vagyis arra a szemléletre, mely szerint közösségeinket, így többek között a kulturális emlékezetet is társadalmi diskurzusok segítségével hozzuk létre – e téren meghatározó volt számunkra a birminghami iskola (Williams, 2003) és Michel Foucault (lásd például uő. 1998) munkássága. Ekként próbáltuk megragadni a jelenségek és jelentések ama gazdagságát, ami egy egész társadalomtörténeti korszak kollektív emlékezési folyamataiban érhető tetten.

Az 1945 és 1989 közötti korszak történelmi és politikai megítélésének formál(ód)ása

1989 nemcsak a magyar történelemben fordulópont, de a magyar történetírásban és a történelemről való közbeszédben is. Történetírás és politika így vagy úgy, de összefonódott. Nyers Rezső⁴ az MSZMP Politikai Bizottság ülésén így értékelte Pozsgay Imre⁵ három nappal előtti rádióinterjújában elhangzottakat:

„56 {1956} [tagadása] a magyar kommunista mozgalom pillére vagy nem? Ha 56 [tagadása] a pillérünk, akkor én nem jósolnék ennek a mozgalomnak nagy jövőt, mert az nagyon gyenge pillér. És az 56-os határozataink és a történelmi értékelésünk is nagyon időhöz kötött és nagyon vitatott volt. Amíg jól mentek a dolgok eltűrték tőlünk ezt [az

---

⁴ Nyers Rezső (1923-2018): nyomdász, politikus, közgazdász. 1939-ben kapcsolódott be a szociáldemokrata mozgalomba, 1948-tól a kommunista párt tagja. Ettől az évtől a kommunista párt vezető testületeinek tagja lett, több kormányban miniszteri tisztséget viselt. Részben nevéhez fűződik az 1968-ban bevezetett „reform”, az Új Gazdasági Mechanizmus. 1989-ben MSZMP elnökévé választották, amelynek utolsó kongresszusán támogatta az „átalakulást” Magyar Szocialista Párttá, s annak első elnöke lett. Az 1990-es választások után lemondott a pártelnökségről, de még két cikluson át parlamenti képviselő volt. Forrás: a Nemzeti Emlékezet Bizottságának Tudástára.

⁵ Pozsgay Imre (1933-2016): politikus, egyetemi tanár. 1950-től tagja a kommunista pártnak, 1957-től a Bács-Kiskun megyei pártbizottságon-, majd 1970-től Budapesten, a központi pártszervek intézményeiben dolgozott. 1976-1982 között kulturális (művelődési) miniszter, majd a Hazafias Népfront főtítkára. 1987-ben közzétette a Magyar Demokrata Fórum lakitelki alapító nyilatkozatát, 1989-ben pedig „ellenforradalom” helyett „népfelkelésnek” minősítette 1956-ot. 1989 őszétől fokozatosan kiszorult az első vonalbeli politikából, és 1990-ben kilépett az utódpárt MSZP-ből is. 1991-től haláláig több egyetem oktatója. Forrás: a Nemzeti Emlékezet Bizottságának Tudástára.

*emberek], amikor baj van, akkor ugyanazok, akik eltűrték, elégedetlene-
nek vele.” (Az MSZMP PB 1989. január 31-i ülésének hangfelvétele, a
hangfelvételt idézi: Szatucsek Zoltán [2009].)*

A Kádár-korszak kulcsa az 1956-os „eseményekhez” való hozzáállás, azonban nyilvánvalóan nem önmagában az 1956-os forradalom. Ormos Mária⁶ akadémikus az 1989 előtti állapotot így írja le:

*„Magyarországon legalább másfél generációtól elvették a történelmét,
mert egyetlenegy nem létező »történelmet« tálaltak föl neki, miköz-
ben a valódi történeletről, amely a sorsát meghatározta, nem is hallott.
Aminek az igazsághoz, a valóságához köze lett volna, nem lehetett le-
írni, kimondani. Ugyanez volt a helyzet a Horthy-korszak történetével
is: a dolog annyira egyoldalúan volt tárgyalva, hogy azon eligazodni
nem lehetett.” (Ormos Mária történésszel beszélget Rádai Eszter
[2005].)*

Mindennek a háttérében az a mechanizmus húzódott meg, amelyet Tzvetan Todorov (2001) a következőképpen jellemzett:

*„A huszadik századi zsarnokságok rájöttek arra, hogy az emberek és a
területek birtokba vétele az információ és a kommunikáció kézbe vé-
telén keresztül teljesíthető be, s rendszerszerűen és annak teljességé-
ben hajtották uralmuk alá az emlékezetet, abban a reményben, hogy
az emlékezet leghátsó zugaiba is elhatolhatnak.” (Todorov: 2001: 11.)*

Ennek a jelenségnek a „visszacsinálása” logikus társadalmi-politikai követel-
ményként adódott, s talán nem is véletlen, hogy az 1989-es év egyik legfonto-
sabb erkölcsi-politikai szereplője a Történelmi Igazságtételi Bizottság [TIB] volt.
Más akadályokba ütközött az „igazságtétel” jogi megvalósítása és más akadá-
lyokba a történelem terén végzett feltáró munka (Máthé, 2017). Ez egy ideig nem
volt világos, így például az Igazság a Nagy Imre-ügyben című kötet újranyomása
30 000 példányban kelhetett el.

---

⁶ Ormos Mária (1930–2019) történész, egyetemi tanár, politikus, a Magyar Tudományos Akadémia ren-
des tagja. A modernitás történelmének jeles kutatója. 1951-ben belépett a kommunista pártba (Ma-
gyar Dolgozók Pártja), de az 1956-os forradalom után az utódpárt Magyar Szocialista Munkáspártnak
csak 1969-ben lett tagja. 1988-ban a Központi Bizottság, majd 1989-ben a Politikai Intéző Bizottság
tagjává választották, amely testületek az állampárt legfelső fórumai voltak. Még abban az évben a
Magyar Szocialista Párt alapítója és az elnökség tagja volt. 1990-ben parlamenti mandátumáról és
párttisztségeiről lemondott. Forrás: a Nemzeti Emlékezet Bizottságának Tudástára.

„Ez a könyv nem vádirat Nagy Imre és elítélt társai ügyében. Ez a könyv – ha szabad ezt a súlyos szót használnunk – kísérlet az igazság feltárására. Ellenper, ha úgy tetszik, melynek adalékait azonban nem önkényesen összeválogatott tanúk vallomásai, hanem a történelem által feljegyzett tények és nyilatkozatok szolgáltatják” – olvashatjuk a könyv (Kenedi, 1989: 3) bevezetőjében.

A diktatúra bukása után felszínre tört tehát az elemi igazságigény, amelynek részét képezte az információs kárpótlás is, vagyis a lehetőség a saját valóságunk megismerésére és elbeszélésére. Ezzel párhuzamosan természetesen egy új tudományos szemlélet is megjelent (a magyar historiográfia áttekintését lásd Romsics, 2011). A múlt megismerésének, illetve jogi aspektusban felderítésének céljából hamarosan konferenciák ültek össze, kötetek születtek (mindössze néhány példa ezekre: Svoboda, 2010; Čoh Kladnik, 2016; Katrebová, 2021; Saureauk és Hiio, 2018; Rendek és Szilágyi, 2016), illetve intézmények jöttek létre szerte Közép-Európában és a Baltikumban. Így előbukkant az addig elfojtott emlékezet – pontosabban előbukkantak az emlékezetek. Az is kiderült ugyanis, hogy – jóllehet a szocialista rezsim időszakában a történeti valóság elbeszélésének minden más módját tiltották vagy legfeljebb túrték, de – a „minden más” azt is jelentette, hogy többféle nézőpontból lehet vizsgálni a történelmet.

„Vajon hőseink megfelelnek-e valaha is az elvárásainknak? És mi történik, amikor a múltról dédelgetett meghitt emlékeink egy sokkal ridegebb történelmi ténnyel kerülnek összeütközésbe?” – teszi fel a kérdést egy brit történész a második világháborús emlékművekről szóló könyvében (Lowe, 2022: 25).

Magyarországon mindez számos közéleti vitában és – ezzel összefüggően – történész-vitában is megnyilvánult. (Máthé, 2021) A teljesség igénye nélkül érdemes ezeket felsorolni: felszabadítás vagy megszállás (Krausz és Varga, 2013; L. Balogh, 2015); Horthy Miklós és a nevével fémjelzett rendszer mibenléte; Magyarország második világháborús szerepe és a német megszállás nemzetközi háttere; 1956 kapcsán a „kinek a forradalma” kérdése (Kähler és M. Kiss, 1992); illetve a napjainkban is makacsul visszatérő „ügynökkérdés” (Cseh, 2014). Egy-egy ilyen közéleti, emlékezetpolitikai vita mibenlétéről, lefolyásáról objektív képet ad Szócs Zoltán Oszkár (2011) írása a Horthy-újrateremtés időszakáról. Azonban azt is érdemes megjegyezni, hogy a közösségi emlékezetünket – emlékezteinket – formáló viták mintha egyre kisebb hullámokat vetnének. Nemcsak arról van szó, hogy a visszaperelt történelem (lásd például Schmidt, 2003) egy-egy fejezete az 1990-es, 2000-es években még újszerűen hatott, hanem arról is, hogy új nemzedékek nőttek fel és számukra mindez már nem egykor húsba vágó valóság. Így például az erőszakos kollektivizálási kampány, a téveszesítés valódi lefolyását, kedvezőnek nem nevezhető képét kísérő vita már képletesen és konkrétan is a Magyar Tudományos Akadémia falai között zajlott le. (Rainer M.,

2022) S ezt követően nem a hazai közbeszéd része lett, hanem a nemzetközi tudományos párbeszédben jelent meg. (Ö. Kovács et al. 2023) Megítélésünk szerint azonban egy-egy közösség életében a közös múlt, a közös történetek – a narratív diskurzus – a legerősebb összekötő kapcsok egyike, ha ugyan nem a legerősebb.

A „létező szocializmus” emlékezetének kutatása

A kommunista diktatúra emlékezete a magyar társadalomban című kutatás ismertetése előtt érdemes röviden összefoglalni, hogy milyen további, azonos vagy hasonló témájú kutatások készültek Magyarországon a rendszerváltást követően. E fejezet – mind terjedelmi, mind tartalmi okokból – a teljesség igénye nélkül kívánja az államszocializmus időszakával kapcsolatos legfontosabb tudományos megközelítéseket áttekinteni, az eddigiekben született empirikus kutatások esetében pedig elsősorban a fiatalok körében végzett felmérésekre kíván fókuszálni.

A korszak különféle társadalomtudományi megközelítései és az empirikus felmérések főbb tanulságai

Az államszocializmus fogalma⁷ összességében olyan politikai, társadalmi és gazdasági berendezkedést takar, melyet a politikai hatalmat monopolizáló kommunista párt egyeduralkodója, a köztulajdon magántulajdonnal szembeni dominanciája, valamint a társadalmi és gazdasági életet meghatározó központosított bürokratikus koordináció jellemez (Kornai, 2007: 305–306).

Egy másik megközelítésben:

„Az államszocializmus meghatározása különböző megfogalmazásainak közös lényege a köztulajdon dominanciája és a politika döntő integráló szerepe (szemben a tőkés társadalomban a magántulajdon és a piac által betöltött szereppel). A termelőeszközök túlnyomórészt állami, de részben szövetkezeti köztulajdonban vannak, a magántulajdon szerepe, ha egyáltalán létezik, csekély.” (Szigeti, 2007.)

---

⁷ Az „államszocializmus” fogalma először Ferdinand Lassalle (1825–1864) porosz-német munkásmozgalmi politikus elméleti és gyakorlati munkássága kapcsán jelent meg. A XX. században a munkásmozgalom (marxista-leninista) elbeszélésmódjában az államszocializmus átmenet a piaci alapú gazdaság és a „tőkés társadalom”; illetve kommunizmus között. A munkásmozgalom anarchista ágának értelmezése szerint az „államszocializmus” valójában az elnyomott rétegek ön-felzabádító harcának kisiklatása, hiszen az „állam” mint kényszerítő – és szükségszerűen elnyomó – szervezet központi szerepe kiteljesedik.

Más megközelítések a kommunista diktatúra kapcsán a kommunista állampártok politikai-társadalmi-gazdasági és kulturális monopol- vagy hegemón-helyzetét tekintik a definíció alapjának, továbbá hangsúlyozzák az egyeduralom alapjául szolgáló fizikai és média-terrort – amely több millió áldozatot követelt világszerte –, illetve a kommunista diktatúrák későbbi szakaszaiban a repressziót, vagyis az elnyomást, elfojtást és megtorlást. Az elméleti megközelítéseket azonban nem érdemes és nem is szabad összekeverni a „létező szocializmussal”, mivel ez a megélt történelmi eseményekre és azok emlékezetére épül. (lásd: Szalai, 2007) A Századvég és a Nemzeti Emlékezet Bizottsága közös kutatása éppen ennek a különbözőségnek a bemutatására tett kísérletet (Mikó et al., 2023).

Ezen időszakot a történettudomány és a politikatudomány egyaránt több szakaszra, korszakra osztja, elsősorban a politikai hatalomgyakorlás alkalmazott módszereit, a társadalom ahhoz fűződő viszonyát, valamint az egyes korszak(ok) emlékezete szempontjából kulcsfontosságú politikai szocializációs mechanizmusokat alapul véve, melyek magukban foglalják az államszocialista berendezkedés totalitárius sztálinista, illetve posztsztálinista időszakát is.

A magyarországi *létező szocializmus* időszakának több politikatörténeti szakaszolása látott már napvilágot.⁸ Ugyanakkor az újabb társadalomtörténeti kutatások feltárták, hogy a magyar vidék (kisvárosok, falvak, tanyák) társadalmi szempontjából két markáns korszak különböztethető meg az általános magyarországi társadalomtörténeten belül: a „rövid ötvenes évek” illetve „hosszú hatvanas évek”. (Csikós-Horvát 2024). A többféle, jól megragadható korszakhatár mellett a diktatúra folytonossága is kimutatható pl. a jogi apparátus szempontjából (Zinner 2024), illetve a személyzeti állandóság a Belügyminisztérium „központi magjánál”, a Vizsgálati Osztálynál szinte az egész Kádár-korszakot lefedi (Simon 2021)

Mind a közbeszédben, mind a tudományos diskurzusban a leggyakoribb ugyanakkor a Rákosi-⁹ és a Kádár-korszak kiemelése és megkülönböztetése – míg előbbi időszakot jellemzően 1949-től 1953-ig, utóbbit az 1956-os forrada-

---

⁸ Differenciáltan szakaszolja pl. az államszocialista időszakot Bihari (2005: 298–302), aki a Rákosi-korszak mellett megkülönbözteti a Nagy Imre névvel fémjelzett új szakasz politikájának időszakát (1953–55) és a Rákosi-restaurációt (1955–56), a Kádár-korszakon belül pedig elkülöníti az 1956-os megtorlást (1956–62), a stabilizáció és konszolidáció időszakát (1963–68), a gazdaságirányítás reformjának korát (1968–72/73), a reformok megtorpanását (1973–78), a reformok felgyorsításának időszakát (1978–81), majd a mélyülő konfliktusok (1981–85) és végül a Kádár-korszak agonizációjának időszakát (1985–1988). Valuch (2001 [2005]). Szükséges megemlítenünk, hogy 1968-at nem csak gazdasági (Pető-Szakács 1985) hanem társadalmi-politikai szempontból (Murai-Tóth 2018) is tekinthetjük korszak határnak.

⁹ Rákosi Mátyás (1892-1971): politikus. 1918-tól tagja a kommunista pártnak. 1919-ben az első kommunista diktatúra egyik népbiztosa, 1945-től az ország szovjetizálásának vezetője, 1947 és 1956 nyara

lom leverésétől kezdődően a korszak felbomlásáig, 1988/89-ig számítják (lásd pl. Bihari, 2005). A Rákosi-korszak e megközelítések szerint a hatalomgyakorlás módját tekintve a totalitárius sztálinista berendezkedések sorába illeszkedik, míg a Kádár-korszak elsődlegesen a magyarországi államszocializmus „puhább”, inkább autoriternek tekinthető poszt sztálinista időszakaként (Rainer M., 2011), más megfogalmazásban a diktatórikus szocializmus kifejezéssel írható le (Bihari, 2005). Bár a politikai hatalom formális intézményrendszere a legtöbb tekintetben változatlan maradt (Rainer M., 2011: 144), a Kádár-korszak a hatalomgyakorlás ténylegesen alkalmazott módszerei szempontjából nem élt a társadalom valamennyi szférájának átpolitizálásával és a családi életet szabadon hagyta a hatalom társadalom általi elfogadásáért cserébe (lásd: Romsics, 2007: 897–898). Emellett a Kádár-korszak az 1956-os megtorlóssorozat 1963-as lezárását követően – más szocialista országokhoz képest – radikálisabb gazdasági reformokra, valamint a társadalom és a hatalom viszonyának konszolidálására törekedett. Mindennek köszönhetően a Kádár-korszak társadalmi megítélése, illetve emlékezete is eltér a Rákosi-korszakétól és a formális struktúrák változatlansága ellenére egy emberibb, élhetőbb, több lehetőséget kínáló berendezkedés képét rajzolja ki mintegy közérzületként, életérzéseként (Rainer M., 2011: 144–148, 173).

A Rákosi- és Kádár-korszakok a fentiekkel összhangban különböznek politikai szocializációs modelljük szempontjából is, mely szintén meghatározza társadalmi emlékezetüket. Míg előbbire a társadalmi és politikai konfliktusok legitim létezésének tagadása, a Kádár-korszakra a konfliktuskerülő politikai szocializáció jellemző (Szabó, 2013: 27), mely a totalitárius sztálinista időszakétól adott esetben eltérő, sajátos vonásokkal is rendelkező politikai kulturális örökséget hagyott a magyar társadalomra.¹⁰ Az államszocializmus teljes, jelen tanulmányban alapul vett időszakára jellemző politikai szocializációs örökség is meghatározható ugyanakkor, kiemelten pl. a társadalom és a politika aszimmetrikus viszonya (Szabó és Falus, 2000: 384–385).

A magyar fiatalok körében a rendszerváltást követően végzett, államszocialista időszak emlékezetével kapcsolatos korábbi kutatások a Kádár-korszakra fókuszáltak. Ezek sorát az Ifjúság2008 (Bauer és Szabó, 2009: 103) megnevezésű, 2000 óta négyévente végzett nagymintás, kérdőíves ifjúságkutatások sorába illeszkedő adatfelvétel nyitotta meg, mely lehetővé tette a Kádár-korszak és a rendszerváltás utáni idők összehasonlítását több szempont (pl. materiális, megélhetési jellegű kérdések, szabadságjogokhoz kapcsolódó szempontok) szerint, valamint összességében is. Ennek eredményei megmutatták, hogy az adatfel-

---

között az ország teljhatalmú ura. 1956 júliusában a szovjetek döntésére leváltották, és haláláig a Szovjetunióban élt száműzetésben. Forrás: a Nemzeti Emlékezet Bizottságának Tudástára.

¹⁰ Ilyen sajátos politikai kulturális minta pl. az egyéni érdekkijárási (politikai autarchia) gyakorlata vagy a kettős szocializáció (lásd Szabó és Falus, 2000: 384–385).

vétel idején 15–29 éves korosztály¹¹ többsége materiális szempontból inkább a Kádár-korszakot részesíti előnyben, szabadságjogi dimenzióban viszont a rendszerváltást követő időszakra voksol. A megkérdezett fiatalok 51 százaléka gondolta úgy, hogy a rendszerváltást követő 'újkapitalista' időszak a jobb. Az ezt követő, 2012-es nagymintás ifjúságkutatás is alkalmazta ugyanezen kérdésblokkot, mely viszont az összesítésben történő megítélés esetén szokatlan és nehezen magyarázható eredményeket hozott (Papházi, 2018: 142; Székely, 2013: 43). Ugyanakkor mindkét adatfelvétel esetében bináris logisztikus regressziós modellek segítségével kimutatható, hogy az intézményekkel szembeni bizalmatlanság és a politikai érdektelenség szignifikánsan valószínűsíti a Kádár-kor rendszerváltás utáni időkkel szembeni előnyben részesítését mindent egybevetve, bár a modellek magyarázóereje nem számít magasnak (uo. 146–147). Ennek egyik oka lehet az ismerethiány, amely a magyar történelemoktatás (ld. erről bővebben: László és Bauer, 2021) hibáit mutatja, illetve a történelmi emlékezet egyfajta torzulása.

A nagymintás ifjúságkutatások mellett az Aktív Fiatalok Magyarországon kutatássorozat két hulláma (2013, 2019) foglalkozott még a kérdéskörrel, ezúttal szűkebb, magyar nappali tagozatos hallgatói mintán. A 2013-as adatfelvétel a nagymintás ifjúságkutatások kérdésblokkját vette át, az eredmények pedig azt mutatták, hogy a megkérdezett hallgatók többsége is a gazdasági-megélhetési kérdések tekintetében értékelte pozitívabban a Kádár-korszakot (Szabó és Oross, 2013: 109–110). Más aspektusokra vonatkozó kérdések esetében egyértelműen a rendszerváltás utáni időszak volt az elfogadottabb, (mindent egybevetve: az újkapitalista időszak 44 százalék, míg a Kádár-éra 18 százalék pozitív megítélést kapott, 40 százaléknyi válaszmegtagadó mellett). A logisztikus regressziós modell alkalmazásával kimutatható volt, hogy az állami paternalista attitűd¹² szignifikánsan valószínűsíti a Kádár-korszak mindent egybevetve történő előnyben részesítését a rendszerváltást követő időszakkal szemben, bár ezúttal is alacsony magyarázóerő mellett (Papházi, 2019: 233, 237). 2019-ben a kérdésblokk változott (háromosztatúvá vált: Kádár-korszak, 1990–2010, 2010 utáni időszak) és a Kádár-éra pozitív megítélése is visszaesett. Azonban a materiális kérdésekben egy (enyhébb) többség még így is a Kádár-korszakot választotta. Ez esetben – multinomiális regressziós modellel¹³ vizsgálva – a politikai részvételi kötelességtudat hiánya

---

¹¹ 1979–1993 között születettek.

¹² Egyetért-e azzal a megkérdezett, hogy az állam helyett az embereknek kellene több felelősséget vállalniuk önmagukért (öt fokú skálán) – paternalista álláspontnak az állam felelőssége felé „húzó” válaszadást tekintette a tanulmány, lásd Papházi, 2019: 231, 236.

¹³ A multinomiális regressziós modell megbecsüli egy bizonyos esemény (a függő változó) bekövetkezésének valószínűségét. Ehhez meg kell vizsgálnunk az összes olyan tényezőt, amely összefüggésbe hozható az eseménnyel. A logisztikus regressziót leggyakrabban egy esemény előrejelzésére használják.

növelte a Kádár-korszak mindent egybevetve történő előnyben részesítésének valószínűségét¹⁴, bár hangsúlyozandó, hogy ezúttal az állami paternalista attitűd független változóként történő vizsgálata nem volt lehetséges (uo. 238–240). Egyetemi hallgatók Kádár-korhoz való viszonyával foglalkozik még mindezekén túl jelen kötet egy további tanulmánya is (Papházi, 2024), mely esettanulmányként dolgozza fel a témában készült három fókuszcsoporthos interjú eredményeit.

A magyarországi fiatalok emlékezete a létező szocializmusról

A Századvég Alapítvány a Nemzeti Emlékezet Bizottsága megbízásából végzett többlépcsős kutatást 2017 áprilisa és 2018 decembere között, melynek munkacíme *A kommunista diktatúra emlékezete a magyar társadalomban* volt. A vizsgálatsorozat négy, egymásra épülő szakaszból állt, melyek során a magyar társadalom emlékezetét igyekeztünk feltérképezni az 1945-től (a szovjet katonai jelenlét kezdetétől) 1989-ig (a harmadik Magyar Köztársaság kikiáltásáig), illetve a rendszerváltó választásig (1990. március) tartó időszakra vonatkozóan.

A kutatás empiriát tartalmazó elemei először az általános ismeretekre építettek, kezdve az első kutatási szakaszban a *dokumentumelemzéssel*, az *online diskurzuselemzéssel*, valamint a *szakértői interjúkkal*. Ezt követően, a második kutatási szakaszban – még mindig induktív megközelítési mód segítségével – *fókuszcsoporthos* adatfelvételre került sor. A harmadik kutatási szakaszban az addig összegyűjtött eredmények nyomán, immár deduktív megismerési folyamat során, *kérdőíves* adatfelvételt végeztünk (ezt egészítette ki a folyamat tanulságai alapján indokolttá vált, úgynevezett *fesztiválkutatás*, valamint egy további *fókuszcsoporthos*). A lezáró, negyedik kutatási szakaszban az előző fázisokból következtető, arra épülő megközelítésben készítettünk *fókuszcsoporthos*kat, melyeken az addig felhalmozódott, még pontosításra szoruló kérdéskörökre összpontosítottunk (a módszertan és a források részletesebb leírását lásd: Bauer et al., 2021).¹⁵ Mostani elemzésünkhöz főként a kérdőíves felmérés adatbázisát használtuk fel.

---

¹⁴ függő változó esetében a referencia-kategória az 1990–2010 közötti időszak volt, lásd Papházi, 2019: 239.

¹⁵ A kutatási jelentéseken kívül az elmúlt években a felmérés eredményeit átfogóan bemutató könyv (uo.), valamint két tanulmány (László és Bauer, 2021; László és Makay, 2021) készült, melyek nyilvánosan elérhetők.

Az elemzés módszertana

A Századvég Alapítvány 2018 júliusában és augusztusában kérdőíves adatfelvételt végzett a magyarországi felnőtt lakosság körében. A személyes kérdezés („CAPI”¹⁶) során a kérdezőbiztosok összesen ezer válaszadó adatait rögzítették. A minta a magyarországi felnőttkorú népességre nemek, életkori csoportok és a lakóhely településtípusa mentén reprezentatív, az adatbázist pedig a vizsgált populáción belüli eloszlásoknak megfelelően súlyoztuk a következő ismérvek mentén: nem, korcsoport, településtípus, legmagasabb befejezett iskolai végzettség.

A jelen elemzésünk fókuszában lévő ifjúság, illetve fiatal felnőttek közéleti-politikai érdeklődését, aktivitását a vonatkozó kutatások nagy része hagyományosan alacsony szintűnek írja le (Szabó és Kern, 2011). A koronavírus-járvány idején – valószínűleg a járványhelyzet szinte minden ember életmódját átalakító hatása miatt és az otthoni közegbe történő „visszaszorulás”, a társadalmi vonatkozású beszélgetésekre (is) való „rákényszerülés” okán – a fiatalok érdeklődése a korábbiakhoz képest szokatlanul nagymértékben fordult a politikum felé (Szabó és Oross, 2021). Elemzésünk pillanatképe még az ezt megelőző időszakot örökítette meg, amikor az országgyűlési választási kampányt követően, a – politikai kommunikációt tekintve – nyugodtabb, nyári hónapokban történt a megkérdezés.

Az elemzés alapvetően generációs összehasonlításokra épül, az interpretációban a 30 év alatti fiatal felnőttekre fókuszál. Megvizsgáljuk mindenekelőtt, hogy – a 2018-as adatok alapján – a fiatalok körében mennyire jellemző *a történelmi múlt iránti érdeklődés*, valamint, hogy a tájékozódást tekintve *milyen szerepet játszanak a kapcsolódó beszélgetések* az 1945 és 1989 közötti időszak magyarországi viszonyairól. Ezt követően részletesebben is elemezzük, hogy milyen *tudásbeli elemek (és hiányok)* jellemzik a vizsgált korosztályt, illetőleg, hogy ezek milyen *egyéni, illetve családi vonatkozású értékelésekben* „folytatódnak”. Megnézzük továbbá, hogy a generációk közötti transzferek (a társadalmi tér horizontális és vertikális transzfereiről bővebben lásd: Bauer, 2019) diszkurzív ideáltípusai (érdektelenség, elfogadás, elutasítás, azonosulás)¹⁷ közül melyik mennyire elterjedt

¹⁶ Számítógéppel támogatott személyes kérdezés (computer-assisted personal interviewing).

¹⁷ A tág értelemben vett társadalmi nyilvánosság és a kollektív emlékezet leegyszerűsítései a gyakorlatban az idősebbek gyakran érzelmileg telített reakciói, személyes élményekre és tapasztalatokra történő hivatkozásai jelentik a választ, ami a fiatalabbak számára – az erőteljesen hangsúlyos vélemények és egyoldalúságok miatt – jellemzően az érdektelenség, az elfogadás és az elutasítás lehetőségeit kínálja fel. Tanulmányunkban e konklúzió gondolatmenetét folytatva kívánjuk alaposabban körüljárni, hogy a rezignáltabb hozzáállást tükröző (negatív színezetű) érdektelenség és a (némiképp pozitív színezetű, de kritikai viszonyulást nemigen tartalmazó) elfogadás mellett felfedezhető-e a nagyobb fokú bevonódáshoz társíthatóan is a (negatív előjelű) elutasításhoz fogható, ám kifejezetten

a fiatalok körében. Végül pedig megvizsgáljuk, hogy a fenti viszonyulástípusok hogyan jelennek meg a különféle *élethelyzetek* (szociodemográfiai ismérvek) és *értékrendek, értékorientációk* mentén, kimutathatók-e lényegesebb eltérések e tekintetben.

Mindegyik kérdéskör esetében alapvetően a 18–29 éves korosztály¹⁸ sajátosságait keressük (a kissé idősebb életkori csoporthoz, illetve a felnőttkorú társadalom összegéséhez viszonyítva). Megjegyzendő, hogy az összesen ezer esetet tartalmazó teljes minta fiatalokra szűrt változata viszonylag kevés megkérdezett válaszain alapul, így a leírt összefüggések inkább óvatos közelítések – kellő megalapozásukhoz további, az ifjúságot célzottabban vizsgáló és/vagy nagyobb mintára épülő empirikus kutatások szükségesek.

A múlt iránti érdeklődés és a tájékozódás szűrői¹⁹

A baloldali diktatúra(k)hoz való viszonyulást alapvetően meghatározza az a tényező, hogy a megkérdezettek mennyire ismerték, érezték saját magukon és közvetlen környezetükön a diktatúra politikai hatásait. Azok a személyek, akik a rendszer hasznélvezői voltak, illetve akik együttműködtek azzal (esetleg működtették), kedvezőbb mérleget vonnak, főként a gazdasági és társadalmi aspektus miatt. Ez olykor mentegetőzéssel vegyes megállapításokban ölt testet.

(pozitív előjelű) azonosulást mutató jegyek, tényezők a generációközi transzferek révén közvetített tudások, történetek vonatkozásában. A kutatás egésze alapján körvonalazódó, elméleti ideáltípusokat a korábban létrehozott kérdőívre támaszkodva annak mentén tudtuk elemezni, hogy a válaszadók esetében *mennyire jellemző beszédtema a szóban forgó korszak*, illetőleg, hogy *mennyire tartják hitelinesnek az arról való beszámolókat*, történeteket.

¹⁸ 1989–2000 között születettek.

¹⁹ A legtöbb kérdőívkérdésnél a „nem tudja” és a „nem válaszol” válaszlehetőségek egyazon válasz kategóriában szerepeltek. Az elemzés során eredetileg ezeket kizártuk a statisztikákból és csak az így fennmaradó, érvényes válaszlehetőségeket vettük figyelembe; ugyanakkor hamar világossá vált, hogy az adathiányok (mértéke) a fiatalokra vonatkozóan még úgy is informatívnak tekinthető(k), hogy nem tudjuk elkülöníteni az érdemi válasz megtagadásának kétféle okát – ezért végül mégis a „nem tudja / nem válaszol” opciók megjelenítése mellett döntöttünk. Az esetekben, amikor valamilyen okból nem a teljes minta megoszlása látható (például két eredeti változó skálászerű értékei alapján képzett új változóknál), az elemzésbe bevont esetszámot követően viszonyításként szögletes zárójelben tüntetjük fel az összes, adott életkori csoportba tartozó kérdőívkitöltők létszámát. A feltüntetett értékek összege – száz százalékgig halmozott statisztikák esetében – a kerekítésekből adódóan eltérhet a száztól. Az értelmezhetőség megkönnyítése érdekében a táblázatokban – a skálászerű értékek, válaszlehetőségek alapján – közöljük az egyes csoportoknál mért számtani átlagokat is.

Nem kifejezetten a 'létező szocializmus' időszaka, hanem általában a történelem volt annak a kérdésnek a tárgya, amivel a kutatás során a válaszadók kollektív múlt iránti általános affinitását kívántuk mérni. A teljes mintában²⁰ a megkérdezettek 21 százalékát egyáltalán, 24 százalékát inkább nem, 40 százalékukat inkább igen, 14 százalékukat pedig nagyon érdekli a történelem. *Az érdektelenség sokkal inkább jellemző a fiatalabbak körében* (1. táblázat) – a 30 év alattiaknál 31 százalék az egyáltalán nem érdeklődők részaránya, de a harmincas éveikben járóknál is 26 százalék a vonatkozó arányszám.

1. táblázat. „Mennyire érdekli Önt a történelem?”; életkori csoportok összehasonlítása az egyes opciók választási gyakorisága (százalék) és négyfokú skálán mért átlagértékek mentén

	18-29 évesek (n = 176)	30-39 évesek (n = 170)	Teljes minta (n = 1000)
Egyáltalán nem érdekli (1)	31	26	21
2	27	29	24
3	34	35	40
Nagyon érdekli (4)	9	10	14
Nem tudja / nem válaszol	0	1	1
Átlagértékek (1-4)	2,21	2,29	2,49

ADATOK FORRÁSA: NEMZETI EMLÉKEZET BIZOTTSÁGA – SZÁZADVÉG ALAPÍTVÁNY (2018), A KUTATÁS ADATBÁZISA; SAJÁT SZÁMÍTÁS

A korszakot megélt korosztályra jellemző nosztalgia – megítélésünk szerint – valójában nem a „létező szocializmusra” irányul, hanem főként a generáció saját ifjúkori emlékeire. A nosztalgia hordozói elsősorban kulturális jellegűek, például tárgyak, ruhák, zenék – vagyis a mindennapi élet tárgykörébe sorolhatók. Az idősebb generáció számára a retrójellegű dolgok megjelenése²¹ a múlt felidézését jelenti, ifjúságuk kellemes élményeinek visszacsempészését a mindennapokba (ld. Tóth és Poós, 2019). Itt érdemes idéznünk az egyik interjúalanyunk szavait, amely árnyaltabbá teszi a korszakhoz való viszonyulást:

„A társadalom azon része, amely nosztalgikusan emlékszik vissza a Kádár-korszakra, elfelejti azt, hogy attól függetlenül ez egy diktatúra volt. Nyilvánvalóan könnyedebb, mint a Rákosi-rendszer. Sok-

²⁰ A kutatásban az idősebb életkori csoportoknál a következő korosztályos bontást alkalmaztuk: 40–49 évesek (születési évük: 1969–1978); 50–59 évesek (1959–1968); 60 évesek és idősebbek (1958-ban, illetve azelőtt születettek). Mivel a tanulmány a fiatalokra és a fiatal felnőttekre fókuszál, ezért a többi életkori csoport adatait a korlátozott lehetőségek miatt a tanulmányban nem tudtuk részletezni. Következtetéseinket azonban ezen adatok ismeretében is vontuk le.

²¹ Lásd a különböző, „retró” műfajba tartozó könnyűzenét játszó kereskedelmi rádióadók népszerűségét.

kal több mindent megengedhetett magának az egyén, de ez akkor is az volt.” (Részlet egy múzeumpedagógussal készített szakértői interjúból.)

A „létező szocializmus” időszakához való viszonyt tekintve magasabb fokú bevonódottságot, aktívabb részvételt mért az a kérdésünk, amivel azt vizsgáltuk, hogy mennyire jellemző a létező szocializmusról való beszélgetés. E téren különösen nagy életkori különbségeket láthatunk. Míg a 18–29 évesek 62 százalékának életében egyáltalán nem jellemzők az ilyesfajta beszélgetések, a teljes mintában átlagosan csak a megkérdezettek 36 százaléka nyilatkozott hasonlóan. Elmondható, hogy *minél fiatalabb korosztályba tartozik valaki, annál kevésbé fordul elő beszélgetések témájaként az 1945–1989 közötti időszak.* (2. táblázat)

2. táblázat. „Mennyire jellemző, hogy személyes beszélgetések során fölmerül az Ön környezetében valamilyen, a kommunista korszakkal kapcsolatos téma?”; életkori csoportok összehasonlítása az egyes opciók választási gyakorisága (százalék) és négyfokú skálán mért átlagértékek mentén

	18–29 évesek (n = 176)	30–39 évesek (n = 170)	Teljes minta (n = 1000)
Egyáltalán nem jellemző (1)	62	47	36
2	18	31	28
3	18	16	28
Nagyon jellemző (4)	2	6	7
Nem tudja / nem válaszol	1	1	1
Átlagértékek (1–4)	1,59	1,80	2,07

ADATOK FORRÁSA: NEMZETI EMLÉKEZET BIZOTTSÁGA – SZÁZADVÉG ALAPÍTVÁNY (2018), A KUTATÁS ADATBÁZISA; SAJÁT SZÁMÍTÁS

A történelem iránti érdeklődés²² és a vizsgált korszak mint beszédtema²³ metszetében létrehozott változó az, ami alapján még egy további elemzési szempontot érdemes tárgyalnunk. A képzett változó²⁴ kategóriái: a *történelmi témákat ignorálók*²⁵; az *érdektelen hallgatóság*²⁶; a *más témák/korszakok*

²² Lásd 1. táblázat alapjául szolgáló kérdés.

²³ Lásd 2. táblázat alapjául szolgáló kérdés.

²⁴ A keresztáblelemzés során ebben az esetben értelemszerűen nem vettük figyelembe a felhasznált eredeti kérdéseknél nem az érvényes válaszlehetőségek valamelyikét megjelölőket.

²⁵ Egyáltalán nem vagy kevésbé érdekli a történelem, és egyáltalán vagy inkább nem jellemző beszédtema a korszak.

²⁶ Egyáltalán nem vagy kevésbé érdekli a történelem, de inkább vagy nagyon jellemző beszédtema a korszak.

íránt érdeklődők²⁷; valamint az *aktív történelmi érdeklődéssel* jellemezhetők.²⁸ A történelmi témákat ignorálók csoportja a teljes mintában látható aránytól lényegesen eltér a 30 évnél fiatalabbak korosztályában, ahol ez a kategória a megkérdezettek 50 százalékát teszi ki – ennek fonákjaként foghatjuk fel az aktív történelmi érdeklődést mutatók csoportját, ami a legfiatalabbak körében csupán 13 százalékos, míg a teljes felnőtt lakosság esetében 25 százalékot tesz ki ez a kategória. (3. táblázat)

3. táblázat. A történelmi témák iránti érdeklődés és a vizsgált korszak mint beszédtema alapján képzett változó kategóriái; életkori csoportok összehasonlítása a kategóriák megoszlása mentén (százalék)

	18–29 évesek (n = 175 [176])	30–39 évesek (n = 169 [170])	Teljes minta (n = 985 [1000])
Történelmi témákat ignorálók	50	49	35
Érdektelen hallgatóság	7	7	10
Más témák/korszakok iránt érdeklődők	30	29	29
Aktív történelmi érdeklődés	13	15	25

ADATOK FORRÁSA: NEMZETI EMLÉKEZET BIZOTTSÁGA – SZÁZADVÉG ALAPÍTVÁNY (2018), A KUTATÁS ADATBÁZISA; SAJÁT SZÁMÍTÁS

Tudások és hiányok – valamint az egyéni, családi és társadalmi értékelések

A következő nagyobb témacsoport a tudások és értékelések tartalmi összetevőivel és hiányaival kapcsolatos, már amennyire ennek az összetett kérdéskörnek a megismerése egy kérdőíves felmérés révén feltérképezhető. A kutatás során egy, az iskolai osztályozáshoz hasonló, ötfokú értékelésre kértük a válaszadókat, hogy saját maguk és általában véve a magyarok történelmi ismereteit milyennek látják – e két kérdés alapján hoztunk létre egy újabb változót, ami azt mutatja meg, hogy az önértékelésben a társadalom általános értékeléséhez képest milyen (alacsonyabb, ugyanolyan vagy magasabb) „osztályzat” jelenik meg. Az eredmények azt mutatják, hogy a *18–29 éves korosztályban sokkal jellemzőbb az alacsonyabb önértékelés*, mint a magasabb, vagy mint amennyire más életkori csoportok tagjai esetében ugyanez megfigyelhető²⁹ (4. táblázat).

²⁷ Inkább vagy nagyon érdekli a történelem, de egyáltalán vagy inkább nem jellemző beszédtema a korszak.

²⁸ Inkább vagy nagyon érdekli a történelem, és inkább vagy nagyon jellemző beszédtema a korszak.

²⁹ A keresztáblelemzésnél ebben az esetben nem vettük figyelembe a felhasznált eredeti kérdéseknél nem az érvényes válaszlehetőségek valamelyikét megjelölőket.

4. táblázat. A történelmi ismeretek értékelése (önértékelés a társadalomértékeléshez képest, képzett és kategorizált változó); életkori csoportok összehasonlítása a kategóriák megoszlása mentén (százalék)

	18–29 évesek (n = 163 [176])	30–39 évesek (n = 155 [170])	Teljes minta (n = 921 [1000])
Alacsonyabb önértékelés	21	15	14
Ugyanolyan önértékelés	66	67	67
Magasabb önértékelés	13	18	19

ADATOK FORRÁSA: NEMZETI EMLÉKEZET BIZOTTSÁGA – SZÁZADVÉG ALAPÍTVÁNY (2018), A KUTATÁS ADATBÁZISA; SAJÁT SZÁMÍTÁS

A kérdőívben számos kérdés vonatkozott a különféle tudáselemekre – ezek közül e tanulmányban csak érintőlegesen térünk ki néhányra. Arra a (nyitott) kérdésre, hogy „*Ön szerint magyarként mi töltheti el büszkeséggel az embert?*” (a kutatás nemzeti büszkeségre vonatkozó kérdéseinek részletesebb feldolgozását lásd: László és Makay, 2021) átlagosan a megkérdezettek (n = 1000) 8 százaléka tudott olyan dolgot mondani, ami valamilyen módon kapcsolódik az 1945 és 1989 közötti korszakhoz – a 18–29 éves korosztályon (n = 176) belüli 7 százalékos arány illeszkedik a mintaátlaghoz. Nagyobb eltérések láthatók viszont a tekintetben, hogy az egyes korcsoportok tagjai milyen arányban tudják időben elhelyezni a magyarországi kommunista diktatúra időszakát. A kezdőév mediánja ugyan minden korcsoportban 1945, míg a záró évszám mediánja 1989 – ami megegyezik a kutatásban általunk használt lehatárolással –, azonban a kezdő évszámot a 30 év alattiak 51 százaléka nem tudta megmondani³⁰ (viszonyításként a teljes minta átlaga 32 százalék). A záró évszám esetében a 18–29 évesek 46 százaléka nem tudott megfelelő³¹ választ adni, míg a mintaátlag a felnőttkorú lakosságon belül 30 százalék volt e téren.³²

A kérdőívben kommunista korszakként nevesített időszak – annak viszonylag negatív csengése ellenére is – a válaszadók többsége számára hatásait tekintve alapvetően pozitív előjelű képzettársításokat vonz. Megfigyelhető ugyanakkor, hogy *a fiatalabb generációk (ezúttal beleértve a harmincas éveiben járó korosztályt is) képe erről a történelmi időszakról negatívabb, mint az idősebbeké* (5. táblázat). A(z) – érvénytelenül válaszolók miatt viszonylag kis elemszámra³³ támaszkodó

³⁰ A kódolás során megfelelő válasznak tekintettük az 1945–1950 intervallumba eső évszámokat és 1956-ot.

³¹ A kódolás során megfelelő válasznak tekintettük az 1985–1991 intervallumba eső évszámokat.

³² Az érvényes válaszok esetszáma a kezdő- és záróév esetén (szögletes zárójelben az adott korosztályba tartozó kérdőívkitöltők száma olvasható): 18–29 évesek (n = 107; 107) [176]; 30–39 évesek (n = 121; 134) [170]; 40–49 évesek (n = 151; 155) [188]; 50–59 évesek (n = 126; 126) [150]; 60 évesek vagy idősebbek (n = 292; 282) [315].

³³ Külön figyelemreméltó, hogy a 30 év alattiak mintegy fele nem tudott válaszolni arra a kérdésre, hogy a kommunista korszak (a kérdőívkérdést ezzel a fogalomösszetétellel tettük fel milyen hatással

5. táblázat. A korszak egyéni, családi és társadalmi értékelései; életkori csoportok összehasonlítása az egyes opciók választási gyakorisága (százalék) és skálaszerű változókön mért átlagértékek mentén

		18-29 évesek (n = 176)	30-39 évesek (n = 170)	Teljes minta (n = 1000)
„Hogyan látja, összességében milyen hatással volt Önre, illetve családjára a kommunista korszak?”	Nagyon rossz (1)	6	8	7
	Inkább rossz (2)	18	27	23
	Inkább jó (3)	24	31	40
	Nagyon jó (4)	1	3	8
	Nem tudja	49	29	20
	Nem válaszol	2	3	2
	Átlagértékek (1-4)	2,41	2,43	2,63
„És mindent egybevetve melyik rendszer a jobb?”	Előző (kommunista) rendszer (1)	11	14	34
	Mostani rendszer (2)	60	58	45
	Nem tudja / nem válaszol	29	28	22
	Átlagértékek (1-2)	1,85	1,80	1,57
„Ön szerint a mai magyar társadalom hogyan ítéli meg a kommunista korszakot?”	Egyértelműen negatív időszakként (1)	23	22	20
	2	32	25	26
	3	29	27	35
	Egyértelműen pozitív időszakként (4)	1	5	6
	Nem tudja megítélni	14	21	12
	Átlagértékek (1-4)	2,09	2,18	2,30

ADATOK FORRÁSA: NEMZETI EMLÉKEZET BIZOTTSÁGA – SZÁZADVÉG ALAPÍTVÁNY (2018), A KUTATÁS ADATBÁZISA; SAJÁT SZÁMÍTÁS

– előbbi összefüggések, megállapítások érvényessége mellett szól, hogy egy másik kérdésnél is hasonló mintázatot láthatunk. Ennél a válaszadóknak először tizenöt szempont szerint kellett eldönteniük, hogy melyik rendszer jobb – az előző vagy a jelenlegi; végül pedig arra kértük őket, hogy mondják el, véleményük szerint mindent egybevetve melyik rendszer a jobb. E téren is látható egyfajta „életkori lejtő” – *minél idősebb valaki, annál inkább hajlik a rendszerváltás előtti korszak „romantizálására” irányába*³⁴ (5. táblázat). Az államszocialista időszak „egyenlegének megvonását” nemcsak egyéni és családi, de társadalmi szinten is

volt saját családjára. Ez önmagában is a generációközi transferek hiányos funkciójára, az emlékek át nem adására (vagy át nem vételére) utal.

³⁴ A 30 év alattiaknak közel harmada nem kívánt vagy nem tudott választ adni erre, a csupán attitűdöt célzó, mérlegelést-értékelést igénylő kérdésre.

kértük a válaszadóktól – abban az értelemben, hogy percepcióik szerint hogyan alakul a korszak társadalmi megítélése. Az előzőkkel egybecsengően e téren is az látható, hogy a fiatalok érzékelnek negatívabb előjelű (kollektív) értékelést³⁵ (5. táblázat).

Hogyha egyfelől a korszak egyéni és/vagy családi értékelését, másfelől a percipiált társadalmi megítélést közös változóba sűrítjük, négy kategóriát kapunk, amit az elemzés során az alábbi nevekkal láttunk el³⁶: *konzisztens negatív kép*³⁷; *kisebbségtudatos korszakellenesség*³⁸; *kisebbségtudatos történelmi nosztalgia*³⁹; *konzisztens pozitív kép*.⁴⁰ Megfigyelhető, hogy a fiatal felnőttek körében felülreprezentáltak a konzisztens negatív és alulreprezentáltak a konzisztens pozitív képpel rendelkezők, de a teljes minta arányszámaihoz képest viszonylag sokan vannak a kisebbségtudatos történelmi nosztalgiával jellemezhetőek is (6. táblázat).

6. táblázat. A személyes/családi korszakkép és a társadalmi emlékezet percepciója alapján képzett változó kategóriái; életkori csoportok összehasonlítása a kategóriák megoszlása mentén (százalék)⁴¹

	18-29 évesek (n = 81 [176])	30-39 évesek (n = 106 [170])	Teljes minta (n = 725 [1000])
Konzisztens negatív kép	40	44	31
Kisebbségtudatos korszakellenesség	11	9	9
Kisebbségtudatos történelmi nosztalgia	26	14	19
Konzisztens pozitív kép	23	32	41

ADATOK FORRÁSA: NEMZETI EMLÉKEZET BIZOTTSÁGA - SZÁZADVÉG ALAPÍTVÁNY (2018), A KUTATÁS ADATBÁZISA; SAJÁT SZÁMÍTÁS

³⁵ Ennél a kérdésnél már a kicsit idősebbek, a harmincas éveikben járók voltak azok, akik legnagyobb arányban tanácsstalannak mutatkoztak.

³⁶ A keresztáblelemzés során ebben az esetben nem vettük figyelembe a felhasznált eredeti kérdéseknél nem az érvényes válaszlehetőségek valamelyikét megjelölőket.

³⁷ Inkább vagy nagyon rossz hatással volt a korszak a válaszadóra és/vagy a családjára, a társadalom korszakképét pedig egyértelműen vagy inkább negatívnak látja a kérdezett.

³⁸ Inkább vagy nagyon rossz hatással volt a korszak a válaszadóra és/vagy a családjára, a társadalom korszakképét pedig egyértelműen vagy inkább pozitívnak látja a kérdezett.

³⁹ Inkább vagy nagyon jó hatással volt a korszak a válaszadóra és/vagy a családjára, a társadalom korszakképét pedig egyértelműen vagy inkább negatívnak látja a kérdezett.

⁴⁰ Inkább vagy nagyon jó hatással volt a korszak a válaszadóra és/vagy a családjára, a társadalom korszakképét pedig egyértelműen vagy inkább pozitívnak látja a kérdezett.

⁴¹ Lényeges azonban, hogy itt is felhívjuk rá a figyelmet: a mintába került 30 év alattiaknak csak kevesebb mint fele adott érvényes választ a két, alapul vett kérdésnél (az idősebbeknél közel sem volt ilyen magas az érvénytelen esetek aránya).

Négy ideáltipikus hozzáállás – és azok megléte/hiánya

Elemzésünkben a „generációk közötti transferek diszkurzív ideáltípusait” kifejező négy, elméleti kategória (érdektelenség, elfogadás, elutasítás, azonosulás) mentén haladunk tovább. Az újonnan létrehozott csoportokat tartalmazó változó elkészítéséhez egyrészt a „*Mennyire jellemző, hogy személyes beszélgetések során fölmerül az Ön környezetében valamilyen, a kommunista korszakkal kapcsolatos téma?*” kérdést (a Likert-skála⁴² két alsó és két felső értékét vontuk össze), másrészt egy további, képzett változót használtunk fel. Az „*Ön mennyire tartja hitelesnek a kommunista korszakról szóló utólagos beszámolók egyes forrásait?*” kérdésre adott, skálaszerű válaszokat összegeztük a család, a barátok, a történelemtanárok és a „mások” jelentette négy alkérdést figyelembe véve⁴³ – az így létrejött folytonos változót alakítottuk át, oly’ módon kettéosztva az eseteket, hogy a 4-től 16-ig terjedő skálán a 4–12 értékeket tekintettük relatíve alacsony, a 13–16 értékeket (tehát ahol a négy, eredeti változó közül legalább egynél maximális pontszámot adtak) pedig relatíve magas bizalmi szintet kifejezőknek.

Az *érdektelenség* tehát ebben az esetben azok, akik nem vagy kevésbé vesznek részt a vizsgált korszakról folyó beszélgetésekben és az arról szóló beszámolókat kevésbé is tartják hitelesnek. Az *elfogadás* jellemzi azokat, akik nem vagy nemigen beszélgetnek a korszakról, de pozitívan viszonyulnak a személyes forrásokból származó történetekhez. Az *elutasítás* attitűdjéhez soroltuk azokat, akiknél jellemző kapcsolódó tematikájú beszélgetés, de negatívan értékelik a korszakról szóló beszámolókat. Végül pedig az *azonosulás* címkével láttuk el azt a csoportot, amelyik részt is vesz vonatkozó beszélgetésekben és jellemzően el is fogadja a hallott történeteket.

Adataink azt mutatják, hogy a *18–29 éves fiatalok körében jóval dominánsabb az érdektelenség, mint a társadalom idősebb tagjainál*, ugyanakkor esetükben különösen *csekély mértékű az 1945–1989 közötti időszakkal kapcsolatos történetekkel való azonosulás* (7. táblázat).

7. táblázat. Az intergenerációs transferek diszkurzív típusainak előfordulása különféle csoportokon belül; életkori csoportok összehasonlítása az ideáltípusok megoszlása mentén (százalék)

	18–29 évesek (n = 115 [176])	30–39 évesek (n = 124 [170])	Teljes minta (n = 766 [1000])
Érdektelenség	46	40	29
Elfogadás	30	34	32
Elutasítás	6	6	10
Azonosulás	18	20	29

ADATOK FORRÁSA: NEMZETI EMLÉKEZET BIZOTTSÁGA – SZÁZADVÉG ALAPÍTVÁNY (2018), A KUTATÁS ADATBÁZISA; SAJÁT SZÁMÍTÁS

⁴² Pontozásos módszer (például: teljesen egyetért = 5; egyáltalán nem ért egyet =1).

⁴³ A keresztáblaelemzés során ebben az esetben nem vettük figyelembe a felhasznált eredeti kérdéseknél nem az érvényes válaszlehetőségek valamelyikét megjelölőket.

Eltérő élethelyzetek és értékorientációk – különböző emlékezetek?

Az elemzés zárásaként azt mutatjuk be, hogy a létrehozott négy, ideáltipikus kategória (érdektelenség, elfogadás, elutasítás, azonosulás) előfordulása mennyire köthető – a 18–29 éves fiatal felnőttek esetében – sajátos élethelyzetekhez, értékrendekhez, illetve más véleményekhez (referenciaként itt is az eggyel idősebb⁴⁴ korcsoporton és a teljes mintán belüli eloszlásokat használjuk).⁴⁵

Az *érdektelenség* főként régiós meghatározottsággal bír (az Észak-Alföld jellemző terület a fiatalabbak esetében is).⁴⁶ Az *elfogadás* attitűdje a teljes mintán vizsgálva a magasabb iskolai végzettségűekhez tartozik inkább, de a megyeszékhelyek lakossága is affinitást mutat az illetén beállítódás irányában (a 30 év alattiak körében is). Az *elutasítás* típusánál a fiatalokra vonatkozóan nem találunk érdemi összefüggést – vélhetően e kategória ritkább előfordulása miatt is. A kortársak (illetve a történelemtanárok) történeteivel való (aktív) *azonosulás* pedig főként az észak-magyarországi régióban jellemző (a fiatalabbak esetében Közép-Dunántúlon is), illetve viszonylag erősen kötődik az alacsonyabb iskolai végzettséghez (8. táblázat).

Az értékrendeket (és a tágabban értelmezett értékorientációkat) a felmérés során hétfokú skála (és egymással szembeállított fogalmak) segítségével mértük. A fiatal *érdektelenek* bíznak a jövőben, viszonylag jobboldaliak és különösen vállalkozókedvűek. Az *elfogadás* beállítódását képviselők szintén az átlagosnál inkább bíznak a jövőben, kifejezetten liberálisok, ugyanakkor jellemzően jobboldaliként is azonosítják magukat és ők alkotják a leginkább mérsékelt kategóriát. Az 1945–1989 közötti korszakról szóló beszámolókat jellemzően elutasító fiatalok azok, akik messzemenően a leginkább félnek a jövőtől,⁴⁷ továbbá ők a leginkább baloldaliak és radikálisok, de meglehetősen vállalkozókedvűnek is tartják magukat – a 18–29 évesek esetében az emberiségben való gondolkodás is jellemző. Végül a korszakról szóló beszámolókkal kifejezetten *azonosulni* tudó fiatalok esetében elmondható, hogy egyértelműen ők a leginkább konzervatívok, viszonylag mérsékeltnek és különösen kockázatkerülőnek mondják magukat, másokhoz képest pedig sokkal inkább nemzeti keretekben gondolkodnak. A látszólagos ellentmondás feloldására kínálkozik a magyarázat: a „beszámoló” fogalma a kutatás keretei között jelenthetett mind pozitív, mind pedig negatív elbeszélést (előbbi esetében a szociális biztonság és a retró; utóbbi esetében pedig a terror és a puhább represszió jelent meg). Így tehát az a kérdés merült fel bennünk: nem lehet-

⁴⁴ 30–39 éves korosztály, születési évük szerint 1979–1988.

⁴⁵ A keresztáblelemzés során ebben az esetben nem vettük figyelembe a felhasznált eredeti kérdéseknél nem az érvényes válaszlehetőségek valamelyikét megjelölőket.

⁴⁶ A beállítódástípusok szociológiai profilját legegyszerűbben a korrigált standardizált reziduálisok segítségével foglalhatjuk össze.

⁴⁷ Ez egy általánosabb, *ressentiment* jellegű habitus jelenlétére is utalhat.

séges-e, hogy az első csoport (az elutasítók) általában kritikai szemlélettel tekint a világra, vagyis az elutasítás nem kizárólag az adott jelenségnek szól; míg az utóbbi csoport (az azonosulni tudók) esetében nem lehetséges-e, hogy az azonosulásuk mindössze az általánosságban vett „múlttal” való azonosulást jelenti?

8. táblázat. Az intergenerációs transferek diszkurzív típusainak szociológiai profilja; szignifikánsan felülreprezentált társadalmi csoportok (korrigált standardizált reziduálisok)⁴⁸

	18–29 évesek (n = 114–115 [176])	30–39 évesek (n = 122–125 [170])	Teljes minta (n = 759–767 [1000])
Érdektelenség	észak-alföldiek (2,5)	észak-alföldiek (2,5)	nyugat-dunántúliak (3,6) észak-alföldiek (3,0) megyeszékhelynél kisebb városban élők (2,3)
Elfogadás	megyeszékhelyen élők (2,3) közép-dunántúliak (2,1)	legalább felsőfokú végzettségűek (2,4) nők (2,1)	dél-alföldiek (3,6) legalább felsőfokú végzettségűek (3,3) megyeszékhelyen élők (3,0)
Elutasítás	-	nyugat-dunántúliak (3,4)	-
Azonosulás	észak-magyarországiak (2,5) közép-dunántúliak (2,5) legfeljebb alapfokú végzettségűek (2,4)	-	észak-magyarországiak (5,1) munkásosztályba tartozók (4,9) legfeljebb alapfokú végzettségűek (3,3) fővárosban élők (2,1)

ADATOK FORRÁSA: NEMZETI EMLÉKEZET BIZOTTSÁGA – SZÁZADVÉG ALAPÍTVÁNY (2018), A KUTATÁS ADATBÁZISA; SAJÁT SZÁMÍTÁS

A következőkben azt tekintjük át, hogy – további változók elemzése alapján – milyen módon viszonyulnak a létező szocializmus időszakához az intergenerációs transferek eltérő diszkurzív „stratégiáit” megjelenítő egyes típusok. A beszámolókkal kapcsolatban *érdektelenséget* tanúsító fiatalok, „véleményklímájuk” karakterisztikáját tekintve kifejezetten a kommunista korszak elfelejtése mellett vannak, úgy gondolják, hogy a társadalom ellenállt a hatalomnak, de rákényszerült a kommunizmussal való együttélésre, illetve erre a típusra jellemző leginkább az a vélekedés, miszerint a szóban forgó korszak már semmit nem jelent számunkra. A történetekhez *elfogadó* módon viszonyulóknak más kategóriákhoz képest kevés karakterisztikus vonásuk van – valamelyest az átlagnál inkább gondolják úgy, hogy a kommunista korszak egy sötét, kegyetlen diktatúra volt. Az *elutasító* attitűdöt képviselők legsajátabb vonása, hogy

⁴⁸ A korrigált standardizált reziduális a keresztáblaelemzés során cellánként mutatja meg, hogy hol tér el inkább/kevésbé a megfigyelt és a várható érték. 95 százalékos szignifikanciaszint mellett szokásszerűen a +/-2,0 fölötti, illetve alatti értékeket veszik figyelembe. Minél nagyobb a távolság a zérustól, annál jelentősebb az összefüggés. Bővebben lásd: Everitt és Skrondal, 2010 – idézi Glen (n.é.). A táblázatban a teljes mintán és az egyes életkori csoportokra szűrtén külön-külön lefuttatott keresztáblaelemzés eredményei láthatók, vagyis adott korcsoporton belüli, szociológiai ismérvek mentén megállapítható felülreprezentáltságokat olvashatunk le az intergenerációs transferek diszkurzív típusai vonatkozásában.

az 1945–1989 közötti időszakot egy sötét, kegyetlen diktatúra által fémjelzett korszaknak látják, aminek maradványai, terhei velünk élnek. Esetükben igaz az is, hogy az átlagosnál inkább vélekednek úgy, hogy a társadalom ellenállt a kommunista hatalomnak – ugyanakkor azt is gondolják, hogy a korszakot sokféleképpen lehet látni. Az államszocializmus időszakáról szóló beszámolókkal alapvetően *azonosulni* tudók gondolják leginkább, hogy az emlékezés fontos, hogy a társadalom együttműködött a kommunistákkal (és megtanult együtt élni a rendszerrel), és hogy összességében (mégis) egy boldog, békés időszokról beszélhetünk, valamint a vizsgált időszakot a múlt egy ismeretlen részletének tekintik.

Végezetül megállapíthatjuk, hogy a 18–29 éves fiatalok esetében jellemzően az érdektelenséghez és az elutasításhoz társul negatívabb családi emlékezet – és azok tudnak inkább *azonosulni* a beszámolókkal, akik szerint a kommunista korszak hatása is kedvezőbb volt⁴⁹ (9. táblázat).

9. táblázat. Az intergenerációs transferek diszkurzív típusainak korszakképe az egyéni/családi emlékezés⁵⁰ alapján; életkori csoportok összehasonlítása az egyes opciók választási gyakorisága (százalék) és négyfokú skálán mért átlagértékek mentén

		18–29 évesek (n = 61 [176])	30–39 évesek (n = 95 [170])	Teljes minta (n = 632 [1000])
Érdektelenség	Nagyon rossz (1)	9	8	8
	Inkább rossz (2)	19	33	33
	Inkább jó (3)	15	20	20
	Nagyon jó (4)	2	6	6
	Nem tudja	51	33	33
	Nem válaszol	4	0	0
	Átlagértékek (1–4)	2,21	2,36	2,51
Elfogadás	Nagyon rossz (1)	3	9	9
	Inkább rossz (2)	29	40	40
	Inkább jó (3)	24	30	30
	Nagyon jó (4)	0	2	2
	Nem tudja	44	19	19
	Nem válaszol	0	0	0

⁴⁹ Itt is fel kell azonban hívnunk rá a figyelmet, hogy a legfiatalabb vizsgált korosztályon belül különösen magas volt a „nem tudja” / „nem válaszol” típusú reakció, különösen az érdektelenség szóval jellemezhető ideáltipikus (al)csoport esetében.

⁵⁰ A kérdés szövege: „Hogyan látja, összességében milyen hatással volt Önre, illetve családjára a kommunista korszak?”.

	Átlagértékek (1-4)	2,35	2,32	2,54
		18-29 évesek (n = 61 [176])	30-39 évesek (n = 95 [170])	Teljes minta (n = 632 [1000])
Elutasítás	Nagyon rossz (1)	0	0	0
	Inkább rossz (2)	57	0	0
	Inkább jó (3)	14	43	43
	Nagyon jó (4)	0	0	0
	Nem tudja	14	57	57
	Nem válaszol	14	0	0
	Átlagértékek (1-4)	2,27	3	2,66
Azonosulás	Nagyon rossz (1)	10	12	12
	Inkább rossz (2)	0	36	36
	Inkább jó (3)	50	44	44
	Nagyon jó (4)	0	4	4
	Nem tudja	40	0	0
	Nem válaszol	0	4	4
	Átlagértékek (1-4)	2,70	2,43	2,77

ADATOK FORRÁSA: NEMZETI EMLÉKEZET BIZOTTSÁGA – SZÁZADVÉG ALAPÍTVÁNY (2018), A KUTATÁS ADATBÁZISA; SAJÁT SZÁMÍTÁS

Összefoglalás

A tanulmányban számos adatot felsorakoztattunk azzal az alapvető kérdéssel kapcsolatban, hogy a fiatalok hogyan tekintenek Magyarország 1945 és 1989 közötti időszakára. Habár különösen a változók közötti összefüggésekkel kapcsolatban további – nagyobb elemszámmal (és így fokozottabb statisztikai megbízhatósággal) dolgozó – kutatásokat látunk szükségesnek, elemzéseinkből is kirajzolódott azok a főbb megállapítások, amelyek fontos információval szolgálnak számunkra a kollektív emlékezet alakulásáról. Az eredmények összefoglalását követően röviden kitérünk a Nemzeti Emlékezet Bizottsága és a Századvég közös kutatásának nyomán megfogalmazott általánosabb következtetésekre is (a teljes kutatási folyamat eredményeihez kapcsolódóan lásd: Bauer és László, 2018; azok egyes aspektusait pedig a társadalomtudományi emlékezetkutatások elméleti szempontjainak kontextusában tárgyalja: László, 2023).

Az egyik ilyen következtetés, hogy a történelem – és azon belül a vizsgált korok – iránti érdeklődés szintje annál alacsonyabb, minél fiatalabb valaki. A 30 évnél fiatalabbak körében egészen általános az érdektelenség e tekintetben, és hozzávetőlegesen csak minden tizedik fiatalról mondható el, hogy kifejezetten és aktívan érdeklődik a történelmi témák iránt. Nem meglepő, hogy leginkább a 18–29 évesek azok, akik saját történelmi ismereteiket csekélynek ítélik. Több, hangsúlyában eltérő kérdés alapján is az látható az adatokból, hogy a fiatalabb generációk képe a *létező szocializmus(ok)* időszakáról negatívabb, mint az idősebbeké – és ennek folyományaként, minél idősebb valaki, annál nagyobb eséllyel hajlamos megszépíteni a múlthoz kapcsolódó emlékeit, élményeit. Mindezt ár-

nyalja, hogy – a teljes mintán belüli arányszámokhoz képest – a fiatalok körében viszonylag sokan vannak olyanok, akik úgy gondolják, a baloldali diktatúrák időszaka alapvetően pozitív volt, még ha a társadalom dominánsan ennek ellenkezőjét is gondolja.

A fiataloknak az ország – társadalomtörténeti léptékekben – közelmúltjához való viszonyát az jellemzi, hogy körükben sokkal inkább jellemző a korszak elfelejtésére való direkt törekvés, míg a megelőző generációk inkább az (általában vett) emlékezés pártján állnak. Ennek fényében talán nem is meglepő, hogy a 18–29 évesek relatív többsége az intergenerációs transzferek diszkurzív ideáltípusai (érdektelenség, elfogadás, elutasítás, azonosulás) közül az érdektelenség táborát gyarapítja. A két, arányait tekintve is jelentősebb és nagyobb fokú bevonódottságot jelző kategória, az elutasítás és az azonosulás mögött továbbá olyan, általánosabb attitűdrendszert láthatunk körvonalazódni, ami a fennálló társadalmi viszonyokhoz és az uralkodó közéleti narratívákhoz való általánosabb, egyfelől alapvetően kritikus és konfliktusorientált, másfelől alapvetően támogató és harmóniaorientált beállítódásokban gyökerezhetnek.

A múlthoz való közvetett és közvetlen hozzáférés jelentette különbözőség az 1945 és 1989 közötti időszakot kiemeli más történelmi korszakok sorából. Kitüntetettsége ugyanis megragadható a (személyes) élményekre és az intézményesített tudásokra, valamint a családi, közösségi transzferekre épülő (kollektív) emlékezet kettősségén keresztül. Kutatásunk során mind a kvalitatív, mind pedig a kvantitatív módszerekkel lefolytatott adatfelvételek, kutatási pillérek esetében azt láthattuk, hogy lényeges eltérések figyelhetők meg a különböző életkorú, esetünkben más-más nemzedékeket képviselő egyének, csoportok között. Legyen szó akár szakértőről, az idősebb (a fiatalkori szocializációjának jelentős részét az előző társadalomtörténeti időszak alatt megélt) generáció tagjainak nemcsak tapasztalatait és ismereteit, de értékeléseit és viszonyulásait is nagyban befolyásolják a személyesen átélt események és azok korabeli (valamint nosztalgikus, a fiatalabb korosztályok esetében retró) értelmezései, feldolgozásai. Nem elhanyagolható szempont, hogy a közoktatás – a különböző generációk számára – eltérő megközelítésben mutatta fel az eseményeket, értelmezte azokat, a korszak értékrendi elvárásainak megfelelően.

A fiatalabb nemzedékek képviselői kizárólag közvetett (és közvetített) tudással rendelkeznek. A egyes korösszetételű fókuszcsoporthoz is világosan rámutattak, hogy az idősebbek részéről az uralkodó (vagy annak vélt), szükségszerűen leegyszerűsítő társadalmi múltképnek a személyes élményekre alapozott véleményekkel való összevetése nyomán tett, előbbinek korrekcióját célzó, sokszor erőteljes és egyoldalú megnyilatkozásokra a fiatalabbak különböző módon reagáltak, illetve reflektáltak: érdektelenséggel, elfogadással vagy elutasítással. Sokkal kevésbé jellemző a hallottak – más ismeretforrásokkal való összehasonlítás alapján történő – kritikus, árnyalt befogadása. Eredményeink arra utalnak, hogy a vertikális transzferek a vizsgált korszak kapcsán nem funkcionálnak kellőképpen: a diszkurzív tér és a kollektív emlékezet leegyszerűsítéseire a gyakorlatban az idősebbek gyakran érzelmileg telített reakciói, személyes élményekre

és tapasztalatokra történő hivatkozásai jelentik a választ, ami a fiatalabbak számára – az erőteljesen hangsúlyos vélemények és egyoldalúságok miatt – jellemzően az érdektelenség, az elfogadás és az elutasítás lehetőségeit kínálta fel.

Alapproblémaként a *létező szocializmus* időszakával kapcsolatos kettős tapasztalatokat emelhetjük ki. Az emlékezetet, közvetlenül pedig a korszakra vonatkozó alapvető értékelések (pozitív vagy negatív) „előjelét” nagyban befolyásolják azok a tapasztalatok, amelyek beépültek a mikroközösségek közös tudásába. A családtagok körében megosztott, 1989 előtt elszenvedett sérelmek, valamint a sokszor hallott nosztalgikus visszaemlékezések eleve „beállítják” a közvetlen tapasztalatokkal nem rendelkezők alapvető attitűdjeit is. Az előző rendszer előnyeinek élvezői és hátrányainak kárvallottjai egyúttal politikai értékrendek tekintetében is jellemzően más-más pozíciót foglalnak el – ezt kérdőíves vizsgálatunk eredményei is alátámasztják. 2018-ban és most, 2023-ban azt is figyelembe kell venni, hogy a történelmi múlttal kapcsolatos megszólalások egyúttal a mindenkori jelenben tett állásfoglalásokat is jelentenek.

A *létező szocializmus* időszaka alatt szerzett, egymással ellentétes tapasztalatok és átörökítések jelentős hatást gyakorolnak a társadalmi emlékezetre is, ugyanakkor mindez elsősorban a kortársakat, vagyis az idősebb generációkat érinti, a rendszerváltás után szocializálódtak beállítódásaira már csak közvetettebb módon gyakorol hatást. A transferek szempontjából egy másik kettőség talán hangsúlyosabb, ennek tárgyalása pedig emlékezetpolitikai szempontból igen lényeges.

A múltértelmezések különbözőségei mögött meghúzódó, eltérő értékrendi szempontrendszerek alkalmazására visszavezethető kettőség egyértelműen jelen volt az összes kutatási pillér vizsgálata során. Ezt a megosztottságot a biztonság és a szabadság fogalompár mentén látjuk a legkönnyebben értelmezhetőnek. *Elsősorban a fókuszcsoportos interjúkon elhangzottak alapján, azt feltételezhetjük, hogy a kollektív emlékezet jellemzően a Kádár-korszaknak inkább az „érett” vagy záró szakaszait őrizte meg érzések, benyomások, hangulatok szintjén. Így a végső soron kialakított korszakképeknek – azokon belül is főleg a pozitívabb színezetűeknek – elsősorban az ebből az időszakból származó emlékek képezik az alapját.* Megállapíthatjuk, hogy két olyan alapvető érték vagy központi fogalom (biztonság és „kis” szabadság) azonosítható, amelyek mentén szerveződnek a Kádár-korszakkal kapcsolatos „érvek és ellenérvek”, pozitív és negatív előjelű viszonyulások. A Kádár-korszak megítélését elsősorban az befolyásolja, hogy a társadalmi emlékezetből ki-k melyik érték- és szempontrendszer mentén válogatja össze az általa hangsúlyosabban figyelembe vett elemeket.

Irodalom

Assmann, Jan (2018). *A kulturális emlékezet. Írás, emlékezés és politikai identitás a korai magaskultúrákban*. Budapest: Atlantisz.

Bauer Béla, László Tamás, Máthé Áron, Megyery Gerda, Vandróczy Viktor (2021). *A kommunista diktatúra emlékezete a magyar társadalomban*. Budapest: Századvég.

Bauer Béla, László Tamás (2018). *A kommunista diktatúra emlékezete a magyar társadalomban*. Kutatási eredmények, kézirat. Századvég.

Bauer Béla, Szabó Andrea (szerk.) (2009). *Ifjúság2008 Gyorsjelentés*. Budapest, SZMI.

Bauer Béla (2019). Kulturális transferek a társadalmi térben. *Korunk*, 30. évf., 5. sz., 44–54. Elérhető az interneten: https://epa.oszk.hu/00400/00458/00654/pdf/EPA00458_korunk-2019-05_044-054.pdf (letöltés ideje: 2023. 08. 03.).

Bihari Mihály (2005). *Magyar politika 1944–2004. Politikai és hatalmi viszonyok*. Budapest: Osiris.

Čoh Kladnik, Mateja (ed.) (2016). *Slovenia in the 20th century: The Legacy of Totalitarian Regimes*. Ljubljana: Study Centre for National Reconciliation.

Corbin, Juliet, Strauss, Anselm (2015). *A kvalitatív kutatás alapjai. A Grounded Theory elemzési módszer technikája és eljárásai*. Pszichológia és Társadalom. Fordította: Ehmann Bea. Budapest: L'Harmattan, Semmelweis Egyetem EKK MHI, SAGE Publications.

Cseh Gergő Bendegúz (2014). Nyilvánvaló nyilvánosság? Titkosszolgálati iratok az egykori szocialista országokban. In Horváth Sándor (szerk.): *Az ügynök arcai. Mindennapi kollaboráció és ügynökkérdés*. Budapest: Libri.

Csikós Gábor, Horvát Gergely Krisztián (szerk.) 2020: *Az árnyékos oldalon - Vidéki Magyarország a rövid hatvanas években*, Nemzeti Emlékezet Bizottsága, Budapest

Everitt, Brian S., Skrondal, Anders (2010). *The Cambridge Dictionary of Statistics*. Cambridge University Press.

Foucault, Michel (1998). *A fantasztikus könyvtár. Válogatott tanulmányok, előadások és interjúk*. Budapest: Pallas Stúdió, Attraktor Kft.

Glen, Stephanie (n. é.). „Standardized Residuals in Statistics: What are They?”. *StatisticsHowTo.com: Elementary Statistics for the rest of us!* Elérhető az interneten: <https://www.statisticshowto.com/what-is-a-standardized-residuals/> (letöltés ideje: 2023. 08. 08.).

Gyáni Gábor (2012). Nemzet, kollektív emlékezet és public history. *Történelmi Szemle*, 54. évf., 3. sz., 357–375. Elérhető az interneten: http://www.epa.hu/00600/00617/00034/pdf/EPA00617_tortenelmi_szemle_2012_03_357-376.pdf (letöltés ideje: 2023. 08. 03.).

Kähler Frigyes – M. Kiss Sándor (1992). *„Kinek a forradalma?”*. Püski Kiadó.

Katrebová, Beáta (ed.) (2019). *„Annus Mirabilis” 1989 and Slovakia: From a Totalitarian Regime to Democracy. Proceedings from the International Scholar Conference in Bratislava, 12–13 November 2019*. Bratislava: Ústav pamäti národa / National Memory Institute.

Kenedi János (szerk.) (1989). *Az igazság a Nagy Imre-ügyben*. Budapest: Századvég, Nyilvánosság Klub.

Kornai János (2007). Mit jelent a „rendszer váltás”? Kísérlet a fogalom tisztázására. *Közgazdasági Szemle*, 54. évf., 4. sz., 303–321.

Kovács Éva (2012). Az emlékezet szociológiai elméletéhez. *Socio.hu*, 2. évf., 1. sz., 23–36. DOI: 10.18030/socio.hu.2012.1.23

Krausz Tamás – Varga Éva (2013). *A magyar megszálló csapatok a Szovjetunióban. Levéltári dokumentumok 1941–1947*. Budapest: L'Harmattan.

L. Balogh Béni (szerk.) (2015). *„Törvényes” megszállás: szovjet csapatok Magyarországon 1944 és 1947 között*. Budapest: Magyar Nemzeti Levéltár.

László Tamás, Bauer Béla (2021). Kádár János emlékezete a magyarországi történelemtankönyvekben. *Századvég, Új folyam* 1. évf., 4. sz., 101–119. Elérhető az interneten: https://szadvegkiado.hu/custom/szadvegkiado/image/data/srattached/d8cc0f2aed7d7184d598b223aa6b3472_szadveg_21.4_B5_web_2.pdf (letöltés ideje: 2023. 08. 03.).

László Tamás, Makay Mónika (2021). A nemzeti büszkeség építőkövei. Nemzeti identitás és történelemkép a magyar társadalomban. *Szociológiai Szemle*, 31. évf., 1. sz., 87–115. DOI: <https://doi.org/10.51624/SzocSzemle.2021.1.4>

László Tamás (2023). Kollektív emlékezet és reziliencia. Szempontok az emlékezet társadalomtudományi kutatásához. Közlésre elfogadva, megjelenés előtt. In Csepeli György – Örkény Antal (szerk.): *Kötő-jelek 2023. Válogatás az ELTE TáTK Szociológia Doktori Iskola műhelytanulmányaiból*. Budapest: ELTE TáTK Szociológia Doktori Iskola. 63–78.

Lowe, Keith (2022). *A történelem foglyai. Mit árulnak el rólunk és történelmünkről a II. világháborús emlékművek?* Budapest: Alexandra.

Máthé Áron (2021). Magyar emlékezetpolitika a 21. század elején. In Mernyei Ákos – Orbán Balázs (szerk.): *Magyarország 2020. 50 tanulmány az elmúlt 10 évről*. Budapest: MCC Press.

Máthé Áron (szerk.) (2017). *„Az nem lehet ugyanis, hogy súlyos büntett ne legyen büntethető”. Jogi fejezetek a magyarországi igazságtétel és kárpótlás történetéből*. Budapest: Nemzeti Emlékezet Bizottsága.

Mikó Zsuzsanna, Szegedy-Kloska Tamás, Tamáska Máté (szerk.) (2023). *A „létező szocializmus” életvilágai. A vidéki miliők rendszerváltása*. Budapest, Szentendre: Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára, Szabadtéri Néprajzi Múzeum.

Murai András-Tóth Eszter Zsófia (2018) 1968 Magyarországon Scholar Kiadó Budapest Nemzeti Emlékezet Bizottsága – Századvég Alapítvány (2018). *A kommunista diktatúra emlékezete a magyar társadalomban*. Adatbázis (kézirat).

Nietzsche, Friedrich (2004). A történelem hasznáról és káráról. In Uő. *Korszerűtlen elmélgedések*. Budapest: Atlantisz Könyvkiadó 93–178.

Nora, Pierre (1999). Emlékezet és történelem között. A helyek problematikája. *Aetas*, 14. évf., 3. sz., 142–157. Elérhető az interneten: <http://epa.oszk.hu/00800/00861/00012/99-3-10.html> (letöltés ideje: 2023. 08. 03.).

Ö. Kovács József, Horváth Gergely Krisztián, Csikós Gábor (2023). *The Sovietization of Rural Hungary, 1945–1980: Subjugation in the Name of Equality*. London, Egyesült Királyság / Anglia: Routledge. London, Egyesült Királyság / Anglia ; magyar nyelven

Horváth Gergely Krisztián – Csikós Gábor – Ö. Kovács József (szerk.) *A vidéki Magyarország szovjetizálása, 1945-1980: A vidéki Magyarország szovjetizálása, 1945–1980*. Jaffa Kiadó.

Papházi Viktor (2018). „Kádári” minták a magyar fiatalok körében. A szocializmus öröksége a magyar fiatalok politikai magatartásában és attitűdjeiben. *Politikatudományi Szemle*, 27. évf., 3. sz., 133–151.

Papházi Viktor (2019). Velük élő szocializmus? A magyar nappali tagozatos hallgatók Kádár-korszakhoz való viszonya. In Szabó Andrea – Susánszky Pál – Oross Dániel (szerk.): *Mások vagy ugyanolyanok? A hallgatók politikai aktivitása, politikai orientációja Magyarországon (2019)*. Belvedere Meridionale, Heinrich Böll Stiftung, TK PTI 223–244.

Papházi Viktor (2024). Történelmi nosztalgia? A Kádár-korszak magyar egyetemi hallgatók szemén keresztül. In Papházi Viktor, Oross Dániel, Szabó Andrea (szerk.) *Csendes? Mozgalmi? Miként jellemezhető a magyar ifjúság?* Budapest: Nemzeti Ifjúsági Tanács Szövetség, 235–260.

Pető Iván, Szakács Sándor (1985): *A hazai gazdaság négy évtizedének története 1945-1985 I*. KJK Budapest

Rádai Eszter (2005). „A történelem nem hagyja magát”. Ormos Máriával beszélget Rádai Eszter. *Mozgó Világ*, 31. évf., 11. sz. Elérhető az interneten: <https://epa.oszk.hu/01300/01326/00069/03radai.htm> (letöltés ideje: 2023. 10. 12.).

Rainer M. János (2011). *Bevezetés a kádárizmusba*. Budapest: 1956-os Intézet, L'Harmattan.

Rainer M. János (2022). *A szovjet típusú rendszer időszakának vitatott kérdései*. Pécs: Kronosz Kiadó.

Rendek, Peter, Szilágyi Gábor (eds.) (2016). *The Iron Curtain – Consequences of WWII, Proceedings of International Conference 5–6 May 2015*, Budapest. Praha: Platform of European Memory and Conscience.

Romsics Ignác (2011). *Clio bűvöletében. Magyar történetírás a 19–20. században*. Budapest: Osiris Kiadó.

Romsics Ignác (szerk.) (2007). *Magyarország története*. Budapest: Akadémiai Kiadó.

Saureauk, Meelis – Hiio, Thomas (eds.) (2018). *Sovietisation and Violence: The Case of Estonia. Proceedings of the Estonian Institute of Historical Memory 1*. Tartu University Press.

Schmidt Mária (2003). *Egyazon mércével – A visszaperelt történelem*. Budapest: Magyar Egyetemi Kiadó.

Simon István (2021). III/1. A Belügyminisztérium állambiztonsági vizsgálati osztálya 1962-1989, Állambiztonsági Szolgálatok Történelmi Levéltára, Budapest

Svoboda, David (ed.) (2010). *Crimes of Communist Regimes. International Conference. An Assessment by Historians and Legal Experts (Prague, 24–26 February 2010)*. Praha: Ústav pro studium totalitních režimů.

Szabó Andrea, Kern Tamás (2011). A magyar fiatalok politikai aktivitása. In Bauer Béla, Szabó Andrea (szerk.): *Arctalan (?) nemzedék: Ifjúság 2000–2010*. Budapest: Nemzeti Család- és Szociálpolitikai Intézet (NCSSZI) 37–80.

Szabó Andrea, Oross Dániel (2013). A múlt jelene – a Kádár-korszak megítélése a fiatalok körében. *Metszetek*, 2. évf., 2–3. sz., 97–117. https://metszetek.unideb.hu/files/05_szabo_ross_0.pdf (letöltés ideje: 2023. 10. 31.)

Szabó Andrea, Oross Dániel (2021). Változó világ, állandó értékek. Az ifjúság politikai érdeklődésének és politikai értékrendjének változása. In Székely Levente (szerk.): *Magyar fiatalok a koronavírus-járvány idején. Tanulmánykötet a Magyar Ifjúság Kutatás 2020 eredményeiről*. Budapest: Enigma 2001 Kiadó és Médiaszolgáltató Kft. 211–236.

Szabó Ildikó, Falus Katalin (2000). Politikai szocializáció közép-európai módra: a magyar sajátosságok. *Magyar Pedagógia*, 100. évf., 4. sz., 383–400.

Szabó Ildikó (2013). Folyamatosságok a változásban: kontinuitások a rendszerváltás utáni politikai szocializáció mintáiban. *Metszetek*, 2. évf., 2–3. sz., 22–39.

Szalai Erzsébet (2007): A létezett szocializmus – és tanulságai In: Krausz Tamás Szigeti Péter (szerk.): *Államszocializmus: Értelmezések – viták – tanulságok*. Budapest: L'Harmattan, Eszmélet Alapítvány 55-75.

Szatucsek Zoltán (2009). *Népfelkelés: az utolsó csepp a pohárban*. A Magyar Nemzeti Levéltár honlapja. https://mnl.gov.hu/mnl/ol/hirek/nepfelkeles_az_utolso_csepp_a_poharban (letöltés ideje: 2023. 10. 12.).

Székely Levente (szerk) (2012). Magyar Ifjúság 2012 kutatás első eredményei. Kutatópont.

Szigeti Péter (2007): Államszocialista kísérletek – történelmi tanulságok. In Krausz Tamás Szigeti Péter (szerk.): *Államszocializmus: Értelmezések – viták – tanulságok*. Budapest: L'Harmattan, Eszmélet Alapítvány. 13–52.

Szokolszky Ágnes (2004). *Kutatómunka a pszichológiában*. Budapest: Osiris Kiadó. Elérhető az interneten: https://www.tankonyvtar.hu/hu/tartalom/tamop425/2011_0001_520_kutatomunka_a_pszichologiaban/index.html (letöltés ideje: 2023. 08. 03.)

Szőcs Zoltán Oszkár (2011). A rendszerváltás nyomtatott sajtója és Horthy Miklós újrateremtése (1989–1994). *Múltunk*, 56. évf., 2. sz., 206–238.

Todorov, Tzvetan (2001). The uses and abuses of memory. In Marchitello, Howard (ed.): *What Happens to History: The Renewal of Ethics in Contemporary Thought*. London, New York: Routledge 11–39.

Tóth Eszter Zsófia, Poós Zoltán (2019). *Csemege ajándékosár*. Budapest: Scholar.

Zinner Tibor (2024): *Gyorstalpaló, elutársaknak*, Nemzeti Emlékezet Bizottsága,

Valuch Tibor (2001 [2005]). *Magyarország társadalomtörténete a XX. század második felében*. Osiris.

Williams, Raymond (2003). A kultúra elemzése. In Wessely Anna (szerk.) *A kultúra szociológiája*. Budapest: Osiris, Láthatatlan Kollégium 33–40.

Papházi Viktor
Történelmi nosztalgia?
*A Kádár-korszak a magyar egyetemi
hallgatók szemén keresztül*

*Bevezetés*¹

A Kádár-korszak iránt érzett nosztalgia már a kilencvenes évek óta megfigyelt jelenség a magyar társadalomban (részletesen lásd jelen kötetben Bauer et al., 2024). Jóval kevesebb ismerettel rendelkezünk ugyanakkor arról, hogy maguk a Kádár-kor iránt életkoruknál fogva potenciálisan nosztalgizálóknak hogyan szocializáltak azon fiatalokat, akik már nem éltek meg e korszakot és így közvetlen emléküik nincs róla. Mennyit adhattak át az idősebbek e fiatalok számára a nosztalgikus viszonyulásból, illetve beszéltek-e velük egyáltalán az államszocializmusról? Jelen tanulmány e kérdéskört kívánja vizsgálni esettanulmány-jelleggel a fiatalok társadalmi rétegén belül a 18–35 év közötti magyar, nappali tagozatos és túlnyomórészt társadalomtudományi szakos egyetemi hallgatók csoportján.²

A kutatás kvalitatív, online fókuszcsoportos módszerrel dolgozik, melynek során igyekszik igazodni a témában már lefolytatott kvantitatív kutatások által érintett kérdésekhez. Ennek megfelelően a fókuszcsoportok vezérfonala általánosságban a politikai szocializációval, az államszocializmussal kapcsolatos ismeretátadással és a Kádár-korszak megítélésével, valamint lehetséges örökségével kapcsolatos kérdéseket tartalmazott, célja pedig a csoportokon résztvevő fiatalok politikai szocializációjának és a létező szocializmushoz való viszonyulásának behatóbb megértése volt személyes tapasztalataik, narratíváik megismerésén és megértésén keresztül.

A vizsgált csoport kiválasztásának oka, hogy egyrészt a hallgatói társadalom a fiatalság kiemelt csoportjaként értelmezhető, másrészt pedig a tudományos kutatómunka szempontjából a teljes fiatal társadalom legelérhetőbb, valamint

---

¹ Jelen dolgozat bevezető, valamint elméleti fejezete részben a szerző két, korábban megjelent publikációján alapul, lásd Papházi, 2018; 2019.

² A szóismétlés elkerülése végett a tanulmány helyenként használja a „fiatalok, résztvevő fiatalok” kifejezéseket is, ugyanakkor hangsúlyozandó, hogy a kutatás kizárólag a jelzett csoport tagjainak körében került lefolytatásra.

intellektuálisan is leginkább „megközelíthető” rétegét jelenti az egyetemi és főiskolai hallgatók csoportja, mely különösen fontos lehet egy fiatalság számára potenciálisan nehezen megfogható és értelmezhető téma esetében. Ez utóbbi szempont indokolta továbbá, hogy a kutatásban rendkívül hangsúlyos szerepet kaptak a társadalomtudományi szakos hallgatók. Mindezekből következően jelen tanulmány e kötet megelőző fejezetének (Bauer et al., 2024) folytatásaként értelmezhető, az ott felvázolt kvantitatív eredmények árnyalását is szolgálja kvalitatív és esettanulmány-jellegének köszönhetően.

A tanulmány elsődlegesen két kutatási kérdésre keresi a választ:

1. Milyen képet közvetítettek a politikai szocializáció különböző szinterei a Kádár-korról a megkérdezett hallgatók számára?
2. Hogyan viszonyulnak e hallgatók a Kádár-korszakhoz, hogyan ítélik meg azt?

A továbbiakban a tanulmány elméleti hátterének és az alkalmazott módszertannak rövid bemutatására, majd a legfontosabb empirikus eredmények részletes tárgyalására, végül a főbb következtetések levonására és összefoglalására kerül sor.

Elméleti háttér

A Kádár-korszak mint szocialista politikai-gazdasági berendezkedés több mint 30 évig állt fenn Magyarországon. Ahogy jelen kötet megelőző tanulmányában (Bauer et al., 2024) is említésre került, ezen időszakban – más kelet-(közép-)európai országokhoz hasonlóan – mind a politikai, mind a gazdasági alrendszer az államszocialista rendszerek karakterjegyeit viselte magán a köztulajdon magántulajdonnal szembeni dominanciájával, a társadalmi és gazdasági életet meghatározó központosított bürokratikus koordinációval, illetve a politikai hatalmat monopolizáló kommunista párt egyeduralmával (Kornai, 2007: 305–306). Ugyanakkor – bár a formális keretek nem változtak – a ’60-as évektől kezdődően a rendszer konszolidálódott, amelynek köszönhetően egy más szocialista országokhoz képest élhetőbb, emberibb berendezkedés benyomását keltette, ami – mintegy közérzetként, életérzéseként – hosszú távon is fennmaradt a magyar társadalomban, megalapozva ezzel a kádári nosztalgia jelenségét (Rainer M., 2011: 144–148, 173). E nosztalgikus viszonyulást a rendszerváltás által generált gazdasági válság katalizálta, így a jelenség elsősorban a Kádár-korszak materiális biztonságérzetére fókuszál, a relatíve stabil életszínvonalra és a munkalehetőségekre (lásd pl. Gyarmati, 2013; Böcskei és Szabó, 2021).

Kérdésként felvethető ugyanakkor, hogy e nosztalgiát a Kádár János által fémjelzett időszakot átélt idősebb korosztályok tovább tudták-e örökíteni azon fiatalokra is, akik vagy nem is éltek a korszakban, vagy politikai szocializációjuk nem akkor zajlott. A történelmi nosztalgia fogalma e jelenségre, egy ténylegesen át nem élt időszak iránti nosztalgikus viszonyulásra vonatkozik (Stern, 1992), így az említett magyar fiatalság Kádár-korhoz való viszonyát – amennyiben e viszo-

nyulás részben vagy egészben pozitív – e fogalom lehet képes a legpontosabban megragadni. Ezen érzések, illetve tágabban egy letűnt korszak politikai kulturális mintázatainak továbbörökítését a politikai szocializációs mechanizmusok végzik.

A politikai szocializáció – megkülönböztetve az állampolgári szocializációtól (Szabó Ildikó értelmezésében) – általánosságban véve olyan, az adott közösség politikai kultúrájához kötődő folyamat, melynek során az egyén politikai vonatkozású attitűdjei, magatartásmintái és identitása – a politikai szimbólumokhoz, értékekhez stb. való viszonyulása – kialakulnak, valamint formálódnak, miközben maga is visszahat a szocializációt megvalósító politikai kultúrára. A politikai szocializációs folyamat ennek megfelelően interaktív jellegű: egyszerre „adja tovább” az adott társadalom politikai kultúráját, valamint alakítja is azt (Szabó I., 2013: 24–25; Almond et al., 2006: 82). A politikai szocializáció modellje az azt megvalósító formális (pl. iskola) és informális (pl. család) szocializációs ágensekből tevődik össze, és meghatározza, hogy a politikai hatalom hogyan hat az egyes ágenseken keresztül a társadalom tagjaira, illetve hogyan képes kezelni a különböző társadalmi-politikai konfliktusokat (Szabó I., 2013: 26).

Magyarországon a 20. század második felének történelmétől kezdődően Szabó Ildikó a politikai szocializáció négy fő modelljét különbözteti meg. Ezek közül az általa konfliktuskerülőnek nevezett modell jellemző a Kádár-korra, mely a Rákosi-korszakkal szemben a politikai konfliktusok létét már nem tagadta, ugyanakkor azok „semlegesítésére”, megkerülésére törekedett az intézményes becsatornázásuk helyett (Szabó I., 2013: 27). Az államszocialista korszak modelljeire jellemző volt még mindezekén túl, hogy a politikai berendezkedéshez feltétlenül lojális állampolgárokat, „alattvalókat” kívántak nevelni. Ennek eszköze a közvetlen politikai szocializáció, illetve letéteményese, az ideológiai nevelést megvalósító iskola volt, amely az egyes egyének számára politikai identitás létrehozatalát célozta demokratikus állampolgári identitás helyett (Szabó I., 2013: 27; Szabó I. és Falus, 2000: 384–385).

A rendszerváltást követően egy fragmentált, félperifériás modell, Szabó Andrea és Bognár Adrienn megfogalmazásában vegyes modell (Bognár és Szabó A., 2017: 17–18) jött létre Magyarországon demokratikus politikai szocializációs modell helyett (lásd még jelen kötetben Fényes, 2024). Az egyes ágensek között nem alakult ki összehangolódás, nem jöttek létre közöttük erős kapcsolatok – ezzel szemben egymáshoz való viszonyukat az esetlegesség, a disszonancia jellemzi, mely a modell töredezettségét vonja magával (Szabó I. 2013: 28; Szabó A. és Oross, 2013: 98–100). A formális és nem formális tényezők ily módon nem alkotnak egységes rendszert, a demokratikus állampolgári nevelés mikéntjét illetően pedig nem alakult ki konszenzus állami-politikai szinten. 2010 után e modell Szabó Ildikó véleménye szerint más irányba mozdult el, és több szempontból a Kádár-korszak modelljére emlékeztet, melyet a Bognár Adrienn – Szabó Andrea szerzőpáros is megerősít (Szabó I. 2013: 29–30; Bognár–Szabó A., 2017: 21). Utóbbi szerzők fel is vetik, hogy a 2010-et követő időszakban politikai szocializációs modellváltás következhetett be, bár ezen állítást egyelőre nem látják teljeskörűen bizonyíthatónak, így új modell helyett a kérdéses időszak változásait ideolo-

gikus–rendszerközpontú politikai szocializációs mechanizmusként határozzák meg (Bognár és Szabó A., 2017: 21).

Mindkét modellben közös ugyanakkor, hogy a szocializáció ágensei nem voltak képesek a demokratikus politikai kultúra „meghonosítására” hazánkban; nem került sor a múlt feldolgozására és a demokrácia értékeinek elsajátítására. A családi szocializáció a Kádár-korban kialakult, majd rögzült társadalmi-politikai magatartásminták és értékek továbbhagyományozásában játszott elkerülhetetlenül szerepet, ezt pedig a rendszerváltást követő idők oktatási rendszere, mint szocializációs tényező nem volt képes ellensúlyozni, vagy ezen változtatni (Szabó I., 2013: 28, 33–35; Szabó A. és Oross, 2013: 100, 114). A Kádár-korszak politikai kultúrájának vonásai és az ahhoz fűződő nosztalgikus viszonyulás így fennmaradhattak a magyar társadalomban, képesek voltak a rendszerváltás „túlélésére”. Ugyanakkor az irodalom egy részében mégis kérdésként vetődik fel, hogy a magyar politikai szocializációs folyamatok képesek voltak-e az államszocializmust át nem élt fiatalok számára is áthagyományozni a Kádár-kor örökségét. E nem teljeskörűen tisztázott kérdés felmerül egyes, a magyar politikai kultúra kérdéskörével tágabban foglalkozó tanulmányokban is (pl. Valuch, 2013: 154), más szerzők pedig fel is vetik annak a lehetőségét, hogy e fiatalokra is – akár jelentős – hatást gyakorolhattak a „kádári” minták, a leváltásra került politikai rendszer öröksége (pl. Szabó A. és Oross, 2013: 99; Kende, 2008: 6, idézi Szabó A. és Oross, 2013: 99; Csőzik, 2012: 58).

Az eddigi kutatási eredmények összességében abba az irányba mutatnak, hogy e kádári örökség, illetve a korszak iránti történelmi nosztalgia jelenléte nem kizárható a magyar fiatalok körében, ugyanakkor nehezen vizsgálható és nehéz egyértelmű igazolása. A témában a 2000-es és 2010-es évek fordulóján végzett empirikus kutatások és az azok alapján készült munkák (lásd Szabó A. és Kern, 2011; Laki és Szabó A., 2012; Szabó A. és Oross, 2013) abba az irányba mutatnak, hogy a kádári örökség valóban jelen lehet a fiatalságnál is, későbbi munkák (Bauer et al., 2021: 72–75; illetve e kötetben Bauer et al., 2024) pedig szintén megerősítik, hogy a fiatal felnőtt korosztály egy részére jellemző a Kádár-korról való pozitív vélekedés. E tanulmány szerzőjének korábbi, ifjúságkutatási adatokon végzett másodelemzése pedig összességében azt mutatják, hogy a kádári eredetűnek tekinthető politikai kulturális minták jelenléte és a Kádár-kor pozitív megítélése, bár egyre nehezebben mutatható ki kvantitatív módszerekkel, mégsem elvetendő és további vizsgálatra érdemes (lásd Papházi, 2018; 2019).

A kutatás módszertana

A kvalitatív kutatás keretében online félig strukturált csoportos interjúkra került sor videokonferenciák formájában, melyek közül mindegyiket saját magam moderáltam. A fókuszcsoportok vezérfonaluk szempontjából három főbb blokkra oszlottak, melyek logikájuk szerint a tágabb témáktól terelték a beszélgetést

a kutatás szempontjából leginkább releváns, szűkebb kérdéskörök felé. Ahogy arra a bevezetésben is történt utalás, egyrészt egy politikai szocializációval kapcsolatos első egységre oszlottak, másrészt szerepelt a vezérfonalban egy Kádár-korszakra vonatkozó asszociációkat, valamint az azzal kapcsolatos ismeretek átadását tárgyaló blokk is. Végül az utolsó blokk tárgyalta már konkrétan a résztvevők Kádár-korhoz való viszonyulását a rendszerváltás utáni időkkel összehasonlítva és azokkal szembeállítva több aspektusban (gazdasági-megélhetési, jogi, összességében); utolsó, záró kérdésként pedig a mai magyar fiatalok lehetséges kádári örökségére vonatkozó kérdés is elhangzott (lásd melléklet, 1. táblázat).

A kutatás során három online fókuszcsoportos beszélgetés lefolytatására került sor a 2021–23 közötti időszakban. A csoportos interjúk egyikén az ELTE Állam- és Jogtudományi Karának (ELTE ÁJK) politikatudományi alap- és mesterszakos hallgatói, a második csoporton a Szegedi Tudományegyetem (SZTE) szociológia és politikatudomány-szakos hallgatói (szintén alap- és mesterszakosok vegyesen) vettek részt, míg a harmadikon a Gál Ferenc Egyetem (GFE) Egészség- és Szociális Tudományi Karának alap- és mesterszakos hallgatói, valamint egy hittudományi mesterszakos hallgatója. A résztvevő hallgatók toborzása részben hallgatói, részben pedig – a Szegedi Tudományegyetem hallgatóinak esetében – oktatói segítséggel történt³, így szűrőkérdőív alkalmazására annak szükségtelensége miatt nem került sor. A mellékletben található táblázatok (2–4.) mutatják a résztvevő hallgatók főbb jellemzőit intézmények szerinti bontásban. A csoportos interjúk elemzése, értékelése manuálisan és horizontális elemzéssel történt (Vicsek, 2006: 237) – a csoportokban született válaszokat kérdésenként elemeztem.

A kutatás eredményei

Politikai szocializáció

A mai magyar fiatalok politikai érdeklődésével kapcsolatos kérdésben a résztvevők alapvetően egyetértettek abban, hogy a fiatalok többsége alapjában távolságtartó a politikával szemben, ugyanakkor tényleges közéleti érdeklődésük ennél valójában magasabb. A távolságtartás és politikai passzivitás okaként több tényező is felmerült – az erőteljes hazai politikai polarizáció, ami áthatja a magyar társadalmat mikroszinten is, a politikával kapcsolatos ismeretszerzés nehézségei, valamint a politikai részvétel párt-

---

³ Köszönöm Fekete Mariann-nak az SZTE-s hallgatókkal lefolytatott fókuszcsoport megszervezésében nyújtott hatalmas segítségét.

politikával való azonosítása, melyből ugyanakkor a fiatalok kiábrándultak. A résztvevők egy jelentős hányada említette az ifjúság ügyorientált politikai részvételi hajlandóságát is, mely eleve a politikai érdeklődésüket is meghatározza szerintük.

Igazából nincs meg az a lehetőségük, hogy elinduljanak ezen az úton, hogy tudatosan ismereteket szerezzenek, esetleg megtapasztalják, hogy ez mégis hogyan néz ki közelebbről, tehát inkább ez a probléma szerintem.

(Résztevő 6)

Többen említették viszont már ezen a ponton is a családon belüli politikai szocializáció hatásait, miszerint a politikától való távolságtartást a fiatalok „otthonról hozzák” – eszerint a politikát jobb elkerülni, nem tanácsos „belekeveredni”. E hozzáállással kapcsolatban az egyik résztvevő meg is jegyezte, hogy egyértelműen a Kádár-korszak örökségét látja a háttérben.

Alapvetően az eddig szólottakkal én abszolút egyetértek, viszont valahol azt látom, ha már kádár-kori mintázatokról beszélünk, hogy egyrészt a szüleink, a nagyszüleink tudatába beleégett az, hogy a politikába nem kell bebeszólni, a politikával nem kell foglalkozni.

(Résztevő 1)

Voltak olyan hozzászólók is, akik mindezt tágabban értelmezték, és nemcsak a családi szocializációt, hanem a teljes, fiatalokat körülvevő közösséget, a települési környezetet is felelősnek tekintették mindezárt.

Konkrétabban is rátérve a családon belüli szocializáció kérdéseire a politikai témájú beszélgetések gyakoriságát alapul véve, a csoportokban több, merőben eltérő kép bontakozott ki. Az ELTE ÁJK hallgatói nagyobb arányban nyilatkoztak úgy, hogy politikai szocializációjuk szempontjából inkább az iskola színtere volt meghatározó, a családban nem vagy alig beszélgettek politikáról. A családjukat nem feltétlenül írták le ennek ellenére sem apolitikusnak, de állításuk szerint a politika így is ritkán jött szóba. Ez utóbbiról számoltak be a GFE hallgatói is, akik közül többen jelezték viszont, hogy a Kádár-korról számos nosztalgikus emléket osztott meg velük családjuk.

(...) nálam a család mint szocializációs ágens nagyon kis szerepet töltött be így a politikával, közélettel való foglalkozás során, hanem az elsődleges az sokkal inkább (...) az iskola volt, illetve ilyen különböző civil szervezetek. De (...) nem mondanám azt, hogy például a család apolitikus lenne vagy ne érdekelné a politika, de valahogy így a hétköznapi beszélgetések során (...) nem igazán beszélgettünk itthon erről.

(Résztevő 2)

Nem igazán szoktunk így beszélgetni. (...) Ők erősen a szocializmus felé hajlanak, erősen szeretnek nosztalgiázni, hogy de milyen jó volt anno (...)
(Résztevő 15)

Mindkét társadalomtudományi szakos csoportban akadt emellett olyan hallgató, aki családját erősen, napi szinten politizálónak vallotta és ezzel együtt – nagyszülői szinten – a Kádár-korszakhoz való kötődésről, az egykori rendszerbe való integráltságról is beszámolt. Közülük volt, aki szintén megemlítette, hogy a gyakori beszélgetéseknek része az előző rendszer iránti nosztalgiázás is.

(...) szerintem ez azért is fokozott, mivel, hogy minden családtagom jóformán elég közel volt a tűzhöz, (...) Ez az egyik, nyilván a nosztalgiázás, hogy ami mint hogy volt, és az miért nem úgy van, ahogy ma, vagy ahogy ma van, az miért nem akképp van, ahogy.
(Résztevő 9)

Emellett – főleg az SZTE hallgatói közül – többen állították, hogy családjukban a politika elő-előkerül, elsősorban aktualitások hatására.

A családi szocializációs kérdéseket követően szerepelt a fókuszcsoportok vezérfonalában egy fiatalabbak és idősebbek közötti ellentétre („generációs szakadékra”) vonatkozó kérdés is a politikai szocializációs hatásmechanizmusok árnyalása érdekében. Ez esetben valamennyi résztvevő hallgató egyetértett abban, hogy jelentős különbségek vannak fiatalabbak és idősebbek között több vonatkozásban is, pl. az idősebbek sokkal inkább materialista értékrendűek. E különbségek kiváltó okai között számos szempont felmerült a nyelvtudásbeli különbségektől a digitalizáció hatásáig, ugyanakkor többen kiemelték, hogy a Kádár-kor ráerősít a feltételezett generációs szakadék hatásaira az idősebbek materialista szemléletének megalapozásával.

Nekem inkább a nagyszüleim felől van ez, hogy a régi világ, vagy kevés volt a munkanélküliség, több volt a munkastabilitás. Ez kijött. Főleg, ha a Kádár-korszakról beszélünk, akkor igen, az nagyon.
(Résztevő 7)

A politikai szocializációs blokk utolsó kérdéseként az iskolai és kortárs szocializációról esett részletesebben szó. Előbbi esetében az ELTE-sek és SZTE-sek közül többen is hangsúlyozták – ahogy már fentebb is említésre került –, hogy elsősorban az iskola keltette fel az érdeklődésüket a politika iránt, ezúttal ezt az érintett résztvevők annyiban finomították viszont, hogy elsősorban egy-két tanáregyenységnek köszönhetik mindezt, akik az óráikra „bevitték” a politika kérdéseit és teret engedtek az azokkal kapcsolatos vitáknak. Bár ezen órai politizálást a résztvevők különbözőképpen ítélték meg, abban egyetértés volt, hogy e viták képesek voltak megalapozni politikai érdeklődésüket, valamint katalizálták a kortárs szocializáció működését is. A hallgatók között volt ugyanakkor,

aki hangsúlyozta, hogy a kiemelt tanáregyéniségek elszigetelten, nem egy tágabb iskolai szocializációs rendszer részeként cselekedtek.

(...) nekem a történelemtanárom az elképesztően aktív volt politikailag, (...) nagyon kicsapongóan, meg undorító stílusban beszélt, de hogy minket ez tökre így fiatalokat így, nem tudom, feltűzelt, és akkor elkezdett minket érdekelni a politika. Szóval nagyon fontosak a kortárs csoportok.
(Részvevő 8)

A kortárs politikai szocializációs mechanizmusok működéséről szintén a két, társadalomtudományi szakosokból álló fókuszcsoporthoz számoltak be a résztvevők, ugyanakkor a vélemények a jól működő, akár politikai sokszínűségük ellenére is összetartó baráti társaságoktól a kimondottan véleménybuborék-jellegű fiatal közösségekig szóródtak.

Az én barátaim, akikkel felnőttem, ők elég nagy hatással voltak rám, (...) egy olyan baráti társaságunk volt fiatalon, vagy fiatalabban, ahol nagyon sokféle világnézetű, és nagyon sokféle családból érkeztünk, és azt hiszem, hogy ez nekem egy elég szerencsés élmény volt.
(Részvevő 11)

A fiatalok egymás közötti viszonyában megfigyelhető politikai polarizációval kapcsolatban pedig jelentősebb eltérés mutatkozott az ELTE, valamint az SZTE és a GFE hallgatóinak álláspontjai között. Az ELTE-s hallgatók többsége úgy nyilatkozott, hogy szerintük a fiatalok egymással még ellentétes politikai álláspontok esetében is jobban megértik egymást, mint az idősebbekkel vagy az idősebbek egymással.

(...) egy idősebb, de akár azonos állású emberrel is kevésbé tudok jó beszélgetést folytatni, mint egy fiatal, teljesen más nézeteket vallóval.
(Részvevő 5)

Ezzel szemben viszont az SZTE-s és a GFE-s hallgatók ugyanolyan mértékű mikroszintű politikai polarizációról számoltak be, mint ami osztálytársadalmi szinten is véleményük szerint megfigyelhető – többen ki is emelték, hogy az ellentétes politikai vélemények barátságokat, akár egész társaságokat tehetnek tönkre. E fiatalok közti vitakultúrát voltak, akik egyértelműen a családi szocializációhoz kötötték, míg mások ezúttal is a nagyobb városok és vidék közötti különbségeket emelték ki a (nagy)városok javára.

Egy ideális világban amúgy akár lehetne is a politikáról beszélni, (...) [de] nem tudsz úgy beszélgetni valakivel a politikáról, hogy ne foglalnánk állást (...) akkor vagy fekete vagy fehér, tehát hogy annyira ilyen sarkos ez, hogy így emiatt tényleg úgy ellehetetlenül ez az egész.
(Részvevő 12)

A Kádár-korral kapcsolatos ismeretek, beszélgetés a korszakról

A Kádár-korszakkal kapcsolatos ismeretek átadását vizsgáló blokk első kérdése a résztvevő fiatalok államszocializmusra vonatkozó asszociációjának felderítését célozta: Mi az első (és egyetlen) szó, ami eszükbe jutott erről a korszakról attól függetlenül, hogy nem éltek benne? A válaszokat ez esetben nehéz kategorizálni, mivel egyrészt mindhárom csoportban vegyes hangvételű kifejezések fordultak elő, másrészt egyes kifejezések többféle hangvételben is értelmezhetőek, harmadrészt pedig maguk a résztvevők is utaltak rá, hogy önmagában a kifejezés nem minden esetben tükrözi a korszakról alkotott véleményüket, csak sokszor hallott vagy fogalmakra, vagy véleményekre asszociálnak. Ez utóbbira példaként két kifejezés hangzott el – egyik résztvevő első asszociációja a „minden jobb volt” volt, melyhez viszont egyből hozzátette, hogy valójában nem gondolja így; egy másik hallgatónak pedig a „retró”⁴ életérzés, a korabeli életmód volt az első gondolata.

Nekem nemes egyszerűséggel az, hogy minden jobb volt, de nem azért, mert én ezt gondolom, hanem mert van ez a mantra, hogy Kádár idejében minden jobb volt, és egyszerűen meghallom a Kádár-rendszert, akkor az jön utána, hogy akkor minden jobb volt.
(Résztevő 5)

Én ezt abszolút nem elviccelni szeretném, de hogy nekem, amikor a Kádár-rendszer jut eszembe, akkor sokkal inkább az a fajta életérzés és az akkori élet jut eszembe, úgyhogy nálam ezek a nagyon gagyi reklámok, mint a traubi, a bambi, a hurka, és ezek kicsit nekem szoktak eszembe jutni.
(Résztevő 2)

Többféleképpen értelmezhető, illetve vegyes hangvételű kifejezésre példaként szerepelt a „munka” (lehet semleges, de akár pozitív töltetű is), a „gyár” vagy a „kockaház” (semleges, de akár ismételten pozitív is lehet), valamint a „szocializmus” (elsősorban semleges kifejezés, de kontextustól függően akár negatív is lehet). Elhangzottak ugyanakkor könnyebben besorolható kifejezések is. Pozitív asszociációra példa a „létbiztonság” kifejezés, melyet a hozzászóló maga is furcsának érzett vagy esetleg a többi résztvevő reakciójától tartott, de végül nem vonta vissza, későbbi hozzászólásából pedig már világosan kiderült, hogy családon belül, elsősorban nagyszülőktől, valamint tágabban az idősebb korosztályoktól hallott vélemények hatására asszociált ekképp a Kádár-korszakra.

⁴ E kifejezés saját szóhasználatom, a hallgató eredetileg csak körülírta a jelenséget.

Ez fura, de hogy valamiért nekem a létbiztonság. (...) Hát én ezt... én azt tudom mondani, hogy talán a... valahol nagyszülőktől, de hogy az 50-es, 50 éves elmúlt generációtól is, tehát talán tudom mondani egyértelműen, hogy jöttek ilyen visszajelzések, tehát hogy akik annál idősebbek.
(Résztevő 3)

Pozitív asszociációra volt még ezen felül példa a „gulyás” és a „balatoni lángos” kifejezés is. A további asszociációk negatív töltetűek voltak: „szürkeség”, „hitel”, „maradiság”, „hallgatás”, „ÁVH” és „lelki terror” jutott még eszébe a résztvevőknek, bár utóbbi kifejezést ugyanakkor a hozzászóló kontextusba helyezte és leszögezte, hogy ezt már egyértelműen a politikatudományi szakon megszerzett ismeretek mondatják vele.

Hát az enyém súlyos lesz, de én azt mondanám, hogy lelki terror. (...) tehát az, hogy ahogy az ügynökhálózat kiépült, ahogy az emberekről jelentés készült, az a félelem, amiben éltek, vagy ahogy álltak a politikához, ahogy elfordultak attól. Én a család vonalán csak pozitív dolgot hallottam, tehát a saját kutatásaim alapján mondom azt, hogy lelki terror.
(Résztevő 1)

Összességében a válaszokból leszűrhető, hogy a Kádár-korszakkal kapcsolatos asszociációk inkább esetlegesen alakultak a résztvevők között, azokat számos tényező befolyásolhatta és nem szisztematikus tudás vagy egyértelmű, célzott politikai szocializációs mechanizmus állhat a háttérükben (bár a családi szocializáció hatását és az oktatás ezzel szembeni ellenhatását már itt többen kiemelték, ahogy az az idézett hozzászólás-részletekben is szerepel). E szocializációs mechanizmusok egymásnak ellentmondó mivoltuktól függetlenül is közvetítettek viszont információkat és beállítódásokat a Kádár-korral kapcsolatban, mely részletesebben a családon belül, a korszakkal kapcsolatban folytatott beszélgetésekre, valamint az iskolán belül történt beszélgetésekre rákérdezve körvonalazódott.

A családon belüli, Kádár-korszakkal kapcsolatos beszélgetéseket tekintve egyértelműen kitűnt, hogy mindhárom csoport résztvevőinek többsége pozitív, sőt jórészt kimondottan nosztalgikus megjegyzéseket hallott az előző rendszeről, valamint volt, aki ehhez hozzátette, hogy az idősebb korosztályokból családon kívül is hasonló véleményeket hallott. Mindezt a fentebb már említett, más kérdésekhez kapcsolódó megjegyzéseken túl külön is megerősítették a résztvevők.

Hát én pozitívat így a nagyszülőkről, nagyszülőktől hallottam, meg egyébként én szoktam lenni ilyen szavazatszámláló is, és akkor ott én viszonylag fiatal vagyok, (...) az idősebbek (...) mesélnek róla, és akkor nosztalgiáznak, hogy akkor még ingyen volt az egyetem, és milyen jó volt.
(Résztevő 5)

Ezen túl többen kiemelték, hogy e nosztalgia oka elsősorban gazdasági természetű: az idősebbek túlnyomórészt a Kádár-korszak alacsonyabb árait, stabilabb sztenderd életszínvonalát és biztosabb munkalehetőségeit kívánják vissza, bár volt olyan hozzászóló, aki az összetartóbb közösségek akkori meglétét és a jó értelemben vett „rend” fogalmát is kiemelte, amit felmenői az 1956-os forradalom után a Kádár-kornak tulajdonítottak.

(...) nagyon idealizálva volt ez meg ilyen nagyon szuper volt, (...) tehát nem volt, hogy valaki szegény vagy hogy nincstelen, mindenki tudott dolgozni és akkor, hogy ez mennyire mennyire jó volt.

(Résztevő 12)

A két, társadalomtudományi szakosokból álló fókuszcsoporthoz egy-egy fő említette csak, hogy a szüleiktől elsősorban negatív megjegyzéseket hallott a Kádár-korról, ugyanakkor a nagyszülői szinten már e hallgatónál is előfordult adott esetben, hogy inkább a korszakhoz való nosztalgikus viszonyulás dominált. Néhány, főleg GFE-s hallgató pedig a családjának az előző rendszerhez való ambivalens viszonyát emelte ki.

Az államszocializmussal kapcsolatos ismeretátadás blokkját az iskolán belül lezajlott beszélgetések kérdése zárta. A résztvevők többsége a korábbiakban arról számolt be, hogy az iskolában – elsősorban az egyetemen – hallottak árnyalták az időszakokkal kapcsolatban családon belül elhangzottakat és inkább negatívan állították be a Kádár-kort, kiemelve annak antidemokratikus visszasságait, valamint gazdasági fenntarthatatlanságát. Az iskolán belüli, Kádár-korszakról szóló beszélgetésekre konkrétan is rákérdezve ugyanakkor egy ennél differenciáltabb kép bontakozott ki, legfőképpen a középiskolában tanultakról. Valamennyi résztvevő arról számolt be, hogy a középiskolás történelem-tananyagban eljutottak a Kádár-kor tárgyalásáig, tehát legalábbis tanáraiktól mindenképpen hallottak a korszakról. Ennek tartalma ugyanakkor változóan alakult mindhárom fókuszcsoport résztvevőinek elmondása szerint, bár a többség alapvetően politikai értelemben és értékítéletek szempontjából semleges, objektív hozzáállásra emlékszik tanárai részéről.

Hát ugye a hitelfelvételről arról volt szó, de egyébként meglehetősen objektíven állt hozzá a tanárnő a dologhoz. (...) úgy eléggé minden oldalról megvilágította a dolgot, tehát mondott jót is, mondott rosszat is, tehát igazából a tárgyilagosságra, meg az objektivitásra nem lehet panasz.

(Résztevő 4)

Két, objektivitásra törekvő történelemtanárról beszámoló hozzászóló egészítette ki mindezt további információval: egyikük külön kiemelte, hogy tanára alapján „halott történelemként” beszélt a Kádár-korszakról, melyhez fiatal di-

ákként így nehéz volt kapcsolódni; egy másik hallgató pedig arról számolt be, hogy bár tanára egyértelműen „legvidámabb barakként” hivatkozott a kádári államszocializmusra, azt leíró jelleggel, tankönyvszerűen tette.

A középiskolai oktatásban a Kádár-korszakhoz való pozitív hozzáállásról összesen három hallgató számolt be.

Mi a gimiben nagyon sokat beszéltünk a Kádár-korszakról, (...) Ebből adódik, hogy a tanár pozitívan tálalta az eseményeket, és gondolom a családi tapasztalata miatt nagyon pozitívan állította be az egész rendszert. Viszont az egyetem alatt meg pont ennek az ellenkezőjével találkoztam elég erősen, így a gimnáziumból mindenképpen pozitív tapasztalatot hozok.

(Résztevő 1)

Ezzel szemben egyértelműen negatív tanári hozzáállásról a középiskolai oktatás során a GFE hallgatói számoltak be, illetve a másik két egyetemről mindössze egy fő. Az előbbi intézményben tanulók közül többen azt is kiemelték, hogy érettségien félték a Kádár-korral kapcsolatos tételtől annak politikailag kényes megítélése miatt.

Kortársakkal való, Kádár-korral kapcsolatos beszélgetésekről az SZTE hallgatói számoltak be, és ezzel együtt egy érdekes jelenségre is rámutattak. Elsősorban internetes források, mémoldalak hatására fiatalok csoportjai „viccből” elkezdtek magukat kommunistának vallani és a korszak szimbolikáját magukra ölteni, akár szó szerint ruhák formájában. A hozzászólók egyetértettek ugyanakkor abban, hogy e fiatalok előző rendszerhez való viszonya valójában komolytalan volt és nagyrészt éppen ismerethiányon alapult.

És az viszont nagyon megmaradt így a kommunizmussal kapcsolatban, hogy nálunk a gimis osztályban volt egy ilyen slepp, néhány fiú, akik nagyon szimpatizáltak a kommunizmusnak az eszméivel és a Kádár-korszakkal (...)

(Résztevő 8)

Moderátor: És (...) mit gondolsz róla, ők valójában mennyire rendelkeztek bármilyen ismerettel a korszakról, (...)? Tehát, hogy ez a [Mémoldal neve], ezek a Facebookon terjednek.

*Az ment akkor, azt osztogatták. Hú, de igen! Szerintem semmit. (...)
Csak tetszett nekik.*

(Résztevő 8)

Emellett többen kiemelték viszont, hogy voltak és vannak hallgatótársaik, illetve barátaik, akik őszintén vallanak kommunista eszméket családi hatásra.

A Kádár-korszak megítélése, öröksége és összevetése a rendszerváltás utáni időkkel

A fókuszcsoporthoz tartozó beszélgetések utolsó nagy blokkja a Kádár-korszak megítélésével és potenciális örökségével kapcsolatos kérdéscsoport volt. Az előző rendszerhez való viszonyulást a rendszerváltás utáni időszakokkal való összehasonlítás segítségével tervezte a kutatás feltárni, viszont már az elején fontos kitérni a kutatás során szerzett egyik érdekes tapasztalatra. A korszakok összehasonlítása eredetileg a rendszerváltást követő időszak két külön korszakra bontásával történt volna, de a gyakorlatban a hallgatók rendkívül nehezen tudtak három korszakot összevetni, azokat együttesen értelmezni. Annak ellenére, hogy több hallgató is egyetértett azzal, hogy a rendszerváltás utáni időszakot érdemesebb két külön korszakra – 1990–2010 közötti, valamint 2010 utáni korszakra (erről a problémáról lásd Böcskei és Szabó, 2021) – bontani, a hozzászólásokból sokszor nem volt egyértelmű, hogy éppen csak a rendszerváltást követő két korszakot hasonlítják össze vagy a Kádár-korszakot is számításba veszik, illetve utóbbit a rendszerváltás utáni időkkel úgy vetik össze, hogy azt egységesen kezelik, vagy ténylegesen párhuzamosan három korszakban gondolkoznak. Többen adtak ráadásul csapongó válaszokat is, akár az egymás válaszaikra adott reakciók hatására is.

Szerintem is a 2010 előtti, úgyhogy ebben abszolút egyetértek, illetve ami még eszembe jutott, hogy például a politikában való részvétel is sokkal könnyebb volt, mint mondjuk most. (...)

(Résztevő 1)

Moderátor: Ühüm. És ha a '90-től 2010-ig tartó időszakot most megint a Kádár-korszakkal vetjük össze. Akkor is tartod ezt a véleményt?

Nem. Szerintem én tartom magam az előző véleményemhez, hogy a Kádár-korszakban könnyebb volt (...)

(Résztevő 1)

E probléma mindhárom csoportban jelen volt és egyértelműen látszott, hogy a résztvevők könnyebben állították szembe a Kádár-korszakot a rendszerváltás utáni időkkel egységesen, még politika/társadalomtudományi szakos hallgatók is. További érdekes tapasztalat volt, hogy a résztvevők válaszaikban nehezen választották szét a gazdasági és politikai aspektusokat is, azokat több esetben összemosták annak ellenére, hogy külön kérdések is érintették őket. Azt ugyanakkor nehéz ennek alapján eldönteni, főleg a társadalomtudományi szakos hallgatók esetében, hogy ez mennyiben egyetemi tanulmányaiknak és így nagyobb fokú tájékozottságuknak volt betudható. Volt olyan hallgató is, aki ki is emelte a téma pártpolitikával való átitatottságát, amely akár megbélyegzéshez is vezet-

het (például kommunistának nevezik, aki valamilyen aspektusban a Kádár-korszakot részesíti előnyben). De olyan hallgatóra is akadt példa, aki viszont tudatosan is így gondolkodott és akképp nyilatkozott, hogy a politikai szabadság és az emberi jogok kérdésköre szerinte része a napi megélhetés problematikájának és attól nem választható el élesen.

Én akkor a rendszerváltás után és tíz előtt. Alapvetően azért, mert továbbra is azt gondolom, hogy a szabadságjogok és a különböző emberi jogok akkor tudtak leginkább érvényre kerülni, és ez nálam a mindennapi megélhetés részét is képezi.

(Résztevő 2)

E fentieket számításba véve, a blokk első kérdése a Kádár-korszak és a rendszerváltás utáni idők gazdasági dimenzióban való összevetését célozta, fókuszban a napi szintű boldogulással, megélhetéssel. A hallgatók válaszai összességében világosak voltak e téren – a túlnyomó többség mindhárom csoportban a Kádár-korszak mellett foglalt állást, melyet a már korábban is említett, első sorban családon belül hallott érvekkel indokoltak (például stabilabb árak, munkalehetőségek) még abban az esetben is, ha valaki nyilvánvalóvá tette, hogy más aspektusban nem szimpatizál a korszakkal.

Én is a Kádár-korszakot mondanám, mert egyrészt stabilabbak voltak az árak, tehát könnyebben tudtak a mindennapi megélhetésre megfelelő élelmet megvásárolni az emberek. Kevesebb volt szerintem az éhezés és kevesebb volt a társadalmi osztályokon belüli különbség.

Úgyhogy én is a Kádár-korszakot mondanám.

(Résztevő 1)

Szerintem bizonyos rétegnek könnyebb és kiszámíthatóbb talán, így kiszámíthatóbb volt a Kádár-rendszer (...).

(Résztevő 9)

Különbség is volt ugyanakkor a fókuszcsoportok között, ugyanis az ELTE és a GFE hallgatói jellemzően határozottabban foglaltak állást, míg az SZTE-szek hosszabban taglalták véleményüket, a kérdéseket így adott esetben többszörösen körüljárva. Akadtak ugyanakkor olyan hallgatók is, akik inkább az 1990–2010 közötti, vagy a 2010 utáni időszakra voksoltak, csak ennek okaként az előbbi időszakra szavazók politikai szempontokat jelöltek meg a gazdasági dimenzióra vonatkozó kérdés ellenére is, míg a világosan a 2010 utáni időszakot választó (egyetlen) hallgató gazdasági vonatkozásban is e korszakot tekintette a legjobbnak.

Én akkor lehet, hogy sorbontó leszek, de hogy én a rendszerváltás utáni időszakot mondanám ide. Egyrészt az, hogy a mindennapi meg-

*élhetés, az számomra egyébként nyilván a gazdaság mellett egyéb-
ként a szabadságom megélését is jelenti, úgyhogy én ilyen téren mon-
danám azt, hogy nem. És azzal is szívesen vitába szállnék, hogy volt
éhezés a Kádár-korszak alatt is, és lehet szépíteni a statisztikákat, de
hogy azért voltak ott is.*

(Résztevő 2)

A munkalehetőségekre és a lakáshoz jutás lehetőségeire rákérdezve, ezen aspektusban valamennyi, a kérdésre választ adó résztvevő a Kádár-korszakot tekintette a legjobbnak.⁵ Ez összhangban is van a hallgatók által korábban elmondottakkal, melyekből kitűnt, hogy elsősorban a családon belül hallot-
tak formálhatták ilyen téren a véleményüket. A lakáshoz jutás kérdését az egyik hozzászóló csak annyiban finomította, hogy hozzátette, az ingatlan-
hoz jutás nehézségének problémája szélesebb körű probléma és nemcsak ma-
gyarországi jelenség.

E kérdések megbeszélését követően, még a gazdasági dimenzióhoz kap-
csolódva az állam gazdasági szerepvállalásának megítélése is szerepelt, mint
további, az előző kérdést árnyalni képes szempont, mely alkalmas lehet így
az esetleges paternalista attitűdök felszínre hozására. A résztvevő hallgatók
többsége e kérdésben középre helyezkedett és egy szituációfüggően beavat-
kozó, esélyegyenlőséget biztosító, de nem „atyáskodó” állam mellett szólalt
fel.

*Hát én azt gondolom, hogy ezt szintén nem tudnám ilyen fekete és
fehéreként leírni – egyik oldalról az embereknek kellene gondoskodni,
de (...) Egyszerűen ez fizikai képtelenség (...)*

(Résztevő 15)

A két társadalomtudományi szakos hallgatókból álló csoportban voltak
ugyanakkor olyanok, akik egyértelműen inkább gondoskodó, beavatkozó
államfelfogást vallottak magukénak, sőt az egyik hozzászóló a jóléti állam
és szociáldemokrácia iránti igényét is kifejezte. E hallgatók hozzászólásai-
ban sem billent ugyanakkor a mérleg nyelve kizárólagosan az állam felelős-
ségének oldalára, noha hangsúlyozták, hogy az államot felelősnek tartják
polgárai boldogulásáért. Emellett még több más résztvevő is kiemelte, hogy
nem ellenzi a magasabb adókat, amennyiben ezekért cserébe az állam szol-
gáltatásokat is biztosít, például megfelelő színvonalú oktatást és egészség-
ügyet.

⁵ Kiegészítésként fontos hangsúlyozni, hogy e téren a megkérdezett hallgatók téves információra ala-
pozzák véleményüket; a lakáshoz jutás a Kádár-korszakban valójában nem volt egyszerűbb, lásd pl.
Szabó A. és Oross, 2013: 109.

Én csatlakozok [Résztevő 1]-hez, én is, de talán lehet, hogy egy kicsit radikálisabban is azt gondolom, hogy nagyon nagy és nagyon fontos szerepe lenne egy jól működő jóléti államnak és szociáldemokráciának. (...) (Résztevő 2)

A Kádár-korszak megítélésével kapcsolatos blokk következő, korszakokat összehasonlító kérdései egyrészt a jogi dimenzióra vonatkoztak – melyik korszakban érvényesültek leginkább a politikai szabadságjogok és a demokratikus működés –, másrészt arra, hogy összességében melyik korszakot találják a legjobbnak a résztvevők. Mindkét kérdésre szinte egyhangú válaszok érkeztek a két fókuszcsoportban elhangzottakat összesítésben nézve is: a résztvevő hallgatók vitán felül az 1990–2010 közötti időszakot találták a legmegfelelőbbnek a politikai szabadság(jogok) érvényesülése szempontjából, mindent egybevetve pedig ugyanezen korszakot emelték ki annyi különbséggel, hogy az SZTE-s hallgatók csoportjában többen szűkebben, 1998–2005 közé tették a szerintük legjobb időszakot, a GFE-sek egy része pedig úgy nyilatkozott, hogy nem tud egyértelműen állást foglalni a kérdésben. Egyetlen hallgató jelezte mindössze, hogy ő a 2010 utáni időszakot tartja a legjobbnak szabadságjogok szempontjából és összességében is.

Én is '90 és 2010 között [mondanám], akkor volt a legsokszínűbb az egész.
(Résztevő 7)

Én a '98 kötőjel 2005 közötti korszakra szavazok.
(Résztevő 8)

Végül a résztvevők a mai magyar fiatalok lehetséges (akár kimondatlanul jelen levő) kádári örökségének létezéséről mondhattak véleményt. E kérdésben a fókuszcsoportok hallgatói alapvetően három főbb kategóriába sorolhatóak válaszaik alapján: a fiatalok kádári örökségét nyíltan és határozottan vallók, az azt inkább kevésbé határozottan valószínűsítő és a kádári örökséget tagadók csoportjaiba. Az örökség fiatalok körében való jelenlétét vallók – akik elsősorban az ELTE-s hallgatók csoportjából kerültek ki – az ifjúság politikai passzivitását, politikai apátiáját hangsúlyozták, illetve elhangzott az alacsony szubjektív politikai kompetencia is.

Hát, hogyha meg akarjuk nézni a Kádár-korszakot, meg a mostani időt – hegemon párt, pipa, egy hegemon politikus, aki megtestesíti a magyar néplelket, pipa, politikai passzivitás a fiatalok részéről. Én úgy mondom, vannak aktív fiatalok, csakhogy ez a többség persze ez passzív. (...) úgy érzem, hogy ez a mindenkori magyar politika, ez így valahogy így velünk maradt.
(Résztevő 8)

Szerintem az egyik legnagyobb lenyomat az az, hogy nem szólunk bele a politikába, mert nem feltétlenül vagyunk rá feljogosítva, és nem feltétlenül értünk hozzá. Tehát én ezt a lenyomatot érzem a fiatalokon, és ez nyilván a Kádár-korszakból hozható, (...)

(Résztevő 1)

Egy további, kádári örökség melletti érvként említésre került még az állami paternalizmus problematikája is, valamint – a hozzászóló értelmezésében – a fiatalok egy része számára vonzó baloldali gondolatvilág. Ez utóbbi jelenségnek a kádári eredetét ugyanakkor többen is igyekeztek cáfolni.

De én is azt látom egyébként, hogy van ennek a mai napig ható öröksége, vagy ez a Kádár-örökség, ez létezik a mai fiatalok körében is. (...) És itt van a családi otthonteremtés stb., és hogy ezt igénylik egyébként nagyon sokan. Tehát ez szerintem ahhoz a gondoskodó államhoz vezet vissza, ami Kádár idejében többé-kevésbé megvolt.

(Résztevő 4)

(...) én csak abban szeretnék reflektálni, hogy én nem gondolom azt, hogy az alapjövedelem vagy az ehhez hasonló politikai gondolatok, azok a Kádár-rendszernek a lenyomatai lennének, és én nagyon élesen elválasztanám azt a baloldali politikát, ami ma próbál utat törni magának azzal, ami egyébként a Kádár-rendszerben így volt nevezve.

(Résztevő 2)

A második, kádári örökséget inkább csak valószínűsítő csoportba azon vélemények kerültek, melyekben a kádár-kori hatás lehetősége ugyan felmerült, de a résztvevő hangsúlyozta, hogy ezt a kérdést nehéz egyértelműen megválaszolni. Az egyik ilyen hozzászólásban említésre is került, hogy évek kellene még ahhoz, hogy el lehessen dönteni, van-e kádári örökség a mai magyar fiatalok körében. Egy ehhez hasonló állásponton levő résztvevő viszont hangsúlyozta, hogy a kádári „kiegyezés” mintázatát – tudniillik a politikai részvételtől való tartózkodásból nem lehet „baj” – látni véli a fiatalok körében is.

Ha kádári örökségnek azt vesszük, hogy aki nincs ellenem, az velem van, meg ez a kicsit befogom a szám, akkor túlélhetek, ellehetek, akkor azt gondolom, hogy ez majd kiderül. (...) Én azt gondolom, hogy olyan súlyosan már nem, mint a fölmenő generációkban, de akár ez is benne lehet még most is.

(Résztevő 7)

Hát ez egy nagyon nehéz kérdés. (...) a legfontosabb dolog, meg ami-ben én a legnagyobb hasonlóságot látnám, az tényleg ez az a fajta

kádári kiegyezésnek a továbbélése, hogyha én nem nagyon csinállok valamit, még esetleg az igazamért sem állok ki, és ilyen elvi engedményeket teszek, akkor nem lesz nagy bajom. Az szerintem az tovább él. (Résztevő 11)

Végül elhangzottak mindhárom fókuszcsoporton olyan vélemények is, melyek tagadták a mai fiatalok kádári örökségét, vagy legalábbis erősen szkeptikusak voltak annak jelenlétével szemben. Érvként a korszaktól való, egyre növekvő történelmi távolságot, a rendszerváltás utáni politikai szocializációs mechanizmusok erősebb hatásait, valamint a fokozatosan „történelemmé szelídülő”, korszakhoz kapcsolódó traumákat említették.

(...) szerintem az ő fejükben már ez trauma, effektív, kézzelfogható traumaként nem jelenik meg. (...) Szóval szerintem nekik ez egy történelemmé szelídült, és még nem vagyok benne biztos, hogy ezeket a puzzle darabokat (...) azokat ők még így összetehették. (Résztevő 9)

Szerintem a családi mintán múlik, hát ugye mivel a családi szocializációnak tudjuk, hogy mekkora ereje van és a hozott minták állandósulhatnak, így ameddig a családi mintában szerintem erősen jelen van, addig ugyanolyan erősen átadható, (...) de egyetértek egyébként [Résztevő 15]-tel, hogy kihalófélben van. (Résztevő 13)

A beszélgetések legvégén sor került a fiatalok és idősebbek Kádár-korhoz való viszonyának, pontosabban e viszonyulásban rejlő különbségeknek tárgyalására. Itt szinte valamennyi hallgató úgy nyilatkozott, hogy jelentős különbségek figyelhetőek meg a személyes bevonódás eltérő mértéke miatt, sőt egyik hallgató külön kiemelte, hogy a fiataloknak – mint alapvetően kívülállóknak – meg lenne az esélye arra, hogy realisztikusabban, objektívebben lássák és ítélik meg a Kádár-korszakot, mint az idősebb korosztályok tagjai. Egy másik résztvevő ugyanakkor arra is felhívta a figyelmet, hogy az idősebbek is egymástól különbözően látják az időszakot.

Én is így gondolom, mivel mi nem éltünk benne, nekünk szerintem nagyobb esélyünk van arra, hogy közel objektívan lássunk, hogyha szeretnénk, hogyha tájékozódunk, nekik pedig sokkal nehezebb objektíven látni ezt, mert benne éltek, hogyha élvezői voltak, akkor amiatt nem objektív, ha pedig rossz volt neki, akkor meg amiatt. Tehát igen, biztos vagyok benne, hogy nagy a véleménykülönbség a fiatalok és az idősek között a Kádár-korszaknak a megítélésében. (Résztevő 8)

Összefoglalás

Az online fókuszcsoportos kutatás két kérdésre kereste a választ: milyen képet rajzoltak a különböző politikai szocializációs szintűek a megkérdezett hallgatók számára a Kádár-korról, valamint hogyan viszonyulnak e korszakhoz. A továbbiakban e záró fejezet az e kérdésekre választ adó legfontosabb eredményeket, illetve az azokból levonható következtetéseket tárgyalja. Ez utóbbiakkal kapcsolatban fontos jelezni, hogy e kutatás, mint esettanulmány a magyar egyetemi hallgatóknak is egy speciális szegmensét, túlnyomórészt társadalomtudományi szakosokat vizsgált, így az eredmények nem általánosíthatóak a hallgatói társadalom egészére nézve sem, csak lehetséges narratívákat vázolnak fel.

A csoportok résztvevőinek jelentős hányada számolt be arról, hogy a családjában túlnyomórészt pozitív véleményeket hallott és nosztalgikus viszonyulást tapasztalt a Kádár-korhoz, melyet legfeljebb az egyetemi oktatás volt képes adott esetben megváltoztatni. Még olyan családok is közvetítettek adott esetben nosztalgikus attitűdöket a résztvevő fiatalok egy részének beszámolóit szerint, amelyek összességében ellentmondásosan álltak a Kádár-korszakhoz és annak negatív aspektusait is nyilvánvalóvá tették. A családi szocializációs mechanizmusok így láthatóan képesek lehetnek a mai napig is a Kádár-kor iránti szimpátia „újratermelésére” a hallgatók körében. A családi politikai szocializációval kapcsolatos másik eredmény, hogy annak három „modellje” bontakozott ki a hallgatók elbeszéléseiből. A családok egyik része a politikával szembeni egyértelmű távolságtartást képviseli; a második csoportot az alkalmanként politizáló családok alkotják; végül a harmadikat a napi szinten politizáló családok teszik ki, melyeknek jellegzetessége az egykori állampárti kötődés (ami viszont nem feltétlenül zárja ki a Kádár-korhoz való ambivalens viszonyt).

Az iskolai szocializációval kapcsolatban jelen kutatás is alapjában a korábbi magyarországi eredményeket erősíti meg (lásd a dolgozat elméleti keretét), annak mechanizmusai a résztvevők beszámolóit szerint sem szisztematikusan működnek. A politikai szocializációt így legfeljebb egyes karakteres tanáregyéniségek valósítják meg, akik képesek a diákok figyelmét és érdeklődését felkelteni, akár a kortárs szocializációs mechanizmusokat is „triggerelik” a beszámolók szerint. Magát a Kádár-kort viszont e tanáregyéniségek is inkább deskriptíven, „halott történelemként” mutatják be a többség szerint, mely a családon belül sokak által tapasztalt nosztalgikus viszonyulást nem feltétlenül képes ellensúlyozni.

A kutatás legfontosabb eredménye ugyanakkor a Kádár-korszak több aspektusban való megítélésével kapcsolatos. A hallgatók válaszaiból egyértelműen kitévő ugyanis, hogy gazdasági dimenzióban egyértelműen pozitívan, történelmi nosztalgiával átítatva látják a Kádár-kort akár a napi szintű megélhetésre, a munkalehetőségekre, akár egyéb materiális aspektusokra helyeződik a hangsúly. Azon túl, hogy ezen eredmények összhangban vannak a kérdőíves ifjúságkutatások eredményeivel e téren, két jelenségről is árulkodhatnak. Egyrészt arról, amit a kutatás meg is erősített, hogy a családi szocializáció elsősorban materiális vonatkozásban állítja be előnyösnek a Kádár-korszakot. Többen számol-

tak be arról, hogy felmenőik, valamint más, idősebb korosztályba tartozók első-sorban az anyagi stabilitást emelik ki a Kádár-korral kapcsolatban, mint annak legkedvezőbb sajátosságát, így érthető, hogy a hallgatók is ekképp gondolnak az időszakra. Másrészt viszont mindez akár árulkodhat arról is, hogy a résztvevők számára éppen e jellegzetességek hiányoznak abból a korszakból, amiben ténylegesen benne élnek és ez is megjelenik abban, ahogyan a Kádár-korról gondolkodnak. Az eredmények alapján e második felvetésnek is lehet igazságtartalma, ugyanakkor az első magyarázatra egyértelmű bizonyítékokkal szolgálnak a fókuszcsoportokon elhangzottak.

A politikai szabadság(jogok)hoz kapcsolódó dimenzió, illetve az összességében történő összevetés esetében viszont a többség az 1990–2010 közötti időszakot preferálja, mely nem meglepő, ha hozzátesszük, hogy több hallgató nyilatkozott a politikai szabadság fontosságáról, akár azt a napi megélhetés részének is tekintve. Mivel e téren a hallgatók jórészt ezen időszakot látják a legkedvezőbbnek, így ez összességében húzhatja rendszer-megítélésüket is a rendszerváltást követő első időszak irányába.

Végül a mai magyar fiatalok lehetséges kádári örökségére vonatkozó kérdés is érdekes eredményeket hozott. Bár volt több hallgató, aki ezen örökséget már nem gondolta jellemzőnek korunk fiataljaira, a résztvevők többsége vagy nyíltan is vallotta, vagy legalábbis nem tartotta elképzelhetetlennek, hogy tényleg jelen lehet a magyar ifjúságban az előző rendszer politikai kulturális öröksége. Ezen eredmény is azt mutatja, hogy a családi szocializáció jelentősége a Kádár-korhoz való viszony megalapozásában vitathatatlan a megkérdezett hallgatók szerint.

További irányként érdemes lehet a jövőben természettudományi, akár műszaki- vagy orvostudományi szakos hallgatókra is kiterjeszteni jelen kutatást, mely – a kvalitatív módszerből következő – reprezentativitás hiánya ellenére is teljesebb képet adhat így a magyar hallgatói társadalom Kádár-korhoz való viszonyulásáról. Bár jelen vizsgálat előnye, hogy a résztvevő hallgatók többsége politika/társadalomtudományi szakos lévén könnyebben bevonható volt a csoportos interjúk témájába, más hallgatók narratívái tovább árnyalhatják a képet a Kádár-korszakhoz való viszony, valamint az esetleges történelmi nosztalgia kérdésében.

Irodalom

Almond, Gabriel A. – Powell, G. Bingham, Jr. – Strøm, Kaare – Dalton, Russell J. (2006). *Összehasonlító politológia*. Budapest: Osiris.

Bauer Béla, László Tamás, Máthé Áron, Megyery Gerda, Vandróczki Viktor (2021). *A kommunista diktatúra emlékezete a magyar társadalomban*. Budapest: Századvég Kiadó.

Bauer Béla – László Tamás – Máthé Áron – Papházi Viktor (2024). A létező szocializmus(ok) emlékezete a magyar társadalomban: az 1945–89 közötti időszak kollektív emlékezetéről egy kutatás tükrében. In Papházi Viktor, Oross Dániel, Szabó Andrea (szerk.) *Csendes? Mozgalmi? Miként jellemezhető a magyar ifjúság?* Budapest: Nemzeti Ifjúsági Tanács Szövetség, 205–233.

Bognár Adrienn, Szabó Andrea (2017). Politikai szocializációs modellek Magyarországon, 1990–2016. In Szabó Andrea – Oross Dániel (szerk.) *Csendesek vagy lázadók? A hallgatók politikai orientációi Magyarországon (2011–2015)*. Szeged–Budapest: Belvedere Meridionale, MTA TK PTI 14–34.

Böcskei Balázs, Szabó, Andrea (2021). *Rendszerváltás 30.: Elvárások – fontosságok – érvényesülések: a rendszertranszformáció és 30 évének lakossági megítélése*. Budapest, MTA Társadalomtudományi Kutatóközpont Politikatudományi Intézet, 118 p.

Csőzik Rita (2012). Átalakult lázadás. Magyar egyetemisták és főiskolások politikai szocializációjának változása. In Szabó Andrea (szerk.) *Racionálisan lázadó hallgatók, 2012. Apátia – radikalizmus – posztmaterializmus a magyar egyetemisták és főiskolások körében I*. Szeged: Belvedere Meridionale 45–64.

Fényes Csongor (2024). Rejtett hatások. Tanárok lenyomata az iskolai politikai szocializáción a Momentum TizenX példáján In Papházi Viktor, Oross Dániel, Szabó Andrea (szerk.) *Csendes? Mozgalmi? Miként jellemezhető a magyar ifjúság?* Budapest: Nemzeti Ifjúsági Tanács Szövetség, 99–125.

Gyarmati György (2013). A nosztalgia esete a Kádár-korszakkal. *Metszetek*, 2–3., 3–21.

Kornai János (2007). Mit jelent a „rendszerváltás”? Kísérlet a fogalom tisztázására. *Közgazdasági Szemle*, 54, 4, 303–321.

Laki László, Szabó Andrea (2012). Fiatalok, demokrácia, jelen és múlt (2.). *Egyenlítő*, 5, 12–17.

Papházi Viktor (2018). „Kádári” minták a magyar fiatalok körében. A szocializmus öröksége a magyar fiatalok politikai magatartásában és attitűdjeiben. *Politikatudományi Szemle*, 27, 3, 133–151.

Papházi Viktor (2019). Velük élő szocializmus? A magyar nappali tagozatos hallgatók Kádár-korszakhoz való viszonya. In Szabó Andrea – Susánszky Pál – Oross Dániel (szerk.) *Mások vagy ugyanolyanok? A hallgatók politikai aktivitása, politikai orientációja Magyarországon (2019)*. Belvedere Meridionale, Heinrich Böll Stiftung, TK PTI. 223–244.

Rainer M. János (2011). *Bevezetés a kádárizmusba*. Budapest: 1956-os Intézet, L'Harmattan

Stern, Barbara B. (1992). Historical and Personal Nostalgia in Advertising Text: The Fin de siècle Effect. *Journal of Advertising*, Vol. 21., No. 4, 11–22.

Szabó Andrea, Kern Tamás (2011). A magyar fiatalok politikai aktivitása. In Bauer Béla – Szabó Andrea (szerk.) *Arctalan (?) nemzedék. Ifjúság 2000–2010*. Budapest: Nemzeti Család- és Szociálpolitikai Intézet 37–80.

Szabó Andrea, Oross Dániel (2013). A múlt jelene – a Kádár-korszak megítélése a fiatalok körében. *Metszetek*, 2–3., 97–117.

Szabó Ildikó, Falus Katalin (2000). Politikai szocializáció közép-európai módra: a magyar sajátosságok. *Magyar Pedagógia*, 4, 383–400.

Szabó Ildikó (2013). Folyamatosságok a változásban: kontinuitások a rendszerváltás utáni politikai szocializáció mintáiban. *Metszetek*, 2–3., 22–39.

Valuch Tibor (2013). „Ne szólj szám...” A politikai részvétel és a politikai aktivitás néhány sajátossága az ezredforduló Magyarországon. *Metszetek*, 2–3., 146–156.

Vicsek Lilla (2006). *Fókuszcsoport. Elméleti megfontolások és gyakorlati alkalmazás*. Budapest: Osiris.

Melléklet

1. táblázat. A fókuszcsoportok vezérfonala

1. Bemutatkozás, bemelegítés (5 perc)

Moderátor bemutatkozik, ismerteti a csoportinterjú céljait és az interjúhelyzet sajátosságait.

- A résztvevők üdvözlése, megköszönjük, hogy részt vesznek a beszélgetésen
- Tegeződés/magázódás tisztázása >> tegeződés
- A beszélgetés várható időtartama kb. 90 perc

Moderátor ismerteti a következő jellemzőket:

- Szabadon mondhatnak el mindent, fejthetik ki véleményüket, nincsen korlátozás.
- A téma a fiatalok Kádár-korszakhoz való viszonya, valamint néhány ehhez kapcsolódó egyéb kérdésre is ki fogunk térni. A kutatás egy olyan doktori disszertációhoz készül, mely azt vizsgálja, mekkora hatással van a Kádár-korszak öröksége azokra a fiatalokra, akik nem éltek ebben az időszakban.
- Hangfelvétel, videofelvétel szerepének, rögzítésének tisztázása. Adatvédelmi törvény betartása.
  - A felvételhez csak a disszertáció szerzője fér majd hozzá, kizárólag tudományos kutatási céllal, a válaszadók szempontjából anonimizált módon.
- A kutatás célja, hogy megismerjük a Ti véleményeket, ezért kérjük, mindig őszintén válaszoljatok. Elképzelhető, hogy lesznek témák, amikről valakinek nagyon más véleménye lesz, mint a többieknek, ekkor is hallgassátok meg egymást, a beszélgetésnek a véleménycsere a célja.
  - Mindenki a saját nevében beszéljen, és nyugodtan vállalja fel a véleményét! Nincsenek jó és rossz válaszok. Az a lényeges, hogy mit gondoltok, mi a véleményetek.
- Ha a moderátor megszakítja a beszélgetést, az azért van, mert az meghatározott témák alapján folyik, és fontos, hogy mindenkinek az álláspontját meg tudjuk ismerni.
- Online technikai szempontok
  - A beszélgetést annak lezárásáig senki ne hagyja el!
  - Amíg a beszélgetés tart, olyan helyiségben tartózkodjatok, ahol nincsenek zavaró háttérzajok, valamint ahol más személyek nem zavarnak/hátráltatnak Titeket válaszadás közben.
  - A kamerája mindenkinek végig legyen bekapcsolva, a mikrofonja viszont csak annak, aki éppen beszél!

Kezdés: Kérlek titeket, mondjatok néhány szót magatokról, esetleges munkátokról, mondjátok el, hogy ki melyik egyetemről/az egyetem melyik karáról érkezett és mit tanult!

2. Politikai szocializáció (35 perc)

- A) Mennyire érdekel Titeket a politika? Emlékezetetek szerint hány éves korotokban kezdtetek el érdeklődni politikai kérdések iránt?
- B) Családon belül milyen gyakran szoktatok politikai kérdésekről, illetve közéletéről, társadalmi problémákról beszélni?

- i) Egyetértetek-e e kérdésekben a szüleitekkel?
- ii) Hogy látjátok, általában a fiatalabbak és az idősebbek mennyire értenek egyet politikai kérdésekben?
- C) És barátokkal, évfolyam/munkatársakkal milyen gyakran szoktatok politikai kérdésekről beszélni?
  - i) Egyetértetek-e e kérdésekben a barátaitokkal, kortársaitokkal?
  - ii) Hogy látjátok, általában a különböző politikai gondolkodású fiatalok mennyire értik meg egymást, mennyire fogadják el egymás nézeteit?
- D) Az iskolában (órán, szakkörökön, az iskolai élet során) szerzett ismeretek szerintetek mennyire befolyásolták a politikáról alkotott véleményeteket?

3. A Kádár-korszakkal kapcsolatos ismeretek átadása (20 perc)

Az előbbieken beszéltünk arról, hogy milyen különbségek lehetnek fiatalok és idősebbek politikáról való gondolkodásában. A Kádár-korszak tipikusan olyan téma, melyről különböző generációk nagyon eltérően gondolkozhatnak, beszélni ugyanakkor sokan szoktak róla mind családon belül, mind nyilvános politikai vitákban. Így a továbbiakban ezzel a témakörrel fogjuk folytatni...

- A) Tudom, hogy nem éltetek ebben az időszakban, de mi az az első (egyetlen) szó, ami eszetekbe jut erről a kifejezésről – Kádár-korszak?
- B) Kérlek, próbáljatok visszaemlékezni! Középkorú korotokban beszélgettetek-e otthon, a családban a Kádár-korszakról?
  - i) Ha beszélgettetek, inkább pozitív, inkább negatív vagy inkább semleges vélemények domináltak a szüleitek Kádár-korszakról szóló visszaemlékezéseiben?
- C) És az iskolában (órán, szakkörökön, az iskolai élet során) beszélgettetek-e a Kádár-korszakról?
  - i) Ha beszélgettetek, tanáraitok inkább pozitívan, inkább negatívan vagy inkább semlegesen nyilatkoztak a korszakról?
  - ii) Barátaitokkal, kortársaitokkal szóba került-e a Kádár-korszak?

4. A Kádár-korszak és a rendszerváltás utáni idők (30 perc)

Sokan szokták összehasonlítani a Kádár-korszakot és a rendszerváltás utáni időket...

- A) Mit gondoltok, melyik időszakban volt a legjobb, legegyszerűbb Magyarországon a napi szintű megélhetés, boldogulás – a Kádár-korszakban vagy a rendszerváltás utáni időkben? Ha a rendszerváltás utáni időszakot vesszük, van-e különbség ilyen téren a 2010 előtti, valamint az azutáni korszakban?
  - i) És a munkalehetőségek, valamint a lakáshoz jutás lehetősége melyik korszakban voltak a legjobbak?
  - ii) Mi a véleményetek, az államnak napjainkban *(a világváránytól függetlenül!)* segítenie kellene-e az embereket mindebben? Vagy inkább az embereknek kellene több felelősséget vállalniuk magukért?

B) Mit gondoltok, a (demokratikus) politikai szabadságjogok e három időszak közül melyikben érvényesültek/érvényesülnek leginkább?

i) Mekkora jelentőséget tulajdonítotok e jogoknak?

C) Összességében mit gondoltok, melyik korszak (volt) a legjobb ezek közül? Miért (mi a legfőbb oka)?

i) Az eddig megbeszélteken túl van-e egyéb oka annak, hogy ezt gondoljátok?

D) *(Ha nem derült ki a korábbiakban egyértelműen)* Szerintetek mekkora a véleménykülönbség a fiatalabbak és az idősebbek között a Kádár-korszakkal kapcsolatban?

E) A Kádár-kor iránti nosztalgia mellett beszélnek a Kádár-korszak örökségéről is. Sokan azzal érvelnek, hogy e korszak annyira beleivódott a magyar társadalomba, hogy a mai napig meghatározza az emberek viselkedését és gondolkodását. Mi a véleményetek, a mai magyar fiatalokra mennyire lehet ez igaz, akár észrevétlenül?

5. Befejezés

Köszönöm a beszélgetésen való részvételt és az értékes válaszokat!

FORRÁS: SAJÁT SZERKESZTÉS

2. táblázat. Az ELTE Állam- és Jogtudományi Karának hallgatóival végzett fókuszcsoport résztvevőinek jellemzői

Anonimizált név	Nem	Életkor	Jelenlegi képzési terület	Képzési szint
Résztvevő 1	nő	22	politikatudományi	mesterszak
Résztvevő 2	férfi	22	politikatudományi	mesterszak
Résztvevő 3	férfi	20	politikatudományi	alapszak
Résztvevő 4	férfi	23	politikatudományi	alapszak
Résztvevő 5	férfi	21	politikatudományi	alapszak
Résztvevő 6	férfi	22	politikatudományi	mesterszak

ADATOK FORRÁSA: SAJÁT SZERKESZTÉS

3. táblázat. A Szegedi Tudományegyetem hallgatóival végzett fókuszcsoport résztvevőinek jellemzői

Anonimizált név	Nem	Életkor	Jelenlegi képzési terület	Képzési szint
Résztvevő 7	férfi	21	szociológiai	alapszak
Résztvevő 8	férfi	23	politikatudományi	mesterszak
Résztvevő 9	nő	24	szociológiai	alapszak
Résztvevő 10	férfi	23	szociológiai	mesterszak
Résztvevő 11	férfi	21	szociológiai	mesterszak

ADATOK FORRÁSA: SAJÁT SZERKESZTÉS

4. táblázat. A Gál Ferenc Egyetem hallgatóival végzett fókuszcsoporthoz résztvevőinek jellemzői

Anonimizált név	Nem	Életkor	Jelenlegi képzési terület	Képzési szint
Résztvevő 12	nő	24	egészség- és szociális tudományi	alapszak
Résztvevő 13	nő	30	egészség- és szociális tudományi	mesterszak
Résztvevő 14	nő	33	egészség- és szociális tudományi	alapszak
Résztvevő 15	férfi	33	hittudományi	mesterszak
Résztvevő 16	férfi	29	egészség- és szociális tudományi	mesterszak

ADATOK FORRÁSA: SAJÁT SZERKESZTÉS

A kötet szerzői

- *Bauer Béla*, vezető kutató, Századvég Közéleti Tudásközpont Alapítvány
- *Bocsi Veronika*, egyetemi docens, Debreceni Egyetem Gyermeknevelési és Gyógypedagógiai Kar
- *Déri András*, tanársegéd, ELTE PPK Felnőttképzés-kutatási és Tudásme-
nedzsment Intézet
- *Fényes Csongor*, senior piac- és véleménykutató, Inspira Research Group;
doktorandusz, ELTE ÁJK Politikatudományi Doktori Iskola
- *Gyorgyovich Miklós*, igazgatóhelyettes, Századvég Alapítvány – Társadalmi
Folyamatok és Médiakutató Intézet; óraadó tanár, PPKE-BTK Szociológiai
Intézet; doktorjelölt, ELTE Szociológia Doktori Iskola
- *Kerpel-Fronius Balázs*, szociológus, Szegedi Tudományegyetem Bölcsész-
és Társadalomtudományi Kar
- *Kobl Gabriella Adrienn*, szociológus, Szegedi Tudományegyetem Bölcsész-
és Társadalomtudományi Kar; Együtt a Tudásmegosztásért Egyesület
- *László Tamás*, vezető kutató, Századvég Közéleti Tudásközpont Alapítvány
– Társadalmi Folyamatok és Média Kutatóintézet; doktorandusz, ELTE
TÁTK Szociológia Doktori Iskola – Interdiszciplináris Társadalomkutatások
PhD-program
- *Máthé Áron*, elnökhelyettes, Nemzeti Emlékezet Bizottsága
- *Mikecz Dániel*, tudományos főmunkatárs, Társadalomtudományi Kutató-
központ Politikatudományi Intézet; megbízott oktató, ELTE ÁJK Politika-
tudományi Intézet
- *Murányi István*, egyetemi docens, Debreceni Egyetem Bölcsészettudományi
Kar, Szociológiai és Politikatudományi Intézet
- *Oross Dániel*, osztályvezető, tudományos főmunkatárs, Társadalomtudomá-
nyi Kutatóközpont Politikatudományi Intézet
- *Papházi Viktor*, tudományos segédmunkatárs, Társadalomtudományi Kuta-
tóközpont Politikatudományi Intézet; doktorjelölt, ELTE ÁJK Politikatudo-
mányi Doktori Iskola
- *Szabó Andrea*, intézetigazgató, tudományos főmunkatárs, Társadalomtudo-
mányi Kutatóközpont Politikatudományi Intézet; egyetemi docens, ELTE
ÁJK Politikatudományi Intézet
- *Székely Levente*, az Ifjúságkutató Intézet és a Mathias Corvinus Collegium
Szociológia Műhelyének vezetője; egyetemi docens, Budapesti Corvinus
Egyetem Marketing- és Kommunikációtudományi Intézet

A tartalomból

A magyar társadalomban zajló változásokat látva sokakban felmerülhet a kérdés, vajon mozgásban van-e az ifjúsági társadalom, vagy csendesen szemlélődik? Kötetünkben körüljárjuk a magyar fiatalok társadalmi helyzetével kapcsolatos kérdéseket, különös tekintettel a fiatalok szervezeti kötődéseire, politikai részvételére, valamint a történelmi emlékezetére. Vizsgálódásunk középpontjában az általunk racionálisan lázadónak nevezett magyar fiatalok állnak tehát, azok a tizen- és huszonéves uniós állampolgárok, akik az Orbán-rezsimben szocializálódtak és akik a kapitalizmus fogyasztási szokásait látják követendőnek.